

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**AZAPKAPI
SALİHA SULTAN ÇEŞMESİ İLE ÇEVRESİNİN
KORUMA VE DEĞERLENDİRMESİ**

Mimar E. Selcen CESUR

**F.B.E Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve Restorasyon Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Neslihan SÖNMEZ

İSTANBUL, 2001

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
HARİTA LİSTESİ	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
RESİM LİSTESİ	vii
ÖNSÖZ.....	xi
ÖZET.....	xii
ABSTRACT	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Çalışmanın Amacı	1
1.2 Kapsam ve Yöntem	2
2. AZAPKAPI SEMTİ, TARİHSEL ve FİZİKSEL GELİŞİMİ	4
2.1 Osmanlı Dönemi Öncesinde Azapkapı'nın Fiziksel Gelişimi ve Yapıları.....	9
2.1.1 Galata Surları.....	10
2.1.2 Arap Camisi.....	23
2.2 Osmanlı Döneminde Azapkapı'nın Tarihi ve Fiziksel Gelişimi ve Yapıları	29
2.2.1 Tersane-i Amire.....	29
2.2.2 Yolcuzade Mescidi	36
2.2.3 Alaca Mescid	38
2.2.4 Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi ve Külliye-yi Oluşturan Yapılar	39
2.2.4.1 Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi	39
2.2.4.2 Azapkapı Hamamı (Yeşildirek Hamamı).....	49
2.2.5 Saliha Sultan Çeşmesi (bkz. 3. Bölüm).....	55
2.2.6 Saliha Sultan Sıbyan Mektebi	55
2.2.7 Langa Mustafa Paşa (Mehmet Paşa?) Sebili	62
2.2.8 Unkapanı Köprüsü (Atatürk Köprüsü)	64
2.2.9 Hanlar	69
2.2.9.1 Ticari Han.....	69
2.2.9.2 Serpuş Han	72
2.3 Günümüzde Azapkapı Semti ve Fiziksel Özellikleri	73
3. SALİHA SULTAN ÇEŞMESİ.....	100
3.1 Saliha Sultan Çeşmesi (H. 1145 / M. 1732-33).....	100
3.1.1 Osmanlı Mimarisi içindeki yeri ve önemi	110
3.1.2 Yaptıran	112
3.1.2.1 Valide Saliha Sultan'ın kişiliği.....	112
3.1.2.2 Valide Saliha Sultan'ın yaptırdığı diğer yapılar	113
3.1.3 Yapının mimarı ve belli başlı sanatçıları.....	125
3.1.4 Kitabeleri	125

3.1.5	Semte ve çeşmeye su sağlanması	128
3.1.6	Yapım tekniği ve malzemeleri	131
3.1.7	Bezeme Programı	132
4.	SALİHA SULTAN ÇEŞMESİ KORUMA VE RESTORASYONU	151
4.1	Restitüsyon Sorunları	151
4.1.1	Restitüsyon ile ilgili sorunlu konular	151
4.2	Çevresel Sorunlar	158
4.3	Yapısal Sorunlar	160
4.4	Malzeme Sorunları	160
4.4.1	Mermer kaplamada görülen bozulmalar, nedenleri.....	
	koruma ve restorasyon önerileri	160
4.4.1.1	Yüzey kirliliği.....	160
4.4.1.2	Yüzey tahribatı	167
4.4.1.3	Diğer tahribatlar	173
4.4.1.4	Onarımlar sırasında yapılmış dolgular	174
4.4.2	Metal malzemede görülen bozulmalar, nedenleri	
	koruma ve restorasyon önerileri	175
4.4.2.1	Tunç şebekelerde.....	176
4.4.2.2	Demir doğramalarda.....	177
4.4.2.3	Festonlarda	177
4.4.2.4	Kurşun kaplamalarda.....	177
4.4.2.5	Pencere kapağında.....	178
4.4.3	Ahşap malzemelerde görülen bozulmalar, nedenleri	
	koruma ve restorasyon önerileri	178
4.4.3.1	Sebil kapısında	178
4.4.3.2	Çatı altındaki ahşap konstrüksiyonda.....	180
4.4.4	Saçak ve saçakaltı süslemelerinde görülen bozulmalar, nedenleri.....	
	koruma ve restorasyon önerileri	180
4.4.4.1	Çatlaklar	180
4.4.4.2	Tuzlanma	181
4.4.4.3	Sıva ve boya dökülmesi.....	181
4.4.4.4	Kararma	181
4.4.4.5	Renk solması	181
4.4.5	Çatı ve kubbelerde görülen bozulmalar, nedenleri.....	
	koruma ve restorasyon önerileri	182
4.4.5.1	Kubbe kasnaklarında çatlaklar	182
4.4.5.2	Süs kulelerinin kubbe alemlerinde eksiklik ve eğilmeler.....	182
4.4.5.3	Çatı üzerinde kirlilik.....	182
4.4.6	Sebil ve su haznesi içinde görülen bozulmalar, nedenleri.....	
	koruma ve restorasyon önerileri	183
4.4.6.1	Vandalizm ve kirlilik.....	183
4.4.6.2	Müdahaleler.....	183
4.4.7	Çevresel sorunların giderilmesi,.....	
	çevre düzenleme konusunda öneriler	188
4.4.7.1	Trafik sorunu için öneriler.....	188
4.4.7.2	Yapının taşınması	188
4.4.8	Yakın çevresindeki görsel kirliliğin giderilmesi ve çevresel niteliğin	
	yükseltilmesi amacıyla önerilen düzenlemeler.....	192
4.4.9	Estetik değerinin algılanması ve çevre ile bütünleşmesi amacıyla	
	öngörülen düzenlemeler	194

4.4.9.1	Öneri 1	195
4.4.9.2	Öneri 2	195
4.4.9.3	Öneri 3	196
4.4.10	Bakım ve denetimin sağlanması için bir örgütlenme modeli önerisi.....	197
5.	SONUÇ	198
KAYNAKLAR		199
EK 1	Saliha Sultan Sıbyan Mektebi Restitüsyon Projesi	203
EK 2	Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi Rölöveleri	207
EK 3	Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi Restitüsyon Projesi	225
EK 4	Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi Hasar Tespit Paftaları	240
EK 5	Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi Restorasyon Projesi	247
EK 6	İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat varlıklarını Koruma Kurulu'nun 24.5.2000 Tarih ve 11839 Sayılı Kararı	265
EK 7	İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü'nün 11.10.2000 Tarihli Raporu.....	267
EK 8	Metro Şişhane İstasyonu Kentsel Tasarım Paftası.....	269
ÖZGEÇMİŞ		271

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1	Tez çalışma alanı sınırları	2
Harita 2.1	Azapkapı'nın konumu - Unkapanı'ndan Atatürk Köprüsü ile Azapkapı, Beyoğlu/Taksim ve Karaköy Bağlantıları.....	5
Harita 2. 2	1455 yılında Galata'nın planı	10
Harita 2. 3	1422'de Boundelmonte'nin yaptığı İstanbul haritası	12
Harita 2. 4	Galata Kulesi yapılmadan önce Surlar.....	14
Harita 2. 5	Galata Kulesi yapıldıktan sonra bölgenin sınırları.....	14
Harita 2. 6	Ortaçağda Pera-Galata bölgesi kent surları ile kapıları	14
Harita 2. 7	Kule dibine yapılan yarım daire sur duvarı ve kapılar.....	15
Harita 2. 8	Nomidis-Schneider'in "Galata" isimli kitabında yayınlanan surları ve kapıları gösteren harita.....	18
Harita: 2. 9	Marie de Launay (1864) Galata Surları	20
Harita 2. 10	Unkapanı (Atatürk) Köprüsü.....	65
Harita 2. 11	Alman Mavisi Haritaları'nın "Azapkapı, İST H 9/1 Feuille" paftasında Saliha Sultan Çeşmesi ve Azapkapı'nın 1913 yılındaki durumu	74
Harita 2. 12	Alman Mavisi Haritaları'nın "Azapkapı, İST H 9 Feuille" paftasında Saliha Sultan Çeşmesi ve çevresinin 1914 yılındaki durumu.....	75
Harita 2. 13	Necip Bey (Guide de Stamboul) Haritaları "Pera, NED 2/1-II.Feuille" paftasında Saliha Sultan Çeşmesi ve çevresinin 1918 (?) yıllarındaki durumu	76
Harita 2. 14	J. Pervititch Haritaları "Galata, PER" paftasında Saliha Sultan Çeşmesi ve çevresinin 1926 yıllarındaki durumu	77
Harita 2. 15	1934 yılında Azapkapı ve Saliha Sultan Çeşmesi.....	78
Harita 2. 16	İstanbul Beyoğlu Kazası, 1956, M.B Tuvalo Haritaları'nda Saliha Sultan Çeşmesi ve çevresinin 1950- 1960 yılları arasındaki durumu	79
Harita 2. 17	Kat adetleri analizi	90
Harita 2. 18	Fonksiyon analizi	91
Harita 2. 19	Yapım sistemi analizi.....	92
Harita 2. 20	Tarihi yapıların kronolojik analizi	93
Harita 2. 21	Tarihi yapıların strüktürel durumu analizi	94
Harita 2. 22	Tarihi yapıların özgünlük durumu analizi	95
Harita 2. 23	Tarihi yapıların koruma- müdahale yöntemi analizi.....	96
Harita 2. 24	15. Yüzyılda Galata Surları içinde mevcut olan belli başlı yapılar.....	98
Harita 2. 25	16. ve 17. Yüzyılda Galata Surları içinde mevcut olan belli başlı yapılar.....	98
Harita 2. 26	18. Yüzyılda Galata Surları içinde mevcut olan belli başlı yapılar.....	99
Harita 2. 27	19. ve 20. Yüzyılda Galata Surları içinde mevcut olan belli başlı yapılar.....	99
Harita 3. 1	Saliha Sultan Çeşmesi'nin konumu.	100
Harita 3. 2	Taksim Suyu Tesisleri'nin kent içindeki kolları ve Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'ne su sağlanması	130
Harita 4. 1	Metro Hattının Geçmesi Planlanan Yolcuzade Sokak Boyunca İstimlak AlanlarıAzapkapı – Saliha Sultan Çeşmesi ile Metro Köprüsünün Konumsal İlişkisi.....	159

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. 1	Arap Camisi yerleşim planı, planı, kesit ve görünüşleri	27
Şekil 2. 2	Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi bodrum kat ve normal kat planı.....	44
Şekil 2. 3	Azapkapı Camisi kesiti	44
Şekil 2. 4	Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi örtü plan şeması ile zemin ve kubbe eteği kotlarından plan.....	45
Şekil 2. 5	Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Hamamı planı	50
Şekil 2. 6	Azapkapı Hamamı erkekler kısmı planı.....	53
Şekil 2. 7	Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin zemin kat ve normal kat plan krokileri	58
Şekil 2. 8	Sallar üzerinde inşa edilen köprünün tanımına uyan çizim	65
Şekil 2. 9	1836'da yapılan 1.Unkapanı Köprüsü.....	66
Şekil 2.10	Perşembe Pazarı ve Galata Mahkemesi Sokağı köşesindeki tarihi yapının planları ve kesiti.	83
Şekil 2.11	Tersane Caddesi Silüeti.....	97
Şekil 3.1	Saliha Sultan Çeşmesi planı.....	105
Şekil 4.1	Abu Simbel Tapınağı'nın taşıma sonrası yeni konumuna uyarlanması için oluşturulan betonarme tonozun projesi ve uygulama görüntüsü	190
Şekil 4.2	Most Katedrali'nin taşınmasında kullanılan sistem	191
Şekil 4.3	Harakty ve Amon Tapınağı'nın taşınmasıyla ilgili proje.....	192

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2. 1	19.Yüzyıl başında İstanbul , 1855	4
Resim 2. 2	1888-1900 yıllarında, Sébah-Joallier çekimiyle Haliç gerisinden Azapkapı ve Galata'nın görünümü	6
Resim 2. 3	1888-1900 yıllarında Sébah-Joallier çekimiyle Sokollu Mehmet Paşa Camisi ve semte adını veren Azebkapusu	7
Resim 2. 4	Haliç Tersanesi girişinde yer alan kapı	8
Resim 2. 5	Fetih'ten sonra Galata ve Surları gösteren Kaedekios'un çizimi	16
Resim 2.6	15.Yüzyılın sonlarında kentin görünümü (Venedikli matbaacı ve tahta oymacısı Giovanni Andrea Vavassore'nin gravürü).....	17
Resim 2. 7	16.Yüzyılın ikinci yarısında Pera- Galata'nın görünüşü	19
Resim 2. 8	Piri Reis haritasına göre 17.Yüzyılın ilk yarısında İstanbul'un görünümü	20
Resim 2. 9	Harip Sokak'tan Yanık Kapı ve ahşap evler	21
Resim 2. 10	Haliç kıyısında, metro şantiyesi içinde bulunan duvar	21
Resim 2. 11	1870'lerde Galata Kulesi ile kuzey cephesindeki sur ve hendek	22
Resim 2. 12	Yanık Kapı'nın 20. Yüzyıl başlarındaki görünümü	22
Resim 2. 13	Arap Camisi şadırvanı	25
Resim 2. 14	Arap Camisi kulesinin altında sergilenen mermer kaplama	26
Resim 2. 15	Arap Camisi minaresi.....	28
Resim 2. 16	Arap Camisi içindeki galeriler	28
Resim 2. 17	18.Yüzyılda Tersane'nin görünümü	29
Resim 2. 18	19.Yüzyıl başında Tersane'yi gösteren Melling gravürü.....	30
Resim 2. 19	II.Mahmut döneminde Tersane'yi gösteren Préault'un litografisi.....	31
Resim 2. 20	II.Mahmut dönemini gösteren Brindisi'ye ait litografi	32
Resim 2. 21	19.Yüzyılda Tersane'yi gösteren Bartlett gravürü	34
Resim 2. 22	Haliç Tersanesi'nin orta boydaki kuru havuzu	36
Resim 2. 23	Haliç Tersanesi'nin yeni inşa kızakları	36
Resim 2. 24	Yolcuzaade Mescidi.....	37
Resim 2. 25	Alaca Mescid	38
Resim 2. 26	Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi	39
Resim 2. 27	Azapkapı Camisi'nin güney doğusunda yer alan 1935 yılı civarında yıkılan ambar ve imalathaneler	40
Resim 2. 28	1932'lerde Azapkapı Camisi'nin içi	41
Resim 2. 29	Cami güneydoğu cephesinde kurşun kaplamalar	42
Resim 2. 30	Azapkapı Camisi'nin bozulan kalem işleri	43
Resim 2. 31	Azapkapı Camisi cephesinden detay	46
Resim 2. 32	Azapkapı Camisi minaresine ulaşımı sağlayan geçit	47
Resim 2. 33	Minarenin kaidesinde yer alan köşe sütuncuğu	48
Resim 2. 34	Azapkapı Hamamı'nın 1947 ve 1960 yıllarındaki görüntüsü	51
Resim 2. 35	Azapkapı Hamamı kadınlar kısmı yan cephesi	54
Resim 2. 36	Azapkapı Hamamı'nın yan cephesine yapılan ek ve duvarda büyüyen bitkiler (Yolcu Hamamı Sokak'tan)	54
Resim 2. 37	Azapkapı Hamamı Giriş cephesi	55
Resim 2. 38	Saliha Sultan Sıbyan Mektebi	56
Resim 2. 39	Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin kitabesi	59
Resim 2. 40	Mektebin kitabesi üzerindeki süsleme	59
Resim 2. 41	Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin Kuzey cephesi	60
Resim 2. 42	Sıbyan Mektebi'nin Doğu cephesi	61
Resim 2. 43	Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin Haliç cephesi	61
Resim 2. 44	Mektep ile Çeşme'nin Azapkapı Camisi minaresinden görünüşü	62
Resim 2. 45	Mustafa Paşa Sebili, 19. Yüzyıl	63

Resim 2. 46	Mustafa Paşa Sebili, 2001.....	64
Resim 2. 47	E. Flandin gravürü, köprünün Azapkapı bağlantısı ve geçit gözü.....	67
Resim 2. 48	İlk köprünün T. Allom tarafından yapılmış gravürü.....	67
Resim 2. 49	Atatürk (Unkapanı) Köprüsü, 2001.....	69
Resim 2. 50	Ticari Han.....	70
Resim 2. 51	Ticari Han'ın avlusu.....	71
Resim 2. 52	Perşembe Pazarı Caddesi'nden Serpuş Han.....	72
Resim 2. 53	1934 yılında Perşembe Pazarı Caddesi ve Serpuş Han.....	73
Resim 2. 54	Voyvoda Caddesi üzerindeki yüksek yapılar (Yanık Kapı Sokak'a doğru).	85
Resim 2. 55	Tersane Caddesi üzerinde yer alan çok katlı yapılar.....	86
Resim 2. 56	Yoğun ticari faaliyetlerin yaşandığı Yanık Kapı Sokak(Voyvoda Cad.Doğru).86	
Resim 2. 57	Yanık Kapı ve Yanık Kapı Sokak.....	87
Resim 2. 58	Arap Camisi arkasında, Hoca Hanım Sokak'ta ahşap yapılar.....	87
Resim 2. 59	Yanık Kapı Sokak üzerinde Sokollu Mehmet Paşa Çeşmesi.....	88
Resim 2. 60	Harip Sokak'taki Cenevizliler'den kalma sarnıcın günümüzdeki durumu.	88
Resim 2. 61	Abdüsselam ve Aylak Sokakları'nın köşesindeki nitelikli sivil yapı örneği. ...	89
Resim 3. 1	Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi (Kuzeybatı'dan görünüşü).....	101
Resim 3. 2	Saliha Sultan Çeşmesi.....	101
Resim 3. 3	Kuzeydoğu cephesi; sebil ve çeşmeler.....	106
Resim 3. 4	Kuzey Çeşmesi.....	107
Resim 3. 5	Kuzey Çeşmesi'nin Kuzeybatı cephesine bağlantısı.	108
Resim 3. 6	Güneybatı cephesi (arka cephe).....	109
Resim 3. 7	Güneydoğu yan cephesinde kaplamalar ve abdest muslukları.....	109
Resim 3. 8	Silivrikapı Saliha Sultan Çeşmesi.....	115
Resim 3. 9	Silivrikapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin yan cephe sulukları.	115
Resim 3. 10	Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi.....	118
Resim 3. 11	Çeşmenin mermer cephesi.	119
Resim 3. 12	Aynataşı ve kitabeyi çevreleyen meyve süslemeleri.....	119
Resim 3. 13	Defterdar Saliha Sultan Çeşmesi'nin genel görünüşü.....	121
Resim 3. 14	Çeşmenin küfeki kaplamalı ön cephesi ve yanında su terazisi.	121
Resim 3. 15	Çeşmenin kemeri ve kilit taşı üzerindeki rozet.....	122
Resim 3. 16	Çeşmenin mermer kitabesi.....	122
Resim 3. 17	Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi.....	124
Resim 3. 18	Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi yan cephesi.....	124
Resim 3. 19	Doğu (Perşembe Pazarı yönü) Çeşmesi'nin kitabesi.....	126
Resim 3. 20	Kuzey (Atatürk Köprüsü yönü) Çeşmesi'nin kitabesi.....	128
Resim 3. 21	Doğu Çeşmesi, sebil ve yan cephe ile bağlantısı.....	134
Resim 3. 22	Doğu Çeşmesi aynataşı ve bezemeleri.....	134
Resim 3. 23	Kuzey Çeşmesi'nin aynataşı ve kemer içi ayrıntısı.....	135
Resim 3. 24	Kuzey Çeşmesi'nin kemer aynası ve üstü bezemeleri.....	135
Resim 3. 25	Doğu Çeşmesi'nin aynataşı ve bezemeleri.....	135
Resim 3. 26,	3. 27 Çeşmelerin aynataşı etrafında yer alan perspektifli sehpalarda yer alan	
	çiçekli vazo kabartmaları.....	136
Resim 3. 28,	29, 30 Çeşme yüzlerindeki kemer ayaklarının üzerine üst üste bordür gibi	
	yerleştirilen çiçekli vazo motifleri.....	137
Resim 3. 31,	32, 33, 34 Çeşme yüzlerini düşey olarak sınırlayan bordürde yer alan kulplu	
	kaselerde meyve fidanları.....	138
Resim 3. 35,	36, 37, 38 Çeşme yüzlerini düşey olarak sınırlayan bordürde yer alan kulplu	
	kaselerde meyve fidanları.....	139
Resim 3. 39,	40, 41 Çeşme yüzlerini düşey olarak sınırlayan bordürde yer alan kulplu	
	kaselerde meyve fidanları.....	140
Resim 3. 42	Çeşmenin saçakla birleşim detayı.....	141

Resim 3. 43	Sebil bezeme düzeni.....	142
Resim 3. 44	Kuzey cephesinde sebil şebekeleri ile saçak arasında bezeme düzeni.....	143
Resim 3. 45	Sebil giriş kapısı ve üstündeki bezemeler.....	144
Resim 3. 46	Kuzeybatı yan cephesinde mermer kaplamalar ve yatay silme.....	145
Resim 3. 47	Güneydoğu yan cephesi mermer kaplamaları ve abdest muslukları.....	146
Resim 3. 48, 49	İki farklı abdest musluğunun ayna taşları.....	147
Resim 3. 50	Kuzey köşesinde yer alan çavuş nişanlı kum saati.....	148
Resim 3. 51	Güney köşesinde yer alan kum saati.....	148
Resim 3. 52	Çeşmenin saçak altı bezemesinden köşe detayı.....	149
Resim 3. 53	Sebilin saçak altı bezemesinden detay.....	149
Resim 3. 54	Yapının örtü sistemi.....	150
Resim 4. 1	Sebil ile su haznesi arasına açılan geçitten sebile bakış.....	184
Resim 4. 2	Geçit açılmadan önce sebil ile su haznesi arasındaki duvarda olan restorasyon kitabesi.....	185
Resim 4. 3	Sebil tavanında yer alan metal gergiler.....	186
Resim 4. 4	Çeşme zeminine inmek için sonradan yapılmış niteliksiz merdiven.....	193
Resim 4. 5	Çeşmenin arkasında yer alan otopark ve aradaki demir korkuluklar.....	193
Resim 4. 6	Çeşme'nin arkasındaki otopark ve atölyeler.....	194



ÖNSÖZ

18. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi, batılılaşmanın etkileriyle gelişen farklı ve yeni yapı tipleriyle ayrı bir yere sahiptir. Bu Yüzyılın Osmanlı Mimarisi'ne kattığı önemli yapı tiplerinden biri de şüphesiz meydan çeşmeleridir.

18. Yüzyılın mimari ve sanatsal özelliklerini yansıtan ve meydan çeşmeleri içinde özel bir yere sahip olan Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi de döneminin en güzel ve anıtsal örneklerindendir.

Hazırlanan çalışmada öncelikli olarak Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin tanıtılması, içinde bulunduğu olumsuz şartların düzeltilmesi için neler yapılabileceği ve fonksiyonunu kaybetmiş olan yapının İstanbul'a nasıl kazandırılabilceği konusu ele alınmıştır. Sonrasında ise Azapkapı Semti ve başlıca yapıları anlatılarak, imar çalışmaları sırasında yok edilen Saliha Sultan Sıbyan Mektebi ile Alaca Mescit hatırlatılmıştır. Ayrıca semtin mevcut özelliklerine de tespitlerle değinilmiştir.

Y.T.Ü. Döner Sermaye İşletmesi, Mimarlık Fakültesi, Rölöve Restorasyon Proje Grubu, 2001 yılı içinde İSKİ için Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, Tophane Çeşmesi ve Eğrikemer projelerini hazırlamıştır. Doç. Dr. Can Binan'ın yöneticiliğini üstlendiği proje grubu Prof. İsmet Ağaryılmaz, Prof. Dr. Neslihan Sönmez, Doç. Dr. Nevzat İlhan, Doç. Dr. Cengiz Can, Doç. Dr. Nadide Seçkin, Yrd. Doç. Dr. Faruk Tuncer, Arş. Gör. Dr. Ayten Erdem, Arş. Gör. Dr. Z. Gül Ünal, Arş. Gör. Uzay Yergün, Arş. Gör. Aynur Çiftçi, Arş. Gör. Ebru Omay'dan oluşmaktadır. Çizim grubu ise Mimar E. Selcen Cesur, Mimar A.Özge Köse, Arş. Gör. Banu Çelebioğlu ve Mimar Ayşegül Orhan'dan kuruludur.

İki çalışma grubu ile hazırlanan projelerden Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi için içinde bulunduğum ve Prof. İsmet Ağaryılmaz, Prof. Dr. Neslihan Sönmez, Doç. Dr. Nadide Seçkin, Arş. Gör. Aynur Çiftçi, Mimar Özge Köse'den oluşan ekip çalışmıştır. Yapının tez çalışmama konu olması düşünülünce, hazırlanan çizimler ve çekilen fotoğraflar tezim içinde kullanılmıştır.

Tez çalışmamın oluşumu süresince tavsiyeleri, desteği ve her türlü yardımı için tez hocam Sayın Prof. Dr. Neslihan Sönmez'e saygılarımla, en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca destek ve yardımlarından dolayı başta Prof. İsmet Ağaryılmaz, Doç. Dr. Can Binan, Doç. Dr. Nadide Seçkin ve Yrd. Doç. Dr. Faruk Tuncer olmak üzere Rölöve Restorasyon Anabilim Dalı Kürsüsü'ndeki tüm hocalarıma, ölçü ve çizim aşamasındaki yardımları için Mimar A. Özge Köse ve Arş. Gör. Aynur Çiftçi'ye, desteklerinden dolayı değerli arkadaşlarım Seher Sürmeli, Ayşe Şahin, Barkın Demircioğlu, Hakan Çullanmak'a ve maddi manevi en büyük desteğim aileme teşekkürlerimi sunarım.

Ekim 2001

Mimar

E. Selcen CESUR

ÖZET

Tezin birinci bölümünde çalışmanın amacı, kapsam ve yönteminin açıklanması üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde Azapkapı semtinin tarihçesi, geçirdiği fiziksel değişimler bağlamında Osmanlı dönemi öncesi ve sonrası diye iki bölüme ayrılarak, mevcut veya günümüze ulaşmamış yapılarıyla tanıtılmaya çalışılmıştır. Yapılar bir katalog düzeni içinde sunulurken, semtin gelişiminde etkin öğelerden biri olan Galata Surları ile tezin asıl konusu Saliha Sultan Çeşmesi'ni bir külliyeyle tamamlayan Sıbyan Mektebi üzerinde daha çok ayrıntıya girilmek istenmiş ve 1957 yılındaki imar hareketleri sırasında yıkılarak ortadan kaldırılan Mektep için bir restitüsyon çalışması hazırlanmıştır. Mektebin anlatımı restitüsyon çizimleriyle desteklenmiştir. Bu arada semtin mevcut fiziksel verileri değerlendirilerek, günümüzdeki özelliklerini saptamak amacıyla bazı kentsel analiz çalışmaları yapılmıştır.

Üçüncü bölümün konusunu, Azapkapı semtinin 18. yüzyıldan günümüze ulaşmış anıtsal yapılarından biri olan Saliha Sultan Çeşmesi oluşturmaktadır. Yapının mimari ve sanatsal özelliklerine değinilmiş; rölöve ve restitüsyon çizimleri, gravürler, fotoğraflar ve haritalar ile anlatım desteklenmiştir.

Dördüncü bölümde, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi ve yakın çevresi için hazırlanan koruma ve restorasyon önerileri sunulmaktadır. Bu bölümde önce yapıda bozulmalara neden olan etkenler, daha sonra bozulmaların giderilmesi için alınması gereken önlemler ve gerekli restorasyon müdahaleleri anlatılmış; sözlü anlatımlar hasar tespit ve restorasyon çizimleri ile desteklenmiştir. Ayrıca yakın çevresinin de yapı ile bütünleşmesini sağlayacak çevre düzenleme ve yeni işlev önerileri getirilmektedir.

Son bölümde, restorasyondan sonra korumanın devamlılığını sağlamak ve yapının denetlenmesi konusunda öneriler yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Çeşme, Azapkapı, 18. Yüzyıl, Sıbyan Mektebi, Koruma-Restorasyon.

ABSTRACT

In the first part of the research work, the aim, the content and explanation of its method is mentioned.

In the second part, the history of Azapkapı territory is presented with the current or disappeared structures regarding the physical changes faced, by dividing into two phases: before and after the Ottoman Period. While the buildings are presented in a catalogue order, more details are tried to be given on the Galata ramparts, one of the most important components that impacted the territory and the “Sıbyan Mektebi” (Ottoman Primary School) which integrated the Saliha Sultan fountain to a “külliye” and a restitution work is prepared for the school, unfortunately destroyed during the public improvements in 1957. The introduction of the school is supported by restitution drawings. Besides, in order to determine the current properties of the territory, urban analyse works are made taking the present physical condition into consideration.

The Saliha Sultan Fountain, one of the monumental buildings reached to today from 18. Century is the subject of the third part. The architectural and artical properties are mentioned, measuring and restitution drawings, engravings, photographs and the maps supports this, in the part.

In the fourth part, the protection and restoration proposals, prepared for Azapkapı Saliha Sultan Fountain and its close territory are given. The problems causing damages are followed by the precautions and the restoration interferences, also the explanations contains the damage reports and restoration drawings. Besides, new function and urban regulation offers which will integrate the close territory with the building are brought.

In the final, the suggestions for continuous protection after restoration and for the audition the building take place.

Keywords: Fountain, Azapkapı, 18th Century, Ottoman Primary School, Protection-Restoration.

1. GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı

Osmanlı mimarisinde, 18.Yüzyıla kadar çok fazla ele alınmayan kentsel mekan düzenleme çalışmaları bu dönemde önem kazanmaya başlamıştır. Osmanlı mimarlığı içinde farklı bir yeri olan çeşme- sebiller, 18.Yüzyıla kadar şehircilik anlayışı içinde ele alınmamıştır. Çünkü daha önceleri genellikle bir külliye bünyesinde ve bir yapı duvarında inşa edilmişlerdir. Ancak 18. Yüzyılda batılılaşmanın getirdiği bir takım yenilikler çeşme ve sebillere de yansımıştır. Avrupa'nın pek çok şehrinde görülen kimi zaman su öğeleri, kimi zaman da heykellerle süslenen meydanlara özenilmiş ve artık duvar çeşmeleri yanında dört yüzlü büyük meydan çeşmeleri yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde barok, rokoko gibi üsluplar süslemelerde ön plana çıkmıştır. 18.Yüzyılda hem işlevsel, hem de anıtsal özellik taşıyan pek çok çeşme inşa edilmiştir. Bunların belli başlı örnekleri arasında III. Ahmet Çeşmesi, Tophane Çeşmesi, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi sayılabilir.

Geçmişten günümüze tüm güzellikleri ile ulaşan 18.Yüzyıl çeşmeleri, günümüzde işlevlerini kaybetmişlerdir. Önceleri musluklarından sular akan, sebilinden şerbetler dağıtılan bu yapılar, artık suları akmayan, evsizlerin yalaklarında barındığı mekanlar olmuşlardır. Çeşitli dönemlerdeki imar çalışmaları nedeniyle de sıkışmış durumdadırlar. Meydan çeşmesi olarak düşünülüp yapılan bu çeşmelerin pek çoğu kötü yapılaşma ve imar çalışmaları nedeni ile özelliklerini yitirmişlerdir. Ayrıca değişen yaşam tarzı nedeni ile de artık işlevden çok, anıtsal özellikleriyle varlıklarını sürdürmektedirler.

İSKİ, 18.Yüzyıl çeşmelerinin restore edilmesi ve yeniden işlev kazandırılması konusunda bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışma ile gündeme gelen çeşmelerden biri de Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'dir. Lale Devri'nin anıtsal özellikte yapılarından olan Saliha Sultan Çeşmesi'nin, imar hareketleri nedeniyle sahip olduğu meydan çeşmesi özelliğini yitirdiği ve tamamı ile mermer kaplamalı, bezemeli cephelerinin özellikle çevresel etkilerle bozulmaya yüz tuttuğu görülmüştür. İSKİ'nin başlattığı çalışmalar tarihi çeşmenin koruma ve restorasyon sorunlarını gündeme getirmiştir.

Çalışmanın amacı, Osmanlı mimarisinin 18.Yüzyıldaki yapılaşmasının en özgün örneklerinden biri olan Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin ve çevresinin koruma sorunlarının belirlenip, restorasyona yönelik bir çalışma yapılması, yakın çevresindeki durumunun tespit edilmesidir. Aynı zamanda Azapkapı semtinin geçmişten günümüze

geçirmiş olduğu dönemler ve günümüze ulaşırken Saliha Sultan Sıbyan Mektebi gibi yokedilen değerli yapıların hatırlatılması da amaçlanmıştır.

1.2 Kapsam ve Yöntem

Tez çalışma alanı, Unkapanı Köprüsü'nün Şişhane ayağının iki yanında ve Haliç kıyısındadır. Kuzeybatıda Tersane yapıları, güneydoğuda Perşembe Pazarı Sokak, kuzeyde Yolcuzade İskender Caddesi, doğuda Voyvoda Caddesi ile Yanık kapı Sokak'ın Yolcuzade İskender Caddesi ile birleştiği sınırın içinde kalan alan, çalışmanın yapıldığı alan olarak belirlenmiştir.



Harita 1.1 Tez çalışma alanı sınırları

Tez içerisinde yukarıda belirtilen çalışma alanındaki yapılar, Cenevizliler döneminden itibaren günümüze kadar incelenmeye çalışılmıştır. Galata Kulesi ve yakın çevresi pek çok tez ve kitapta incelendiğinden dolayı Galata Surları'nın anlatımında fazla detaya inilmemiştir. Ayrıca Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi haricinde, incelenen yapılar üzerinde herhangi bir rölöve çalışması yapılmamış, mevcut rölöve veya çizimlerden yararlanılmıştır. Mümkün olduğunca yapıların eski halini gösteren resimler elde edilmeye çalışılmış, günümüzdeki durumları ise yeni çekilen fotoğraflar ile belgelenmiştir. Alandaki yapılardan yalnızca günümüze ulaşmadan yıkılmış olan Saliha Sultan Sıbyan Mektebi için eldeki belgelere dayanarak bir restitüsyon çizimi hazırlanmıştır.

Belirlenen alan üzerinde mevcut durum analizleri yapılmış (kat adetleri, fonksiyon, yapım sistemi, korunacak yapılar vs.), korunması gerekli yapılar tespit edilmiş ve bu yapılara nasıl müdahale edileceği konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Çalışmanın yöntemi dört aşamada ifade edilebilir:

1- Saliha Sultan Çeşmesi ve çevresi hakkında bilgi ve görsel belge toplama: İlk aşamada Çeşme ve bulunduğu semt ile yapılarına dair literatür araştırması yapılmış ve görsel belgelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla İrcica Kütüphanesi ve Fotoğraf Arşivi, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi ve Fotoğraf Arşivi, Atatürk Kütüphanesi İstanbul Kitaplığı, YEM Kitaplığı, İstanbul Kitaplığı Çelik Gülersoy Arşivi'nde fotoğraf ve kaynak taraması yapılmıştır. Çeşme ile ilgili gravür, çizim ve fotoğraflar edinilmiştir. Mevcut durum haritaları alınmış, bunun yanında Pervititch, Goad, Alman Mavisi vb. haritalar da elde edilmiştir.

Mevcut durum haritaları üzerine, çalışma alanında birebir yapılmış olan tespitler aktarılarak genel bir değerlendirmeye gidilmiş ve Çeşme'nin yer aldığı Tersane Caddesi'nin Haliç cephesinin silüeti çizilmiştir. Amaç Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi ve çevresindeki tarihi yapıların nasıl bir silüet içinde yer aldığını görmek ve silüeti bozan, tarihi çevreye uymayan yapılaşmanın tespiti ile çözüm önerileri sunulmasıdır.

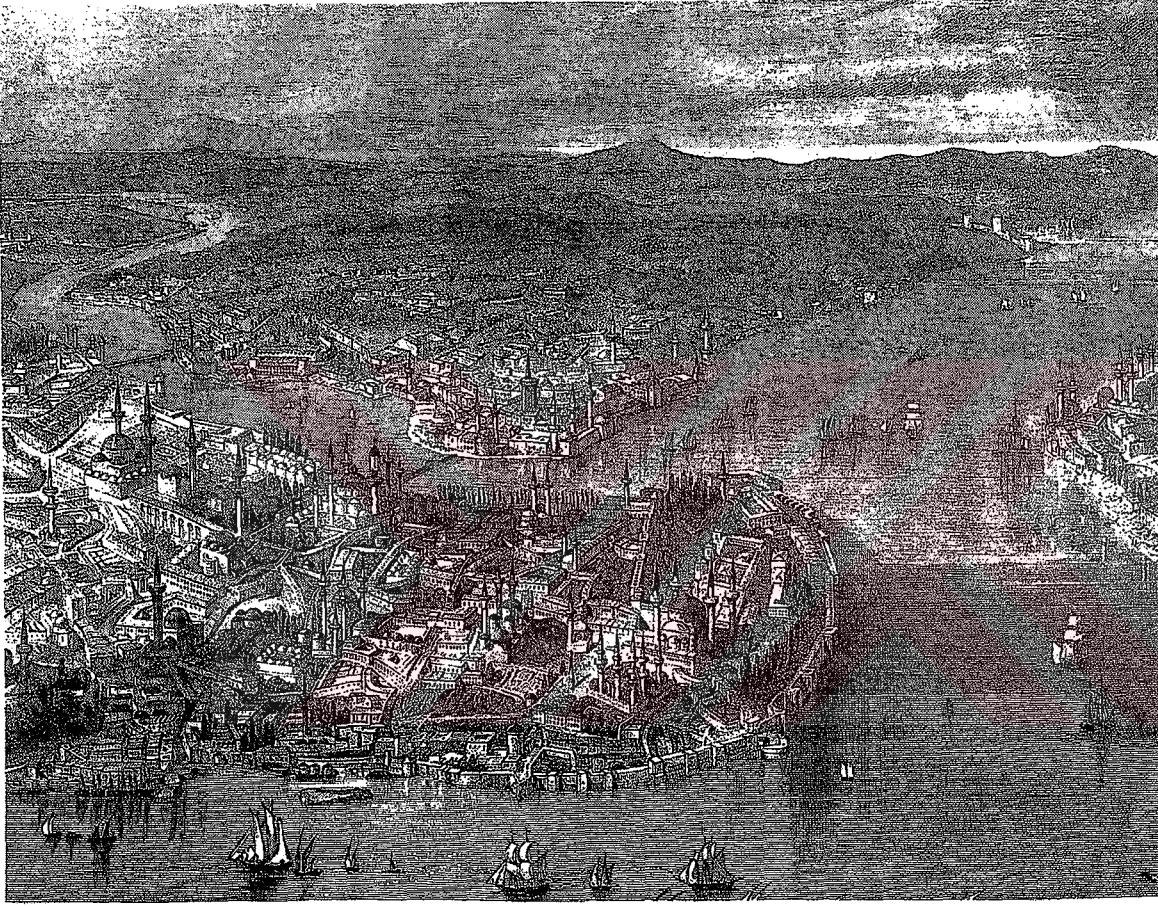
2- Saliha Sultan Çeşmesi'nin rölöve projesinin hazırlanması: Bu aşamada çeşmenin bulunduğu durum öncelikle fotoğraflarla tespit edilmiştir. Daha sonra da yapının plan, kesit, görünüş ve detayları çizilmiştir. Yapı üzerindeki hasarlar ve nedenleri incelenerek hasar tespit paftaları hazırlanırken, Çeşme ile ilgili kaynak araştırmaları da devam etmiş ve böylelikle analitik rölöve çalışması tamamlanmaya çalışılmıştır.

3- Saliha Sultan Çeşmesi'nin restitüsyon projesinin hazırlanması: Yapının bilinen ilk görsel belgesinden başlayarak günümüze kadar geçirdiği evreler incelenerek, geçmişteki özelliklerinin ortaya konduğu bir restitüsyon projesi hazırlanmıştır.

4- Saliha Sultan Çeşmesi'nin restorasyon projesinin hazırlanması: Bu proje Çeşme'nin belirlenen sorunları ve nedenleri göz önünde tutularak yapılmıştır. Özellikle yapının konumu ve yeniden kullanımı üzerinde durulmuş ve bu konulara ilişkin öneriler sunulmuştur. Ayrıca yapıya ne tür müdahaleler gerektiği ve müdahale yöntemi konusunda da bilgiler verilmiştir.

2. AZAPKAPI SEMTİ, TARİHSEL ve FİZİKSEL GELİŞİMİ

Azapkapı, Galata bölgesinin batı kısmında ve Haliç kıyısında konumlanmış olup Şişhane ve Unkapamı arasında yer alan Atatürk Köprüsü'nün Şişhane ayağında, Perşembe Pazarı'na doğru uzanan bir semttir. Köprüden, Tersane Caddesi ile Karaköy ve Beşiktaş'a, Yolcuzaade İskender Caddesi ile de Taksim'e ulaşılabilir (bkz. Harita 2. 1). Semt sınırları içinde Arap Cami ve Emekyemez mahalleleri yer almaktadır (Taşkın, 1993: 500).



Resim 2. 1- 19.Yüzyıl başında İstanbul , 1855 (Arslan, 1992 : kapak resmi).

Semtın adı “Azeb” kelimesinden gelmektedir. Azeb, bekar genç anlamındadır. Fetihten sonra kurulan Haliç Tersanesi yakınında yer alan Azebler Ocağı ise, Osmanlı Donanması'nın kürekli gemiler döneminde (17.Yüzyıl sonlarına kadar) tersane birliğine verilen isimdir. 15.Yüzyıldan itibaren hem deniz hem de kara hizmetlerinde görev yapmaya başlayan Azebler Ocağı, gemi hizmetlerinde, tersane ve donanmada görevli deniz erlerinden oluşmaktaydı (Koçu, 1959: 1674).



Harita 2.1- Azapkapı'nın konumu - Unkapanı'ndan Atatürk Köprüsü ile Azapkapı, Beyoğlu/Taksim ve Karaköy Bağlantıları (İşözen, 1989: 104-105).

Azebler Ocağı'ndan dolayı Galata Surlarının tersane tarafındaki kapısı Azeb Kapısı olarak anılmıştır. Semt 17.Yüzyıl kaynaklarına “İskele-i Bab-ı Azeb” olarak kaydedilmiştir (Kütükoğlu, 1983: 335, 336). Azeb Kapısı zamanla söyleyiş değişikliğine uğramış ve Azapkapı olarak söylenir olmuştur. Azapkapı yakınındaki yapılar da zamanla bu kapının adıyla anılmaya başlanmıştır. Azapkapı Camisi (Sokollu Mehmet Paşa Camisi), Azapkapı Çeşmesi (Saliha Sultan Çeşmesi), Azapkapı Hamamı (Sokollu Mehmet Paşa veya Yeşildirek Hamamı) bunlardan birkaçıdır.



Resim 2. 2- 1888-1900 yıllarında, Sébah-Joallier çekimiyle Haliç gerisinden Azapkapı ve Galata'nın görünümü (Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi, Neg. no: R26612)

Galata Surları Bizans döneminde Tophane'den Haliç Tersanesi'ne kadar devam etmekteydi. Surların batı ucundaki kapıya, Bizans döneminde Porta di San Antonio veya Porta San Antonio denilmekteydi (Kömürciyan, 1988: 216). İstanbul'un fethinden sonra bu bölgedeki surların bir kısmı yıktırılmış ancak kapıya dokunulmamıştır. Resim 2. 3' de yer alan fotoğraf 19.Yüzyıl sonunda çekilmiştir. Bu fotoğrafta görülen ve "Azebkapusu" olarak adlandırılan kapının Cenevizler döneminde yapılıp Porta di San Antonio adıyla anılan kapı ile aynı kapı olması mümkün görünmemektedir. Çünkü kapı Barok üslup özellikleri taşımakta ve Avrupa'da rastlanan zafer taklarını hatırlatmaktadır. Muhtemelen 18.Yüzyıl ve sonrasında gelişen batılılaşma hareketleri çerçevesinde, Avrupa'daki örneklerine özenilerek, Unkapanı'ndan uzanan köprü'nün Azapkapı tarafına yapılmıştır. Ayrıca Flandin'in Unkapanı Köprüsü ve Azapkapı'yı gösteren 1858 tarihli gravüründe de kapı resimlenmiştir (Resim 2. x). Ancak fotoğraftaki görüntüden çok daha farklı bir biçimdedir. Flandin gravürü, Resim 2. 3'te yer alan fotoğraftan daha eskidir. Daha eski tarihli bu belgede kapı tek geçişlidir. Basık kemerli kapının üstünde, yanlardaki yuvarlak sütunlara oturan üçgen bir alınlık vardır. Alınlığın tam ortasında da bir kitabe yer alıyor. Yanlardaki sütunların bitiminde ise duvarlar iki yönde devam ediyor görünmektedir.

Bugün Atatürk Köprüsü tarafında herhangi bir kapı yoktur. Ancak Haliç Tersanesi'nin Azapkapı tarafındaki giriş kapısı üslup olarak "Azebkapusu"nu hatırlatmaktadır (Resim 2. 4).

Azapkapı, Bizans döneminde Cenevizlilerin ticaret merkezi Galata bölgesinin sınırları içinde yer almaktaydı. Ancak semt Bizans'ın son dönemlerine kadar meskun değildi (Taşkın, 1993: 500-501). Fetihten sonra semtte yerleşim başlamıştır. 15.Yüzyılda İstanbul'un fethinin hemen ardından iskan edilmeye başlanan Azapkapı semtinin eski halkı önce Okçu Musa, sonra da Asmalımescit'e kayarak yeni yerleşim merkezleri oluşturmuşlardır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Arap Cami çevresine Mısırlılar, Suriyeliler ve Iraklılar yerleştirilmiştir. Bölge 16.Yüzyıldan itibaren hareketli bir ticaret merkezi haline gelmiştir (Taşkın, 1993: 501).

Kömürciyan 17.Yüzyılda Azapkapı'da birçok büyük demirci dükkanının bulunduğunu belirtmektedir. Aynı kaynakta buradaki demircilerin gemiler için gerekli büyük gülleleri imal ettiğini ve gemilerin burada kalafatlandıkları anlatılmaktadır (Kömürciyan, 1976: 216, 217). Sokollu Mehmet Paşa Camisi'nin güneydoğusundaki sokaklardan biri, bu anlatımı desteklercesine, Kalafatçılar Sokağı adını taşımaktadır (bkz. Harita 2. 12, 13,14).



Resim 2. 3 - 1888-1900 yıllarında Sébah-Joallier çekimiyle Sokollu Mehmet Paşa Camisi ve semte adını veren Azebkapusu (Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi, Neg. no:R33797)

Unkapanı Köprüsü adı ile de tanınan Atatürk Köprüsü, 1940 yılından beri hizmet vermekte olan yeni bir köprüdür. Bu köprüden önce iki yaka arasında yapılmış başka köprüler de vardır (bkz. Unkapanı Köprüsü). Köprü, Unkapanı ile Azapkapı arasında yer alır ve Haliç'in iki

yakasını birbirine bağlar. Ulaşım açısından semtin bir başka özelliği de İstanbul'un ilk tramvay hattının 1872 yılında Azapkapı- Beşiktaş arasında çalışmaya başlamasıdır (Taşkın, 1993: 501).



Resim 2. 4- Haliç Tersanesi girişinde yer alan kapı.

Cumhuriyet'ten sonra da Azapkapı, iş ve ticaret merkezi özelliğini devam ettirmiş ve Perşembe Pazarı olarak anılmaya başlamıştır. Günümüzde inşaat malzemeleri, hırdavat ve elektrik gereçlerinin satıldığı bir ticaret merkezi olmuştur. 1957-60'lı yıllarda semt çevresinde yol düzenlemeleri yapılmış ve bu düzenlemeler sırasında bazı değerli yapılar da yıkılmıştır. Bu çalışmalarda Perşembe Pazarı'na dönen Tersane Caddesi açılırken, Sokollu Mehmet Paşa Camisi ve Saliha Sultan Çeşmesi de bu imar hareketlerinden payını almış; cami ve çeşme yolun yükselmesinden dolayı çukurda kalmışlardır.

Semtin kıyı kesiminde 1950-60'lı yıllara kadar ahşap binaların bulunduğu, elimizdeki fotoğraf ve haritalardan anlaşılmaktadır. Ancak günümüzde bu ahşap evlerden eser kalmamıştır. Muhtemelen bu binaların bazıları istismak, bazıları da yangınlar nedeniyle yok

olmuştur. Semt 1715, 1797 ve 1807 yangınlarından büyük zarar görmüş ve her seferinde yeniden inşa edilmiştir (Taşkın, 1993: 501). Elimizdeki Saliha Sultan Çeşmesi ve çevresine ait fotoğraf ve gravürlerle, çeşitli dönemlerde ahşap yapıların nasıl değiştiği izlenebilmektedir. Önceleri genellikle iki katlı görünen evlerin, 20.Yüzyıldaki belgelerde kat sayılarının arttığı anlaşılmaktadır. Ayrıca malzemelerde de farklılıklara rastlanmış, alaturka kiremit yanında marsilya kiremiti kullanımı da görülmüştür. Binalar gravürlerde daha az pencere ve içe dönük görünürken, 19. Yüzyıl sonu ve 20.Yüzyıl başındaki fotoğraflarda daha çok pencere, daha dışa dönük olarak algılanmaktadır. Önceden de belirtildiği gibi sahil tarafındaki bu ahşap yapılardan günümüze ulaşan olmamıştır. Ancak iç kesimlerde -çok iyi durumda olmasalar da- bazı ahşap evlere rastlanır.

Semtin çalışma sınırlarımız içinde kalan kesimindeki önemli yapılar arasında, fetihten sonra Haliç kıyısına inşa edilen Tersane binaları, 1476 tarihli Yolcuzaade Camisi, Mimar Sinan'ın eseri olan Sokollu Mehmet Paşa Camisi, Azapkapı Hamamı / Sokollu Mehmet Paşa Hamamı gibi isimlerle anılan ve yine Mimar Sinan yapısı olan Yeşildirek Hamamı, bu hamamın arka tarafında yer alan Cenevizlilerden kalma sarnıç, Saliha Sultan Çeşmesi, Arap Cami, Yolcuzaade Sokağı köşesinde yer alan Mustafa Paşa Sebili, 19.Yüzyıl yapılarından Ticari Han ve 1912 tarihli Roman Han sayılabilir (Taşkın, 1993: 501). Semtin günümüze ulaşmış bu tarihi yapıları yanında, çeşitli sebeplerle ortadan kalkmış diğer bazı önemli yapıları da vardı. Bunların en başta geleni Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'dir. Sokollu Mehmet Paşa Camisi, Azapkapı Hamamı ile Saliha Sultan Çeşmesi ve Sıbyan Mektebi -farklı dönem yapıları olsalar da- hoş bir bütünlük içerisinde semt silüetinde yer almakta idiler. Ancak 1957 yılında Unkapanı Köprüsü'nden Karaköy'e doğru giden Tersane Caddesi'nin açılması sırasında, 18.Yüzyıl Osmanlı mimarisinin değerli örneklerinden olan Saliha Sultan Sıbyan Mektebi yıkılmıştır (bkz. Saliha Sultan Sıbyan Mektebi). Yıkılan bir başka yapı da Alaca Mescid'dir. Tersane Caddesi'nin Üsküfcü Sokağı ile birleştiği köşede yer almaktaydı. Mimari açıdan çok özellikli olmayan yapı, 1957'deki imar çalışmaları sırasında ortadan kaldırılmıştır.

Günümüze ulaşabilen yapılar, maalesef bakımsızlık ve ilgisizlik nedeniyle pek de iyi durumda değildirler. Her biri döneminin farklı özelliklerini taşıyan, tarihi ve turistik önemi olan bu yapıların gerekli ilgiyi görememiş olması üzücüdür.

2.1 Osmanlı Dönemi Öncesinde Azapkapı'nın Fiziksel Gelişimi ve Yapıları

Osmanlı dönemi öncesinde Azapkapı çevresi Cenevizlilerin yaşadığı bir bölge idi. Fetihden önceki dönemlerde Azapkapı çevresinde seyrek bir yerleşim vardı. Bu dönemlerde yerleşim

daha çok Galata Kulesi'nin doğu ve güneyindeki alanlarda yoğunlaşmıştı. Bu alanlar surlar ile çevrilmiş beş mahalleden oluşmaktaydı. Doğuda Tophane Kapısı ile sona eren yerleşim bölgesinde 15.Yüzyıl başlarında Ermeni ve Rumlar, Kule'nin güneyinden denize kadar inen bölgede ise daha çok Cenevizliler ve Rumlar yerleşmişlerdi (bkz. Harita 2. 2). Azapkapı çevresinde fetihten önceki dönemlerde göze çarpan belli başlı yapılar San Domenico Kilisesi (Arap Camisi) ve Galata Surlarıdır.



Harita 2. 2- 1455 yılında Galata Planı, (Kuban, 1996 : 217).

2.1.1 Galata Surları

Galata Surları ve kuleleri, bu bölgede Osmanlı dönemi öncesindeki en önemli yapılardır. Günümüze ulaşabildiği kadarıyla sur kalıntıları ve Galata Kulesi, Cenevizlilerden kalan belli başlı yapıları oluşturmaktadırlar. Galata Kulesi ve Surlar, çeşitli dönemlerde, İstanbul'u tasvir eden pek çok belgede gösterilmiştir (Resim 2. 6, 2. 7).

Constantinus İstanbul'u imar ettiği zamanlarda Galata bölgesi küçük bir köy halindeydi. İustinianos zamanında etrafına bir duvar yapılarak Bizans'ın meydana geldiği on dört muntıkadan on üçüncüsünü oluşturmaktaydı. Ancak günümüzde bu sınırları tam anlamıyla belirlemek pek mümkün değildir (Arseven, 1989: 51).

Müller-Wiener, "İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası" adlı kitabında Galata Surları'nın 13.Yüzyılın ikinci yarısındaki durumunu anlatırken "Antik dönemden beri varlığı bilinen Σukoi varoşu, daha Constantinus döneminden itibaren bir sura sahipti. İustinianos döneminde, 528 yılında bu sur yenilenir." demektedir (Müller-Wiener, 2001: 320).

Galata Surları yapılmadan önce Galata bölgesinde “Castel da Galata” adıyla bilinen küçük bir kale bulunmaktaydı (Arseven, 1989: 52). Bu kalenin İmparator II.Tiberios (578-582) döneminde, Haliç girişini kontrol etmek amacıyla yapıldığı sanılmaktadır. İstanbul’u korumak amacıyla, Haliç önüne gerilen zincirin bir ucu bu kaleye bağlanmaktaydı. Tarihçi Theophanes, İslam ordu ve donanmasının 717’de Bizans’ı kuşattığı sıralarda, bu kaleyi “Kastellion ton Galatou” adıyla anmıştır (Eyice, 1969: 10). Ayrıca bu kale içinde sürekli olarak bir miktar Rum askeri bulundurulduğu da anlatılmaktadır (Arseven, 1989: 52). 1422 tarihinde Boundelmonte tarafından yapılan İstanbul haritasında (Harita 2. 3) Galata Kalesi’nin yeri gösterilmiştir. Araplar, 7.-8. Yüzyıllarda (Hicret’in 96. senesinde), Galata’yı ele geçirdiklerinde ilk önce Galata Kalesi’ni almışlardır. Galata Kalesi’nin bir bölümü olduğu sanılan ve Kurşunlu Mahzen Camisi ya da Yeraltı Camisi adları ile 18.Yüzyıldan beri cami olarak kullanılan Kurşunlu Mahzen, muhtemelen bu kalenin sarnıcı ya da askeri malzemelerin bulunduğu bir depo idi (Arseven, 1989: 51-52). Araplar’dan sonra Galata Kalesi Bizanslılar’ın, onlardan sonra da Cenevizliler’in eline geçmiştir. Bizanslılar, yönetime tekrar hakim olduktan sonra bu kaleyi çok dikkatli korumuşlar ve Cenevizliler yerleştikten sonra (1352) bile yapı etrafına bina yapılmasına izin vermemişlerdir. İkinci Andronikos (1282-1328) döneminde, Galata’da yaşayan Cenevizliler Venedikliler’in saldırısına uğradıklarından (Arseven, 1989: 53), bu gibi saldırılara karşı tedbir olarak Galata’da hendekle çevrili dayanıklı binalar yapmışlardır (İnciyan, 1976: 107). Cenevizliler, 1296 yılındaki saldırının tekrarı ihtimalini düşünerek önce ev bahanesiyle bazı kuleler, sonra da surlar yapmışlardır. Eyice’nin , “Galata ve Kulesi” isimli kitabında bu durum şu şekilde anlatılmaktadır: “Cenovalıların Galata’daki bölgelerinin etrafını surlar ile çevirmeleri hakkında ilgi çekici ve Cenovalıların açık gözlü oldukları yolundaki şöhretlerine uygun, Bizanslı tarihçi Nikephoros Gregoras’ın yazdığı bir rivayet vardır. Bizans’a önce bir hendek kazma oldu bittisini kabul ettiren Cenevizliler, arkasından da evlerin yüksekliklerini serbest bıraktırırlar. Bunun üzerine bölgenin sınırı boyunca muntazam aralıklar ile kagir, yüksek “ev”ler inşa ederler. Bizans İmparatorluğu’nun büyük krizler geçirmesinden istifade ile az sonra bu burç şeklindeki evlerin aralarını duvarlar ile bağlayarak kısa bir süre içinde Peyre kolonisini tahkim ediverirler. Bir çeşit elçabukluğu ile yapılan oldu bitti karşısında Bizans ciddi bir tepki gösterememiş ve ilk surlar da böyle yapılmıştır.” (Eyice, 1969: 12). Ancak 1315 yılında meydana gelen yangın sonrasında deniz tarafındaki surlar zarar görmüş ve yeniden yapılmıştır (Müller-Wiener, 2001: 320).

Bu sırada da bölge sınırı boyunca Pera evlerinin önüne bir hendek kazılmıştır. Haliç kıyısındaki dar bir alanda gelişen ilk imtiyaz bölgesi yaklaşık olarak kıyı, Bankalar Caddesi, Karaköy Meydanı ve Kalafat yeri dörtgeni içinde kalmaktaydı (Harita 2. 4) (Eyice, 1969: 12).



Harita 2. 3- 1422’de Boundelmonte’nin yaptığı İstanbul haritası (Eyice, 1969: 96).

Arseven, 1303 Yılında oluşturulan ilk sınırları, “Kaedakios’un haritasında gösterilen (Resim 2. 5) San Antonio Kapısı’ndan başlayıp, St. Giovanni Kilisesi olduğu sanılan Cevahir Çıkmağı arkasındaki bahçelerden ve Mahmudiye Caddesi’nden (şimdiki Tersane Caddesi) geçerek, Perdikarios’un bağı denilen ve bugün Mine Sokağı’nda kapısı bulunan bir arsayı sağda bırakır ve Yanık Kapı’dan doğuya döner. Odalarıçi Çıkmağı güneyinde bulunan Lipsios’un bağı arasından geçerek, Haraccı Sokağı’nın başından döner ve Havyar Hanı’ndan doğru denize inerdi.” şeklinde tanımlamaktadır (Arseven, 1989: 55).

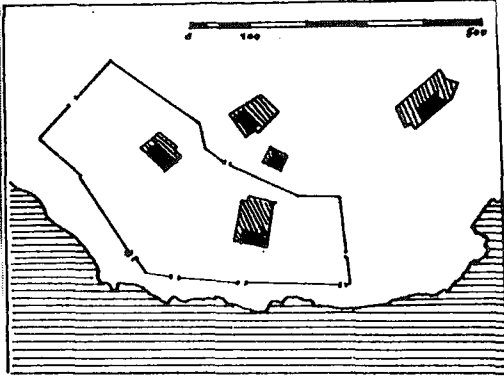
Surlar, 40-60 m. gibi belirli mesafelerle yapılmış dörtgen kuleler arasına, kaba yonu taşlarla örülmüştür. Dışarda kuleler ile sağlamlaştırılan surlar, içerde kemerle örtülmüş payandalarla desteklenmiştir. Surlar önündeki hendeğin genişliği, sonradan yapılan ölçümlerde 15 m. olarak bulunmuştur (Müller-Wiener, 2001: 320).

14.Yüzyıl ortalarında Bizans Devleti, Bulgarların ve Osmanlıların baskısı altında zayıf düşünce, İtalya'daki Cenevizliler, İmparator III. Andronikos'un (1328-1341) zamanında Midilli ve Sakız adalarını ele geçirdiler. Bundan cesaret alan Galata'daki Cenevizliler de kule şeklinde sağlam evler inşa edip, çeşitli yollarla geniş bahçe ve tarlalar satın almış ve böylelikle sınırlarını genişletmişlerdir (İncicyan, 1976: 107). 1348-1349 yılında kentin kuzeyindeki tepenin üzerinde, Galata Kulesi'ni ve kulenin iki yanından diğer surlara bağlanan kimisi yarım yuvarlak, kimisi dörtgen kulelerle sağlamlaştırılan yeni surlar inşa ederler (Harita 2. 5). Surlardaki kuleler kimi zaman ticaret malları için mahzen olarak, kimi zaman da mahkumlar için hapisane olarak kullanılmıştır (Kuban, 1996: 217). Galata Kulesi surlar arasındaki kulelerin en yükseğidir ve 16.Yüzyılda o da hapisane olarak kullanılmıştır. Yeni yapılan sur kapıları ve kuleleri, arma levhaları ve kabartmalarla süslenmiştir. Cenevizliler, 1348-1349 yıllarında İmparator VI.İonnas ile olan çatışmalarında galip gelmişler ve 1351 yılında aradaki çatışmaları sona erdiren bir anlaşma yapılmış, daha sonra 1352 yılında surlar genişletilmiştir. Bu genişlemeden sonra (bkz. Harita: 2. 6, bölge no: 4) kentin doğusundaki sahil bölgesi ve eski Galata Kalesi arası Pera'ya dahil olmuştur (Müller-Wiener, 2001: 320).

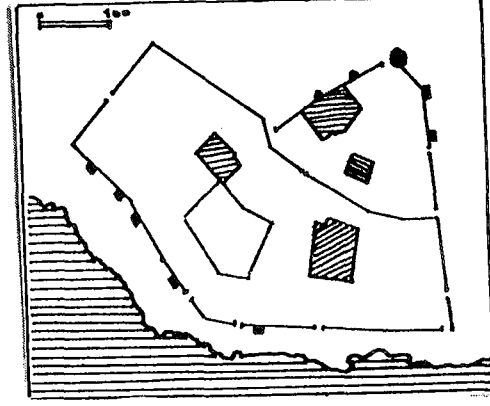
14.Yüzyıl sonunda Galata Kulesi'nin kuzeyine yarım daire şeklinde bir ön sur yapılır ve eski surlara bağlanır (Harita 2. 7). Bunun yanında eski surların harap bölümleri onarılır (1390-1391). Ayrıca I.Bayezit'in kuşatmasına önlem olarak hendekler genişletilir. Daha sonraları kentin batısında, şimdi Azapkapı denilen bölgede yeni bir sur dizisi yapımı başlar (bkz. Harita: 2. 6, bölge no: 4). Ancak 1399 yılında başlayan I. Bayezit'in kuşatması nedeniyle surların yapımı 1435 yılına kadar devam eder (Müller-Wiener, 2001: 320).

15.Yüzyıl başlarında doğudaki, Rum ve Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı bölge başka bir sur dizisi ile eski kente bağlanır (Harita: 2. 6, bölge no: 4-8). Kitabelere göre bu surların yapımı 1404'ten 1447'ye kadar sürer. Yapımı bittiğinde, surların 37 hektarlık bir alan çevrelediği sanılmaktadır (Harita 2. 6) (Müller-Wiener, 2001: 322). Önceleri kıyıdan itibaren yamaca doğru Voyvoda ve Yanık Kapı Caddeleri hizasına ve Kalafat yerinden Karaköy'e kadar olan bir sınır içindeki alana sahip olan Cenevizliler, Bizans'ın siyasi alanlardaki güçsüzlüğünden yararlanarak sınırlarını, Azapkapı, Şişhane, Kule, Tophane Bitpazarı, Tophane çevresine kadar genişletmişlerdir (Eyice, 1969: 13). Böylece Galata iç surlarla

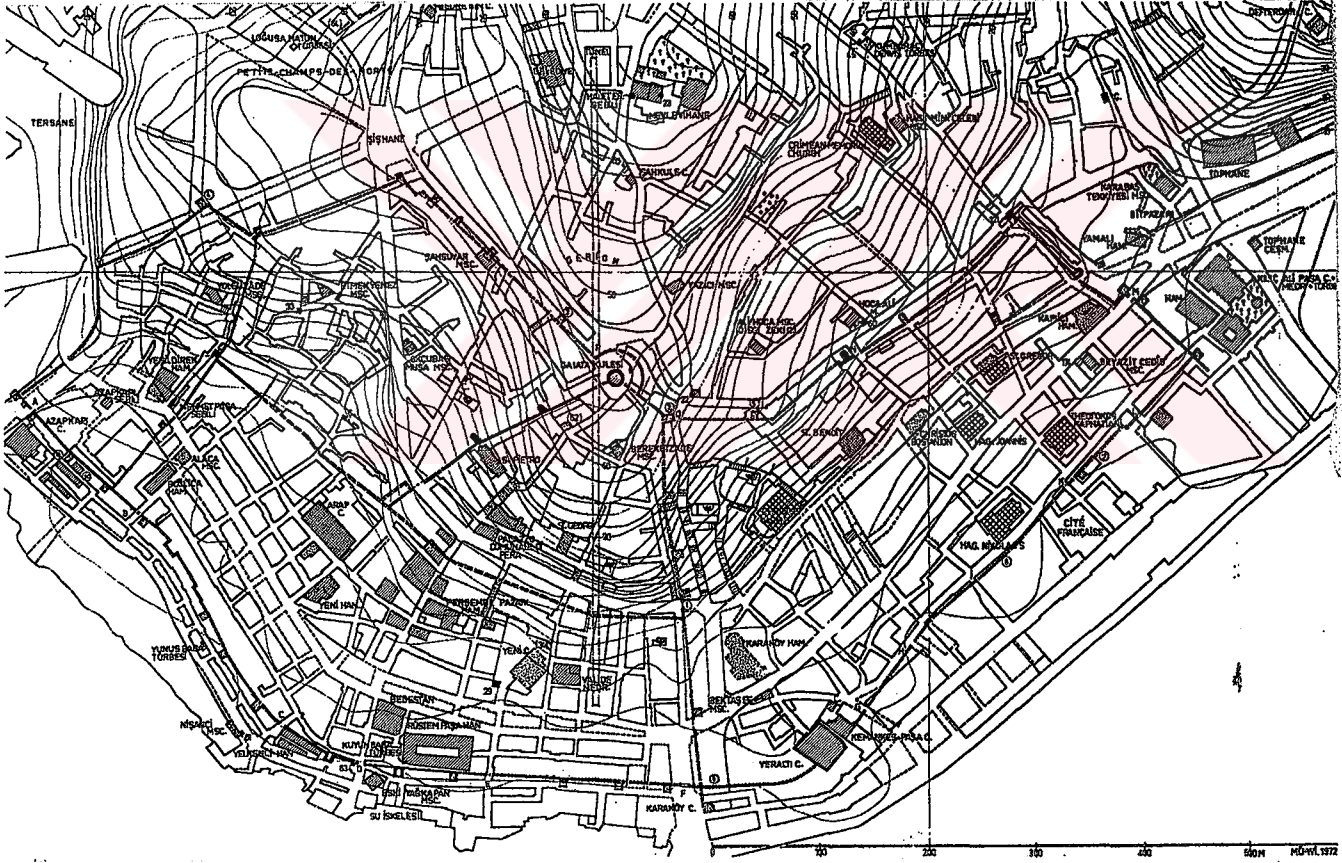
bölünen beş bölgeye ayrılmıştır.



Harita 2. 4- Galata Kulesi yapılmadan önce sonra Galata Surları (Eyice, 1969:86).

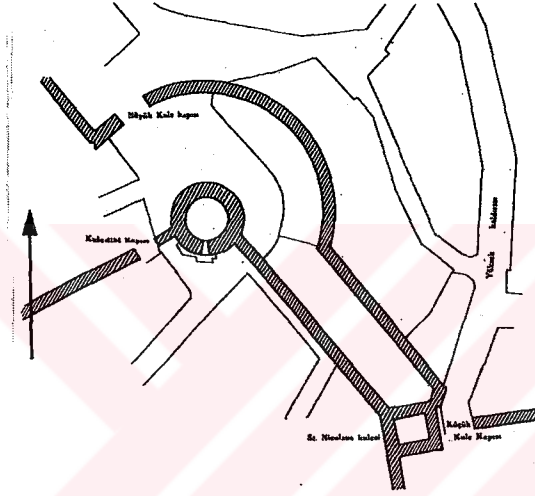


Harita 2. 5-Galata Kulesi yapıldıktan bölgenin sınırları (Eyice, 1969:86).



Harita 2.6- Ortaçağda Pera-Galata bölgesi kent surları ile kapıları A: Azapkapı, B: Küçük Kapı (Pforte), C: Kürkçü Kapı, D: Yağkapanı Kapısı, E: Balıkpazarı Kapı, F: Karaköy Kapı, G: Kurşunlu Kapı, H: Yeni Kapı, I: Mumhane Kapısı, K: Kireç Kapı, L: Eğri Kapı, M: Tophane Kapı, N: Gephyraki, O: Küçük Kule Kapı, P: Büyük Kule Kapı, (Müller- Wiener, 2001: 321).

İstanbul'un fethi sırasında Cenevizliler teslim olmuşlar ve İstanbul ile ilgili tartışmalarda tarafsız kalmışlardır. Bu nedenle fetihden sonra Cenevizlilerin mülklerini ellerinde tutmalarına izin verilir. Ancak surların ve Galata Kulesi'nin bazı bölümleri ile liman kalesi yıkılır ve hendek, kısmen doldurulur (Müller-Wiener, 2001: 322). Kulenin batısındaki Hisariçi ve Azapkapı arasındaki bölgede Ceneviz döneminde yerleşme olmamıştır. Fetihden sonra bu boş alanlarda, kıyıda Azapkapı'ya doğru ve yukarıda Okçu Musa Caddesi ve Başhisar etrafında yeni mahalleler kurulmuş ve Türk halk buralara yerleşmeye başlamıştır. Müslüman mahallelerine gayrimüslimlerin yerleşmesi yasaktı. İçhisar'ın kapıları geceleri kapatılırdı. Surların dışında, hendeklerin ilerisinde Batılı kaynaklarda Pera Bağları adı ile anılan bağlar, bahçeler ve geniş mezarlıklar bulunmaktaydı (İnalcık, 1993: 350).



Harita 2. 7- Kule dibine yapılan yarım daire sur duvarı ve kapılar (Eyice, 1969: 86).

1509'da, Sultan II.Bayezid (1481-1512) zamanında İstanbul'da "küçük kıyamet" olarak adlandırılan oldukça şiddetli bir deprem olmuştur. Bu depremde Galata Surları da zarar görmüş, ancak Mimar Murat Ağa yönetiminde kısa sürede tamir edilmiştir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne göre, bu tamiri anlatan Türkçe bir kitabe bir zamanlar Yağkapanı Kapısı üzerinde bulunmaktaydı (Eyice, 1969: 22).

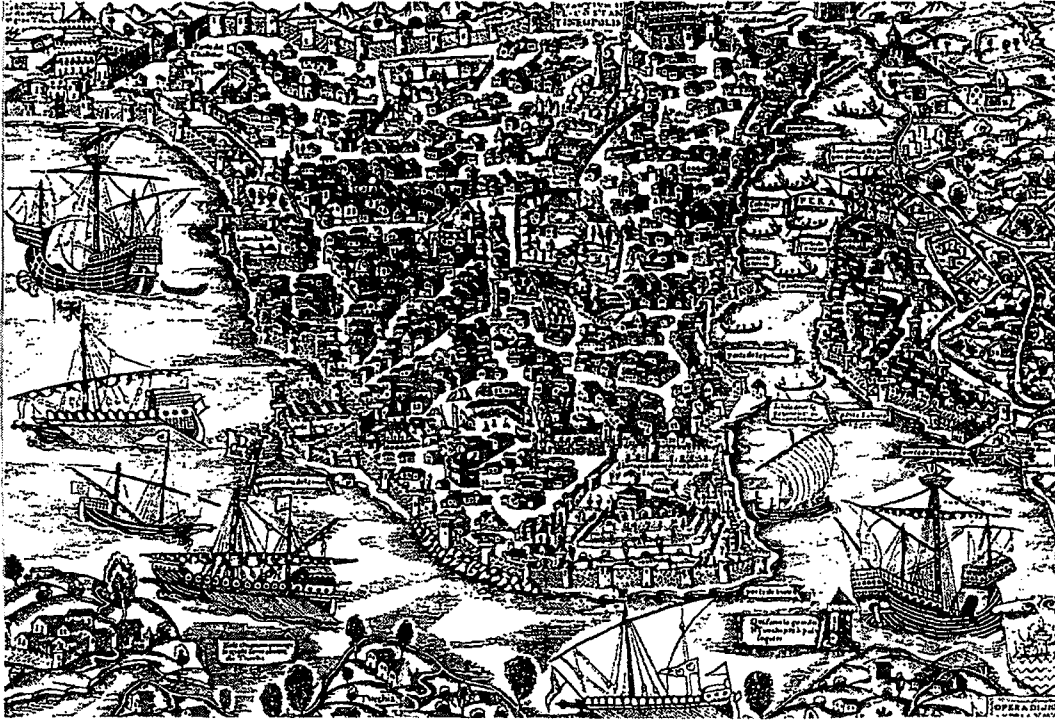
Galata Surları kapılarının eski adları, sırası ve sayıları hakkında kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Bölge zaman içinde çok değişmiş, surların çoğu yıkılmıştır. Bu nedenle eski durumun tespiti için yeterli veri bulunmamaktadır. Galata surlarından dışarı açılan kapılar on iki tanedir. Bu on iki kapıdan yalnızca üçü kara tarafında, diğerleri deniz tarafındadır (İnciyan, 1976: 101). Kapıların çok azının Cenevizliler dönemindeki adı bilinmektedir. Kullanılan isimler Osmanlı dönemindeki isimleridir.



Resim 2. 5- Fetihten sonra Galata ve Surları gösteren Kaedekios'un çizimi (Arseven, 1989: 38)

Kömürçiyan, Galata Surları ve kapılarının 17.Yüzyıldaki durumunu anlatırken Haliç kıyısından Tophane'ye kadar denize açılan kapıları şöyle sıralamıştır: Azapkapı, Kürkçü Kapı, Yağkapanı Kapısı, Balıkpazarı Kapısı, Karaköy Kapısı, Kurşunlumağaza Kapısı, Mumhane Kapısı, Kireç Kapısı. Sahildeki bu kapılara ek olarak Kömürçiyan üç adet de Kara kapısı saymıştır. Bunlardan Kule Kapısı'nın adını vermiş, diğer iki kapının adını yazmamıştır (Kömürçiyan, 1988: 216). Ancak toplam 12 kapı ismi vermiştir. Kapıların isimleri İnciyan'ın "XVIII. Asırda İstanbul" adlı kitabında Meyyit Kapısı, Azap Kapı, Kürkçü Kapı, Yağkapanı Kapısı, Balıkpazarı Kapısı, Karaköy Kapısı, Kurşunlu Mahzen Kapısı, Kireç Kapı, Timur Kapı, Tophane Kapısı, Küçük Kule Kapısı, Büyük Kule Kapısı şeklinde sıralanmıştır.

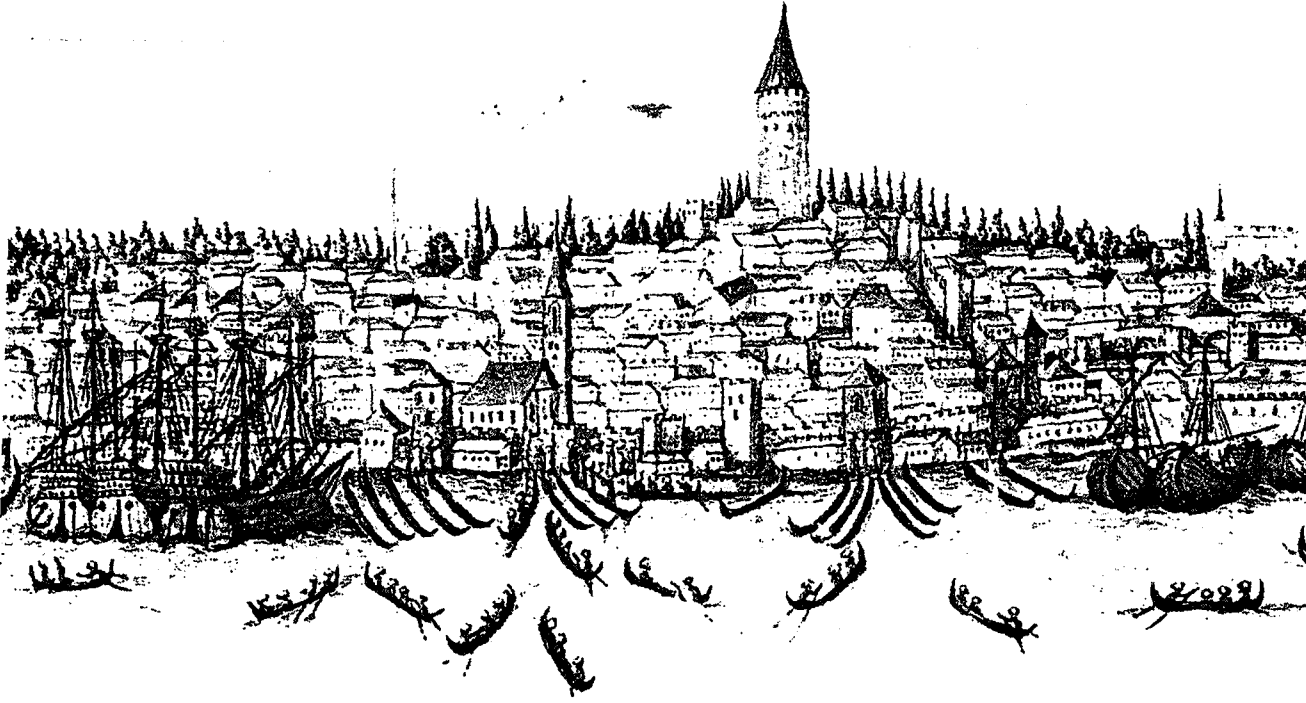
"Hadikat'ül Cevami" de kapılar şu şekilde verilmiştir: Tophane Kapısı, Azab Kapısı, Küçük Kule Kapısı, Büyük Kule Kapısı, Meyyit Kapısı, Kürkçü Kapısı, Yağkapanı Kapısı, Balıkpazarı Kapısı, Karaköy Kapısı, Kurşunlu Mahzen Kapısı, Kireç Kapısı, Eğri Kapı (Arseven, 1989: 58). Arseven ise Azapkapı'dan Tophane'ye kadar şu şekilde bir sıralama yapmıştır: Meyyit Kapısı veya Yeni Azab Kapısı, Azab Kapısı, Porta San Antonio, Kürekçi Kapısı (Porta Komego), Yağkapan Kapısı, Balıkpazarı Kapısı, Karaköy Kapısı (Porta Chiara),



Resim 2.6- 15.Yüzyılın sonlarında kentin görünümü (Venedikli matbaacı ve tahta oymacısı Giovanni Andrea Vavassore'nin gravürü). (Müller-Wiener, 2001: 33).

Kurşunlu Mağaza Kapısı, Yeni Kapı, Mumhane Kapısı, Eğri Kapı, Kireç Kapısı. Bu üç kaynaktan genel olarak kapıların isimleri aynıdır. Ancak bazı farklı isimler de göze çarpmaktadır. Bundan dolayı kapıların bazılarının çeşitli dönemlerde farklı isimlerle anıldığı düşünülebilir. Nomidis-Schneider'in "Galata" isimli kitabında ise şu kapılar tespit edilmiştir: "1-Meyit K., 2-Azab K., 3-Buğulu sokağının üzerinde bulunan bir kapı ki bunun sonradan açılmış ve hakikaten bir kapı olup olmadığı malum değildir, 4-Kürkçü K. (Yelkenci hanın yanında), 5-Yağkapanı K. (eski Yağkapanı Cami'nin yanında), 6-Balıkpazarı K., 7- Karaköy K. (Karaköy köprüsünün başında idi), 8-Kurşunlumahzen K. (Gümrük sokağının ağzında), 9-Mumhane K. (Şarap İskelesi sokağında), 10-Kireç K. Kara tarafındakiler: 11- Tophane K., 12-Hoca Ali Mescidi yanında bir aralık ki bunun kapı olup olmadığı malum değildir, 13-Küçükkule K., (surların Yüksekaldırım'da karşılaştığı yerde), 14-Büyük-kule K. (Galata kulesinin Şişhane tarafında olup eski adı "Porta Torre" idi), 15-Yeni Azab K. (Osmanlı devrinde açılmıştır, mevcut değildir). İç Kapılar: 1-Kuledibi K., 2-Mihal K. (Horozkapısı), 3-Meydancık K. veya Voyvoda K., 4-Küçük Karaköy K., 5-Kilise veya Yanık K. (Voyvoda Caddesi üstünde), 6-Sarık K. (Evliya Çelebi'ye göre Sadık K. veya Harup K.), 7-İç-azap K. 8-Örülü bir kapı mevcut ise de adı bilinmiyor." (Kömürciyan, 1988: 217).

18.Yüzyılın başında İstanbul'a gelen Tournefort, iç surların ve kulelerinin hala ayakta olduğunu, ancak surlar boyunca yapılan evler nedeniyle mahallelerin ayrıldığına pek anlayamadığını belirtmiştir. Yaklaşık 2 m. kalınlığında, 2.8 km uzunluğundaki surlar sahilde



Resim 2. 7- 16.Yüzyılın ikinci yarısında Pera- Galata'nın görünüşü. Resmin sol köşesinde Azapkapı Camii, ortada görünen San Michele Kilisesi'nin solunda Yağkapanı Kapısı, daha sağda Karaköy Kapısı (Porta Santa Chiara?) ve en sağ köşede Galata Kalesi (Müller-Wiener, 2001: 352).

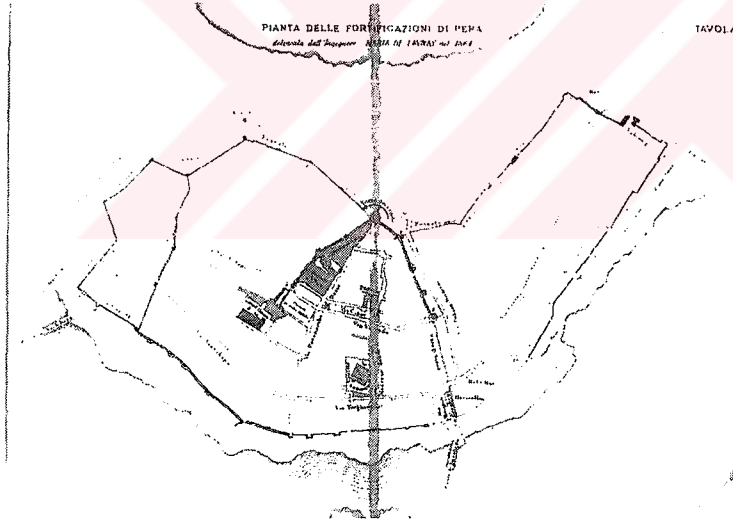
kitabelerin korumaya alınacağı söylenmiştir. M.de Launay, 5 Aralık 1864 tarihli aynı eserinde tek ve son iz olarak Galata Kulesi'nin bırakılacağını yazmıştır (Akın, 1998: 182-184-185). Böylece başlayan yıkım çalışmaları 19. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir (Müller-Wiener, 2001: 322).

Bugün Galata Surları ve kapılarının pek az bir kısmı ayakta. Kapılardan yalnızca Yanık Kapı Sokak üzerinde bulunan ve Horozlu Kapı olarak da anılan (Arseven, 1989: 60) "Yanık Kapı" görülebilmektedir. Tersane Caddesi'nden Yolcuzade Sokağı'na dönülüp yukarı doğru çıkılırsa Yanık Kapı Sokak ve bu kapıya ulaşılır. Yanık Kapı'nın arması da halen üzerinde durmaktadır (Resim 2. 9). Kapının iki yanında sur duvarları devam eder. Deniz tarafına doğru çok uzun olmamakla beraber, kapının diğer tarafındaki duvar 10-15 m. uzunluktadır.

Ayrıca Tophane ucunda da 1956 imarında ortaya çıkarılan bir sur duvarı parçası vardır (Gülersoy, 1971: 83).



Resim 2.8- Piri Reis haritasına göre 17.Yüzyılın ilk yarısında İstanbul'un kuşbakışı görünümü
Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'sinin yazma nüshasından yayınlayan: W. Pertch, Türk El Yazmaları, Kgl Berlin Kütüphanesi 1889, 184) (Müller-Wiener, 2001: 36).



Harita: 2. 9- Marie de Launay (1864) Galata Surları (Akın, 1998: 180).

Kapının hemen yanında ve yakınlarında kimi bakımlı, kimi ise kötü durumda bir çok ahşap yapı bulunmaktadır. Bunun yanında Galata Kulesi çevresindeki yarım daire biçimli sur duvarının bir kısmı görülebilir. Buradaki duvar restore edilmiş ve kule tarafındaki yüzüne Bereketzade Çeşmesi yerleştirilmiştir.

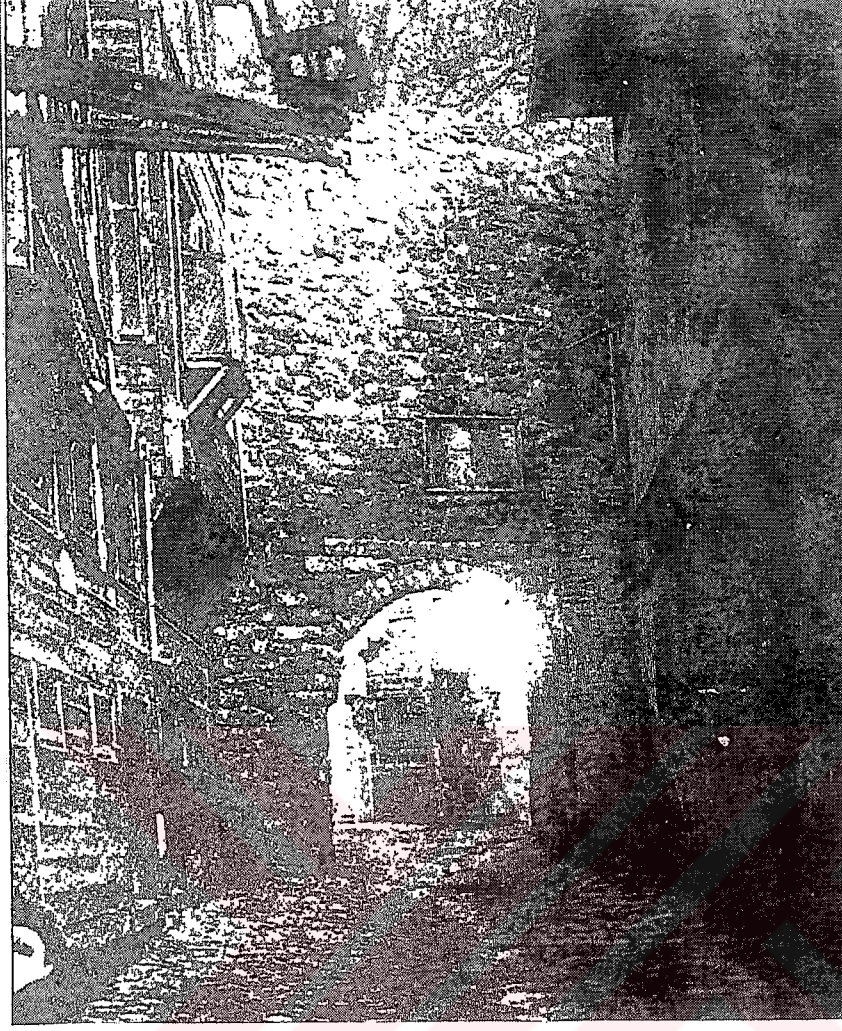


Resim 2. 9- Harip Sokak'tan Yanık Kapı ve ahşap evler

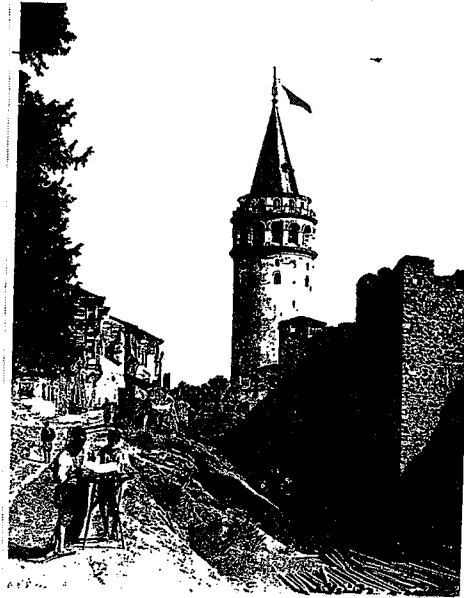


Resim 2. 10-Haliç kıyısında, metro şantiyesi içinde bulunan duvar.

Tersane Caddesi'nin deniz tarafında, Metro şantiyesinin bulunduğu alanda iki kat, üç sıra kemerli, almasıık örgülü bir duvar göze çarpmaktadır (Resim 2. 10). Bu duvar yol kenarından sahile doğru iner. Surların sınırları incelendiğinde sözkonusu kalıntının sur duvarı olması ihtimali az görünmektedir. Ne olduğu bilinmeyen başka bir yapıya ait olmalıdır.



Resim 2. 11- Yanık Kapı'nın 20. Yüzyıl başlarındaki görünümü (Arseven, 1989: 55).



Resim 2. 12- 1870'lerde Galata Kulesi ile kuzey cephesindeki sur ve hendek (Müller-Wiener, 2001: 323).

2.1.2 Arap Camisi

Azapkapı çevresinde Osmanlı dönemi öncesinden kalan belli başlı yapılardan birisi de Arap Camisi'dir. Galata'nın Arap Camisi Mahallesi sınırları içinde yer alır. Bu bölgenin kiliseden camiye çevrilmiş yapılarının en büyüğüdür. Galata'nın en büyük camisi olması sebebi ile "Camiikebir" olarak da anılır (Ethem, 1932: 106-107).

Arap Cami etrafında bulunan bazı duvar kalıntıları, daha önceleri burada bir Bizans kilisesinin bulunduğunu göstermektedir. Eski Galata'nın en eski kiliselerinden olan ve Partinaks adlı bir piskopos tarafından yaptırılan Hagia Eirene Kilisesi kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, bu bölgede bulunmaktaydı. Bizans dönemi kalıntılarının üzerine 13.Yüzyılda Latinler tarafından bir kilise inşa edilmiştir. Bu sırada bölge Cenevizlilerin yönetimindedir. Yapılan bu kilisenin San Paolo adına olduğu bilinmektedir (Eyice, 1993: 294).

14.Yüzyılın başlarında San Paolo Kilisesi'nin olduğu yerde ya da yakınlarında, yaklaşık olarak 1233'ten beri kentte yerleşik olan Dominikenler'in manastırı inşa edilmişti. 1323'te yapımına başlanan mezar taşlarından anlaşıldığı kadarıyla manastır 1325 yılı civarında inşa edilmiştir. Üç bölümden oluşan bu kilise zemini ve planı ile İtalyan dilenci tarikatı kiliselerine benzer. Almaşık bir duvar örgüsü vardır. Yapı Gotik ve Bizans mimarisinin özelliklerini gösterir (Müller-Wiener, 2001: 79).

Papa XII. Gregorios'un 1407'de tamiri için destek verdiği kilise, 14.Yüzyılda burayı kullanan Dominikenlerin tarikat başı olan azizin adını alarak San Domenico Kilisesi olmuş ve San Paolo adı ile birlikte (San Paolo e San Domenico) kullanılmaya başlanmıştır (Eyice,1993: 294).

Yapı, kilise olarak diğer İstanbul kiliselerinden farklı özellikler göstermektedir. Mihrab duvarına bitişik olan kule, dört köşelidir ve altında kemerli bir geçit vardır. Yapıyı İstanbul'daki diğer kiliselerden farklı kılan en belirgin özellik işte bu kuledir (Resim 2.15). Kilisenin narteksi yoktur. Apsisi dışarı doğru çıkıntı yapmaz. Celal Esad Arseven, yapının kible yönünde olduğuna da dikkat çekmiştir. Avluda bulunmuş olan mermer sütunlardan, daha önce yapı içinde mermer sütunların olduğu düşünülmektedir (Eyice, 1967: 944). Evliya Çelebi de yapıyı anlatırken "...İçinde birçok sütun, bir de yüksek minaresi bulunmaktadır." diye yazmaktadır (Akın, 1998: 192).

15.Yüzyılda, İstanbul'un fethinden sonra, alınan yerlerdeki en büyük kilisenin camiye çevrilmesi geleneği devam ettirilmiş ve kilise 1475'te Galata Camisi adı ile camiye çevrilmiştir. Kilise camiye çevrilirken az da olsa yapısal birtakım değişiklikler olmuştur.

1492'de İspanya'dan göçe zorlanan Endülüslü Araplar bu caminin çevresine yerleştirilmişlerdir. Bu sebeple cami Arap Camisi diye anılmaya başlanmıştır (Eyice, 1993: 294). Binanın yapılışını Arapların 8.Yüzyıldaki İstanbul kuşatmaları ile ilgili olduğunu anlatan, hatta yapının Mesleme tarafından 97'de (h.) yapıldığını iddia eden rivayetlerin geçerli olmadığı, bu düşüncenin hiçbir esasa dayandırılmadığı anlaşılmıştır (M.Canard, 1926: 94-102).

Arap Camisi Sultan III. Mehmet (1595-1603) zamanında onarımdan geçirilmiştir. 17.Yüzyılın sonlarına doğru, çevresindeki diğer yapılar olabilecek zararları önlemek amacıyla yıkılmıştır (Müller-Wiener, 2001: 80). Çünkü Cami 1731'deki büyük bir yangında tahrip olmuştu. Yapının ilk esaslı onarımı, hatta belki de genişletilmesi I. Mahmut'un annesi Saliha Sultan tarafından 1734 yılında yapılmıştır. Bu dönemde Gotik özellikler taşıyan kapı, pencere gibi elemanlar Osmanlı mimarisi özelliklerine dönüştürülmüş ve avluya bir çeşme inşa edilmiştir.

19.-20.Yüzyıllarda ise, yapı sık sık çıkan yangınlardan zarar görmüş ve 1807-1808 yılında II.Mahmut'un kızı Adile Sultan tarafından yeniden onarılmıştır. Bu onarımlar, 1854-1855 yıllarına kadar devam etmiş (Müller-Wiener, 2001: 80); avlunun altına bir sarnıç yapılmış ve şimdi mevcut olan şadırvan inşa edilmiştir (Eyice, 1993: 295). Arap Camisi'ne, 1913-1919'lu yıllarda Giritli Hasan Bey denetiminde kapsamlı bir tamir daha yapılmıştır. Çalışmalar sırasında çatısı kaldırılmış, avlu tarafındaki duvarı kısaltılmış ve Arap mimarisi üslubunda yeni bir son cemaat yeri eklenmiştir. Cami içindeki ahşap galeriler kaldırılmış, ancak sonra ahşap direkler üzerinde yeniden yapılmıştır. Bu arada döşemenin altında bulunan 14.-15. Yüzyıllara ait pek çok İtalyan mezar taşı Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır (Eyice, 1967: 327). Türk Osmanlı sanatının güzel eserlerinden biri olan kürsünün ise bu camiye, Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi'nden getirildiği söylenir (Eyice, 1959: 944).

Cami avlusunun üç yönden girişi vardır. Tersane Caddesi'ne açılan Nafe Sokak'tan Galata Mahkemesi Sokağı'na ve cami avlusuna, gotik kemerli bir kapıdan / kulenin altından girilir. Batı yönünde, at nalı kemerli bir kapıdan geçilerek avluya ulaşılır. Üçüncü kapı ise doğu yönündedir ve herhangi bir özelliği yoktur. Arazinin eğiminden dolayı bu kapıya merdivenle ulaşılır. Avlu etrafında caminin Kur'an Kursu ve kursun koruma derneği yer alır. Batı kapısı tarafında ise bir ticarethane vardır. Avluda yer alan şadırvan 1855 yılında Adile Sultan tarafından yaptırılmış olmalıdır (Resim 2. 13). Barok özellikler taşımaktadır. Biraz kirlenmesi dışında iyi durumdadır. Şadırvanın hemen karşısında daha sonraları eklenen, beş basamakla ulaşılan, özelliksiz bir abdest mahalli vardır. Ayrıca avluda, caminin doğu köşesinde Hz. Mesleme bin Abdülmelik R.A.'ya ait bir mezar yer alır.



Resim 2. 13- Arap Camisi şadırvanı

Oldukça yaşlı olduğu anlaşılan ve avluya serinlik, güzellik katan çınar ağacı da mekanın eski tanıklarındandır. Avlu genel olarak temiz ve bakımlıdır. Ancak içeriye otomobillerin park etmesi şeklindeki kötü / yanlış kullanımı çok dikkat çekicidir.

Güneybatıdan avluya girerken kullanılan geçit tonozla örtülüdür. Badana edilerek tonozların bakımı yapılmıştır. Ancak pek çok kaynakta, bu tonozlarda bulunduğu ve günümüze kadar ulaştığı söylenen armaya rastlanmamıştır. Duvarlarına da yakın zamanda bakım yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü oldukça iyi durumda gözükmektedirler. Bu geçidin duvarlarında, tonoz kemerlerinin üzengi seviyelerinde sütun başlığı gibi ama daha uzun, kesikli silmeler göze çarpar. Bu silmelerdeki süslemeler Bizans dönemi özelliklerini taşımaktadır. Ayrıca kapının solundaki duvarda yekpare mermer ve kabartma bezemeli, basık profilli bir kapı kemeri vardır. Sergilenmek üzere metallerle duvara tutturulmuştur (Resim 2. 14). Bezeme üslubuna göre silmelerle aynı döneme ait / yani Bizans olduğu anlaşılmaktadır.

Caminin kuzeydoğu- güneybatı yönlerinde iki adet ana giriş kapısı vardır. Kuzeydoğu yönünde ayrıca -ana kapılardan daha küçük- bir hünkar kapısı mevcuttur. Üç kapının söveleri de Barok üsluptadır. Bu nedenle 1855'te Adile Sultan tarafından yaptırılan tamir sırasında yerleştirildikleri sanılmaktadır. Avlu tarafındaki kapılar oldukça iyi durumdadır. Yalnız Galata Mahkemesi Sokağı'na bakan kapının dalgalı saçağı kırılmıştır.

Arap Camisi, üç nefli ve bazilika planlıdır. Gotik üslupta yapılmıştır.



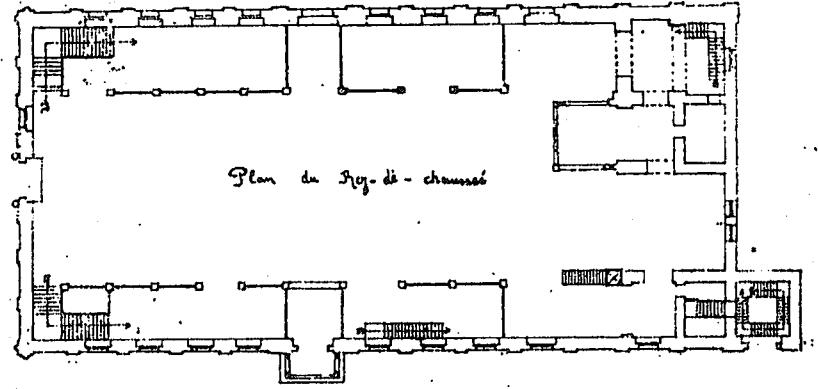
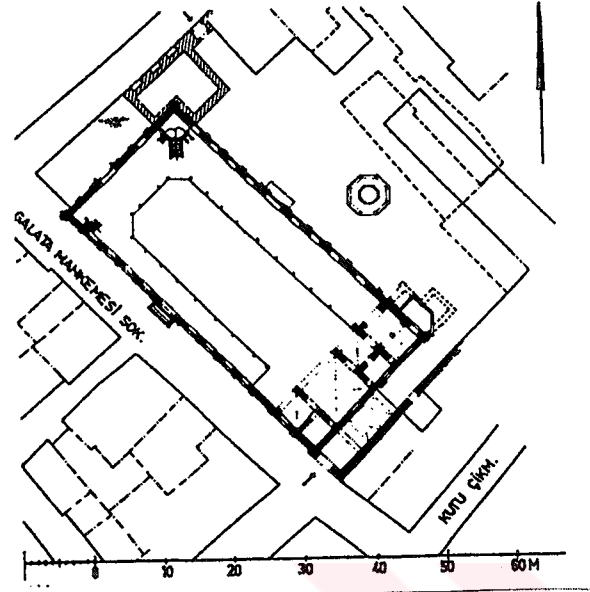
Resim 2. 14- Arap Camisi kulesinin altında sergilenen mermer kaplama

Caminin içi, ahşap galerileri taşıyan ahşap direklerle çevrilidir (Resim 2. 16). Bu direkler mermer, profilsiz kaidelere oturmaktadır. Yalnız hüncar mahfelini taşıyan ayaklardan biri mermerdir. Galerilere caminin batı uçlarında yer alan iki merdivenle çıkılmaktadır. Tavan düz ve çıtalı ahşap kaplamalıdır. Sadece orta avizenin asıldığı yerde bir göbek vardır. Yine ahşap olan müezzin mahfili, giriş aksının hemen batısındadır. Caminin minberi mermerdir ve Barok üsluptadır. Mihrabın avlu tarafında hüncar mahfili, diğer tarafında ise minber yer alır. Mihrap üzeri, kaburgalı tonoz ile kapatılmıştır ve fresklerle süslüdür. Tonoz ve mihrap duvarları üzerinde yer yer bu freskler açığa çıkarılmıştır. Mihrap kısmında gotik tarzda, revzenli iki uzun pencere vardır. Bu iki pencerenin üstünde -orta aksında- bir tane küçük pencere yer almakta ve pencerenin üst kısmında bazı çatlaklar göze çarpmaktadır.

Kare kesitli minare Dominiken kiliselerinin çan kulelerinin biçimindedir. Ayrıca daha önce de söz edildiği gibi kuleinin altında avluya geçişi sağlayan Gotik sivri kemerli bir geçit vardır. Kuleinin üçüz pencereleri örölüp mazgal şekline getirilmiştir. Binanın dış duvarları çatıya kadar yükselen çıkıntılı payelerle bölümlenmiş ve yapının köşelerinde bu payeler yuvarlatılmıştır (Eyice, 1959: 945).

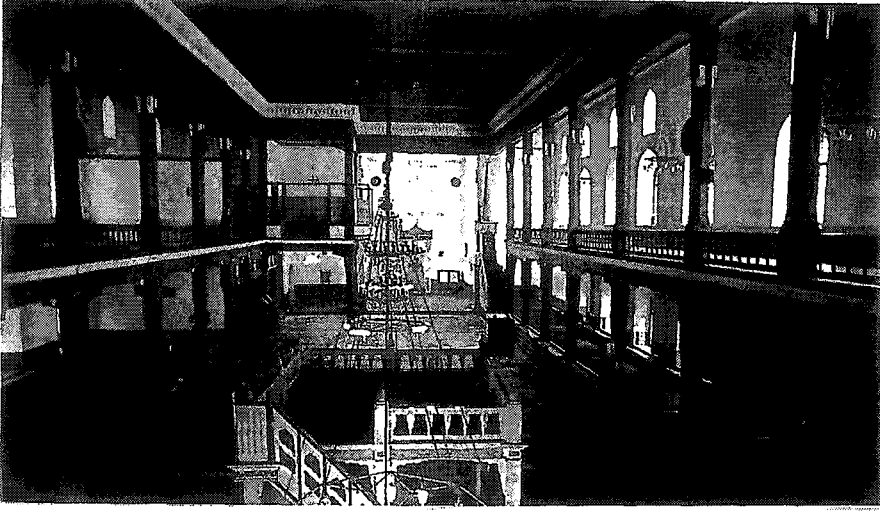
Cepheler genel olarak iyi durumdadır. Caminin kuzeydoğu cephesinde -yerden belli bir yüksekliğe kadar- cephe taşlarının yenilendiği görülmektedir. Bu durum doğu ucuna yakın iki modülde izlenmektedir.

Caminin batı köşesinde tıpkı avlu kapısının kemeri gibi atnalı kemerli cephesi olan bir ek vardır. Tabelasında Arap Camisi yazmaktadır. Ancak üslup olarak çok farklı özelliktedir. Ayrıca batı kapısının yanında içmek için kullanılmayan bir çeşme vardır. Suyu içilmemektedir.



Şekil 2. 1-Arap Camisi yerleşim planı, planı, kesit ve görünüşleri (Arseven, 1989).

1913'te yapılan bakım çalışmalarında binanın doğu kısmında Bizans dönemi etkilerini taşıyan fresko resimler de bulunmuştur. Bunlar yanında çok sayıda Bizans korkuluk levhaları da tamirler sırasında çıkarılmıştır (Eyice, 1993: 295).



Resim 2. 16- Arap Camisi içindeki galeriler (Eyice, 1993: 295).



Resim 2. 15- Arap Camisi minaresi.

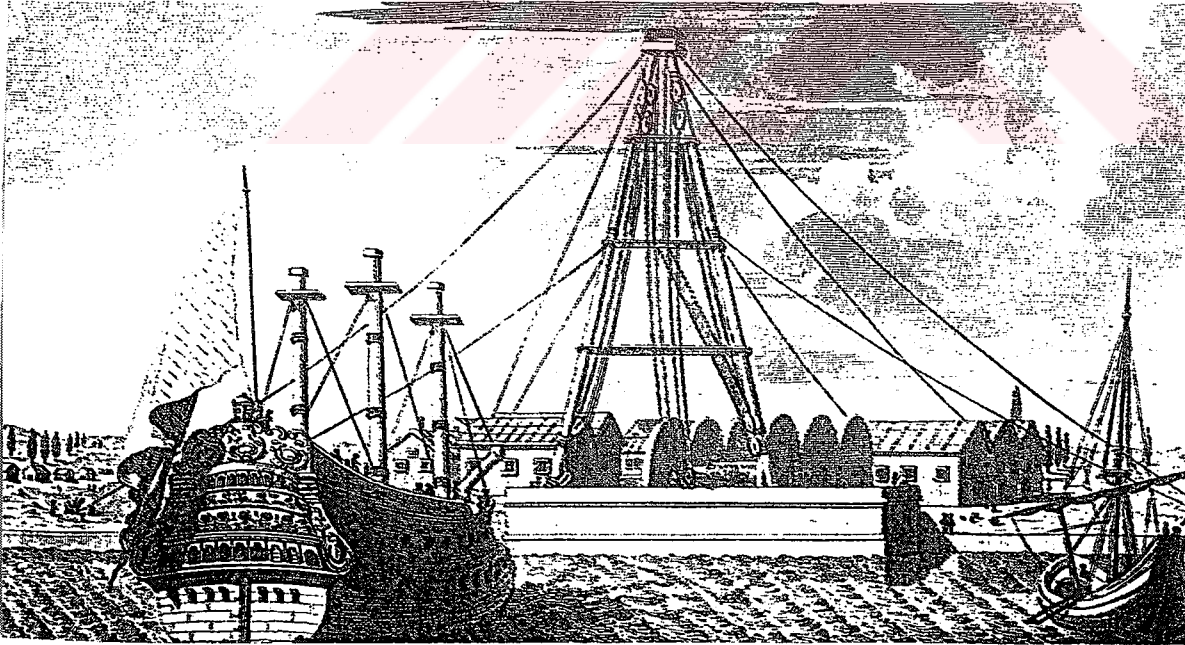
2.2 Osmanlı Döneminde Azapkapı'nın Tarihi ve Fiziksel Gelişimi ve Yapıları

2.2.1 Tersane-i Amire

Tersane yapıları, fetihten sonra İstanbul'da inşa edilen ilk yapılardandır. Fatih Sultan Mehmet tarafından Haliç'in kuzey kıyısında, 1455'de kurulmasına başlanmıştır.

Fetihten sonra Bizans'tan kalan tersaneler kullanılmamış ve Haliç'te yeni bir tersanenin yapımına başlanmıştır. Kurulan yeni tersane ilk önceleri birkaç bölüm ile bir divanhane ve meclisten oluşmaktaydı. Zamanla kıyıda gemi inşa tezgahları artarken, tersane etrafında da evler, ambarlar ve atölyeler yapılmaya başlanmıştır (Tütel, 1994: 253). Fatih zamanında Tersane'de "çekdiri" denilen gemiler durmaktaydı (Kömürçüyan, 1988: 214).

II. Bayezit döneminde (1481-1512), Galata'dan Kağıthane Deresi'ne kadar kıyı boyunca uzanan tezgahlar Cafer Kaptan gözetiminde kurularak Tersane genişletilmiştir. Önceleri küçükten büyüğe doğru kayık, karamürsel, aktarma, at kayığı, çekdiri gibi nispeten küçük ahşap tekneler yapılırken, tekniğin gelişmesine paralel olarak daha büyük gemiler de yapılmıştır. Bu dönemde tersaneler ıslah edilip genişletilmiş ve çağa uygun yeni gemilerin inşası da başlamıştır (Tütel, 1994: 254).



Resim 2.17- 18.Yüzyılda Tersane'nin görünümü (Arslan, 1992: 211).

Yavuz Sultan Selim (I. Selim) döneminde (1512-1520), Gelibolu'daki tersane küçültülmüş ve buradan getirilen usta ve yararlı işçiler İstanbul'a getirilerek Tersane-i Amire

güçlendirilmiştir. Bunun yanında İmparatorluğun bütün tersaneleri idari bakımdan Haliç'te kurulan bu tersaneye bağlanmıştır. Tersane bu dönemde inşa tezgahları, donanım ve malzeme ambarları, havuzları, kışlaları, dikim atölyeleri, cami, mektep, hamam ve hatta zindanlarıyla önemli bir denizcilik merkezi haline gelmiştir.

İstanbul'daki ilk tersane Fatih tarafından kuruldu, ancak Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) tarafından teşkilatlandırılıp büyütülerek muazzam bir hale getirildi (Kömürçüyan, 1988: 212). Kanuni zamanında Tersane yeniden imar edilmiş, kurulduğu kasaba olan Kasımpaşa gelişmiş ve “Kaptan-ı Derya”lık makamı kurulmuştur (Arslan, 1992: 211). Bu dönemde 1534 yılında Barbaros Hayrettin Paşa Kaptan-ı Derya olmuş ve Tunus ile Cezayir'den yetenekli pek çok usta ve işçi Tersane'de çalışmıştır. “Göz” olarak adlandırılan inşa tezgahlarında her türlü gemi inşa edilmeye başlanmıştır.



Resim 2.18- 19.Yüzyıl başında Tersane'yi gösteren Melling gravürü (Arslan, 1992: 212-213).

I. Ahmet dönemine (1603-1617) kadar atölye yapımı devam etmiş ve tersane bahçesine Aynalıkavak Sarayı inşa edilmiştir (Arslan, 1992: 211). Evliya Çelebi Tersane'nin 16-17.Yüzyıldaki durumu hakkında şunları söyler: “Tersane Süleyman Han binasıdır. Baruthane kulesi, yetmiş kapudan mahzenleri, kürekthane, yedi aded kurşunlu mahzen, divanhane-i cedid, Sanbule zindanı, cirid meydanı kasrı, Şahkulu kapısı, Meyit iskelesi kapısı hep Tersane tevabiidir. Kapudan paşaya oniki bin Arabistan askeri, yüzelli Enderun kapudanı, yüzelli birun kapudanı, yetmiş alem ve tuğ sahibi azaban ağaları, cezirelerden ve kırk sancak yerden sair kürek-keşan azaban gelmek kanun-ı Süleymanidir. Her gece Tersane'nin her bir gözüne bir dideban ve Sanbule zindanına üç yüz azab neferi nöbetçi tayin kılınıp otuzbeş kapudan da askerlerle şehrin sair mahallerinde kol dolaşırlar. Çünkü Süleyman Han asrında Galata Kulesi'nde ve Tersane zindanlarında otuz bir bin kadar ecnas-ı muhtelifedes esir bulunurdu. Bunlara didebanlık böyle olur.” (Çelebi, 1611-1682: 417). Bu yüzyıllarda Tersane'nin

durumu hakkında pek çok batılı seyyah da bilgiler vermiştir. Örneğin; N. Nicolay, Tersane’de yüze yakın kubbeli göz olduğunu yazmıştır. Thevenot ise yüz yirmi tane tezgah ve kızak bulunduğunu söyler. Michel Baudier, Tersane’nin İstanbul’un en harika ve güzel kurumu olduğunu, burada her birinin içinde büyük bir kadirga barındırılan 180 kemer bulunduğunu ve Tersane’de 46000 adamın çalıştığını söyler (Kömürçüyan, 1988: 213).

III. Ahmet’in hükümdarlığı sırasında (1703-1730) tersanenin önemi daha da artmıştır. Ayrıca 1722-1723 yılında tersane içine büyük bir divanhane yapılmıştır (Arslan, 1992: 211). 1700’lü yıllarda daha büyük gemilerin inşası gerekince yetersiz kalan kızaklar büyütülmüştür (Tütel, 1994: 254).



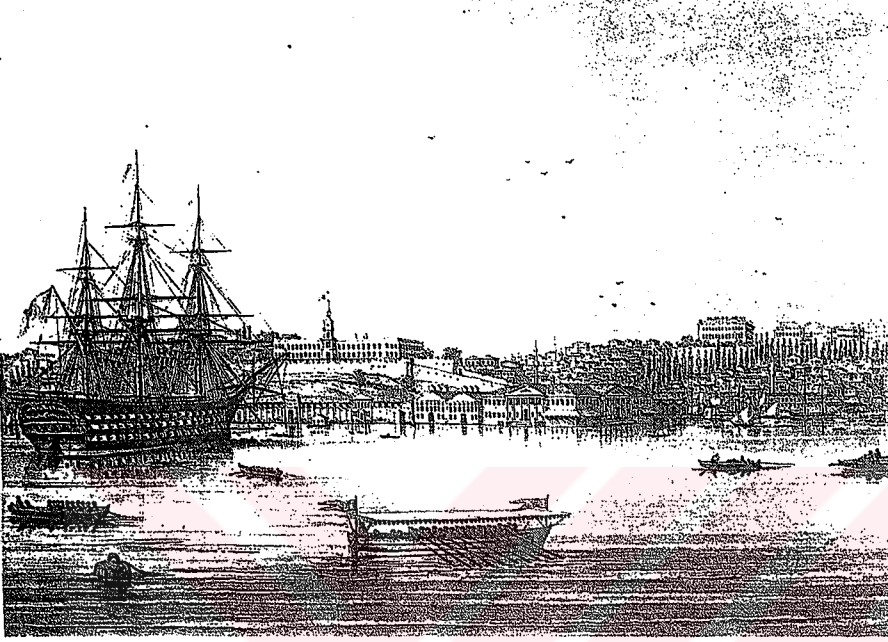
Resim 2.19- II.Mahmut döneminde Tersane’yi gösteren Préault’un litografisi (Arslan, 1992: 212-213).

İnciyan, Tersane’nin 18.Yüzyıldaki durumunu şöyle anlatır: “Sahil boyunca, kadirgalar, kalyatlar ve diğer muhtelif nevide küçük gemilerin üstleri kapalı barınakları vardır ki, bunlara “Tersane gözleri” denir. Kasımpaşa deresinin sahil kısmında Kapudan paşa’nın Divanhane’si, bunun yakınında da “Kalyoncu” denilen donanma askerinin kışlası bulunur. Bu kışlanın inşası Abdülhamid I.’in zamanında, 1195 (1780) senesinde Cezayirli Kapudan Hasan Paşa tarafından başlanmış ve 1197 senesinde bitirilmiştir. Mezkur Kapudan paşa diğer birçok inşaat dahi yaptırmış ve gemiciliğin inkişafı için yeni nizam ve teşkilat vücade getirmiştir. Cezayirli Hasan Paşa’dan sonra, Kapudan Hüseyin Paşa, büyük meblağlar sarfederek Tersane’yi Avrupa usulünde yeni havuz ve tamirhaneler ilavesiyle tekemmül ettirmiştir.

Tersane iki mil kadar uzunluğunda olup üç kapısı vardır. Kapılardan biri Kasımpaşa’ya, ikincisi Galata’ya, üçüncüsü de Ocaklar’a açılır. Gözler’in arka kısmında bulunup Ali Usta adlı bir kumbaracı tarafından vücade getirilmiş olan ve Ocaklar denilen bu imalathane, Ahmet III. Devrinde Çorlulu Ali Paşa’nın sadareti zamanında faaliyete başlamıştır. Orada, evvelden

İngiltere'den getirilen büyük lengerler ve gemilere aid diğer demir eşya yapılır.

Donanmaya aid levazım depoları ve buğday ambarları da Kasımpaşa sahilinde bulunur. Kapudan Piyale Paşa'nın iki sütun üzerinde altı kubbeli olarak yaptırdığı ve kendisinin medfun bulunduğu cami ile medrese, hamam ve mesire yeri, Kasımpaşa Deresi'nin nihayetindedir." (Kömürçüyan, 1988: 215).



Resim 2.20- II.Mahmut dönemini gösteren Brindisi'ye ait litografi (Arslan, 1992: 215).

I. Mahmut döneminde (1730-1754) bugün Kasımpaşa Kapısı denen yerde bir taş havuz inşası başlamış, ancak yapımı III. Selim döneminde (1789-1807) tamamlanmıştır. Bu yeni havuzun en önemli özelliği, inşasında harç kullanılmaması ve taşların birbirine kenetlenerek örülmüş olmasıydı (Tütel, 1994: 255).

III. Selim (1789-1807) Fransa ve İsveç'ten mühendisler getirerek Tersane-i Amire'yi üstün bir seviyeye çıkardı (Tütel, 1994: 255). Bu dönemde yapılan yeni havuz dışında, ahşap olan havuzların bazıları da kagire çevrilmiştir. Tersane çok genişletildiği için bahçesinde bulunan Aynalıkavak Sarayı yıktırılarak, arsasına 1805'te, bugün hala çalışan Taşkızak ve Ağačkızak tesisleri kurulmuştur (Eyice, 1950: 1214/97). Osmanlı İmparatorluğu'nun bir zamanlar denizleri hakimiyeti altında tutan donanmasının merkezi olan Tersane, pek çok yabancı gezginin ilgisini çekmiştir. 18.Yüzyıl sonu ve 19.Yüzyıl başında dünyanın en büyük tersanelerinden olan Kasımpaşa Tersanesi'nin en erken tarihli görüntüsü III. Selim döneminden öncesine aittir (Resim 2. 17). Bu gravürde Tersane'nin küçük bir bölümü çizilmiştir. Önde bir kalyon, arka kısımda da atölye oldukları tahmin edilen yuvarlak ve beşik

çatılı yapılar görülmektedir (Arslan, 1992: 213). Yapıların yüksek olmaları dışında dikkati çeken bir mimari özellikleri yoktur.

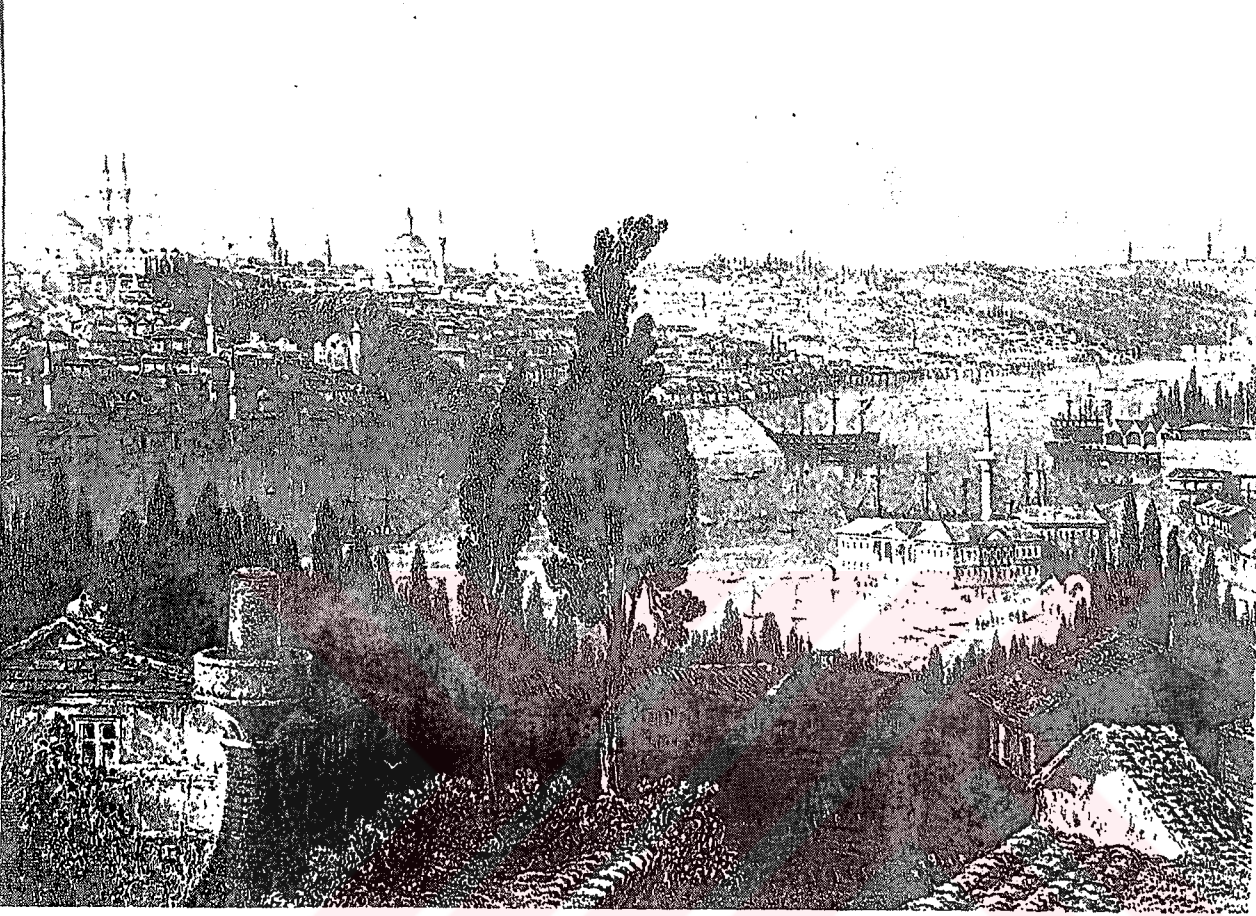
Tersane'nin ilk ayrıntılı görüntüsü III. Selim dönemine aittir ve Melling tarafından hazırlanmıştır (Resim 2. 18). Gravürün ön kısmında iki iskele ve etrafında gemi yapımında kullanılacak kereste ve odunlar ile, bunları taşıyan işçiler çizilmiştir. Arka planda ise; en solda Divanhane, orta kısımda ambarlar resmedilmiştir. En sağda yer alan cumbalı ambar ise Ambar Emmini Dairesidir. Arka planda yer alan rampanın ucundaki bina ise Kaptan Paşa'nın sarayıdır (Arslan, 1992: 214).

II. Mahmut döneminde (1808-1839) de Tersane önemini korumuştur. Bu dönemde ikinci bir havuza daha ihtiyaç duyulmuş ve yapılacak havuzun Kasımpaşa Deresi ile Azapkapı arasında olmasına karar verilmiştir. 1825'te tamamlanıp hizmete giren yeni havuz 15 m. genişliğinde ve 10.3 m. derinliğindedir. Ayrıca bir tür yüzer vinç olan maçunaların yapımına önem verilmiştir. 1828'de İngiltere'den ilk buharlı gemi İstanbul'a getirildi ve Aynalıkavak'ta yeni gemilerin inşasına başlandı. 1832'de Amerikalı bir gemi mühendisi Foster Rhodes İstanbul'a gelmiş ve Tersane'deki çalışmaları ile gemi inşa alanında önemli atılımlar yapılmıştır (Tütel, 1994: 255). Tersane II. Mahmut döneminde İstanbul'a gelen gezgin ve sanatçıların büyük ilgisini çekmiştir. Pek çok gezgin Tersane'yi ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır. 1833'de İstanbul'da bulunan Auldjo, seyahatnamesinde Tersane'yi şöyle anlatmaktadır: “Şu anda tersanenin başında bulunan Amerikalı ustalar bir dizi atölye ve dükkan inşa ediyorlar ve bütün bölümlerde hareketli bir çalışma var” (Arslan, 1992: 215).

Tersane'nin II. Mahmut zamanındaki durumunu en ayrıntılı biçimde Miss Pardoe anlatmıştır: “...havuzlar, eşya depoları, halat bükme yerleri ve atölyeler boyunca uzanır. Galata'dan itibaren su kenarında bir buçuk mil boyunca devam etmekte olan tersane, hangi açıdan bakılırsa bakılsın devlete şeref kazandırıyor. Son derece ustaca inşa edilmiş olan havuzlar çok yüksek taş duvarlarla çevrili ve limana açılan bir çift asıl kapısı bulunuyor. Kuru havuzlar da muazzam ölçüdedir. Mesela bunlar arasında bir Fransız tarafından inşa edilmiş olanlardan birisi, neredeyse üçyüz elli adım büyüklüğündedir. Tersane ya da amirallik binası denize yakın bir uca yerleştirilmiştir ve limana doğru uzanır. Parlak renklerle özenle boyanmış olan bu çok güzel bina Rus beğenisini yansıtmaktadır.” (Pardoe, 1838: 114). Miss Pardoe seyahatnamesine Bartlett tarafından çizilmiş, Tersane'yi gösteren bir de gravür eklemiştir (Resim 2. 21).

II. Mahmut döneminde Tersane'nin durumunu gösteren iki litografi ayrıntılı bilgi verebilecek

özelliktedir. İlki Préault tarafından hazırlanmıştır (Resim 2. 19). Diğer litografi ise Brindisi'ye aittir (Resim 2. 20). Brindisi'nin litografisinde arkada görülen yapı, bugün Kasımpaşa Deniz Hastanesi olarak kullanılan binadır (Arslan, 1992: 219). II. Mahmut dönemi Tersanesi 1860'lara kadar ulaşabilmiştir.



Resim 2.21- 19.Yüzyılda Tersane'yi gösteren Bartlett gravürü (Arslan, 1992: 216).

Abdülmecid döneminde (1839-1861) üçüncü bir havuz yapımına gerek duyuldu ve bu havuz için ikinci havuz ile Azapkapı arasındaki alan uygun görüldü. Yeni havuzun yapımı 1870'te Sultan Abdülaziz zamanında tamamlandı. Bu arada Tersane'ye İngiliz ustalar getirilerek eksikliklerin giderilmesine çalışıldı (Tütel, 1994: 255). Sultan Abdülaziz 1864-1868 yılları arasında Mimar Serkis Balyan'a eklektik ve oryantalist etkiler taşıyan bugünkü Amirallik Binası'nı yaptırmıştır (Arslan, 1992: 219). II. Abdülhamid dönemindeyse (1876-1909) Tersane'de savaş gemileri inşa edilir hale gelmiştir.

Birinci havuzun ihtiyaca cevap veremediği görülünce 1875'te genişletilmiştir. Boyu 153 m.'ye, eni 16 m.'ye, derinliği ise 9.5 m.'ye çıkarılmıştır (Tütel, 1994: 255).

1910'da Tersane'nin bir bölümü İdare-i Mahsusa'ya devredilmiştir. Bu dönemde Tersane'nin ıslah edilmesi gündeme gelmiş, ancak 1912'de Balkan Savaşı çıkınca bu girişim

sonuçlanamamıştır. I. Dünya Savaşı sırasında bu konuda bir Alman firması ile görüşme yapılmış ama bir sonuç çıkmamıştır. Tersane savaş yılları süresince faaliyetini sürdürmüş ve bomba, mermi gibi ihtiyaçları da karşılamıştır. 1930-31'de İstanbul'daki askeri tersaneler yeni kurulan Gölcük Tersanesi'ne taşındı (Tütel, 1994: 255).

1933'de kurulan Fabrika ve Havuzlar Müdürlüğü'ne bağlı olan Haliç Tersanesi'nin bu dönemde yenilenmesine çalışıldı. Yeni yapılar ve mekanik sistemler ilave edildi, kuru havuzların onarımı yapıldı. Tersane 1952'de Denizcilik Bankası'na devredildi. Üç tane kuru havuz dışında, 70 ve 80 m. boyunda teknelerin inşa edilebileceği kızaklar kuruldu. Bunun yanında Tersane'nin atölye bölümlerine ek birimler, atölyeler ve bir de dökümhane yapıldı.

Haliç Tersanesi 1984'te Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı Türkiye Gemi Sanayii A.Ş.'nin yönetimine verildi. Bugün Tersane, Kasımpaşa Deresi ile Atatürk Köprüsü arasında kalan 75.000 metrekarelik bir alanı kaplamaktadır. 457 m. uzunluğunda rıhtımı, tarihi önemi olan üç kuru havuzu (Resim 2. 22) ile iki inşa kızağı (Resim 2. 23) vardır (Tütel, 1994: 255).

Günümüzde Haliç Tersanesi, Unkapanı Köprüsü'nün gemilere geçit vermemesinden dolayı fonksiyonelliğini yitirmiştir. Bunun yanında Galata gibi önemli bir tarihi bölgenin eşiğinde yer aldığından dolayı da şehir plancıları tarafından, daha uygun başka bir alana taşınması uygun görülmektedir. Haliç kıyısında yer alan sanayi tesislerinin çoğu taşınmış ve sahil şeridinin rekreasyon alanı olarak kullanımı için çalışmalar yapılmaktadır.

Unkapanı Köprüsü'nün boyutlarından dolayı fazla gemi inşa edilemeyen Haliç Tersanesi'nin taşınması ve tarihi havuzların da yer aldığı tersane alanının açık ve kapalı mekanlardan oluşan bir Deniz Müzesi'ne dönüştürülmesi önerilmektedir. Müzenin açık alanında, kıyıda veya havuzlarda tarihi gemilerin (Savarona, Ertuğrul... gibi) sergilenmesi, kapalı alanlarında toplantı ve organizasyonlar için mekan oluşturulması, sergi ortamları hazırlanması ve Haliç kıyısındaki bu özel alanın insanların ilgisini çekecek şekilde (restoran, toplantı salonları, seyir terasları vs. ile) düzenlenmesi fikri sunulmaktadır.



Resim 2. 22 Haliç Tersanesi'nin orta boydaki kuru havuzu (Doğu havuzu).



Resim 2.23 Haliç Tersanesi'nin yeni inşa kızakları

2.2.2 Yolcuzade Mescidi

Yolcuzade Camisi, Azapkapı'da Yolcuzade Sokağı'ndadır. 1476 tarihinde Hacı Ömer isimli kişi tarafından yaptırılmıştır (Ayvansarayı, 1865: 41). Bu kişinin mezarı da mescidin

avlusundadır. İlk yapıldığı zaman ahşap olan mescit, günümüzde taş ve tuğladandır. Kuzeyinde bulunan küçük bir sahanlıktan yapıya girilmektedir. Mescit dikdörtgen planlı ve düz tavanlıdır. Güneyde mihrap niş şeklinde ve iki yanında birer dar, uzun ve yuvarlak kemerli penceresiyle dikkat çekmektedir. Kuzeyde bulunan mahfil kısmı iki sütuna dayanmaktadır. Minaresi ise özgün olup, tek şerefelidir (Eroğlu, 1999: 50).



Resim 2.24- Yolcuzaade Mescidi

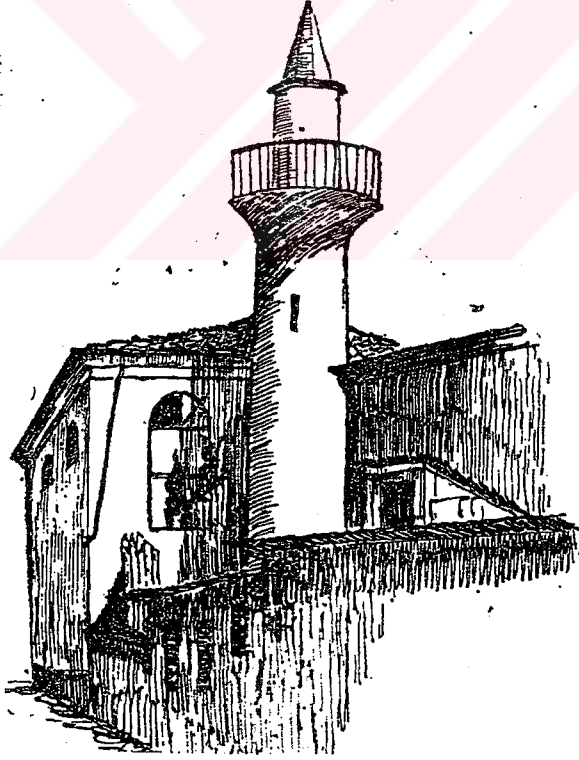
Günümüzde cami iyi durumda değildir. Cephesi yeşil renkte betebe karolarla kaplanmıştır. Minaresi görünmese, gecekondü gibi bir eve benzetilmesi işten bile değildir. Yapının üstüne ve yanına çok derme çatma ekler yapılmıştır. Zaten atölyeler arasında sıkışmış olan cami bir de estetikten uzak bir görünüme büründürülmüştür. Pencereilerine kötü işçilikle PVC doğramalar takılmış, doğramaların önüne de niteliksiz demir parmaklıklar konmuştur. Hele baştan sona betebe ile kaplanmış minareyi görünce (Resim 2. 24) şaşırıp üzülmemek elde değildir. Her ne kadar büyük ve çok özel bir mimariye sahip olmasa da yapının böyle bilinçsiz müdahaleler ile korunmaya (aslında kullanılmaya) çalışılması yanlıştır.

2.2.3 Alaca Mescid

Azapkapı'nın günümüze ulaşamayan Osmanlı dönemi yapılarından. Tersane Caddesi'nde, bu caddenin Üsküfçü Sokağı ile kesiştiği köşede yer almaktaydı. 1957 yılındaki imar çalışmaları sırasında yıktırılmıştır.

Yapının 16.Yüzyılın ilk çeyreğinde Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi (ö. 1526) tarafından yaptırıldığından (1502-1505) Hadika'da söz edilmektedir (Eyice, 1967: 153). Ancak 1957'de yıkılan yapının Zenbilli Ali Efendi'nin yaptırdığı bina ile ilgili olmadığı söylenir (Koçu, 1958: 574). Yazılı kaynaklara göre bazı imar faaliyetlerinde bulunan Saliha Sultan'ın çeşmeler dışında Alaca Mescid'i yeniden yaptırdığından söz edilmektedir (Uluçay, 1980: 73).

Alaca Mescid, kare planlı, taş minareli, kiremit kaplı bir çatı ile örtülmüş, yükseltilmiş bir yapı idi. Altında bir taşlık ve bu taşlığın arka duvarında abdest muslukları bulunmaktaydı. Yuvarlak kemerli pencereleri vardı (Resim 2. 25). Mescide sokak kapısının tam karşısına rastlayan on beş basamaklı bir merdivenle çıkılmaktaydı. Minberini Şeyh Hüseyin Efendi'nin koydurduğu söylenir. (İSTA, 1995: 24). Mimari açıdan çok özellik taşımadığı söylenen yapı, Karaköy –Azapkapı Caddesi açılırken yıktırılmıştır (Koçu, 1958: 574).



Resim 2.25- Alaca Mescid (Koçu, 1958: 574).

2.2.4 Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi ve Külliyei Oluşturan Yapılar

2.2.4.1 Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi

Sokollu Mehmet Paşa Camisi, Haliç kıyısında, Atatürk Köprüsü'nün Azapkapı ayağında yer alır. Galata Surlarının batı ucundaki kapıdan dolayı Azapkapı Camisi olarak da tanınır.

Cami, Mimar Sinan tarafından 1577-1578 yılında Sokollu Mehmet Paşa için yapılmıştır. Evliya Çelebi camiden bahsederken “Sultan camilerine adil ruşen bir camidir. Revzenleri deryaya nazırdır. Kubbeleri, bir tabaka...minaresi caminin sol tarafında yol aşırı vaki olmuş, ser-amed, taş bir minare-i mevzundur. Cami iskele başı gibi izdihamlı bir yerde olduğundan cemaati çoktur, Mimar Sinan binasıdır” ifadelerini kullanmıştır (Kuran, 1996: 140).



Resim 2.26- Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi.

Azapkapı'nın Osmanlı döneminde yapılmış önemli yapılarından biridir. Ayrıca bir Mimar Sinan eseri olması da yapıya ayrı bir önem katmaktadır. Yapı Tersane Caddesi'nin diğer tarafındaki Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Hamamı ile bir külliye özelliğindedir. Ayrıca daha sonraki yüzyıllarda yapılan Saliha Sultan Çeşmesi ve mektebi de bu külliyei tamamlayan unsurlardan olmuşlardır.

Yapı Haliç kıyısında, yumuşak bir zeminde inşa edildiğinden dolayı fevkani yapılmış, altında mahzen ve dükkanlar bulunan bir camidir (Resim 2. 26). Ayrıca haziresinin batısında ve güneyinde tek katlı dükkanlar bulunmaktaydı (Resim 2. 27). Bu dükkanlar şimdi mevcut

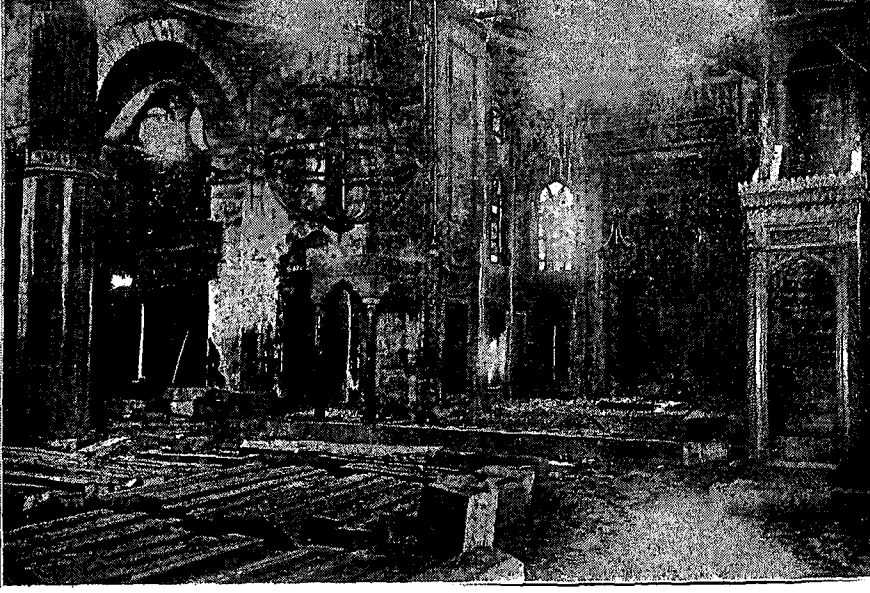
değildir. Caminin çevresi açılırken yıktırılmış, zemin kotu yükseldiğinden dolayı caminin altındaki dükkanlardan doğu cephesinde bulunanlar, kemerlerinin üzeni seviyesine kadar toprak altında kalmışlardır. Basık kemerli kapıları Haliç'e bakan mahzen de değişmiş, kapılardan güneydeki olduğu gibi bırakılıp, diğerleri duvarla örülmüştür. Doğu cephesinde olduğu gibi, güney cephesinde de toprak kotu pencere altlarına kadar yükselmiştir (Kuran, 1996: 140).



Resim 2.27- Azapkapı Camisi'nin güney doğusunda yer alan 1935 yılı civarında yıkılan ambar ve imalathaneler (Müller-Wiener, 2001: 380).

Cami bugün iyi olmakla beraber birkaç kez elden geçirilmiş bir yapıdır. 1807 Galata yangınında yanmış, fakat kısa süre sonra onarılmıştır. 1894 depreminde harap olan cami, uzun yıllar kapalı kalmıştır. Balkan ve 1.Dünya savaşlarından önceki yıllarda (1914) (Göknil-Vogt, 1987: 158) caminin tamirine başlanmış, pek çok bölümü sökülmüş, ancak çeşitli sorunlar nedeniyle çalışmalar durmuş ve cami uzun yıllar harap bir halde kalmıştır (Resim 2. 28). Hatta bir ara caminin tamamen yıktırılıp, temellerinin yeni yapılacak olan Unkapanı Atatürk Köprüsü'ne destek olması bile düşünülmüştür. Ancak 1938'lerde başlayan imar hareketleri dahilinde cami onarılmış ve 1941'de yeniden ibadete açılmıştır. Bu onarımı anlatan kitabe sol taraftaki giriş kapısı üzerindedir (Eyice, 1994: 310).

Caminin doğusunda ayrı bir kitle olarak yükselen ve kemerli bir köprü ile camiye bağlanan minare yapıya özellik katan unsurlardandır.



Resim 2.28- 1932’lerde Azapkapı Camisi’nin içi (Eldem, 1932: 54).

Uzun yıllar bakımsız ve harap kaldığı için caminin orijinal süslemelerinin büyük kısmı kaybolmuştur. Kapıların mermer söveleri geçmeli renkli taşlar kullanılarak yapılmıştır. Kapı ve pencere kanatları da güzel ahşap eserlerdir. Mermer minberi, kapısı, yan kanatları ve külahı ile türünün güzel örneklerindendir (Eyice, 1994: 31). Cami içindeki orijinal çinilerin çalındığı bilinmektedir. Caminin içi kalem işleri ile süslenmiştir. Ancak bu süslemeler de orijinal değildir. Revzenli pencereler de restorasyon sırasında yapılmıştır (Ersoy, 1989: 69).

Cami genel olarak bakıldığında iyi durumda görünmektedir. Fakat rutubetlenme ve bununla beraber cepheler üzerinde bitkilerin büyümesi gibi iki önemli problemi vardır. Güneydoğu cephesindeki bodrum kat duvarlarında rutubet yoğun olarak algılanmaktadır. Rutubetlenmenin önemli sebeplerinden biri yapının çukurda kalmasından dolayı yağışlardan sonra yeterince kuruyamamasıdır.

Yapı duvarlarının su almasına ve rutubetlenmeye yol açan asıl sorun, çatı eteğindeki kurşun kaplamaların yerinden ayrılması veya kopmasıdır. Özellikle Güneydoğu cephesinin çatı eteğindeki kurşunları kötü durumdadır (Resim 2.29). Burada kaplama düşmüş ve duvar su almıştır. Kaplamanın açıldığı yerlerden bitkiler çıkmıştır. Ayrıca aynı hizadaki tepe pencereleri içinde bile otlar çıkmıştır. Bunlar yanında şebekeli tepe pencerelerinin denizliklerinde kırılmalar olmuştur.

Cami içinde ise özellikle tanbur pencereleri etrafındaki ve yarım kubbe içlerindeki tüm kalem işlerinde rutubetten dolayı bozulmalar vardır (Resim 2.30). Ayrıca ana kubbeyi taşıyan

ayaklar arasındaki kemerlerde de çatlaklar vardır. Kimi pencerelerinde camının kırık olduğu görülmüştür.

Sokollu Mehmet Paşa Camisi'nin rutubetten daha fazla etkilenmemesi için kurşun kaplamalarının kontrol edilip yenilenmesi gerekmektedir. Ayrıca cephe üzerinde büyüyen bitkiler de yok edilmelidir. Yapı etrafında kontrolsüz büyüyen bitkiler yapının hava almasını zorlaştırdığı için temizlenmelidir. Yapının su alması engellendikten sonra da içindeki kalem işlerinin restorasyonu yapılmalıdır.



Resim 2.29- Cami güneydoğu cephesinde kurşun kaplamalar



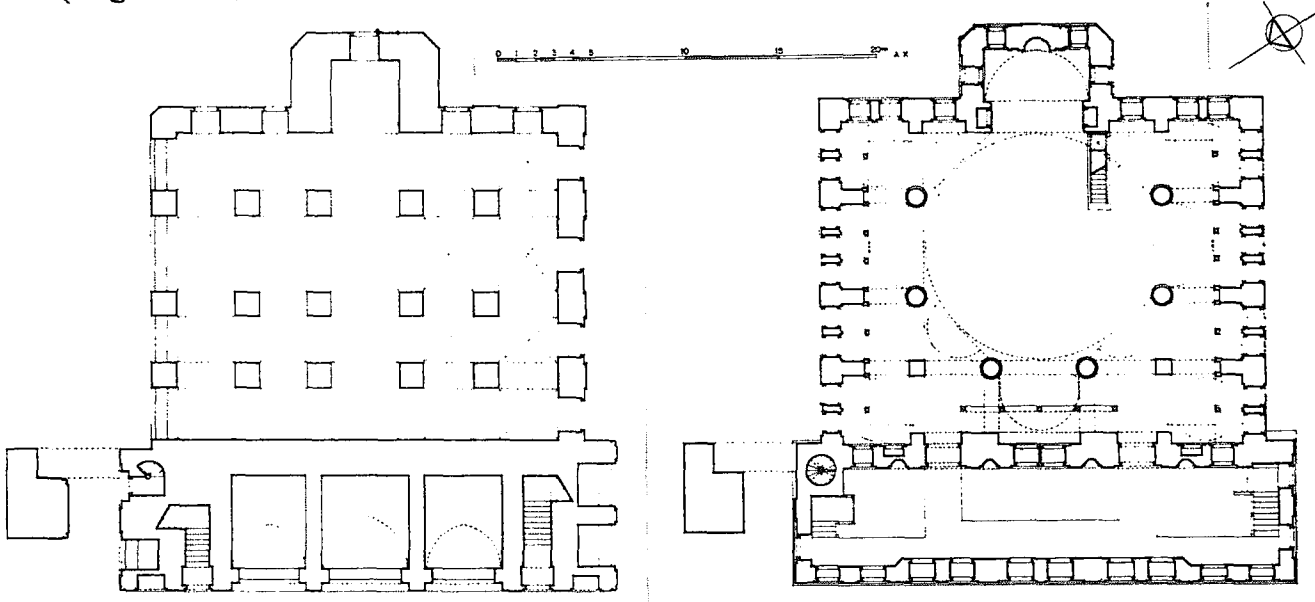
Resim 2. 30-Azapkapı Camisi'nin bozulan kalem işleri.

Plan özellikleri

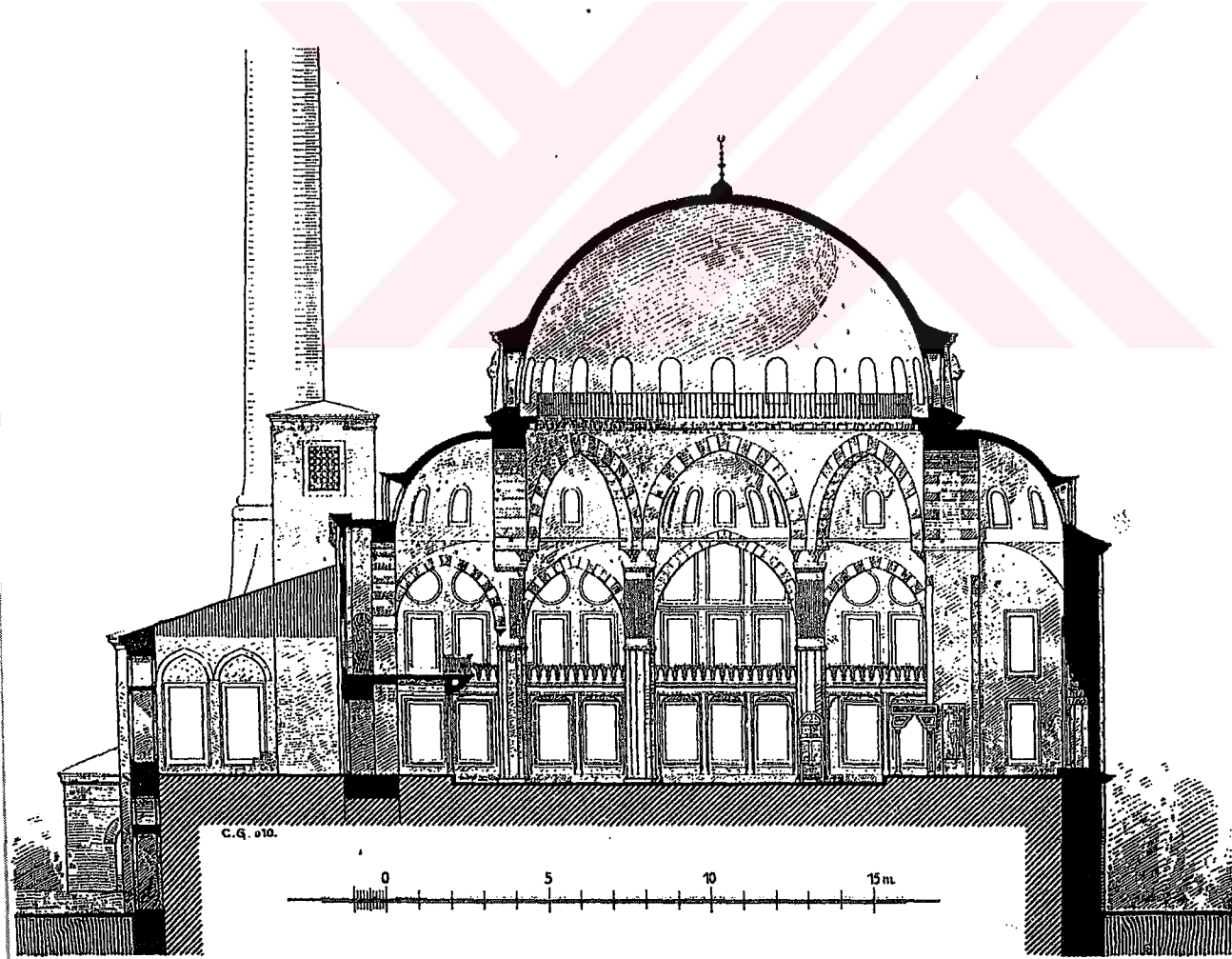
Cami, yapıldığı arazinin uygun olmaması sebebiyle geniş bir avluya sahip değildir. Atatürk Köprüsü'ne bitişik dar avlusunun kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerinden, merdivenlerle cami katına, son cemaat yerine çıkılmaktadır. Son cemaat yeri diğer camilerdeki gibi revaklı olmayıp tek yöne eğimli çatı ile örtülüdür. Sivri kemerli pencereler üç yönde dışarı açılır (Vogt-Göknıl, 1987: 158). Bu mekanın ilk tasarımında nasıl olduğu tam olarak bilinmemektedir. Gurlitt tarafından kubbeli bir son cemaat yeri restitüsyonu çizilmişse de doğru kabul edilmemiştir (Ayverdi, 1960: 1678).

Mimar Sinan, Edirne Selimiye Camisi'nin (1569-1575) plan şemasını bazı farklılıklarla Sokollu Mehmet Paşa Camisi'nde tekrarlamıştır. Cami kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Şekil 2. 2). 11.80 m. çapındaki (Kuran, 1996: 140) orta kubbeyi, bir sekizgen oluşturan ayaklar taşır. Bu ayaklardan altı tanesi yanlarda ve kuzeyde serbest, mihrabın iki yanındakiler duvar içindedir (Vogt-Göknıl, 1987: 158). Caminin merkezi kubbesini taşıyan sekiz ayaktan serbest olan altı tanesi, ortalarındaki yıldızlı bileziklerle ikiye ayrılmıştır (Şekil 2. 3). (Ersoy, 1989: 68). Ayakların alt kısmı mermer olup, on iki köşelidir. Üst kısmı ise yivlidir (Aslanapa, 1988: 131). Kubbe baskısı dört tromp ve dört yarım kubbe ile karşılanır (Eyice, 1994: 31). Köşelere 45° açı ile yerleştirilen yarım kubbeler diğerlerinden daha küçüktür ve tonoz bingi özelliğindedir. Mihrap bölümü yapıdan yaklaşık 4 m. taşmaktadır. Orta mekan yanlara ve kuzeye doğru genişletilmiş, bu mekanlar çapraz tonoz ve kuzeyde köşelerde kubbe ile

örtülüdür. Ayakların arkasında galeriler, payandaların arasına üç yönde yerleştirilmiştir (Vogt-Göknıl, 1987: 158).



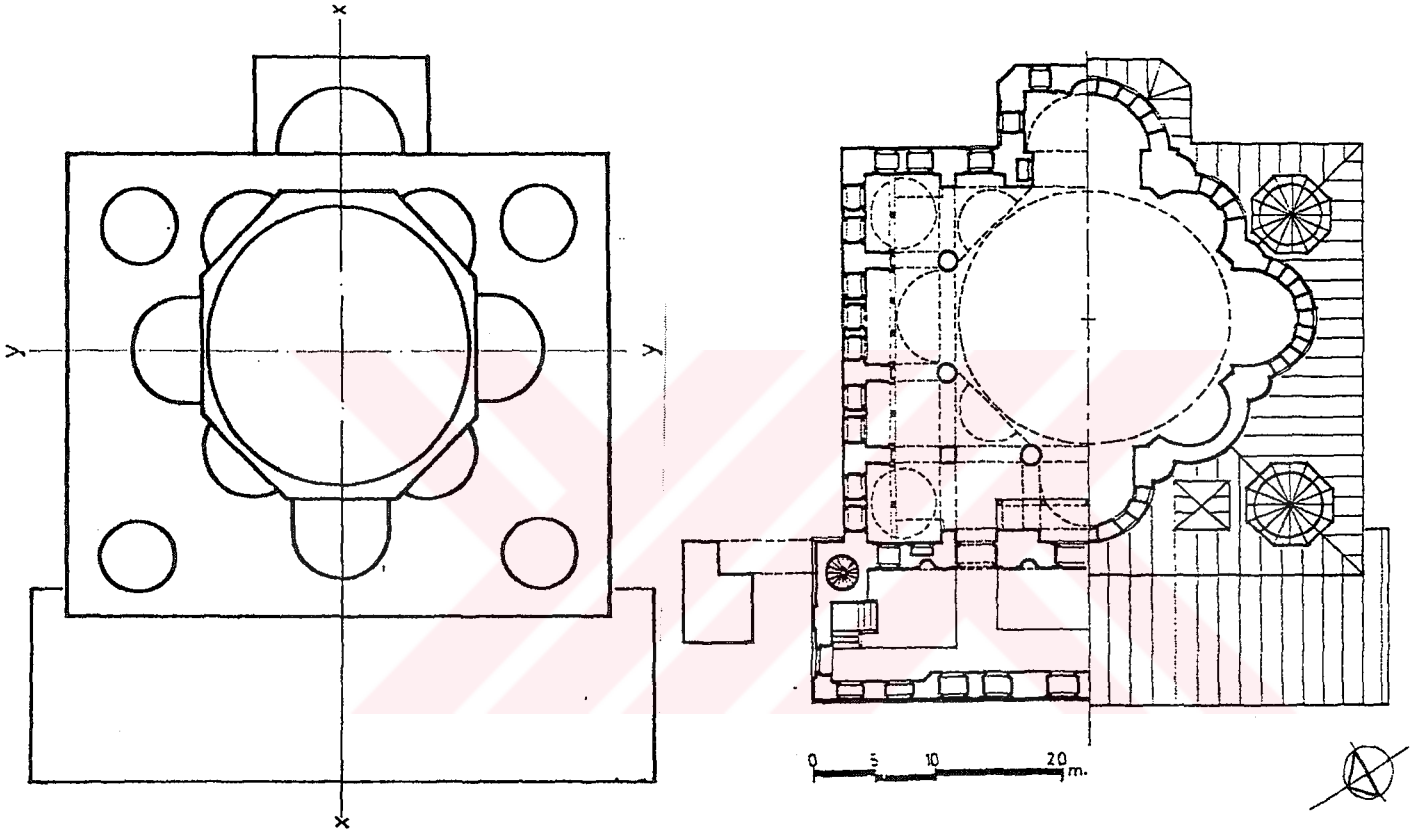
Şekil 2. 2-Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi bodrum kat ve normal kat planı (Kuran, 1996: 104).



Şekil 2.3- Azapkapı Camisi kesiti (Gurlitt, 1999: 165).

Örtü sistemi

Caminin ana kubbesi, dört tarafta yarım kubbelerle desteklenmekte, orta hacmin üç yanını, çapraz tonozlar ve küçük kubbelerle örtülmüş bir ikinci bölüm dolanmaktadır (Batur, 1968: 149). Ana kubbenin etrafı, üzeri kubbeli sekiz ağırlık kulesi ile çevrilmiştir. Yüksek kubbe kasnağına çok sayıda pencere açılmıştır. Kasnağın üzerindeki basık kemerli ana kubbenin camiye hakim olan etkisi yanındaki küçük yarım kubbe ve tromplarla da kuvvetlenmektedir (Kuban, 1996: 53) (Şekil 2. 4).



Şekil 2.4-Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi örtü plan şeması ile zemin ve kubbe eteği kotlarından plan (Çamlıbel, 1998: ek 122 ve 123).

Ana kubbeyi çevreleyen yarım kubbeler aynı boyutta değildir. Bundan da önemlisi, üst yapı çekirdeği ile yapının plan kuruluşu arasında asimetric bir düzen vardır. Camide kütsel dengeyi bozan bir başka nokta da duvarlarla kaplı son cemaat yeridir. Tek eğimli çatı ile örtülmüş olan bu mekân, dış görünüş olarak caminin uzantısı izlenimi vermektedir. Böylece orta kubbe sisteminin merkezden güneye kayan konumu, daha çok göze batmaktadır (Kuran, 1996: 144).

Cephe Özellikleri

Azapkapı Camisi'nin cephe duvarları kesme taştan yapılmıştır ve iki kat halinde yükselmektedir. Cephe kompozisyonu, cepheyi ayıran basık payeler ile aralarında ikili ve üçlü gruplar halinde kullanılan pencerelerle oluşturulmuştur. Bu pencereler, üstte birer, ikişer ve üçerli gruplar halinde sıralanmıştır. Zemin katta yer alan demir şebekeli dikdörtgen pencerelerin üzerleri sivri kemerlidir (Resim 2.31). Gerek bu kemerlerin içi, gerekse üst sırada yer alan pencerelerin şebekeleri geometrik motiflerden oluşmaktadır. Cephe duvarlarının alt sırasını oluşturan pencerelerin üzerleri de sivri kemerlidir (Ülgen, 1996: 161).



Resim 2.31- Azapkapı Camisi cephesinden detay.

Kapalı son cemaat yerinin ön cephesinde ise üzerleri sivri kemerli ve kemerlerin içi mermer şebekeli olan, demir şebekeli dikdörtgen 10 pencere bulunmaktadır (Ülgen, 1996: 161). Bu pencereler ikili gruplar halindedir. Yapı sekiz ayağa oturan bir kubbe ile örtüldüğü için duvarlara ağırlık binmemekte ve bu yüzden çok sayıda pencere açma imkanı doğmaktadır. Caminin cephelerinde birinci kat ile ikinci katı ayıran silmeler beden duvarları bitiminde de

camiyi çepeçevre dolanmaktadır. Tanbur pencereleri ise yuvarlak kemerli, alçı şebekeli olup kubbenin yuvarlak yapısına uydurulmuştur. Mihrabın bulunduğu cephede ise zemin katta kesme taştan, yuvarlak kemerli, demir şebekeli pencereler yer almaktadır. Mihrap çıkıntısının kısa kenarlarına üç sıra halinde pencereler açılmıştır (Ersoy, 1989: 70).

Minarenin konumu

Caminin tek şerefeli minaresi, benzerine rastlanmayacak bir şekilde camiden biraz uzakta yapılmış ve bir geçit ile son cemaat yeri köşesindeki merdivene bağlanmıştır (Koçu, 1960: 1678). Minare kürsüsüne son cemaat yerinin kuzeyinde yükselen bir mekandan, sivri kemerli ve yüksek bir köprüye oturan kapalı bir geçitten ulaşılır (Resim 2. 32). Minarenin 17.Yüzyılda mevcut olduğunu Evliya Çelebi de anlatmıştır (Ülgen, 1989: 164). Bu nedenle ilk yapıldığı dönemlerden beri böyle olduğu düşünülmektedir. Ancak neden bu şekilde yerleştirildiği konusunda bir bilgi yoktur (Eyice, 1994: 31).



Resim 2.32-Azapkapı Camisi minaresine ulaşımı sağlayan geçit.

Hadika'da anlatıldığına göre minare 1807/ H.1222'de meydana gelen yangında zarar görmüş ve tamir edilmiştir. Ancak tamirden bir süre sonra yıldırım çarpması nedeniyle yeniden zarar görmüş ve yıkılmıştır. Bu olaydan sonra minarenin kaidesi ve pabuç kısmının bir bölümü ayakta kalmıştır (Ünsal, 1968: 45). Hadika'da 1826'da minarenin hala tamir olunmadığı belirtilmektedir (Ayvansarayi, 1281: 38). 19.Yüzyılın ikinci çeyreğinde Osmanlı Barok'u üslubunda bir minare yapılmıştır. Gövde ve peteği yuvarlak, şerefe altı ise düz olan sivri külahlı bu minare, 1958'de caminin klasik dönem özelliklerine uymadığı gerekçesiyle yıkılmış, yerine şimdiki klasik dönem özellikleri taşıyan minare yapılmıştır (Ünsal, 1968: 45). Ancak bu minare Klasik Osmanlı minaresinin biçimlerini yansıtmakla birlikte oranlarını yakalayamamıştır.

Kaide kısmı başlık olarak kum saati şeklinde süslemeli köşe sütunlarından oluşmaktadır (Resim 2. 33). Bu özelliği ile Klasik üslubun hakim olduğu bir döneme işaret eder. Piramidal şekilde yükselen pabuç kısmının gövdeye bağlandığı yerdeki profilli kısmın, ilk gövdenin parçası olabileceği düşünülmektedir. Bileziğin devamında yükselen gövdenin incelenmesi dikkat çekmektedir (Eyice, 1955: 72). Minare üzerindeki tek şerefenin altındaki mukarnaslar sarkıtmalı ve iri damlalıdır. Şerefe korkulukları ise geometrik motiflerden oluşmakta ve minare uzun, sivri bir külahla örtülmektedir. Minarenin iki kapısı vardır. Biri doğu cephesine, diğeri ise son cemaat yerine açılmaktadır. Sokaktan minareye çıkış kapısı ise bir niş içindedir ve kesme taştan, sivri kemerli olarak yapılmıştır (Ersoy, 1989: 69).



Resim 2.33- Minarenin kaidesinde yer alan köşe sütuncuğu.

Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi'nin Osmanlı mimarisinde benzeri olmayan bir şekilde camiden ayrık bir sistemle yapılmış olan minaresi, bu özelliğiyle ender bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Ülgen, 1989: 167).

2.2.4.2 Azapkapı Hamamı (Yeşildirek Hamamı)

Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Hamamı, Azapkapı'da Tersane Caddesi üzerinde ve Yolcuzade Sokağı ile Yolcu Hamamı Sokağı'nın birleştiği yerde bulunur.

Sokollu Mehmet Paşa'nın külliyesi içinde yer aldığı düşünülmekle beraber, genelde cami ile beraber incelenmemiştir.

Hamam, Sokollu Mehmet Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmış olan bu çifte hamam, Tuhfetü'l-Mi'marin'de "Galata-Azapkapısı'nda Veziriazam (Sokollu) Mehmet Paşa Hamamı (Yeşildirek Hamamı)" diye kayıtlıdır (Sönmez, 1988: 92). Ancak yapım tarihi konusunda bilgi verilmemiştir.

Erkekler bölümünde yer alan sekiz sütun sebebiyle "Yeşildirek Hamamı", karşısında bulunan Saliha Sultan Çeşmesi'nden dolayı "Çeşme Meydanı Hamamı" olarak da tanınmıştır (Koçu, 1959: 1684).

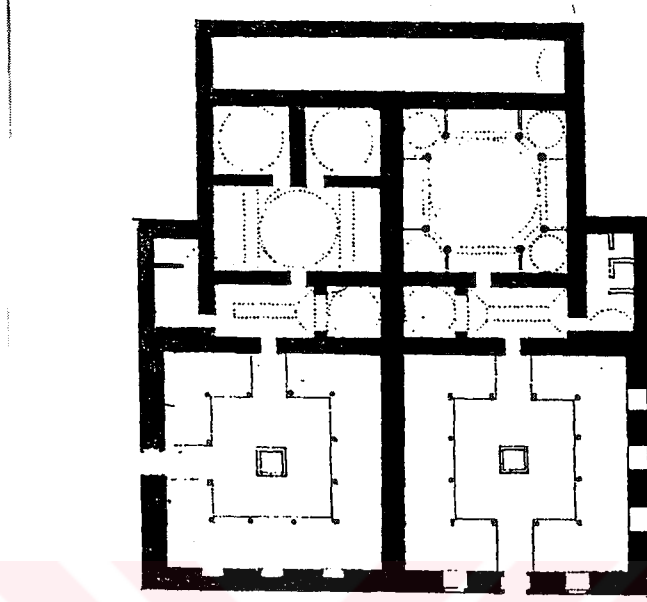
Sokollu Külliyesi yapısı olmasına rağmen camiden biraz uzaktadır. Buna neden olarak Mimar Sinan'ın Azapkapı Camisi'ni yaparken hamamın var olduğu ve Sinan'ın hamamı yalnızca onardığı ileri sürülmektedir (Özgen, 1994: 509). Ancak hamamın plan şeması ve mimari elemanları Mimar Sinan'ın daha önce yapmış olduğu hamamlarda da kullandığı bir tarzdadır. Bu nedenle mevcut bir yapıyı onarmış değil, yerinde önceden var olan kalıntıları kullanmış olabileceği akla gelmektedir (Özgen, 1994: 509).

Evliya Çelebi, yapıyı "Mehmet Paşa Hamamı" adıyla tanıtır "Azep Kapısı'nın iç yüzünde taş merdiven ile çıkılır bir hamamdır. Binası, havası, suyu gayet latiftir" diye betimler (Haskan, 1995: 297).

Hala kullanılmakta olan hamam, özel mülkiyet altında, erkeklere hizmet vermektedir. Ancak yapının eskiden erkekler için yapılan kısmı kullanılmamakta, kadınlar kısmı işletilmektedir. Erkekler kısmının soyunmalığı 1957 yılında ticarethaneye çevrilmiş ve ılıklığa kadar olan kısım mağaza haline getirilmiştir (Haskan, 1995: 297). Erkekler kısmının sıcaklığına, kadınlar bölümünün sıcaklığından girilebilmektedir. Günümüzde erkekler kısmı çok bakımsız, içi moloz ile doldurulmuş, pis bir durumdadır.

Plan Özellikleri

Sokollu Mehmet Paşa Hamamı, plan şeması itibariyle simetriğe yakındır. Soğukluk ve ılıkılık kısımları simetriktir, ancak sıcaklık kısımları birbirinden farklıdır. Fakat bazı kaynaklarda (belki de kadınlar kısmına girilemediğinden) plan tamamen simetrik olarak gösterilmiştir.



Şekil 2. 5- Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Hamamı planı (Haskan, 1995: 297).

Kadınlar kısmına bugün Tersane Caddesi tarafından açılan bir kapıdan girilmektedir . Ancak eskiden Yolcu Hamamı Sokak'tan girilirdi. Eski kapısı mermer sövelidir (Özgen, 1994: 510). 1957 yılındaki imar çalışmaları sırasında yol seviyesi yükselmiş ve bu kapı kapatılmıştır (Haskan, 1995: 297). Şu anda yarıya kadar toprak altındadır.

Kadınlar hamamının soyunma kısmı erkekler hamamı ile simetriktir. Giriş kapısının yeri değiştirilince, girişin önüne küçük bir giriş holü yapılmıştır. Kadınlar bölümünde pencere yoktur. Sadece çatı üzerinde dikdörtgen planlı ve uzun kenarında üç, kısa kenarında iki penceresi bulunan bir aydınlık feneri vardır. Bu fenerin pasalı tavanının ortasında bir yıldız motifi yer alır (Özgen, 1994: 510). Çatı feneri 1957 yılında betona çevrilmiştir (Haskan, 1995: 297).

Soyunma kısmının yaşmaklı kapısından geçilerek ılıkılığa girilir. Ilıklık kısmı da erkekler bölümü ile simetriktir. Üzeri tonoz çatılıdır. Sağ yanındaki halvetin üzeri kubbe ile örtülüdür. Sağ tarafında ise tuvaletler yer alır. Ilıklık kapısından sıcaklığa geçilir.

Sıcaklık dikdörtgen planlıdır ve girişin karşısında yer alan iki halvet hücresi ile tamamlanır. Bu bölüm enine uzanan, ortası pandantif kubbeli ve iki sivri kemerle ayrılan, yan eyvanları

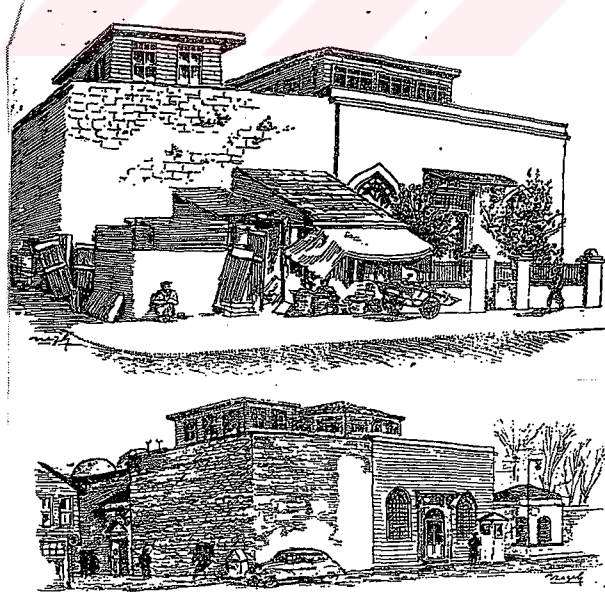
düz tonozla örtülü bir mekandır (Özgen, 1994: 510). Sağdaki eyvanda üç, soldakinde ise dört kurna bulunur. Göbek taşı duvara bitişiktir. Sıcaklığın ucunda yer alan kare iki halvet hücresinin üzeri pandantifli kubbeler ile kapatılmıştır. Bu hücreler içinde ise dört tane kurna yer almaktadır (Haskan, 1995: 297).

Erkekler kısmı ise “muhteşem” bir eser olarak tanımlanır (Haskan, 1995: 297). Bu bölümün girişinden, dört tarafı ahşap galeriler ile çevrili soyunmalığa geçilmektedir. Üst kattaki ahşap soyunma bölümlerine üç köşesinden üç ahşap merdivenle çıkılır (Koçu, 1959: 1684). Koçu’nun hamamla ilgili makalesi çerçevesinde çizilen 1947 ve 1960 tarihli resimlerde (Resim 2. 33) erkekler soyunmalığının üzerinde dikdörtgen bir çatı feneri gösterilmiştir. Günümüzde ise bu bölümde çatı feneri yoktur.

Koçu, hamama birkaç basamakla girildiğini, soyunmalık kısmının ortasında da mermer bir fiskiyenin olduğunu anlatır (Koçu, 1959: 1684).

Giriş kapısının tam karşısındaki kapıdan girilen ılıklik kısmı, kadınlar bölümüyle simetriktr. Aynalı tonozla örtülü ılıklığın sağında dört gözlü tuvalet, solunda ise üzeri kubbe ile örtülmüş ılık halvet vardır (Koçu, 1959: 1684).

Ilıklıktan geçilen sıcaklık bölümü, Mimar Sinan tarafından tasarlanmış mükemmel planlardan birine sahiptir (Özgen, 1994: 510). Dört köşesine yerleştirilen, pandantifli kubbelerle örtülü



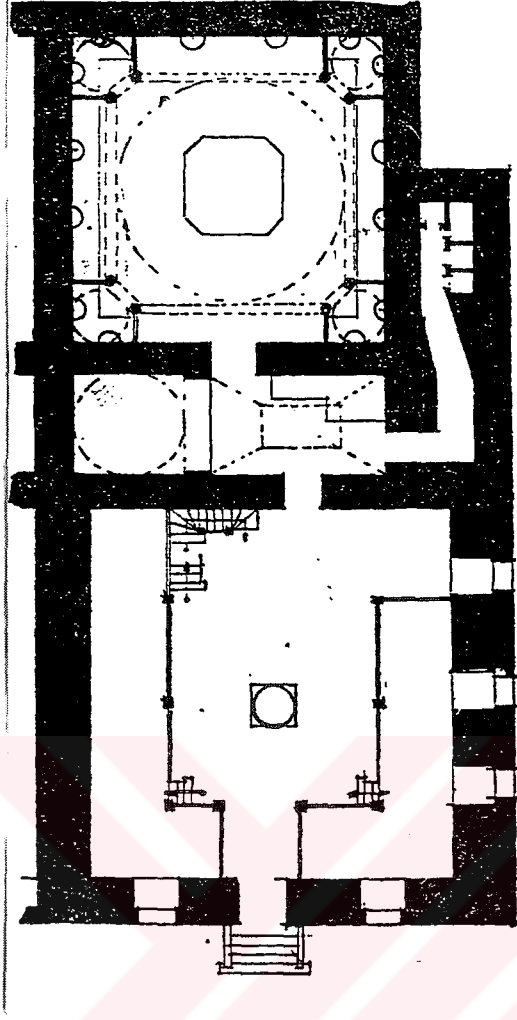
Resim 2. 34-Azapkapı Hamamı’nın 1947 ve 1960 yıllarındaki görüntüsü (Koçu, 1959: 1684).

dört halvet, kare sıcaklığa haçvari bir biçim kazandırmıştır. İki sütuna oturan küçük sivri kemerli açıklıklardan geçilen halvetlerde ikişer kurna bulunmaktadır. Bölme duvarları yüksekliğindeki kemerli mermer levhalar bu sütunlara dayandırılmıştır. Halvetleri örten pendantifli kubbeler duvara ve halvet girişlerindeki sütunlara oturmaktadır. Halvetler arasında kalan ve sivri kemerle geçilen eyvanlar, düz tonozla örtülüdür. Giriş tarafı haricindeki eyvanlarda ikişer tane kurna bulunur. Eyvanlardaki kurnalar sadedir, ancak halvetler içindeki kurnalar köşelidir ve köşeleri mukarnasla pahlandırılmıştır (Özgen, 1994: 510).

Mimar Sinan pek çok yapısında kullandığı merkezi kubbeli şemayı, hamam sıcaklıklarında da kullanarak orta sofa ve halvetleri tek bir mekan içinde toplamıştır. Bu amaçla sütun ve kemerlerle oluşturulan dörtlü ve sekizli dayanaklar üzerindeki kubbe çevresine tonozlar ve küçük kubbeler yerleştirilmiştir. İşte Sokollu Mehmet Paşa Hamamı bu tipin en önemli örneklerindendir (Günay, 1987: 55). Sinan Sokollu Hamamı'nın sıcaklığında pendantifler üzerinde sekiz sütuna oturan merkezi bir kubbe kullanmıştır. Sıcaklığın orta kısmında, kubbeye geçişte küçük kemerlerin üzerinde oluşan boşluklara dört pendantif yerleştirilmiş ve oldukça basık bir kubbe ile sıcaklığın üzeri örtülmüştür. Sekizgen plana oturtulduğu halde pendantiflerin yerleştirildiği kubbe , halvetlerin iki yanında bulunan sekiz sütuna taşınmıştır (Özgen, 1994: 510). Bu sütunların sütun başlıkları üzerinde yedigen yastıklar bulunmaktadır. Başlıklardan çıkan yedi iri mukarnas yaprağı, yastıkların köşelerine yönelmektedir. İki yaprak arasındaki mesafenin açıldığı yerlerde kazayağı, kısa olan yerlerde de fitil kullanılarak mukarnaslı başlıklar oluşturulmuştur (Özgen, 1994: 510). İçeri girilemediğinden bu kısımlar görülememiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi günümüzde erkekler kısmının ılıklığı molozlarla doldurulmuştur ve kullanılmamaktadır. Bu nedenle sıcaklık içindeki göbek taşı görülememiştir. Ancak R.E. Koçu'nun makalesi içinde yer verilen erkekler kısmının planında (Şekil 2. 6) göbek taşı sekiz köşeli olarak gösterilmektedir.

Sıcaklıkların sonunda boydan boya hamamın külhan kısmı uzanır. Beşik tonozu ve sıcak su deposu hala durmaktadır.



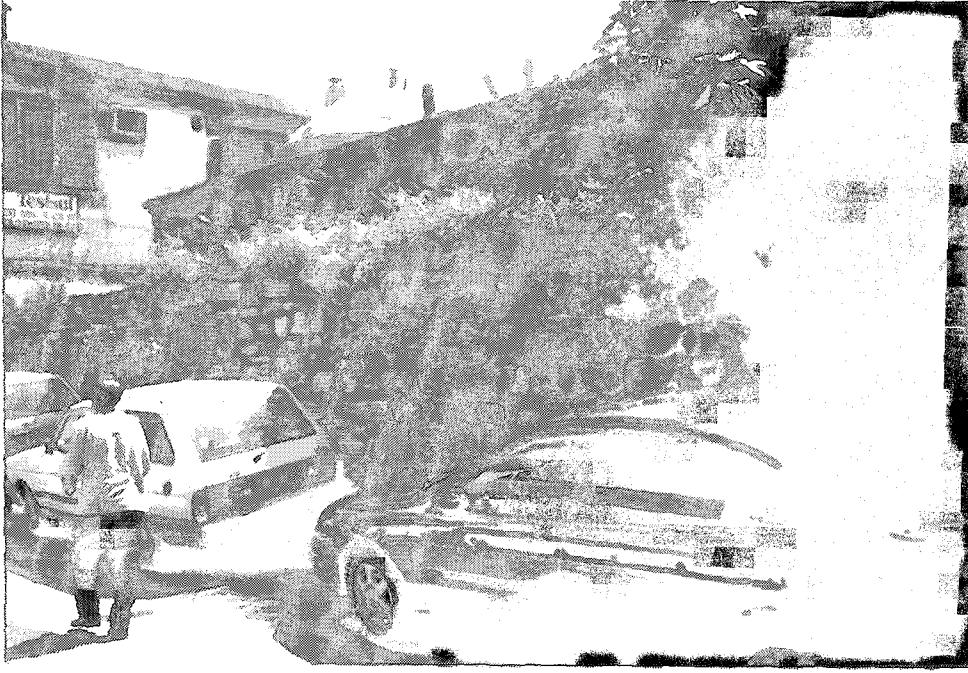
Şekil 2. 6- Azapkapı Hamamı erkekler kısmı planı (Koçu, 1959: 1685)

Cephe özellikleri

Hamamın kadınlar ve erkekler bölümü cepheleri farklı özellikte görülmektedir. Kadınlar kısmının cephesinin (mevcut olan yan duvara bakarak) almalı duvar örgülü olduğu anlaşılmaktadır (Resim 2. 35). Ancak bugün Tersane Caddesi'ne bakan yüzüne sıva ile kesme taş görünümü verilmiştir. Rutubetlendiği gözlenen duvarda, bu nedenle sıva dökülmelerine de rastlanır. Hamamın dış duvarlarında o dönemde kullanılmayan 40x40x3.5 cm boyutlarında tuğlalar vardır (Özgen, 1994: 510). Görülebildiği kadarıyla kadınlar kısmının kubbeleri üstüne şap dökülmüştür. Soğukluk ve sıcaklık kısmının dış duvarlarında tek sıra kirpi saçak görülmektedir. Tuvaletlerin bulunduğu kısımlar taştan, klasik düz profilli saçak kornişleriyle tamamlanır.

Soyunmalık bölümlerinin çatıları orijinal değildir. Tuvaletlerin bulunduğu taraflarda yapı

üzerine küçük ekler yapılmıştır (Resim 2. 36). Kadınlar kısmında pencere bulunmamaktadır.



Resim 2. 35- Azapkapı Hamamı kadınlar kısmı yan cephesi



Resim 2. 36- Azapkapı Hamamı'nın yan cephesine yapılan ek ve duvarda büyüyen bitkiler (Yolcu Hamamı Sokak'tan).



Resim 2. 37- Azapkapı Hamamı Giriş cephesi

Erkekler kısmının soyunma bölümü bugün mağaza olarak kullanılmaktadır. Cephesi sıvalı bir görünümündedir. Bu sıva en üstte kalın bir silme ile sonlanmaktadır. Mağazaya çevrildikten sonra giriş kapısı ve pencere açıklığı birleştirilmiş, bir vitrin haline getirilmiştir (Resim 2. 37). Erkekler bölümünün Yolcuzade Sokağı tarafına soyunmalık duvarını devam ettiren bir taş duvar yapılmıştır. Bu duvarın üzeri de bitkilerle kaplanmıştır. Duvar üzerinde külhan kısmına ulaştığı söylenen sonradan yapılmış bir demir kapı vardır. İçerde büyüyen bitkilerden dolayı yapının kubbesi ve tonozları görülememektedir. Yapının Yolcuzade Sokağı tarafında üç penceresi vardır. İki uzun, sivri kemerli, biri küçük tam kemerlidir. Üç pencerenin de demir korkulukları vardır.

2.2.5 Saliha Sultan Çeşmesi (bkz. 3. Bölüm)

2.2.6 Saliha Sultan Sıbyan Mektebi

Azapkapı'da bugünkü Tersane Caddesi'nin başlangıcında, Saliha Sultan Çeşmesi'nin yanında bulunan ve 1957'deki imar hareketleri sırasında yıkılmış olan yapıdır (Harita 2.x). Mektep yıkılmadan önce, Saliha Sultan Çeşmesi, Sokollu Mehmet Paşa Camisi ve Hamamı ile güzel bir bütünlük oluşturmaktaydı (Resim 2. 38).

Saliha Sultan Sıbyan Mektebi, Sultan II.Mustafa'nın (1695-1703) eşi, Sultan I.Mahmut'un (1730-1754) annesi Valide Saliha Sultan tarafından yaptırılmıştır. Galata'nın yoğun

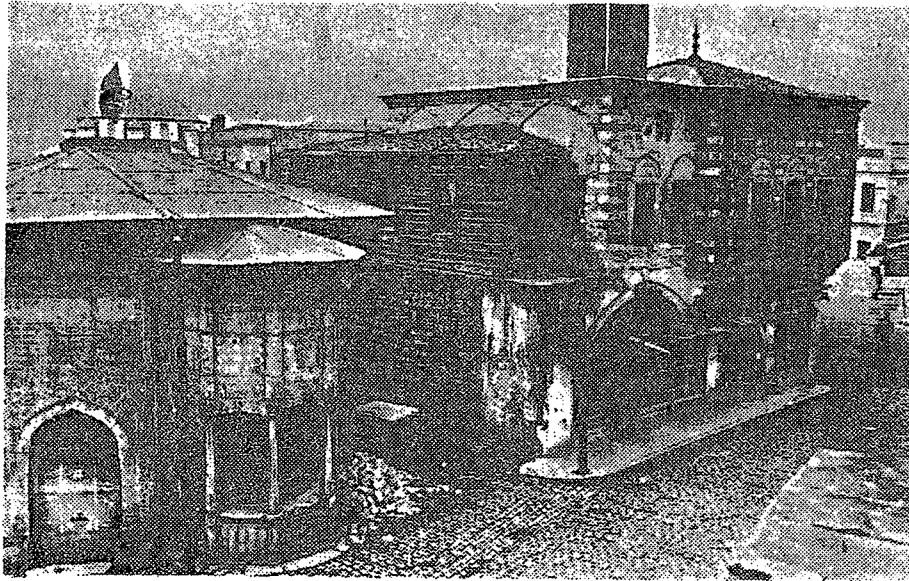
iskelelerinden birinin başında yapılmış olan mektep, çeşme ile beraber küçük bir meydan etrafında yer alıyordu. H. 1144 (1731 / 32) tarihli vakfiyesinden çıkarılan kaydında bir ekmek fırını ile beş dükkanın gelirinin bu yapılara vakfedildiği anlatılmaktadır (Eyice, 1982: 848).

Mektebin derslane odasının kapısı üzerinde bulunan sülüs hatla yazılmış olan kitabe 1146 / 1733-34 tarihini taşımaktaydı (Eyice, 1994: 429).

Yapının mimarı hakkında bir bilgi yoktur. Yanında yer alan sebîl ve çeşmelerin yazılarının hattatı Eğrikapılı Rasim Mehmet Efendi'dir. Bu nedenle mektebin kitabesinin de bu hattat tarafından yapıldığı düşünülmektedir (Eyice, 1994: 429).

Mektep, vakıf mekteplerinin İdare-i Hususiye'ye devredilmelerini isteyen kanun gereğince Vakıflar İdaresi'nden alınarak, önce Beyoğlu 48. İlkokulu olarak kullanılmıştır. Bir süre bu şekilde kullanılmış, daha sonra boşaltılmıştır. Ancak mektebin altındaki dükkanlar ve fırın işletilmeye devam edilmiştir. 1957 yılındaki imar çalışmaları sırasında İstanbul Belediyesi'nin emri ve Beyoğlu Şube Müdürlüğü'nün kararı ile yıkılmıştır (Eyice, 1982: 849).

“Osmanlı dönemi Türk sanatında sıbyan mektepleri daima bir çeşme ve sebîl ile birlikte küçük bir külliye meydana getirecek şekilde yapılıyordu. Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin sebîl – çeşmeleri ayrı bir kitle olarak yükseliyordu. Bu durum, sıbyan mektebi – çeşme ve sebîl kompozisyonunda bir yeniliğe ve değişikliğe işaret etmesi bakımından çok önemli bir husustu.”. Yapı ayrıca araziye yerleşimi, mimarisi ve süslemelerindeki incelik ile oldukça önemli bir değer olarak gösterilmiştir (Eyice, 1994: 429).



Resim 2. 38- Saliha Sultan Sıbyan Mektebi (Eyice, 1982: 875)

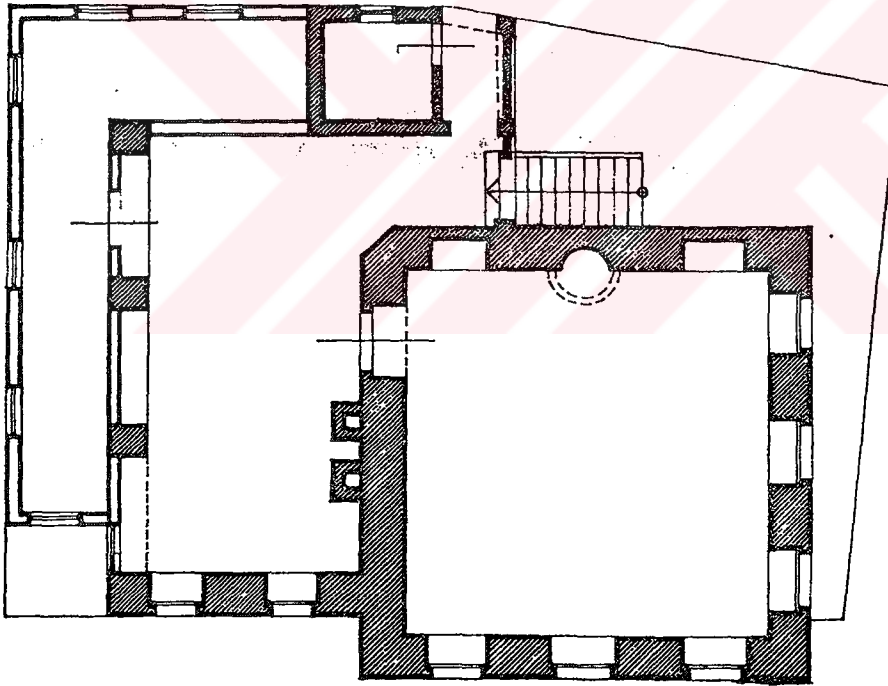
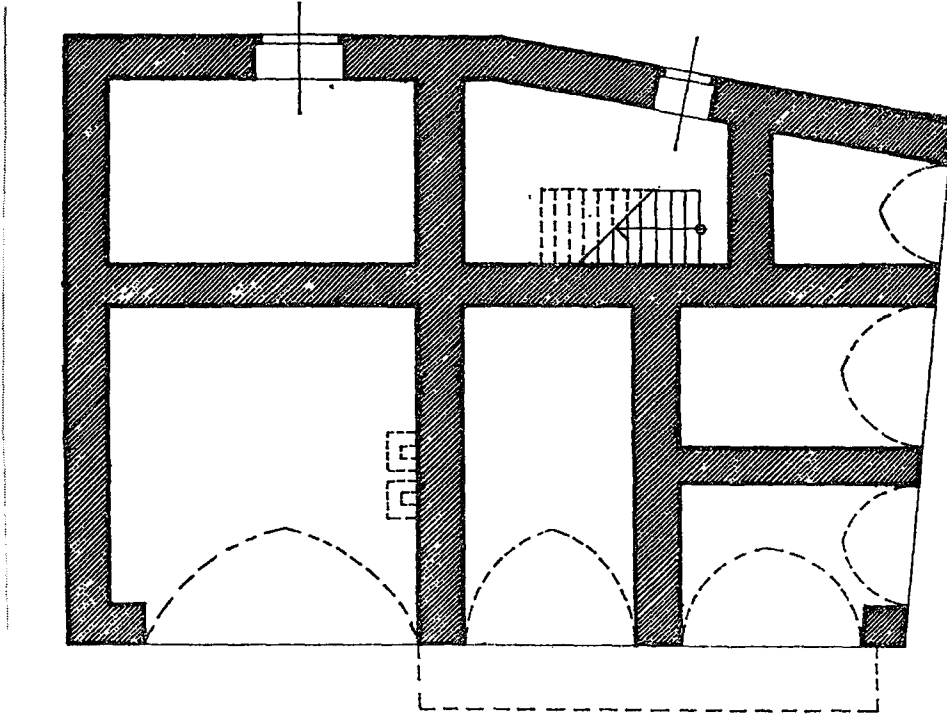
Plan Özellikleri

Yıkılmasından önce Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin iyi bir rölövesi yapılamamış olup, bilgi ve belgelerden yararlanarak hazırlanan eksik bir planı bulunmaktadır (Şekil 2.7). Ancak çizim yetersizliğine karşın, Eyice yapıyı oldukça ayrıntılı biçimde tanımladığı için, özellikleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz.

Mektep, iki caddenin birleştiği köşede konumlandırılmış ve kemerli girişleri olan dükkanlar üzerine yapılmıştır. Her cephede üç dükkan bulunmaktaydı. Bunlardan beşinin vakfiyede adı geçen dükkanlar, altıncısının ise fırın olduğu tahmin edilmektedir. Dershanenin yer aldığı mekan, bugünkü Tersane Caddesi'ne doğru çıkma yapıp taş konsollar üzerine oturtulmuştu. Haliç'e bakan arka cephedeki kapılardan birinden mektebe çıkılırken, diğer kapının dükkanlara bağlandığı anlatılmıştır. Ancak kapıların içerideki bağlantıları konusunda bir bilgi yoktur. Mektebe çıkan merdivene nasıl ulaşıldığı ve zemin katın planı bilinmemektedir. Zemin katın üzerini örten ve cadde çizgilerine göre şevli yapılan kısmın üstünde ne olduğu anlaşılmamaktadır. Geç dönemlerde Çeşme tarafındaki kısım üzerine ahşap bir ek yapılmıştır (Eyice, 1994: 429).

Yapının ders yapılan bölümü kare planlı bir salondan oluşmaktadır. Mekan, caddelere bakan iki cephesine açılmış üçer pencere ile aydınlanmaktaydı. Tek sıra halindeki pencerelerin üzerinde tuğladan boşaltma kemeri bulunuyordu. Salonun Tersane Caddesi'ne bakan yanında iki pencereli bir giriş holü vardı ve holün Haliç tarafında bir hela yer alıyordu. Giriş holünün Karaköy tarafındaki cephesi üç kemerli bir açıklığa sahipti. Bu haliyle bir "hayat" tarzında idi ve bu sıbyan mekteplerinde pek rastlanmayan bir özellikti. Ancak sonraları kemerlerin içi örülmüş; yalnızca bir pencere açıklığı bırakılmıştır (Eyice, 1994:429).

Yapının mektep mekanının üzeri aynalı tonoz ile örtülmüştü. Duvarlarda tonoz başlangıcını belirtmek amacıyla çepeçevre stalaktitli bir friz yer almaktaydı. Dershanenin Haliç'e bakan duvarında alçı davlumbazlı bir ocak vardı. Ancak bina ilkokul olarak kullanıldığı sıralarda ocak kaldırılmış, yerine bir pencere açılmıştır. Ocak kaldırılrsa da malakari süslemesinin üst kısmı korunmuştur. Ayrıca ocağın iki yanındaki dolaplardan sağdaki de delinerek pencere yapılmıştır (Eyice, 1994: 429).



Şekil 2. 7- Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin zemin kat ve normal kat plan krokileri (Eyice, 1982: 874, Baha Tanman çizimi).

Süsleme Özellikleri

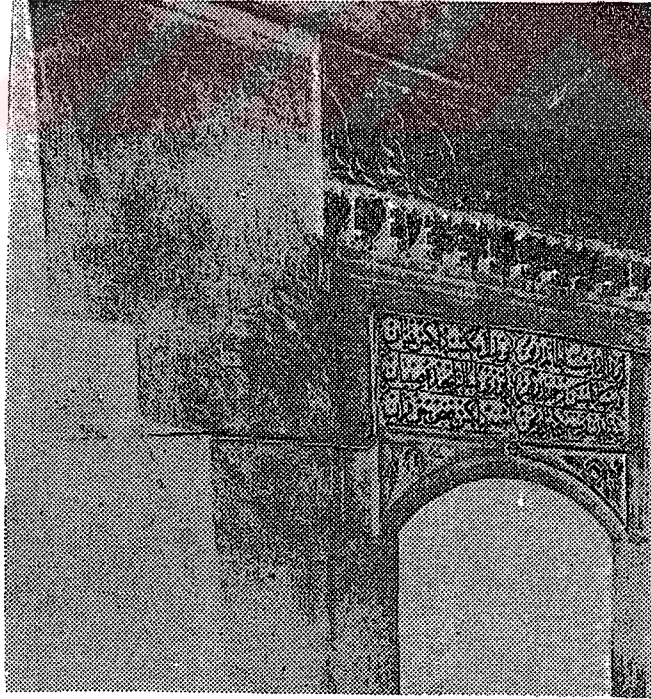
Yapının giriş hölünde esas mektep mekanına girişi sağlayan kapı kemeri kabartma çiçekler işlenerek süslenmiş, bunun üzerine de altı satırlık kitabe yerleştirilmişti (Resim 2. 39). Kitabenin tacını ise stalaktitli bir friz ile bunun üzerinde uzanan Türk rokokuşu üslubunda

kabartma bir şerit süslemekteydi. (Eyice, 1994: 429). Bu kabartma şerit üzerindeki süsleme, Saliha Sultan Çeşmesi'nin saçak birleşiminde yer alan süsleme ile benzerlik taşımaktadır (Resim 2. 40).

Ayrıca derslane içinde yer alan ocağın bulunduğu duvarın özenli ve zengin bir kalem işi süslemeye sahip olduğu bilinmektedir (Eyice, 1994: 429).



Resim 2. 39- Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin kitabesi (Eyice, 1982: 877).



Resim 2. 40- Mektebin kitabesi üzerindeki süsleme (Eyice, 1982: 878).

Cephe Özellikleri

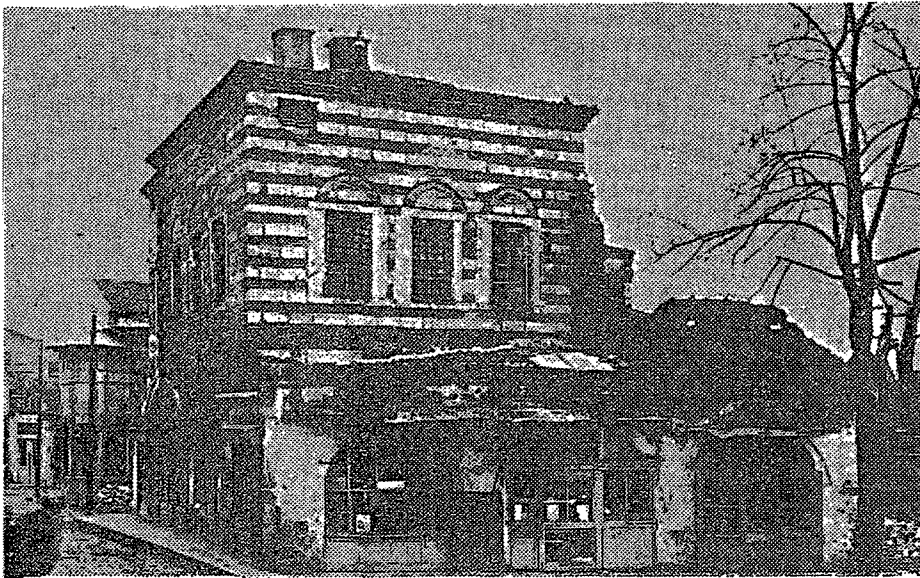
Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin cepheleri, bir sıra muntazam işlenmiş kesme taş ve üç sıra tuğla örülerek inşa edilmiş, çatısı alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Çatı duvar birleşimi üç sıra kirpi saçak ile süslenmiştir. Mektebin dershanesinin tepesinde altın yaldızlı ve içinde ayet yazılı güzel bir alem bulunmaktaydı. 1950 yılına doğru bu değerli alem kaybolmuştur. Azapkapı ve Tersane Caddesi yönüne bakan cephelerinde, saçağa yakın yerlerde birer kuş evi vardı (Eyice, 1994: 429).

Zemin kattaki dükkanların kemerlerinin yüksekliği, açıklığın boyuna göre değişmektedir. Fırının girişinin yer aldığı kemer, cephelerde yer alan en büyük kemerdir. Dükkanların üzerini dolanan, yola göre biçimlenmiş teras gibi kısmın ne için kullanıldığı bilinmemektedir. Zaman içinde bu kısımlara ahşap ekler yapıldığından daha önce de bahsedilmişti. Mektebin "hayat" kısmı üzerinde yükselen iki bacanın fırına ait olduğu düşünülmektedir (Resim 2. 42).

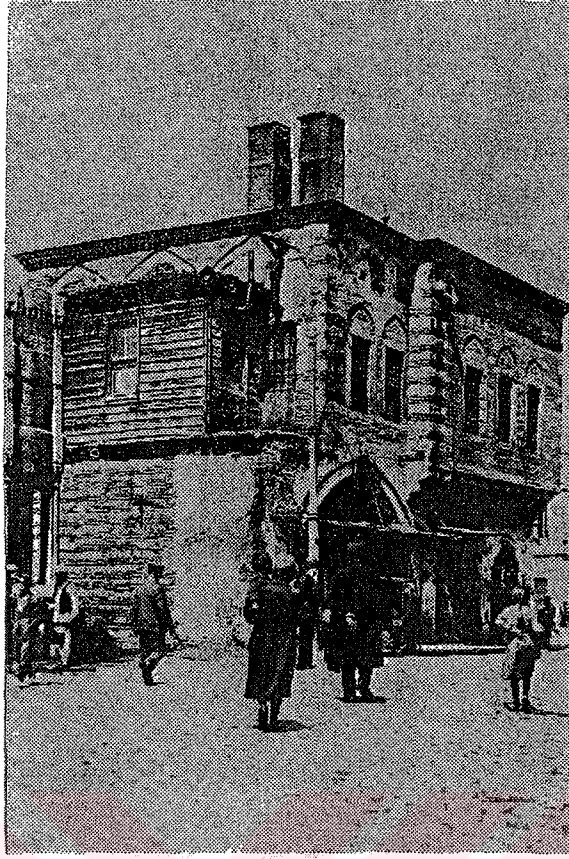
Dershane kısmı caddeye doğru taşkın olup, profilli taş konsollara oturmaktaydı. İki cephesinde de lokmalı demir şebekeli, tuğladan boşaltma kemerli üçer pencere vardı (Resim 2. 41).

Yapının arka cephesi (Haliç cephesi), ön cephe kadar itinalı bir işçilikle yapılmış gözükmemektedir (Resim 2. 43, Resim 2. 44).

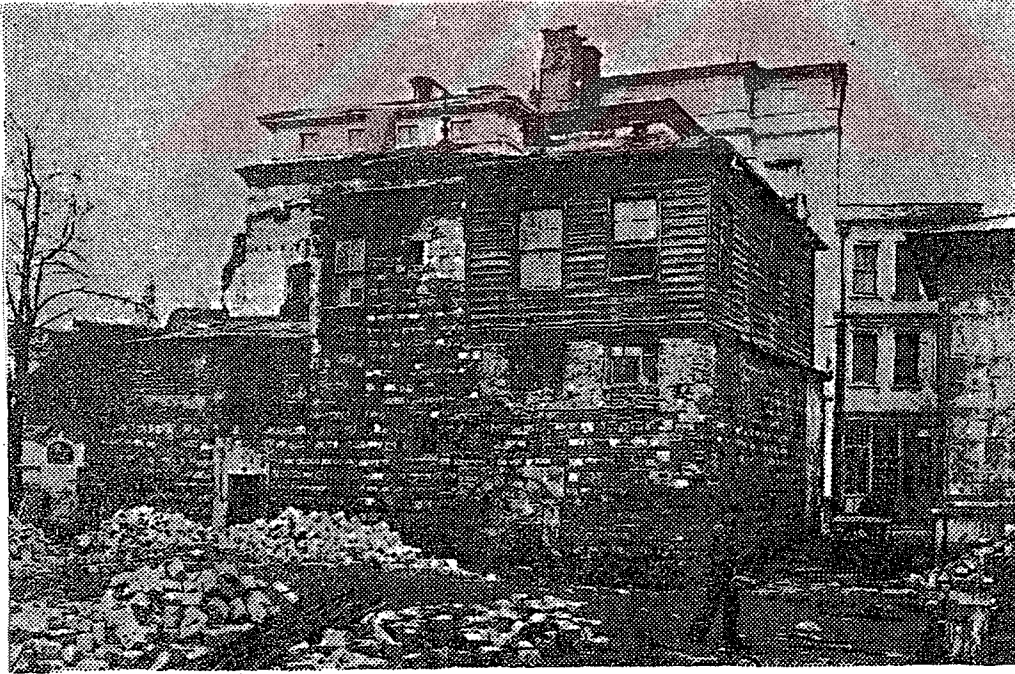
Elde edilen belgeler kullanılarak Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin cepheleri için bir restitüsyon projesi hazırlanmıştır (bkz. Ek 1).



Resim 2.41- Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin Kuzey cephesi (Eyice, 1982: 875).



Resim 2. 42- Sıbyan Mektebi'nin Doğu cephesi (Eyice, 1982: 873).



Resim 2. 43- Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin Haliç cephesi (Eyice, 1982: 876).



Resim 2. 44- Mektep ile Çeşme'nin Azapkapı Camisi minaresinden görünüşü (Eyice, 1982: 876).

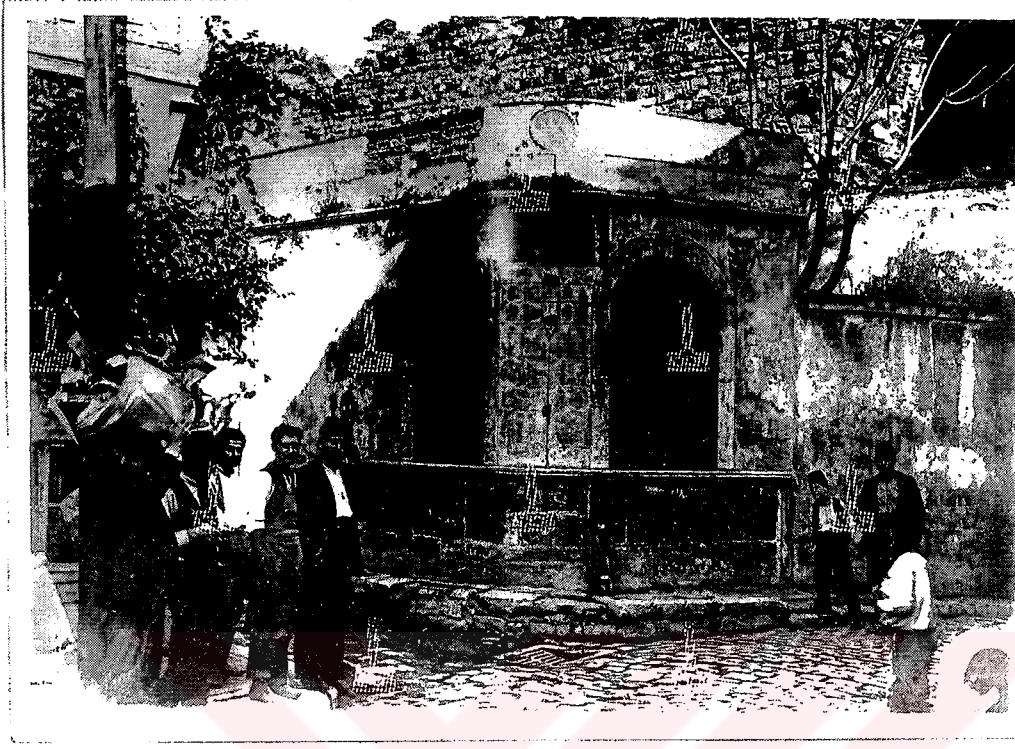
2.2.7 Langa Mustafa Paşa (Mehmet Paşa?) Sebili

Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Hamamı karşı köşesinde ve Yolcuzade Sokak'ın başında yer alır (Resim 2.46). Kitabesinden Langa Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı ve Sultan II.Mahmut tarafından H.1263 (1846-1847) tarihinde tamir edildiği anlaşılmaktadır (Şerifoğlu, 1995: 164). Kitabesi şu şekildedir:

Bina etmişti evvel bu sebîl-i sâf ü dil-cûyu
 Ede rahmetle Langâ Mustafa Paşa-yı Mevlâ sîr
 Harab olmuştu elli dörtte etti sû-be-sû âbâd
 Şeh-i cennet-mekân Mahmud Han-ı vâcibü't-tevkir
 Yine tecdîdi îcâb eylemişti yaptı mâlinden
 Muvaffak eyleyip bir ehl-i hayrı şîve-i takdîr
 Atâş-ı Kerbelâ'nın kıldı rûh-ı pâkini şâdân
 Sezâ ol zâtı etsem cennet ü Kevser ile tebşîr
 Yazıp târihin ismin sorma Safvet âfiyet olsun
 Gelip iç bu sebîli bir himem-cû eyledi ta'mîr. 1263 (Şerifoğlu, 1995: 164).

Köşesi yuvarlatılmış, dörtgen planlı bir sebildir. Tanzimat döneminin mimari özelliklerini

taşır. Vakıflar tarafından tamir ettirilmiş ve sonrasında kiraya verilmiştir. Kiralayan kişiler dökme demir şebekesini sökmüşlerdir. Bu nedenle orijinal görüntüsü kaybolmuştur (İA., 1996: 312) (Resim 2. 45).



Resim 2. 45- Mustafa Paşa Sebili, 19. Yüzyıl (İrcica Fot. Arşivi, H. Nuhoğlu K., No: 4774).

Cephelerinde basık kemerli ve kilit taşının belirginleştirildiği toplam üç açıklık vardır. Kuzeybatı cephesindeki açıklıklardan biri kapı, diğer ikisi penceredir. Sövelerinin yüzünde profil yoktur. Pencereler profilli iki silme arasında kalır. Zemin yükseldiğinden dolayı alt silme yere çok yakın duruma gelmiştir ve profilleri aşınmıştır. Sebil kapısından sonra duvar almaşık örgülü olarak devam eder. Üst profilden sonra sıvalı yüzeyi olan parapet yer almaktadır. Tersane Caddesi cephesinde sebil önüne bir merdiven yapılmıştır. Bu merdiven sebilin hemen yanına yapılan kahvehaneye çıkmaktadır. Gravürlere bakıldığında caddenin bu tarafında eskiden de bir kahvehane olduğu düşünülebilir.

Sebilin kuzeybatı cephesinde üst silme etrafında otların büyüdüğü görülmektedir. Ayrıca aynı cephenin bir kısmı sıvanmıştır. Güneydoğu cephesinde de çimento harçlı dolgular vardır. Ayrıca pencerelere şebekeler yerine özelliksiz demir kapılar takılmıştır. Sebil şu anda malzeme deposu olarak kullanılmaktadır. İçine girilemediğinden dolayı, mekanın ne durumda olduğu bilinmemektedir.



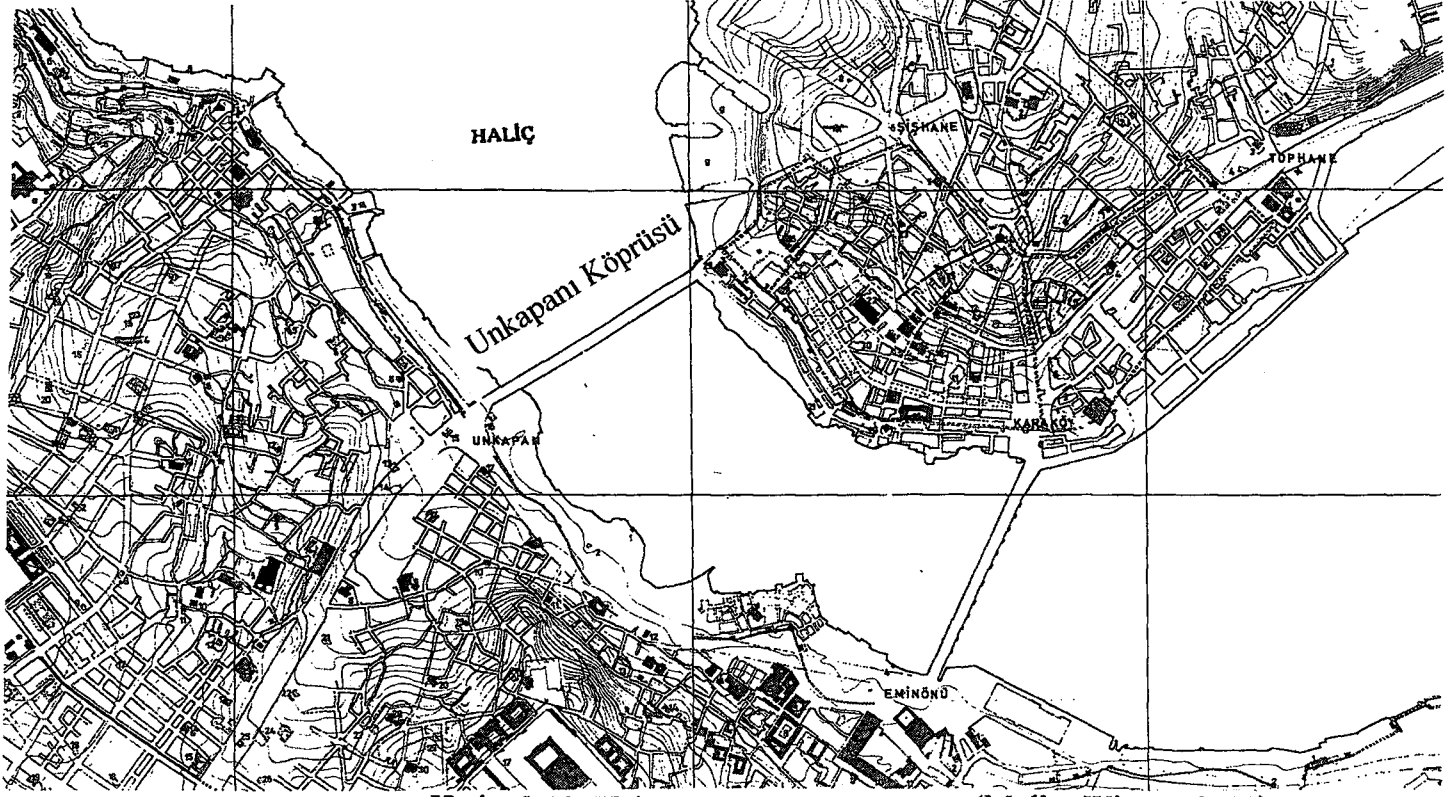
Resim 2. 46- Mustafa Paşa Sebili, 2001.

2.2.8 Unkapanı Köprüsü (Atatürk Köprüsü)

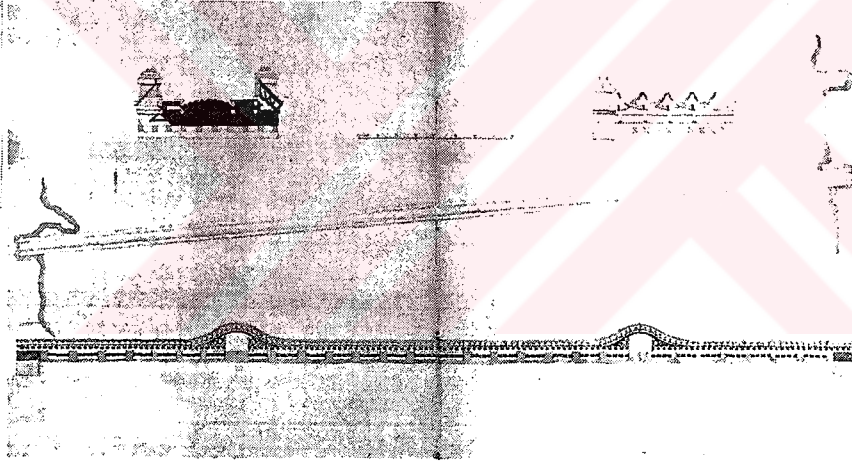
Haliç üzerinde, Unkapanı ile Azapkapı arasında inşa edilmiş köprüdür (Harita 2.1).

19.Yüzyıla kadar, deniz ulaşımının kolaylığı ve Haliç'in iki yakasında yaşayan insanların geliş-gidişi arttıracak ilişkiler kuramamış olmaları nedeniyle iki yaka arasında bağlantı sağlayacak bir köprüye gerek duyulmamış olmalıdır. Bu nedenle, Haliç üzerine ilk köprülerin yapılması kentsel gelişmelerin başladığı dönemlerde yani 19.Yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir (Kahya ve Tanyeli, 1998: 58). Modern dönemde Haliç üzerinde ilk köprü Unkapanı – Azapkapı arasına kurulmuştur. Kaynaklara göre yapılan ilk köprü salları üzerindedir. Bu tanıma uyan bir köprü çizimi arşivlerde mevcuttur (Şekil 2.8). Ayrıca bu yüzyılda İstanbul'a gelen E. Flandin, T. Allom, W.H. Bartlett gibi gezginlerin gravürlerinde de , köprünün taşıyıcı sisteminin bir sal biçiminde olduğu ve iki noktada deniz ulaşımını kolaylaştıracak geçit gözlerinin bulunduğu görülmektedir (Resim 2. 47, 2. 48). Köprünün yapım tekniğine dair en ayrıntılı bilgi dönemin resmi tarihçisi Vakanüvis Lutfi Efendi tarafından "İnşa-i Cısr-i Kebir-i Derya" başlıklı yazıda verilmiştir (Kahya ve Tanyeli, 1994: 326).

Unkapanı, iki yakasını birleştiren köprüler açısından hep talihsiz olmuştur. Galata'nın eskiyen köprüleri gelişigüzel yapılan tamirlerle Unkapanı – Azapkapı arasına monte edilmiş ve bir süre de burada kullanılmıştır (Evren, 1994: 39).



Harita 2.10- Unkapanı (Atatürk) Köprüsü (Müller-Wiener, 2001).

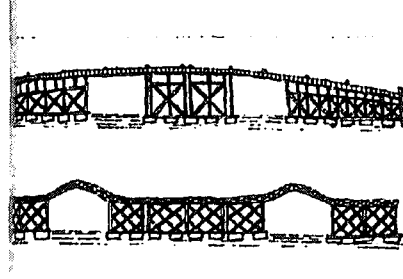


Şekil 2. 8- Sallar üzerinde inşa edilen köprünün tanımına uyan çizim (Kahya ve Tanyeli, 1998: 59).

1. Unkapanı Köprüsü

Bu köprü halk arasında Hayratiye, Cısr-i Atik, Cısr-i Cedid, Eski, Azapkapısı, Unkapanı, Mahmudiye ve Kasımpaşa Köprüsü adları ile anılmıştır. 1836 yılında, II. Mahmut döneminde (1808-1839) yapılmıştır. Daha çok “Hayratiye Köprüsü” olarak bilinir. Nedeni, köprünün ve memurların giderlerini karşılamak için belli bir geçiş ücreti alınmasının düşünülmesi, ancak bizzat padişahın emriyle vazgeçilip, geçişin ücretsiz yapılmasıdır. Halk padişahın lütufkarlığına karşılık köprüye “Hayratiye” adını vermiştir. 1864’te ise daha önceleri ücretsiz

geçen hayvanlarla, arabalardan geçiş ücreti alınması kararlaştırılmış ve köprünün adı da “Mahmudiye” yapılmıştır (Evren, 1994: 37).



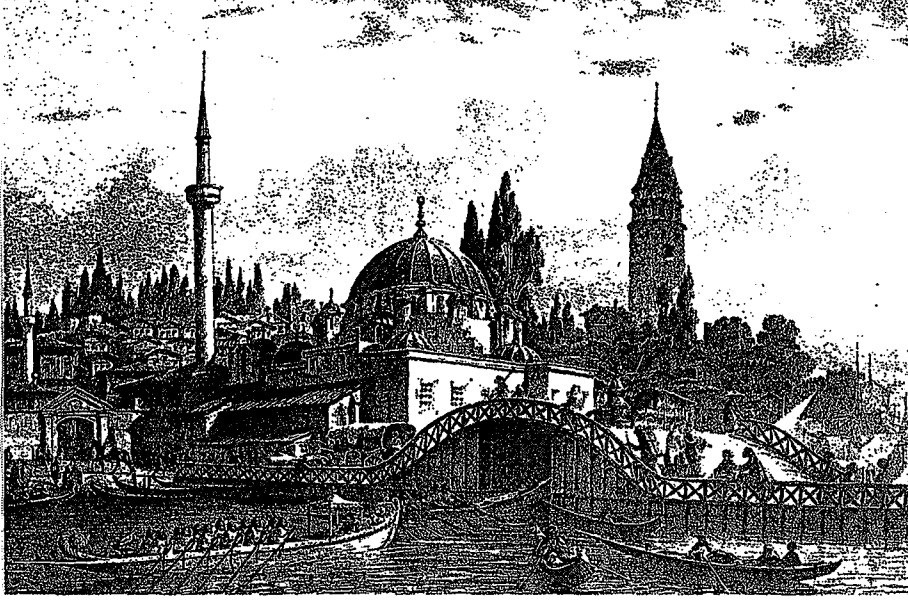
Şekil 2. 9- 1836’da yapılan 1.Unkapanı Köprüsü (Mecmuai Ebüzziya, 15 Cemaziyelevvel 1330)

Kimin tarafından projelendirildiği bilinmeyen 1. köprü ahşaptır. Tersane’de yapılmış ve bu iş için Kaptan-ı Derya Vekili Fevzi Ahmet Paşa görevlendirilmiş; 3 Eylül 1836 ‘da da törenle açılmıştır. Köprünün yapılış nedenine dair Takvim-i Vekayi’nin 19 Recep 1252 (30 Ekim 1836) tarihli 138. sayısında şöyle bir haber çıkmıştır: “İstanbul ile karşı Galata arasında deniz olduğundan iki taraf ahalisinin bir taraftan diğer tarafa geçişlerinde ve ticaret eşyasının naklinde kayığa muhtaç olduklarından ve bu cihetle yazın ve özellikle kış mevsiminde zahmet ve meşakkat çekilmekte olduğuna binaen 640 zira mesafesi olan Galata sahilinde kain Azapkapısı’ndan İstanbul tarafında Kapandakik’e (Unkapanı) geçilmek üzere yeni ve metin bir köprü inşasının Kapudan-ı Derya Vekili Müşir Fevzi Ahmet Paşa tarafından gerçekleştirilmesi hususuna irade üzerine köprünün resmi padişaha sunularak Rebiülevvel nihayetinde inşasına başlanmış ve olağanüstü bir çalışma ile on dört haftada sal üzerine inşa edilerek Recep ayı başında ikmal olunmuştur.” (Evren, 1994: 39).

Köprünün uzunluğu 600 arşın (Arşın, parmakların ucundan omuza kadar olan, 0,75855 m.’ye eşit uzunluk), eni ise “iki araba ve iki yüklü beygir ve iki tarafından yürüyenler birbirine dokunmadan kolaylıkla geçebilecekleri” kadardır ki, bu da yaklaşık 10 metredir. Köprünün ortasında büyük gemilerin geçebileceği açılır kapanır kapaklar vardır. Bu kapaklar memurlar tarafından gerektiğinde kullanılmaktadır. Ayrıca köprünün kıyıya yakın kısımlarında küçük gemilerin geçebilmesi için yapılmış kemerler vardır (Şekil 2. 9). Bu nedenle “Hörgüçlü Köprü” olarak da anılmıştır. Köprü tahta olduğu için üzerinde sigara-çubuk içilmesini yasaklayan emirnameler çıkmış, ayrıca gemi, mavna ve büyük kayıkların yanaşması istenmemiştir. Köprü, Ramazan ayı, yangın gibi özel durumlar haricinde yatsı zamanına kadar açık kalmaktaydı ve gece geçenler fener taşımak zorundaydı (Evren, 1994: 40).

Unkapanı’nda yapılan ilk köprünün 1862’de yandığı söylenmişse de, genel kanı bu köprünün 1870’lere kadar aralıksız kullanıldığıdır. Ancak 1853’te aynı yerde Galata Köprüsü model

alınarak bu defa ahşap dubalar üzerine yeni bir köprü yapıldığı bazı kaynaklarda belirtilmiştir. Lutfi Efendi bu işlem için, yalnızca köprünün yeniden yapıldığını ve iki ucuna düzgün yollar açıldığını yazmıştır (Kahya ve Tanyeli, 1994: 326).



Resim 2. 47- E. Flandin gravürü, köprünün Azapkapı bağlantısı ve geçit gözü (Kahya ve Tanyeli, 1998: 60)



Resim 2. 48- İlk köprünün T. Allom tarafından yapılmış gravürü (Kahya ve Tanyeli, 1998: 60).

2. Unkapanı Köprüsü

1870'lerde Haliç'teki köprülerin değişimi gündeme gelir ve köklü bir değişiklikle demir köprü yapılmak istenir. Bu nedenle demir köprü yapımını gerçekleştirecek yabancı şirketler devreye girer (Kahya ve Tanyeli, 1994: 326).

1870’de Fransız “Forges et Chantiers de Medikerraneé” şirketiyle Galata ile Eminönü arasına bir köprü yapılması için anlaşma yapılmış ancak Almanya ile Fransa arasında savaş çıkınca bu köprünün yapımı İngilizlere ait “Wells and Taylor” şirketine verilmiştir (Kahya ve Tanyeli, 1994: 326). 1872’de aynı şirketle Unkapanı’na bir köprü yapılması için ikinci bir anlaşma yapılmıştır. Böylece Fransızlara ısmarlanan Galata Köprüsü Unkapanı’na, İngilizlere ısmarlanan Unkapanı Köprüsü de Galata’ya yapılmıştır. 1875’te açılan köprü 26 duba üzerine kurulmuştur. Boyu 481 m. , eni 18 m. dir. Bu ilk demir köprü 1912’ye kadar hizmet gördükten sonra yerini eski Galata Köprüsü’ne bırakmıştır. Yerinden çıkarılan köprü, Eyüp’e çekilip kendi haline terk edilmiştir (Evren, 1994: 44).

3. Unkapanı Köprüsü

1912 yılında Galata - Eminönü arasına yeni bir köprü yapınca, 37 yıl hizmet veren eski köprü de Unkapanı’na götürülmüş ve 23 yıl burada geçiş sağlamıştır. Köprünün Galata’daki konumu ile Unkapanı’ndaki aynı olmayınca köprü kısa süre sonra kullanılmayacak hale gelir. 12 Şubat 1936’da İstanbul’da şiddetli bir fırtına çıkmış ve bu fırtınada köprünün dubaları bağlayan zincirleri kopmuş, Azapkapı tarafındaki kısmı batmış, diğer kısmı ise akıntı ile sürüklenmiştir. Köprü denizdeki araçlara zarar vermemesi için Karaköy Köprüsü’ne bağlanmıştır. Bu olay üzerine Hikmet Feridun Es, “Dağ dağa kavuşmazmış ama, köprü köprüye kavuşurmuş” diyerek fırtınadan parçalanan Unkapanı Köprüsü’nün Galata Köprüsü’ne dek sürüklenmesini alaya alan bir dizi yazı yazmıştır (Evren, 1994: 46-47).

Fırtınadan önceki dönemlerde köprü birçok kere tamir edilmeye çalışılmış, 1922 yılında ise kullanılamaz hale gelmişti. Tamir için 1924 yılında Belçika’dan bazı parçalar getirilmiş ve bunlarla 16 büyük kazık üzerine oturan betonarme bir kenarayak ile sağlamlaştırılmış 480 m. olan boyu 440 m. ye indirilmiştir. Ancak tüm bu onarımlara rağmen köprü 1936’da, fırtınada zarar görmüştür (Evren, 1994: 47).

4. Unkapanı Köprüsü

3. Unkapanı Köprüsü henüz yerinde iken yeni bir köprünün yapımı gerekli görülmüş ve 1927 yılında bir komisyon kurularak çalışmalara başlanmıştır (Evren, 1994: 50). TBMM’nin 24 Nisan 1930 tarih ve 411 sayılı kararı ile “Gazi Mustafa Kemal Köprüsü” olarak adlandırılan köprünün projesi 1930’da tamamlanmıştır (Kahya ve Tanyeli, 1994: 327). 1928’de kabul edilen 1223 sayılı kanunla köprünün giderlerini karşılamak için İstanbul civarında çalışan vapur, tren, tramvay gibi ulaştırma araçlarının yolcu biletlerine zam yapılması ve şahsa ait araç ile binek hayvanlarına ilişkin geçiş ücretlerinin arttırılması kabul edilmiştir (Evren, 1994:

52).

1930'da Gazi Mustafa Kemal, 1935'te ise soyadı kanunundan sonra Atatürk Köprüsü adını alan 4. Unkapanı Köprüsü için ihale açılmış ancak sonra vazgeçilmiş ve Belçika'daki "Beynelmilel Demir Köprü Mühendisleri Cemiyeti"ne başvurulup öneri istenmiştir. Sonunda Fransa Köprüler ve Yollar Umumi Mühendislerinden Pigeaud'un tasarımı uygun bulunup onaylanmıştır. 1927'de tasarlanan, 1930'da projesi yapılan ancak yeterli kaynak sağlanamaması nedeniyle ihalesi ancak 1935'te yapılan köprü, 1940 yılında bitmiş olup (Resim 2. 48) günümüzde de hizmetini sürdürmektedir (Evren, 1994: 52).

Boy 477 m., eni ise yandaki yaya yolları ile birlikte 25 m'dir. 24 adet çelik dubası olan Atatürk Köprüsü, dünyanın en büyük dubalı köprüleri arasında yer alır (Evren, 1994: 58).



Resim 2. 49- Atatürk (Unkapanı) Köprüsü, 2001.

2.2.9 Hanlar

2.2.9.1 Ticari Han

Galata'da, Perşembe Pazarı Caddesi üzerindedir. Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesinde 1881 tarihi kayıtlıdır (Resim 2. 50).

Yanıdaki yapılarla içiçe geçmiş olup, ortası avlulu, U biçimli bir plan şeması vardır. Avlu üzeri polikarbonat örtü ile kapatılmıştır. Giriş kapısının hemen yanına, giriş aksını daraltan

niteliksiz bir ek yapılmıştır. Zemin kattan taş merdivenlerle bodrum kata inilmektedir. Bu kat dükkanlarla çevrilidir. Bodruma, avlu içine 1979'da iki katlı özensiz dükkanlar yapılmıştır (Resim 2. 51).



Resim 2. 50- Ticari Han.

Hanın döşemeleri, adi volta döşemedir. Üst katlara demir korkuluklu taş basamaklı merdivenlerle çıkılır. 1. ve 2. katlarda merdivenler galerilere açılmaktadır. Avluya bakan galeriler kemerlerle taşınmıştır. Galerilere açılan, atölyelerin kurulduğu mekanlara taş söveli kapılardan girilmektedir. Bu mekanların pencereleri de taş sövelidir ve demir parmaklıkları vardır.

Ticari Han'ın, giriş kapısı iki kanatlı metal bir kapıdır. Açıklığı sepet kulpu kemer ile geçilmiştir. Kemerin üzengi seviyesinde profilli taş bir silme bulunur. Bu silme yapı cephesi boyunca devam eder. Cephede hanın demir parmaklıklı, taş denizlikli dikdörtgen pencereleri vardır. Zemin haricindeki iki katta bu pencereler yer alır. Zemin kattaki dükkanın vitrini ise metal, çiçekli bir bordürle çevrilidir. Cephe, küçük konsollara oturan profilli silme ile sonlanır (Resim 2. 50).

Yapı bakımsız ve kirlenmiş bir durumdadır. İyi bir bakıma ihtiyacı vardır. Dükkanlarda daha çok metal atölyeleri bulunmaktadır. Avluda kablo ve tabela karmaşıklığı görülmektedir. Avlu içinde kalan komşu bina üzerinde bitkiler büyümüştür.



Resim 2. 51- Ticari Han'ın avlusu.

2.2.9.2 Serpuş Han

Galata'da, Perşembe Pazarı Caddesi ile Eski Tay Çıkmaı'nın birleştii köşede bulunmaktadır.

Gösterdiği özellikler nedeniyle 19.Yüzyıl başına tarihlenmektedir. Bölgenin işlek bir ticari aksında yer almaktadır. Yapının girişı Eski Tay Çıkmaı üzerindedir. Önceki dönemlere ait kalıntılar üzerine inşa edilmiştir (Cantay, 1994: 532).

Avlusuz bir handır. L planlıdır. Plan şeması olarak, yamuk dikdörtgen yorumu, inşa edildiği alana bağılı kalınmasındandır. Birbirine geçit veren, aynalı tonozla örtülü mekanlar, oldukça karanlıktır. Duvar ve payeler taş örme dokulara sahiptirler. Yapıda tuğla – derz dokulu tam kemerler kullanılmıştır (Cantay, 1994: 532). Mekan pencereleri lokma şebekelidir. Basık kemerli, taş eşikli kapılardan hacimlere girilmektedir ve girilen bu mekanların üzeri de aynalı tonozla örtülüdür. Mekanlar oldukça bakımsız ve kirlidir. Yapının rutubet problemi vardır.



Resim 2. 52- Perşembe Pazarı Caddesi'nden Serpuş Han.

Hanın kısa kenarı Perşembe Pazarı Caddesi'nin eğimine bağlı olarak şekillenmiştir. Cephelerde en fazla dikkati çeken profilli taş konsollara oturan dört sıra çıkmadır. Bu çıkmalar cepheye hareketli ve çok bölümlü bir ifade kazandırmıştır (Cantay, 1994: 532). Cepheler üç sıra tuğla, bir sıra düzgün kesme taş ile alması olarak örülmüştür. Kalın taş söveli pencereler üzerinde tuğla boşaltma kemeri vardır. Yalnız birinci katın basık kemerli pencereleri tamamen taşla örülmüştür. İkinci kattan itibaren çıkmalar yükselir. Cephe 4. katta üç sıra kirpi saçak ile sonlanmaktadır. Dördüncü kat üstünde yapıya sonradan eklenen bir kat vardır.

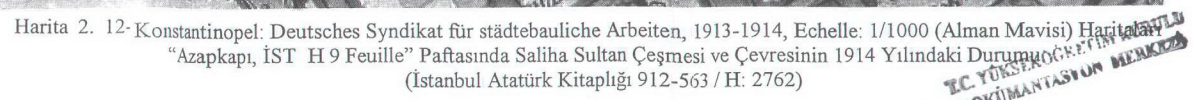
Serpuş Han maalesef pek iyi durumda görünmemektedir. Yapının kirpi saçaklarında ve saçığın altındaki duvarlarda, su aldığından dolayı, rutubetlenme vardır. Saçak seviyesinde ve saçığa yakın bölgelerde otlar ve küçük ağaçlar büyümüştür. Ayrıca cephelerde tabela ve kablolardan dolayı görüntü kirliliği vardır. Hanın zemin hizasındaki köşesi zaman içinde ve geçen araçların da sıyrılmalarıyla kırılmış, aşınmıştır. Yapı içi de ciddi bir bakım gerektirmektedir.

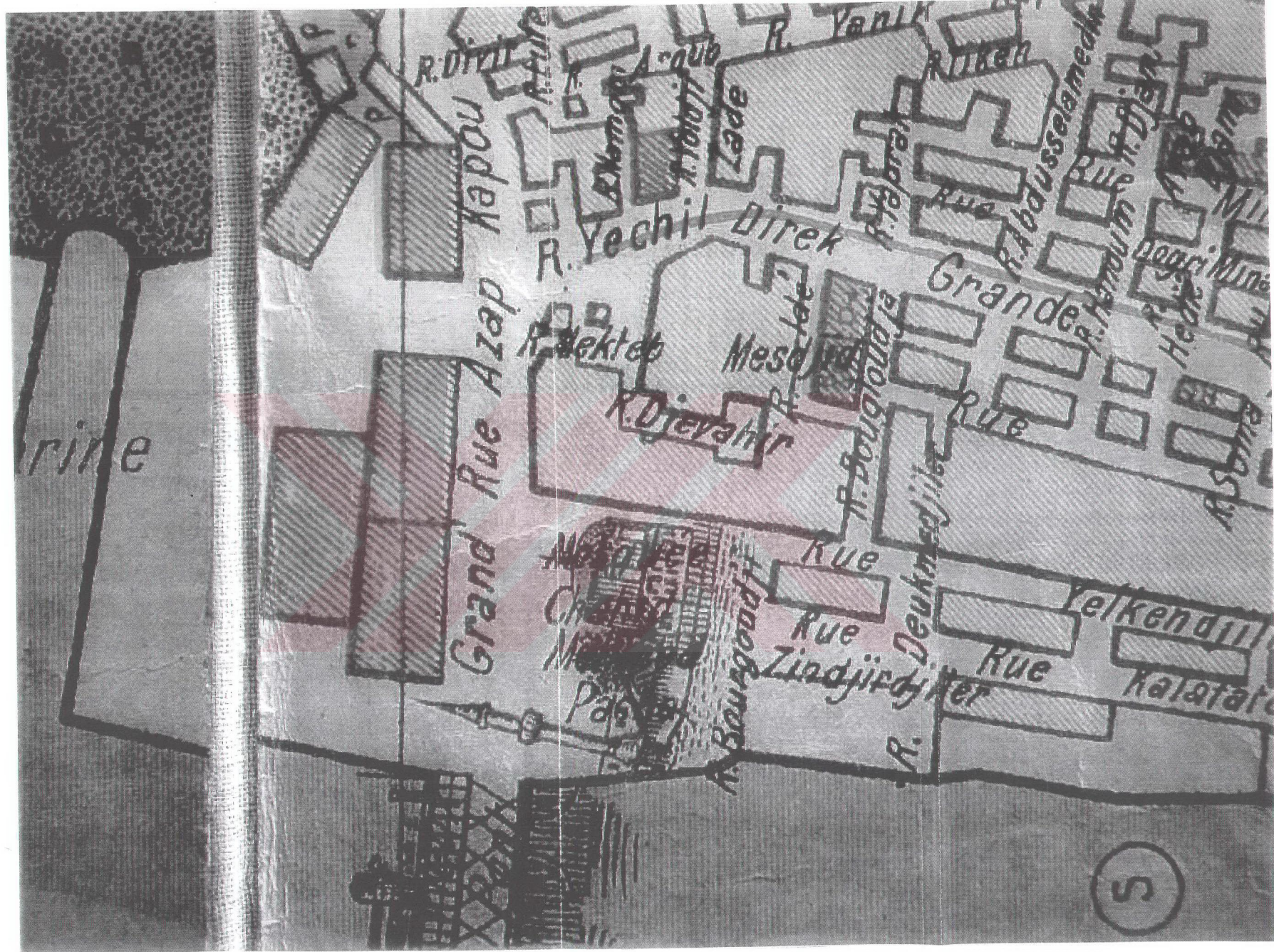


Resim 2. 53- 1934 yılında Perşembe Pazarı Caddesi ve Serpuş Han (Palazzo, 1946: 68).

2.3 Günümüzde Azapkapı Smti ve Fiziksel Özellikleri

Azapkapı, 20.Yüzyıl ortalarına kadar ahşap ve kargir yapı çoğunluğunun oluşturduğu, geleneksel kent dokusunun izlenebildiği yoğun bir ticaret bölgesi idi. Smt günümüzde ticari önemini devam ettirmektedir. Ancak ahşap ve kargir yapıların mevcudiyeti konusunda aynı sonuca varılamamaktadır. Özellikle Haliç kıyısında Tersane Caddesi'nin düzenlenmesi sırasında Azapkapı silüetine değer katan pek çok yapı yıkılmıştır.





Harita 2. 13- Guide de Stamboul (Necip Bey) Haritaları
 "Péra, NED 2/1- II.Feuille." Paftasında Saliha Sultan Çeşmesi ve Çevresinin 1918 (?) Yıllarındaki Durumu
 (İstanbul Atatürk Kütüphanesi 912-563 / H: 431)



Harita 2. 15- Salih Sultan Çeşmesi ve Çevresinin 1934 Yılındaki Durumu
(Ergin, İstanbul Şehir Rehberi 1934, Pafta no: 15)



Harita 2. 16- İstanbul Beyoğlu Kazası, 1956, Ölçek 1/500 (M.B Tuvalo) Haritaları
 "Beyoğlu TUV" Paftasında Saliha Sultan Çeşmesi ve Çevresinin 1950-60 Yılları Arasındaki Durumu
 (İstanbul Atatürk Kitaplığı 912-563 / H: 2284)

Edinilen fotoğraf, harita gibi belgelerden Çeşme çevresinde 1950-60'lı yıllara kadar 2-3 katlı ahşap yapıların bulunduğu anlaşılmaktadır. Yapının 1934 yılında Arkitekt Dergisi'nde yayınlanan bir fotoğrafında Güneydoğu ve Kuzeybatı cephelerinden birer sokakla ayrılan yapı adaları görülür. Batıdaki yapı adası, Kuzey yönünde Saliha Sultan Sıbyan mektebi ile sona ermektedir. Fotoğrafta mektebin yalnızca Kuzeydoğu köşesi görünmektedir. Çeşmenin arka cephesine paralel giden arazide yapı yoktur. Bu durum Harita 2.11 ve 2.12 deki çizimlerle uyumludur. Ancak Necip Bey, Pervititch ve Tuvalo haritalarında aynı netlikle algılanamamaktadır (Harita 2.13, 2.14, 2.16). Nedeni ise bu üç haritada yapı adalarının yalnızca kontur olarak gösterilip, binaların konumlanışının gösterilmemesidir. Haritaların tümünde Çeşme'yi saran geleneksel kent dokusunu ve yıkımlardan önce mevcut olan Alaca Mescit, Sıbyan Mektebi gibi tarihi yapıları görebilmekteyiz.

Çeşme'nin Güneydoğu cephesine paralel olan ve Haliç'e dik olarak uzanan sokak, bitişik nizamda, iki-üç katlı ahşap yapılardan oluşur. 1913 / Alman Mavisi ve 1926 / 27 Pervititch haritalarında bu yapılar ayrıntılı olarak çizilmiştir. 1934 tarihli daha önce belirtilen fotoğrafta (Tablo 1, Resim) bahsedilen yapılar görülmektedir. Azapkapı çevresinin 1950-60 yıllarındaki durumunu gösteren Tuvalo haritasından ise artık ahşap yapıların yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Tez çerçevesinde Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi çevresinde analiz çalışmaları yapılmıştır.

Belirlenen alan içindeki yapılar üzerinde kat adetleri, yapım sistemi, fonksiyon, korunması gerekli yapılar ve bunlara yapılabilecek müdahaleler üzerine tespitler yapılmıştır. Yapılan tespitler ve ulaşılan sonuçlar şöyledir:

Kat adetleri analizi

1 Katlı yapılar	66 adet - % 14, (% 35'i bodrumlu)
2 Katlı (Z+1) yapılar	78 adet - %17, (%21'i bodrumlu)
3 Katlı (Z+2) yapılar	121 adet - %26, (%28'i bodrumlu)
4 Katlı (Z+3) yapılar	86 adet - %18, (%43'ü bodrumlu)
5 Katlı (Z+4) yapılar	57 adet - %12, (%61'i bodrumlu)
6 Katlı (Z+5) ve daha çok katlı yapılar	59 adet - %13, (%71'i bodrumlu).

TOPLAM : 467 ADET YAPI

Yukarda da belirtildiği gibi bu çalışmada 467 yapı incelenmiştir. Analize göre alandaki

yapıların en çok (%26'lık oranla) 3 katlı (Z+2) yapılar olduğu görülmektedir. Çoğunluğu oluşturan bu yapılar alanda dağınık olarak yer almaktadırlar. 5 katlı, 6 katlı ve daha çok katlı yapılar ise Tersane Caddesi, Voyvoda Caddesi gibi ana akslar üzerinde ve yakınlarında yer almaktadır. Diğer yapılar ise yaklaşık oranlarla alan içinde dağınık olarak bulunmaktadır (Harita 2.17).

Alandaki yapıların %35'inin bodrum katı vardır ve genellikle depo ve metal atölyesi olarak kullanılmaktadır.

Fonksiyon analizi

Konut2 adet - %0.46

Konut + ticaret3 adet - %0.77

Ticaret411 adet - %88

Dini yapılar3 adet - %0.77

Kamu yapıları34 adet - %7 (Yapıların 25'i Tersane dahilinde)

Boş yapılar14 adet - %3

TOPLAM : 467 ADET YAPI

Bölge çok eski dönemlerden beri önemli ticari merkezlerden biri olmuştur. Analiz sonuçları da bu özelliğinin devam etmekte olduğunu açıkça göstermektedir. Alanda ticaret fonksiyonu taşıyan yapılar %88 gibi büyük bir oran göstermektedir. Konut işlevli yapı hemen hemen yok gibidir. Bu işlevi taşıyan iki yapıdan biri Arap Camisi'nin lojmanıdır. 34 adet olduğu tespit edilen Kamu yapılarının ise 25 tanesi Haliç Tersanesi'ne aittir (Harita 2. 18).

Yapım sistemi analizi

Ahşap yapılar13 adet - %3

Kargir yapılar61 adet - %13

Betonarme karkas yapılar.....393 adet - %84

TOPLAM : 467 ADET YAPI

Yeni binaların çoğunlukta olduğu bölgede, betonarme yapılar en büyük oranı oluşturmaktadır. Yangınlar ve yıkımlarla ahşap ve kargir yapıların sayısı çok azalmıştır. Özellikle gravür ve

fotoğraflarda Haliç kıyısında çokça olduğu görülen ahşap yapılardan eser kalmamıştır. Günümüze ulaşan 13 ahşap yapı genel olarak Arap Camisi etrafında yoğunlaşmaktadır. Kargir yapılar ise daha çok Perşembe Pazarı Caddesi'ne yakın alanlarda yer almaktadır (Harita 2.19).

Tarihi Yapıların Tespit ve Analizi

Çalışma alanında 52 adet, korunması önerilen tarihi yapı tespit edilmiştir. Aşağıda bu yapıların çeşitli özelliklere göre yapılan değerlendirmelerinin sonuçları sunulmuştur.

- **Tarihi yapıların kronolojik analizi**

Cenevizliler Dönemi yapıları.....Sur kalıntısı ile beraber 5 adet - %8

Osmanlı Dönemi yapıları

15. Yüzyıl.....1 adet - %2

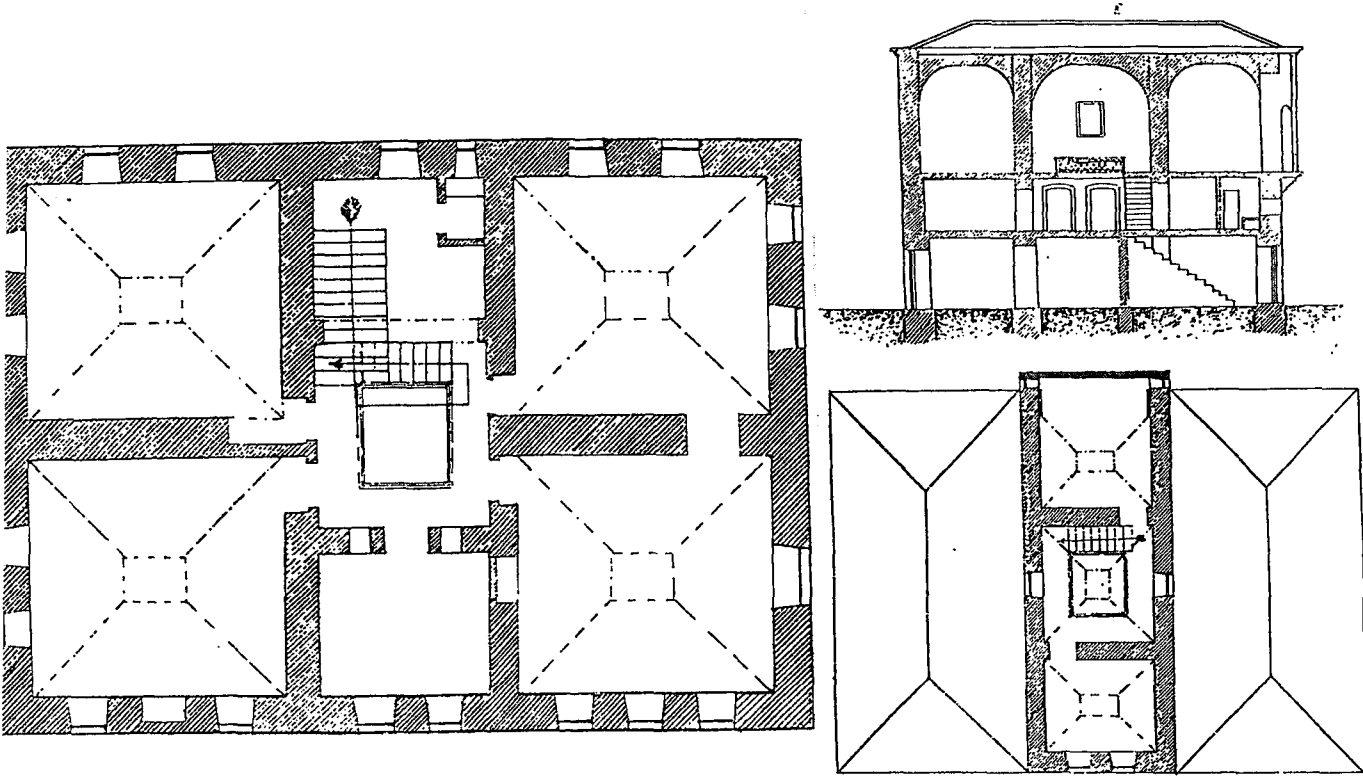
16. – 17. Yüzyıl5 adet - %10

18. Yüzyıl5 adet - %10

19. Yüzyıl ve 20.Yüzyıl başı.....36 adet - %70 (Ayrıca üç adet tarihi gemi inşa havuzu)

TOPLAM : 52 ADET YAPI (+ 3 inşa havuzu)

Azapkapı bölgesi Galata Surları'nın batı ucunu oluşturur ve bu bölgede Cenevizliler döneminde yerleşim olmamıştır. İstanbul'un fethinden sonra bölgede Türk mahalleleri kurulmuştur. Bölgedeki Osmanlı Dönemi yapılarının çokluğu da bunu desteklemektedir. Arap Camisi, kıyıdaki Sur kalıntısı, Mahkeme binası, Azapkapı Hamamı'nın arkasındaki sarnıç ve Galata Mahkemesi Sokak ile Perşembe Pazarı Caddesi'nin kesiştiği yerde yer alan bina Cenevizliler'den günümüze ulaşan yapılardır. Özellikle iki sokağın kesiştiği noktada yer alan bu yapı günümüze oldukça iyi korunarak gelmiştir. Kat planları ve bir kesiti mevcuttur (Şekil 2.10). 15. Yüzyıldan günümüze gelen tek yapı ise (özgün olarak ulaşamasa da) Yolcuzade Mescidi'dir. Diğer tarihi yapılar ise Osmanlı döneminin çeşitli dönemlerinde yapılmış dini, kamu ve sivil yapılarıdır. Günümüze ulaşan tarihi yapıların çoğunluğunu %70'lik oranla 19.Yüzyıl ve 20.Yüzyıl başında inşa edilmiş Osmanlı yapıları oluşturur (Harita 2. 20).



Şekil 2.10- Perşembe Pazarı ve Galata Mahkemesi Sokağı köşesindeki tarihi yapının planları ve kesiti (Arseven, 1989: 84, 85).

• Tarihi yapıların strüktürel durum analizi

İyi durumdaki yapılar	33 adet - %63 (+ 3 adet gemi inşa havuzu)
Hafif onarım gerektiren yapılar	12 adet - %23
Kapsamlı onarım gereken yapılar.....	7 adet - %14

TOPLAM : 52 ADET YAPI

Bölgedeki tarihi yapıların çoğunluğu iyi durumda görünmektedir. Strüktürel açıdan büyük sorunları olan çok az yapı vardır. Kapsamlı onarım gerektiren 7 yapıdan 4'ünü ahşap, 3'ünü ise kagir yapılar oluşturur. Ayrıca bu kagir yapılardan ikisinin ciddi strüktür sorunları vardır ve kullanılmamaktadır. Hafif onarım gerektiren yapılar arasında ise Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi, Azapkapı Hamamı, Ticari Han sayılabilir (Harita 2.21).

• Tarihi yapıların özgünlük durumu analizi

RESTORE EDİLMEMİŞ YAPILAR

Kütle ve cephesi özgün özelliklerini koruyanlar.....	25 adet - %48
--	---------------

Cephesi kısmen özgünlüğünü yitirmiş olanlar.....11 adet - %21

Ek ve değişikliklerle kütle ve cephesi büyük

ölçüde özgünlüğünü yitirmiş olanlar8 adet - %15

RESTORE EDİLMİŞ YAPILAR

Bilimsel yöntemlerle restore edilip

özgünlüğünü koruyanlar.....5 adet - %10

II. Grup uygulamalar (yıkılıp yeniden inşa edilmiş,

özgün kütle ve cephe öz. yinelenildiği yapılar)2 adet - %4

III. Grup uygulamalar (yıkılıp yeniden inşa edilmiş, ek ve

değişikliklerle özgünlüğünü yitirmiş yapılar)1 adet - %2

TOPLAM : 52 ADET YAPI

Bu analizde yapılar restore edilen ve edilmeyenler olarak ikiye ayrılarak incelenmiştir. Çünkü bilimsel olmayan bazı restorasyon uygulamaları da yapılarda özgün özelliklerin kaybolmasına sebep olabilmektedir. Alanda tespit edilen tarihi yapıların büyük çoğunluğu (restorasyon görmeden) özgün özelliklerini hala korumaktadır. Ancak yanlış müdahaleler ve bilinçsiz tahripler sonucu cephe özelliğini kaybeden yapıların sayısı da fazladır. II. Grup tarihi eser uygulamasının yapıldığı binalardan biri Voyvoda Caddesi üzerindedir. III. Grup tarihi eser uygulamasının görüldüğü tek yapı ise Tersane Caddesi ile Perşembe Pazarı Caddesi'nin kesiştiği köşede yer alır (Harita 2. 22).

• Tarihi yapılara koruma – müdahale yöntemi analizi

Plan, kütle ve cephelerdeki özgün özellikleri değiştirilmeden

aynen korunması gerekli yapılar.....28 adet - %53

Planı değişebilecek, kütle ve cephe özellikleri korunacak yapılar...13 adet - %25

Plan, kütle ve cephe özelliklerine bazı ek ve değişikliklere

izin verilerek korunacak yapılar.....9 adet - %18

Korunması gerekli olmayan (Geçerli imar koşullarında yeni

yapı inşa edilebilecek) yapılar.....2 adet - %4

TOPLAM : 52 ADET YAPI

Bu analizle, alanda tespit edilen tarihi yapılara nasıl müdahale edilebileceği konusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak yapılardan 28'inin tüm özellikleriyle korunması gerektiği anlaşılmıştır. Plan, kütle ve cephe özelliklerine bazı ek ve değişikliklere izin verilerek korunacak yapılarla anlatılmak istenen ise, iki yüksek bina arasında kalarak silüeti etkileyen tarihi yapı üzerine ek yapılması veya işlevsel olmayan planlamasının ek ve değişikliklerle işlevsel hale getirilmesidir. Alanda korunması gerekli görülmeyen iki yapıdan biri ahşaptır ve zemin kotuna kadar yıkılmıştır. Ayrıca çok nitelikli ve özel bir yapı değildir. Yıkılıp, yerine tarihi çevreye uygun, geçerli imar koşullarında yeni yapı inşa edilebilir (Harita 2. 23).

Analiz çalışmaları içinde yapılan tespitlerden diğeri ise Surlar'ın yapımından itibaren bölgede inşa edilen (zaman içinde yıkılmış olanlar da dahil) tarihi yapıların, dönemler ele alınarak yerlerinin gösterimidir (Bkz. Harita 2. 24, 25, 26, 27).

Yapılan bir başka tespit ise Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin içinde yer aldığı silüete dairdir. Tespitte Çeşme'den Karaköy yönüne doğru, Tersane Caddesi'nin silüeti çıkarılarak (Şekil 2.11) tarihi doku içinde yer alan yapıların çevreye uyumu incelenmiştir. Caddenin kıyı tarafında yer alan yapılar aslında tamamı ile istimlak alanı içinde yer almaktadır. Ayrıca yeni yapılacak Metro Köprüsü'nün de şimdiki metro şantiyesi yakınından (Harita 4. 1) geçeceği bilinmektedir. Bu sebeplerle, kıyıdaki yapıların tamamı ile (Sur kalıntıları hariç) yıkılması ve alanın rekreasyon amaçlı kullanımı önerilmektedir (bkz: Ek 8). Galata eteklerinde ve Tarihi Yarımada'nın karşısında bulunan alanın iyi bir düzenleme ile semte ve İstanbul'a kazandırılması düşünülmektedir.



Resim 2.54- Voyvoda Caddesi üzerindeki yüksek yapılar (Yanık Kapı Sokak'a doğru).



Resim 2. 55- Tersane Caddesi üzerinde yer alan çok katlı yapılar.



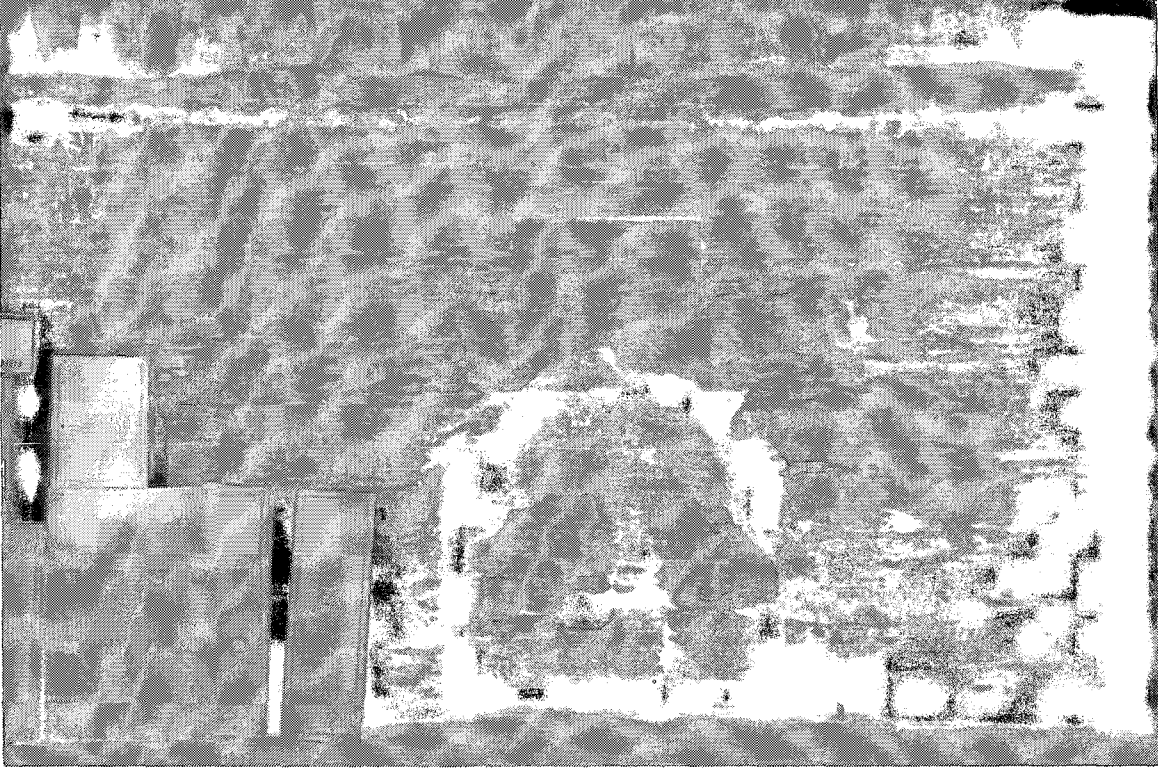
Resim 2. 56- Yoğun ticari faaliyetlerin yaşandığı Yanık Kapı Sokak (Voyvoda Cad. Doğru).



Resim 2. 57- Yanık Kapı ve Yanık Kapı Sokak.



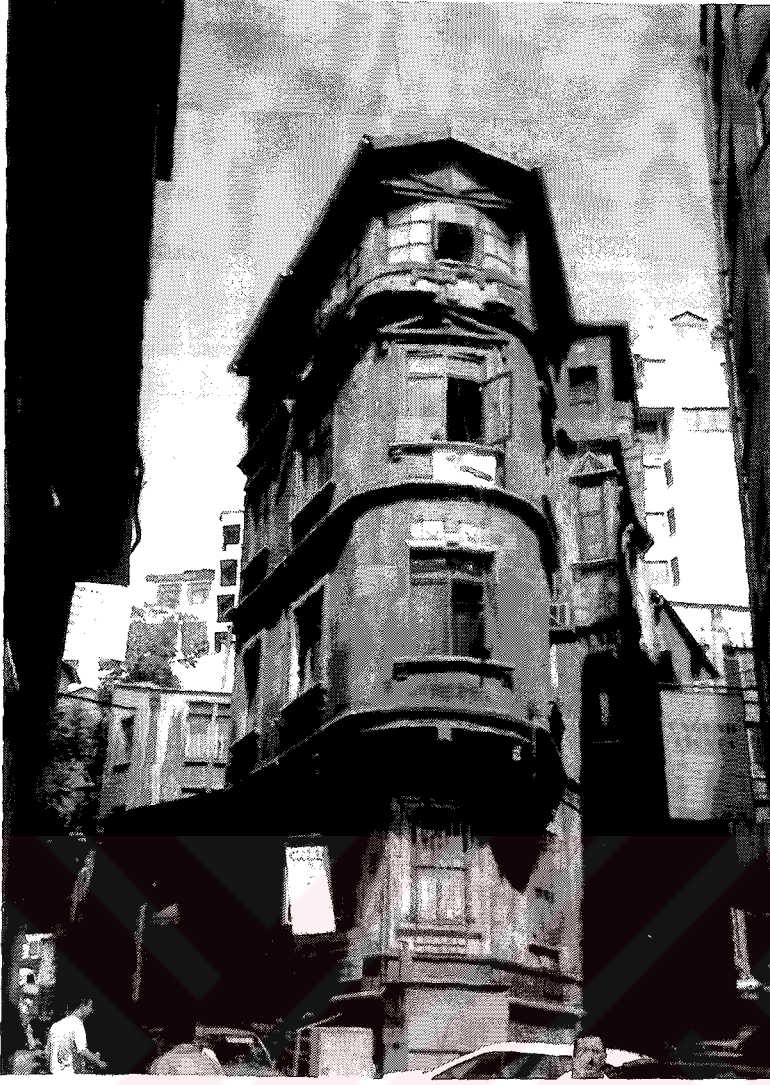
Resim 2.58- Arap Camisi arkasında, Hoca Hanım Sokak'ta ahşap yapılar.



Resim 2. 59- Yanık Kapı Sokak üzerinde Sokollu Mehmet Paşa Çeşmesi.



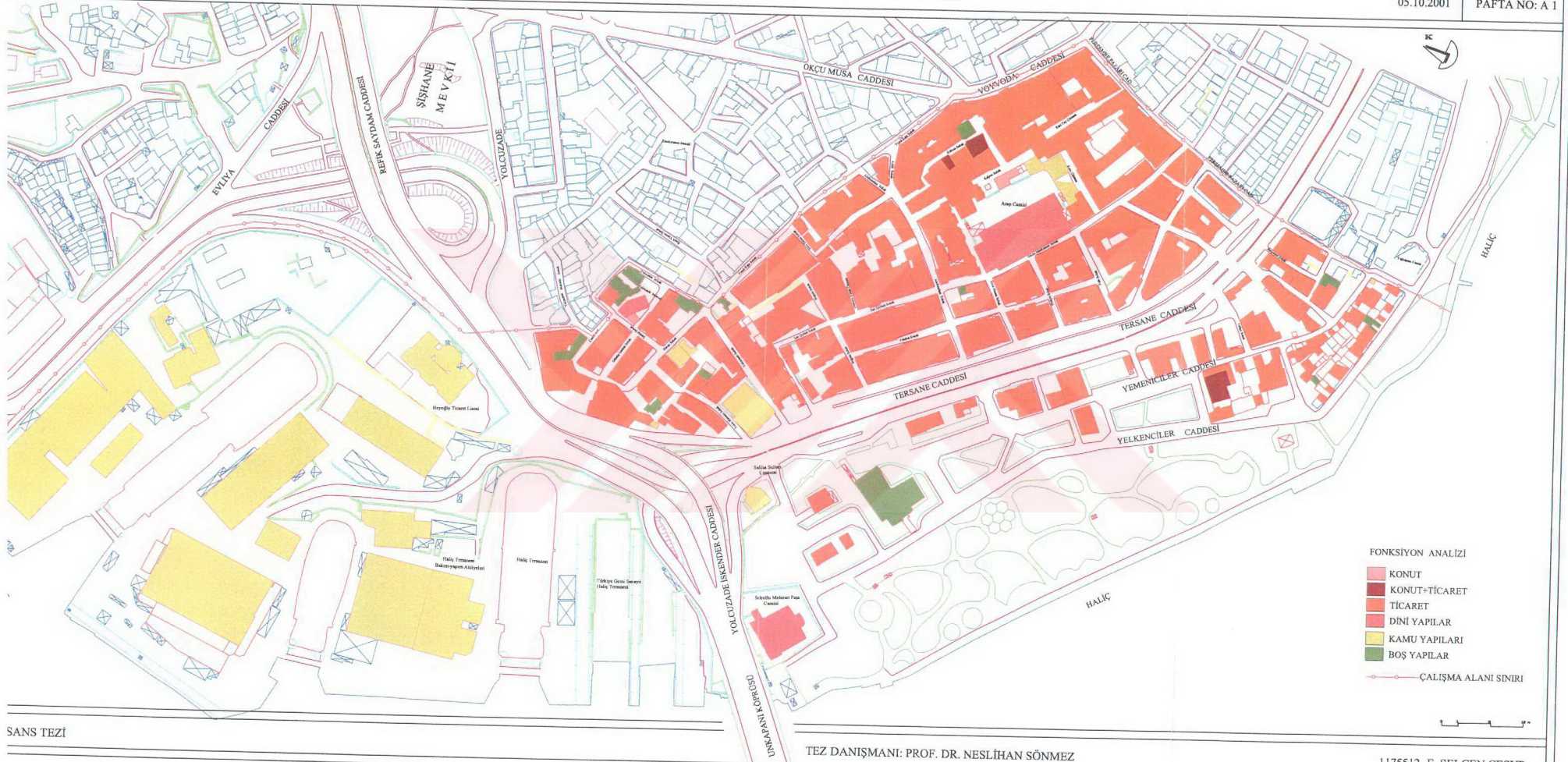
Resim 2. 60-Harip Sokak'ta yer alan Cenevizliler'den kalma sarnıcın günümüzdeki durumu.



Resim 2. 61- Abdüselam ve Aylak Sokakları'nın köşesindeki nitelikli sivil yapı örneği.





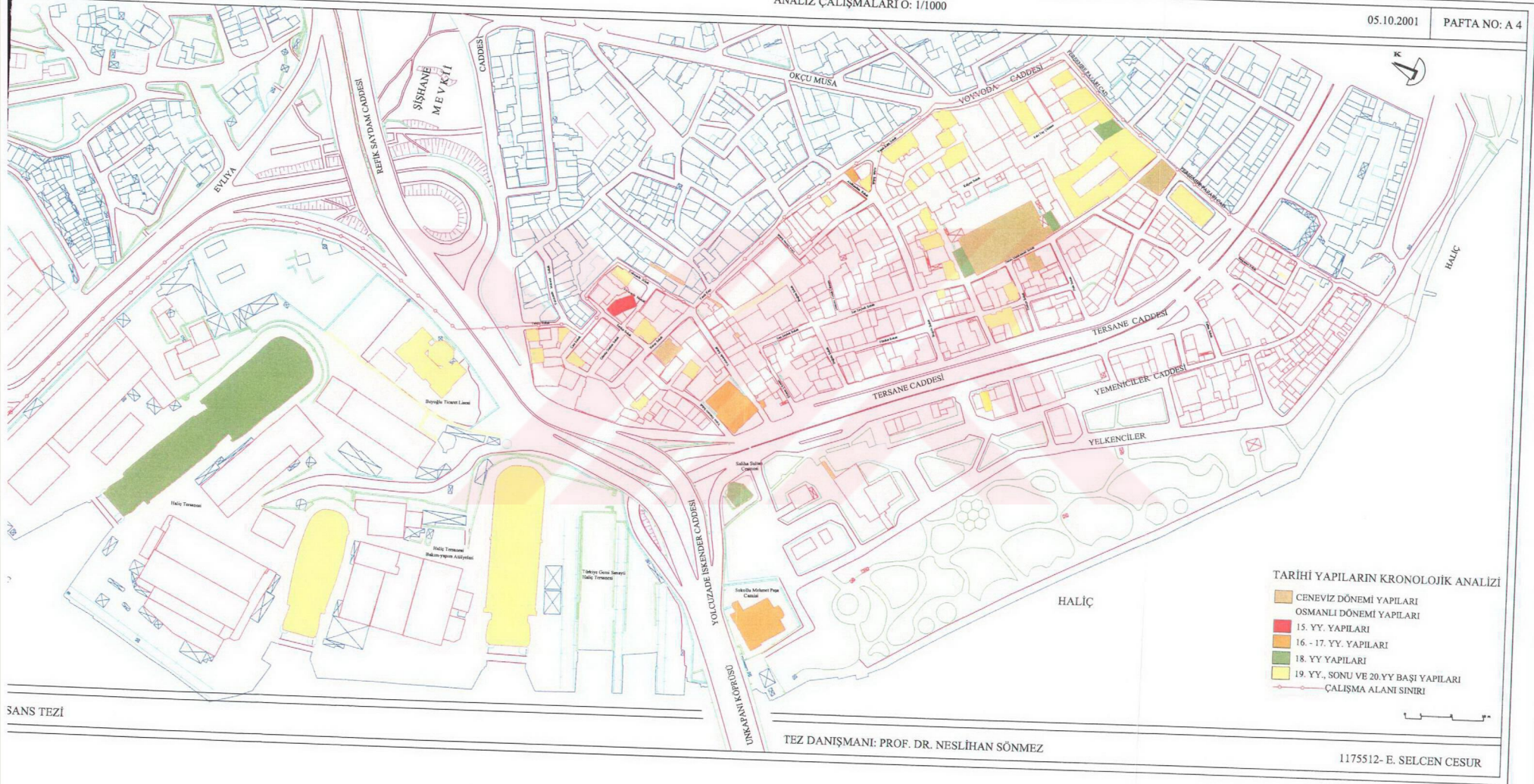


TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. NESLİHAN SÖNMEZ

1175512- E. SELCEN CESUR

Harita 2.18- Fonksiyon analizi

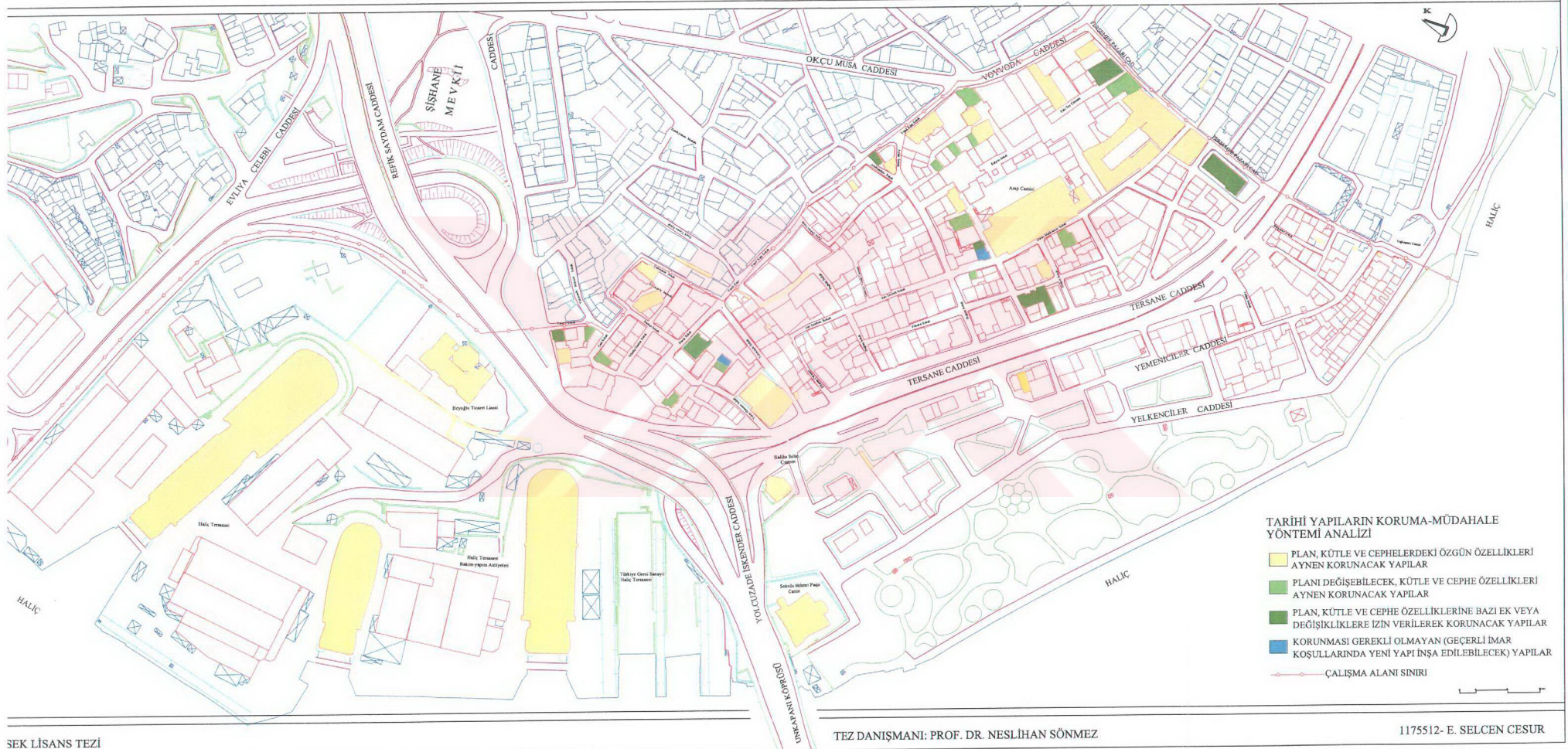
TC YÜKSEK İHTİSAP KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ



Harita 2.20- Tarihi yapıların kronolojik analizi

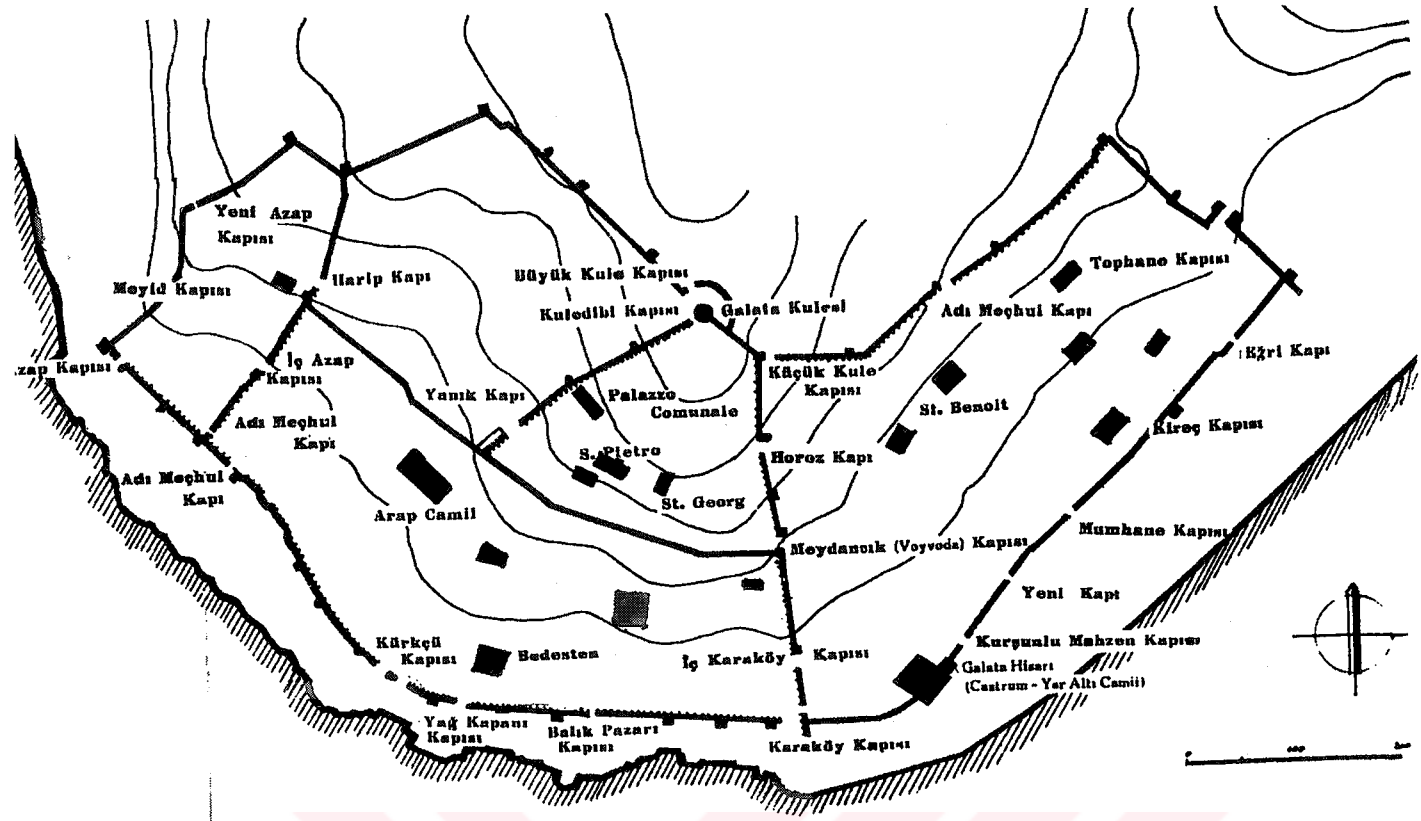


Harita 2.22- Tarihi yapıların özgünlük durumu analizi

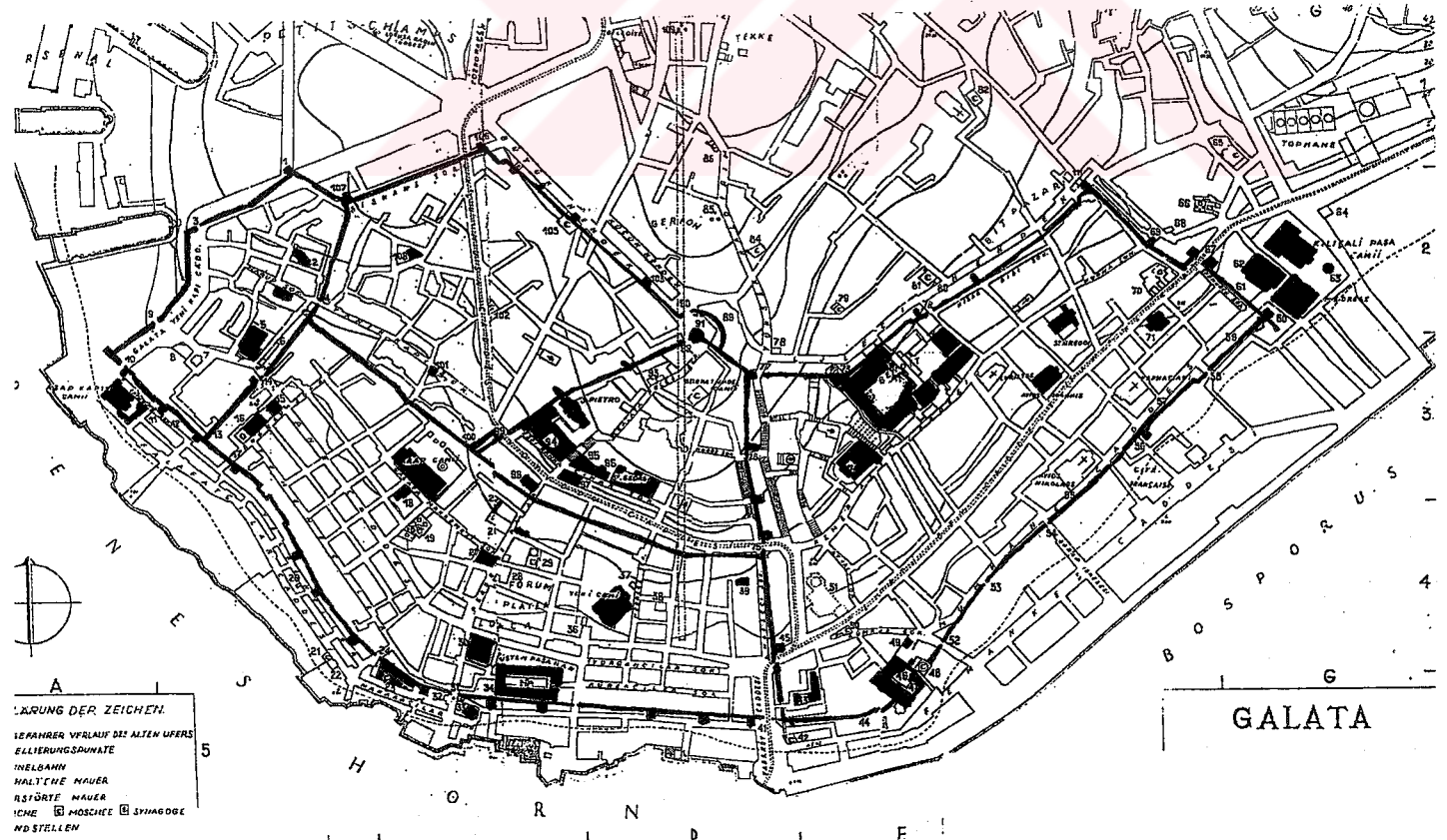




Şekil 2.11-Fersane Caddesi'nin kısmi silüet

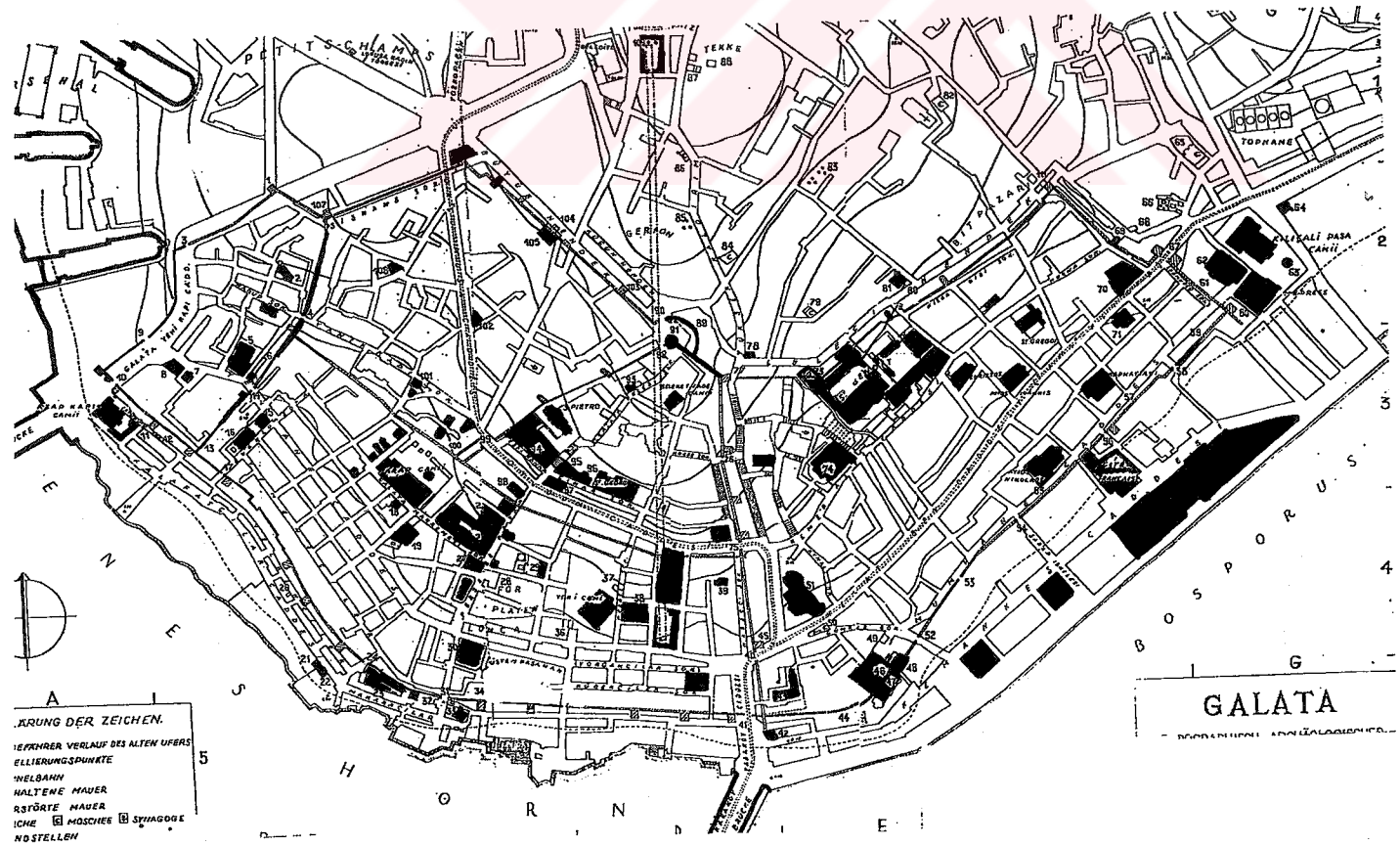
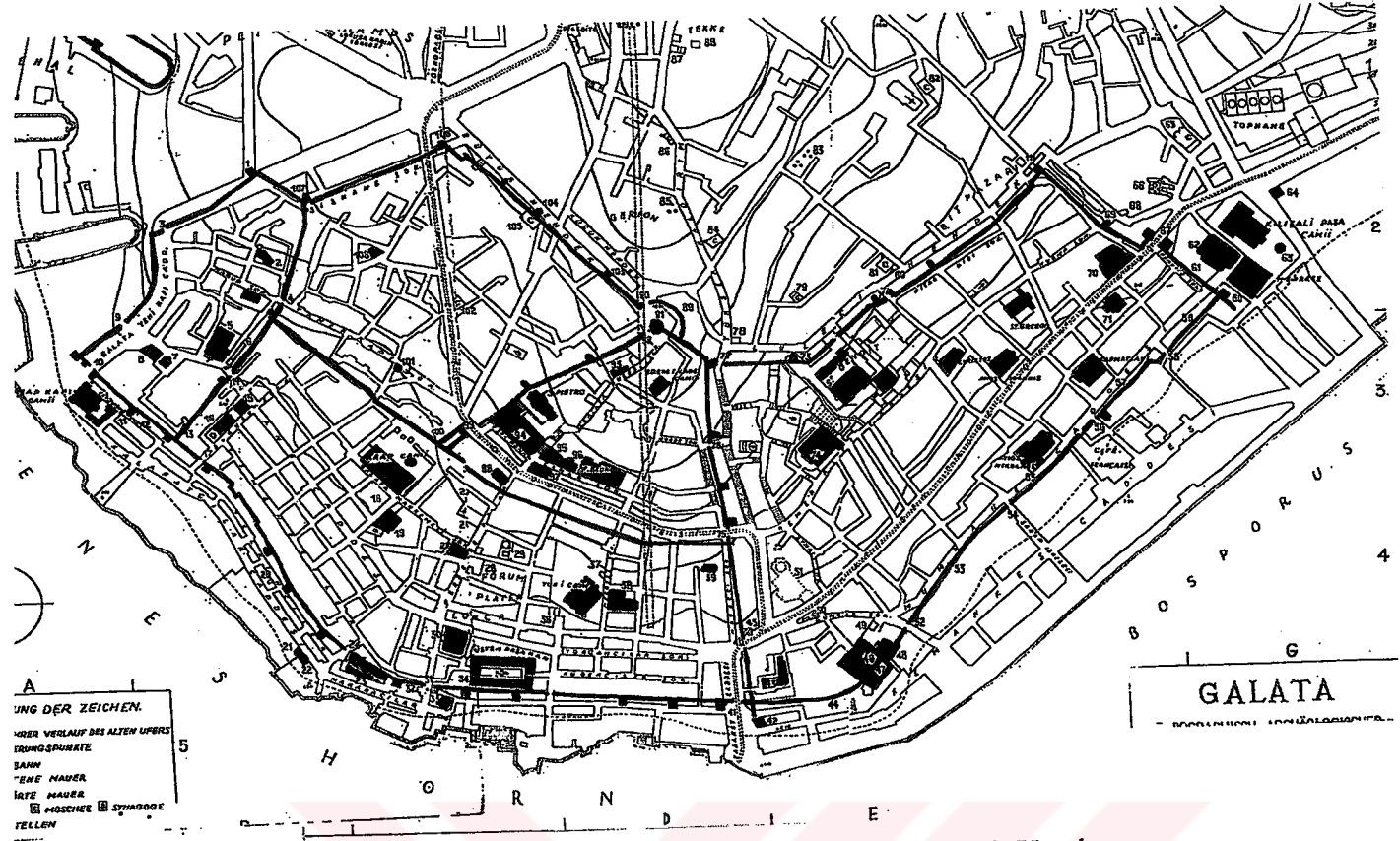


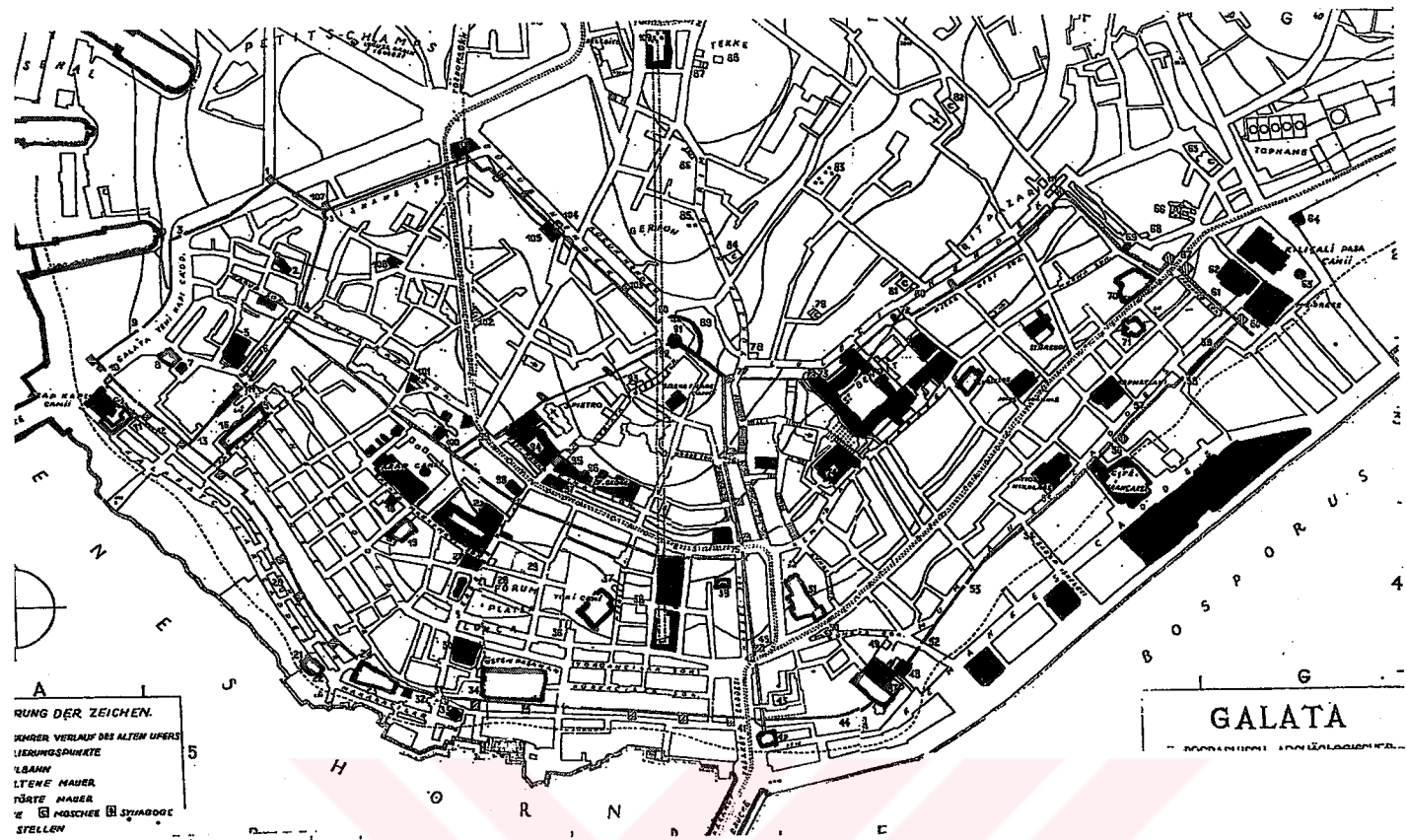
Harita 2.24 15.Y Y.'da Galata Surları İçindeki Belli Başlı Yapılar



Harita 2.25 16.-17. Y Y. 'da Galata Surları İçindeki Belli Başlı Yapılar

TC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMENTASYON MERKEZİ





1957 – 1958 İmar Çalışmaları □ Bu Dönemde Yıkılan Yapılar

Planweiser

- | | | | |
|--------------------------------|---|--|--|
| 1 Inschrift (1397) | 33 Eski Yağ Kapanı Camii | 65 Karabaş Tekkiyesi Mescidi | 88 Takke |
| 2 Yolcu Zade Mescidi | 34 Türbe des Kuyun Baba | 66 Yamak Hamamı | 89 Inschrift (1462) |
| 3 Yeni Azap Kapı | 35 Balık Pazarı Kapı | 67 Top Hane Kapı | 90 Büyük Kule Kapı |
| 4 Harap Kapı | 36 Yeni Cami Çöğmesi | 68 Mektep | 91 Galataturm |
| 5 Yeşil direk Hamamı | 37 Çeşme | 69 Inschrift (1446) auf dem halbrunden Turm | 92 Kule Dibi Kapı |
| 6 Sebül | 38 Medrese | 70 Kapı içi Hamamı | 93 Bersket-Zade Çöğmesi |
| 7 Azap Kapı-Brunnen | 39 Synagoge | 71 Sultan Bayazit Mescidi | 94 St. Pierre Han |
| 8 Mektep | 40 İq. Karaköy Kapı | 72 Gephyrakı | 95 Altes Haus |
| 9-Meyit Kapı | 41 Karaköy Kapı | 73 Inschrift (1404) | 96 Altes Haus |
| 10 Azap Kapı | 42 Karaköy Camii | 74 Armenisch-kathol. Kirche | 97 Comune di Pera |
| 11 Inschrift (1436) | 43 Havyar Han und Inschrift (1448) | 75 Voyvada Kapı und Inschrift (1386) auf dem Turme | 98 Altes Haus |
| 12 Inschrift (1485) | 44 Ömer Abit Han | 76 Horoz Kapı | 99 Yanık Kapı |
| 13 Vermauerte Pforte | 45 Traverius-Turm | 77 Küçük Kule Kapı und Inschrift (1349) | 100 Fort |
| 14 İq. Azap Kapı | 46 Galataschloos | 78 Çeşme | 101 Çeşme |
| 15 Alaca Mescidi | 47 Yer Altı Camii | 79 Ali Hoca Mescidi | 102 Okun Musa Mescidi |
| 16 Boğlucu Hamamı | 48 Kemankes Paşa Camii | 80 Çeşme der Mıhrışah | 103 Inschrift (1367) |
| 17 Pforte in der Bugulu Sokakı | 49 Çeşme | 81 Hoca Ali Mescidi | 104 Inschriften (1442/3) |
| 18 Genuesisches Haus z. 4 | 50 Dektaş Efendi Mescidi | 82 Hacı Mimi Çelebi Mescidi | 105 Inschrift (1442) auf dem vierten Turm der Hendek-Strasse |
| 19 Yeni Hamam | 51 Karaköy Hamamı | 83 Botton Han | 107 Inschrift (1442) auf dem Bartholomä |
| 20 Türbe des Yunus Baba | 52 Kurşunlu Mahzen Kapı | 84 Yazıcı Camii | 108 Etmek Yamaç Mescidi [Tu] |
| 21 Nişancı Mescidi | 53 Yeni Kapı | 85 Gerlon | 109 Raste am Tunnelplatz |
| 22 Çeşme des Yıkhya Paşa | 54 Munkhane Kapı und Inschrift (1448) | 86 Şahkulu Mescidi | 110 Çeşme |
| 23 Yelkenel Hanı Mescidi | 55 Inschrift (1431) | 87 Halat Efendi Sebül | 111 Çeşme (Bil Pazarı) |
| 24 Kırkçıl Kapı | 56 Kireç Kapı und Inschrift | | |
| 25 Altes Haus | 57 Inschrift (1430) | | |
| 26 Altes Haus | 58 Eğri Kapı | | |
| 27 Altes Haus | 59 Inschrift (1440) (Messagerios Maritimos) | | |
| 28 Altes Haus | 60 Kenart Kule | | |
| 29 Perçembe pazarı Hamamı | 61 Inschrift (1447) | | |
| 30 Bodestan | 62 Kılıç Ali Paşa Hamamı | | |
| 31 Yağ Kapanı Kapı | 63 Türbe | | |
| 32 Çeşme | 64 Tophane Çöğmesi | | |

3. SALİHA SULTAN ÇEŞMESİ

3.1 Saliha Sultan Çeşmesi (H. 1145 / M. 1732-33)

Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, Beyoğlu İlçesi, Galata Senti'nde, Arap Camisi Mahallesi sınırları içinde yer alır. Karaköy ile Azapkapı'yı birbirine bağlayan Tersane Caddesi üzerinde, Beyoğlu 259 pafta, 1487 ada, 1 parseldedir. Atatürk Köprüsü'nün Şişhane ayağında yer alan Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi'nin kuzeyinde yer alır (Harita 3.1).

Çeşme, Tarihi Yarımada ile Kasımpaşa, Galata, Beyoğlu, Taksim bağlantılarını sağlayan Atatürk Köprüsü'nün Şişhane tarafında, Taksim'e doğru çıkan Yolcuzaade İskender Caddesi ile altından geçen yolların oluşturduğu, geniş bir alanı kaplayan kavşağın güney kesiminde yer alır. Zemin kötü, yol seviyesinden yaklaşık 125 cm. aşağıda kaldığından yapının yalnız çatısı algılanabilmektedir.

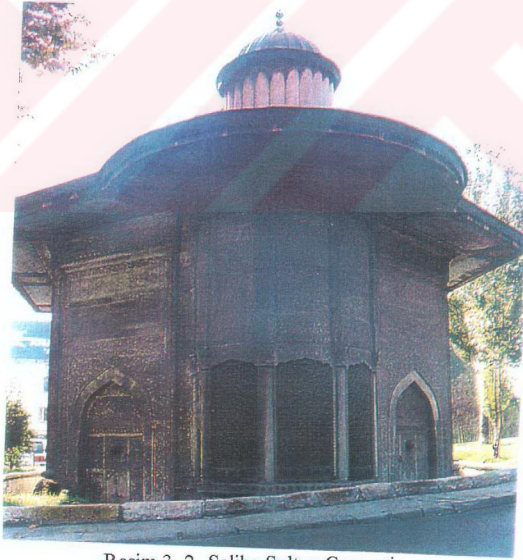


Harita 3. 1- Saliha Sultan Çeşmesi'nin konumu.

Yapı 1732 yılında I.Mahmut'un annesi Valide Saliha Sultan tarafından yaptırılmıştır. Meydan çeşmelerinin yapımının başladığı Lale Devri'nin bezeme özelliklerini yansıtan çeşme, yabancı kaynaklarda "Galata Çeşmesi" olarak da anılmıştır. Yapıldığında önünde "Çeşme Meydanı" olarak anılan küçük bir meydan bulunmaktaydı. Bugün yapı "meydan çeşmesi" özelliğini kaybetmiştir.



Resim 3.1- Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi (Kuzeybatı'dan görünüşü).



Resim 3. 2- Saliha Sultan Çeşmesi.

Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, İstanbul'a gelen ve Galata'yı gezen yabancı gezgin ve sanatçıların dikkatini çeken bir yapı olmuş, Bartlett, Flandin gibi seyyahlar tarafından gravürleri yapılmıştır (bkz.Tablo 1, Resim 1, 3).

Bartlett gravürünün yer aldığı kitapta Miss Julia Pardoe yapıyı "Konstantinopolis ve civarındaki çeşmelerin, biraz daha az veya çok, hepsi zariftir. Bunlar arasında hem mimari hem de süsleme açısından en güzeli Galata'dakidir. Çeşme küçük bir meydanın ortasında bulunur. Biçim olarak oranlı ve son derece zariftir. Yeniliğin eli, yapının yekpare ve dışa taşkın çatısına dokunmadığı için, şehirde şu anda birkaç tane olan saf Magribi üslubun belki de en güzel örneğidir. Çatıya yerleştirilen dört küçük kubbe dantela şeklinde bir kabartmayla çevrilidir. Bu bezeme, onlara parlak ve hoş bir görüntü veriyor. Çeşmenin kendisi son derece zengin ve güzel arabesk bezemeye örtülüdür. Kubbenin altındaki geniş, dalgalı korniş de aynı bezemeye sahiptir. Yapının önündeki çıkma, beyaz mermerden beş yuvarlak sütunçe ile dört eşit bölüme ayrılmıştır. Bunlar yarı yüksekliğe kadar, altın yaldızla boyanmış demir parmaklıkla örtülüdür." şeklinde anlatmıştır (Arslan, 1992: 178).

20.Yüzyıl başlarında çok harap hale gelen yapının tamiri için 1910 yılında bir girişim yapılmış, yapı etrafına tahta perde kurulmuştur. Ancak 1.Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla bu proje gerçekleşmemiştir. Yapı uzun yıllar bakımsız kalmış, bu arada çatısı tamamen yok olmuş, kaplamaları zarar görmüş ve şebekeleri kaybolmuştur. 1945-1951 yılları arasındaki belgelerde yapı üzerinde iki kademeli ve sebil ile hazne üzerinde farklı eğimlerde yapılmış geçici bir çatı görülür. Bu çatı muhtemelen restorasyona hemen başlanamayacağından, yapıyı korumak amacıyla geçici olarak düşünülmüş bir çözümdür.

1952 yılında nihayet zamanın Valisi ve Belediye Başkanı'nın gayretleriyle çeşmenin restorasyonu başlamıştır. Restorasyondan sonra yayınlanan "Azapkapı Çeşmesi" isimli kitapçıkta makalesinde Süheyl Ünver ilk onarım projesinin Mimar Kemal Altan tarafından hazırlandığını belirtir (Tablo 1, Resim 23). Ancak ilk esaslı projesinin Y. Mimar Ali Saim Ülgen tarafından yapıldığını ve kendi delaletinde makamlara sunulduğunu anlatır (Çeçen, Nirven ve Ünver, 1954: s. yok). Bu bilgiden Çeşme'nin restorasyon projesinin Ali Saim Ülgen tarafından yapıldığını ve uygulamayı da onun denetlediğini anlamaktayız. Yapılan restorasyon sonunda yayınlanan çizimlerin (Tablo 1, Resim 30) bir restorasyon projesi özelliğinde olmadığı görülür. Rölöve tekniğinde ve pek ayrıntılı yapılmamıştır.

İstanbul Belediyesi Sular İdaresi elemanlarından Mühendis Naci Yüngül de 1956 yılında Çeşme'nin plan, kesit ve görünüşleri ile restorasyon sonrasını gösteren bir fotoğraf

yayınlanmıştır (Yüngül, 1957: 53). Ancak çizimler “Azapkapı Çeşmesi” isimli kitapçıktakilerle aynıdır. Yalnız çizimler üzerinde tarama yapılmıştır ve 1956 tarihi atılmıştır. Bu nedenle proje paftalarının yeniden çizildikleri ve belki de Yüngül’ün yayınında takdim standardını sağlamak amacıyla taramaların yapıldığı düşünülmektedir.

Restorasyondan sonra yapılan bir başka çizim de Şeref Yurttaş’ın hazırladıklarıdır (Tablo 1, Resim 32). Bu çizimlerde arka ve yan cepheler de gösterilmiştir. Çizimler aynataşları hakkında bilgi veren ilk belgelerdir.

1952-53 restorasyonunda yapının mermer kaplamalarının temizlenip, onarılamayanların değiştirilmesi, yapıya betonarme saçak yapılması, zeminin düzenlenip çevre duvarı inşa edilmesi... gibi işlemlerin yapıldığı görülmektedir. Ancak yapılan tüm bu müdahaleleri gösteren herhangi bir belge yoktur.

1996 yılında Habitat II Organizasyonu için, İstanbul’da yapılan bakım ve güzelleştirme çalışmaları kapsamında yol ve kaldırım düzenleme işleri yanında, konferans bölgesi içindeki tarihi yapıların bakım ve onarımı da gündeme gelir. İşte bu dönemde Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi de hızlı ve yüzeysel bakım ve yenileme çalışmaları içine alınmıştır. Bu müdahale dönemi içinde temizleme haricinde yapıya başka müdahaleler de olmuştur (bkz. Tablo 1, 1994-96 yılları).

Plan özellikleri

Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, dört yüzü birbirine eşit meydan çeşmelerinden farklı bir plan şemasına sahiptir. Çeşme, bir dikdörtgenin uzun kenarı önüne ikizkenar üçgen eklenmesi ve üçgenin kenarlarının yarım daire ile kesilmesinden oluşan bir geometrik biçimdedir (Şekil 3.1). Genel hatlarıyla dikdörtgenin kısa kenarlarına paralel bir eksene göre simetrik ve bir bütün olarak çeşme-sebil biçiminde tasarlanmıştır. Çeşmenin simetri aksı yeni yapılan yollara göre kayık kalmakta, ancak Yolcu Hamamı Sokak’tan cephe tam olarak algılanabilmektedir (Barışta, 1995: 30).

“Sebilsiz inşa edilmiş taban planı çokgenden gelişen, ana aks üzerinde dışa doğru taşan, iki tarafı pahlanmış ön cephe düzenine sahip olan çeşmeler arasında Saliha Sultan’ın Silivrikapı’da 1138 (1725) yılında yaptırdığı Saliha Sultan Çeşmesi, 1145 (1732) yılında Kazancı Yokuşu’nda yaptırdığı Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi ve Cihangir Yokuşu’ndaki kitabesiz bir çeşme, Azapkapı’daki Saliha Sultan Çeşmesi’nin bazı denemelerden sonra tasarlandığını düşündürmektedir. Yakın ya da aynı zamanda inşa edilmiş üç yapının iki sokağın kesiştiği köşede yer aldığı, ana aks üzerindeki çeşmelerin iki yanında daha küçük

boyutlu çeşmelerle (suluk) ya da nişlerle süslenmiş olduğu görülmektedir. Dışa doğru taşan çeşmeleri ve pahlanmış köşeleriyle bu yapılar çokgen planlı taban üzerine oturmaktadır.” (Barışta, 1995: 75).

Çeşme, güçlü bir Barok etkiye sahiptir. Sebilin dışarı doğru taşkın olmasının verdiği hareket, geniş saçığın oluşturduğu keskin ışık-gölge ve plandaki asimetriklik bu etkinin kaynaklarıdır (Arslan, 1992: 177).

Çeşmenin Kuzey ve Doğu yönlerine bakan kenarlarına çeşmeler, onlardan taşkın olan daire yayına ise sebil yerleştirilmiş ve meydana bakan bu kesime tasarım bütünlüğüne sahip bir ön cephe niteliği kazandırılmıştır. Yapı çeşme-sebil birlikteliğinin önemli örneklerinden birini oluşturmakta ve çeşmelerden çok sebil ön plana çıkmaktadır (Barışta, 1995: 76,79).

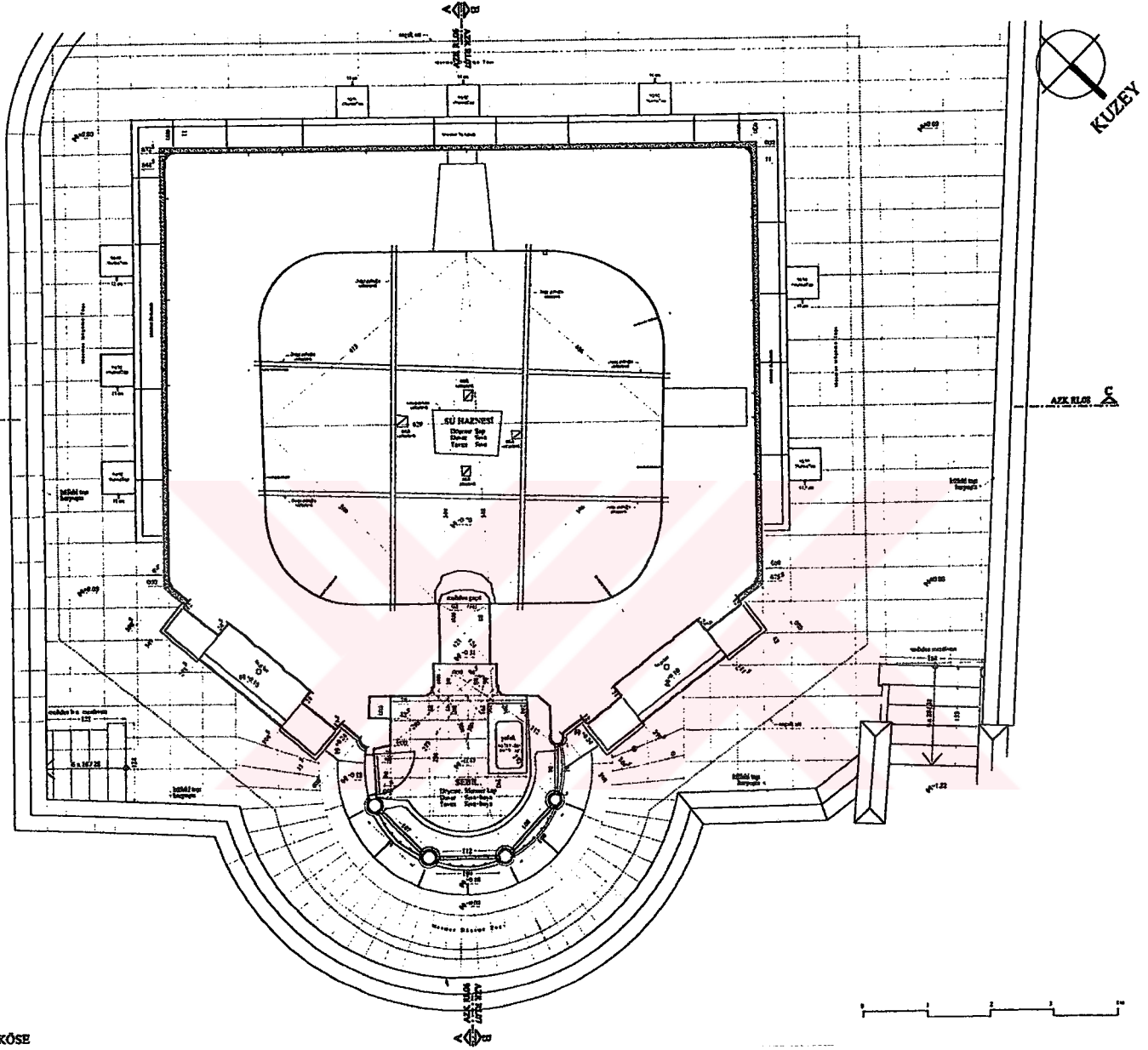
Su haznesi yapının arkasında yer alır. Günümüzde kırılmış olan sebil ile su haznesi arasındaki duvarda daha önce üzerinde tamir kitabesi bulunan, sebilin çeşmesi ve çeşmenin teknesi bulunmaktaydı. Haznenin duvarlarının köşeleri yuvarlatılmıştır. Üzeri de aynalı tonozla kapatılmıştır. Güneybatı cephesinde yapının hava penceresi bulunmaktadır. Kuzeybatı cephesinde daha önceleri var olduğu bilinen pencere dıştan kapatılmıştır. Ancak içten pencere açıklığı görülmektedir.

Yapı ön cephesinde yer alan çeşmelerin yalıkları, cepheden taşacak şekilde yerleştirilmiştir. Arka ve yan cephelerde bulunan çeşmelerin önünde ise ayrı ayrı yerleştirilmiş tekne ya da kaseler yoktur. Bu cepheleri kesintisiz dolanan 30 cm. genişliğinde, 23 cm. derinliğinde bir su kanalı tüm çeşmelere tekne görevi yapmaktadır (Barışta, 1995: 32). Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nde ilk kez bir meydan çeşme-sebilinin arka ve yan cephelerinde daha küçük boyutlu, aynı tekneye dökülen, musluk lüleleri olan çok sayıda ayna taşı kullanılmıştır (Barışta, 1995: 91). Yapının Güneybatı cephesinde üç, Kuzeybatı (arka) cephesinde iki, Güneydoğu cephesinde ise üç ayna taşı bulunmaktadır.

Dairesel biçimli sebil kısmı mukarnashı altı sütunla beş açıklığa ayrılmıştır. Bu açıklıklardan biri giriş kapısıdır. Diğerleri ise bronz şebekelerle zenginleştirilmiş pencerelerdir. İçte pencereler önünde cephe biçimlenişine uygun olarak yerleştirilmiş sebil tezgahı bulunur.

Çeşme, beden duvarlarına paralel geniş saçaklı, kurşun kaplı yüksek bir çatı ile örtülüdür. Mevcut çatı 1952-53 restorasyonunda yapılan betonarme çatıdır. Su haznesi üzerinde yüksek kasnaklı bir ana kubbe, etrafında ise yine yüksek kasnaklı sekiz süs kulesi bulunur. Sebil üzerine de gövdesi dilimli, kubbe ile örtülü bir kule yerleştirilerek sebile üçüncü boyutta bir etki verilmek istenmiştir.

Yapı yol kotundan aşağıda kaldığından restorasyondan sonra plan şemasına uygun biçimli bir istinat duvarı ile çevrelenmiştir. Zemin ise yine yapının biçimlenişine uygun şekilde mermer ile kaplanmıştır. Ayrıca yan ve arka cephelerdeki abdest muslukları önünde oturma taşları yer almaktadır.

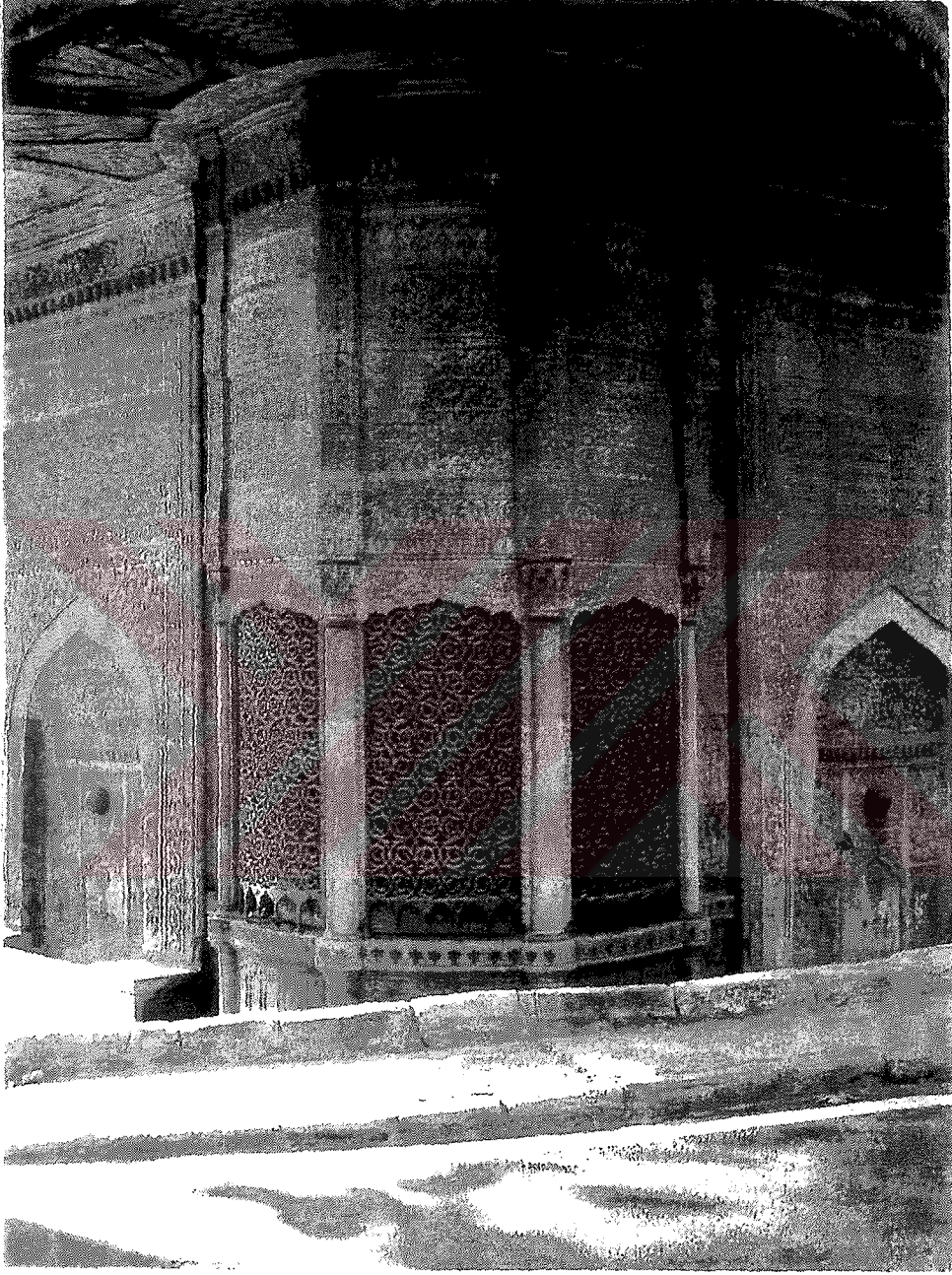


Şekil 3.1- Saliha Sultan Çeşmesi planı.

Cephe özellikleri

Çeşmenin ön cephesi iki taraftaki simetrik çeşmelerin arasında bulunan, yarım daire biçiminde dışa taşan bir sebilden oluşmaktadır. İki tarafta da sütüncelerle son bulan ön cephe, düşey silmelerle yukarı doğru yükselen birer dikdörtgen kuşakla sınırlanmıştır. Benzer kuşaklar iki çeşmeyi sebile bağlamaktadır. Düşey dikdörtgenler çeşme olarak kurgulanmıştır. Yatay ve düşey silmelerle oluşturulan dikdörtgen alan içine sivri kemerle birbirine bağlanan

iki ayak, arasına aynataşı ve kemerin üçgen boşlukları üzerindeki geniş alınlığa da yatay ve düşey silmelerden oluşan iki dikdörtgen pano yerleştirilmiştir. Bu panoları yatay ve düşeyde bordürler kuşatmaktadır (Banışta, 1995: 36).



Resim 3. 3- Kuzeydoğu cephesi; sebil ve çeşmeler.

Dairesel biçimli sebil kısmı pencere açıklıklarına kadar, yuvarlatılarak mermerle kaplanan kaide üzerinde yükselir. Sebili bölen sütunlar pilaster şeklinde kesintisiz olarak saçağa kadar devam eder. Pencere açıklıkları Rumi motifli bronz şebekelerle kapatılmıştır. Dört pencere ve kapı açıklığının üzerinde dilimli kemerleri taşıyan geniş bir alınlık bulunur. Alınlık yatay ve

düŖey silmelerle farklı genişlikte dikdörtgen bölümlere ayrılmıştır. Diğer cephelere oranla tasarım ve süslemesine ağırlık verilen ön cephe mukarnas sırası üzerine yerleştirilmiş enli bir bordürle saçağa bağlanır (Barışta, 1995: 36).



Resim 3. 4- Kuzey Çeşmesi.

Sütüncelerle birbirine ve ön cepheye bağlantıları sağlanan arka ve yan cepheler, sade tasarlanmış, düz mermerlerle kaplanmış, dikdörtgen yüzeylerden oluşur. Ön cephede yer alan mukarnas sırası ve üzerindeki enli bordür bu cephelerde de devam ettirilmiştir. İki yan cephe (Kuzeybatı, Güneydoğu cepheleri) köşelerdeki sütüncelerle ön cepheye bağlanıp, sütüncelerle yan cepheler arasına düşey ince bir bordür konmuştur. Bu bordür yatay olarak yan ve arka cepheleri dolanmaktadır. İnce bordürün altında, üç cepheyi dolanıp ön cephede çeşmelere bağlanan yatay, geniş bir silme gibi biçimlendirilen yuvarlak profilli enli bir başka bordür vardır. Yatay bordürün altına ise belli aralıklarla dikdörtgen aynataşları yerleştirilmiştir (Barışta, 1995: 37).



Resim 3.5- Kuzey Çeşmesi'nin Kuzeybatı cephesine bağlantısı.



Resim 3.6- Güneybatı cephesi (arka cephe) .



Resim 3. 7- Güneydoğu yan cephesinde kaplamalar ve abdest muslukları.

3.1.1 Osmanlı Mimarisi içindeki yeri ve önemi

Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi 1732 yılında yapılmıştır, ancak özellikleriyle bir Lale Devri (1718-1730) yapısıdır. Çeşme, Lale Devri üslup özelliklerinin devam ettirildiği sonraki on yılda (1730-1740) inşa edilmiş Tophane Saliha Sultan Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi, Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi, Tophane Çeşmesi ve Bereketzade Çeşmesi gibi yapılar arasında grubun önemli bir örneği sayılır (Arel, 1975: 47).

Lale Devri, İstanbul yaşamında tarihçiler ve şairler tarafından övülen kısa bir altın çağ sayılabilir (Kuban, 1996: 309). Mimarlık ve geleneksel sanat alanlarındaki gelişmeler ile tarihimizde farklı bir yere sahiptir.

İlk Türk elçisi (Kuban, 1996: 310) Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in 1720-1721 yıllarında yaptığı Paris gezisi ve dönüşte aktardığı anıları, Osmanlı toplumunun Batı kültürü ile ilk karşılaşması şeklinde yorumlanmaktadır. Sanat alanında floral bezemenin egemen olduğu İran Oryantalizmi'nden Rokoko ve Barok'a kadar uzanan değişim, I.Mahmut döneminde (1730-1754) İstanbul'a gelmeye başlayan Fransız mühendisler, matbaanın kurulması, hep aynı gezinin etkileridir (Kuban, 1996: 311). Ancak batılılaşma eğilimi, yapı elemanlarında çok belirgin değildir. Mimaride kökeni doğrudan Batı olan biçim ve motiflere pek yer verilmemiş, tasarım yaklaşımlarındaki yeniliklerle sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla Lale Devri araştırmacılar tarafından tam anlamıyla farklı ve yeni bir dönem olarak değil, sonraki yıllarda Barok üslubun benimsenmesini kolaylaştıracak bir hazırlık süreci olarak görülmüştür (Arel, 1975: 40, 42).

Önceki dönemlerde daha çok orta ve büyük boy camiler ve külliyesi imar çalışmalarının ağırlığını oluştururken, Lale Devri'nde kentsel ölçekte sivil mimari örnekleri, saraylar, özel veya kamuya açık bahçeler ile çeşme ve sebiller üzerinde yoğunlaşan bir imar etkinliği olmuştur (Kuban, 1996: 309). Bu dönemde yaşam biçimi de farklılaşmış, içe dönük yaşamaya alışmış bir toplum, daha dışa dönük yaşamaya başlamış (Kuban, 1996: 309), Fransız bahçelerine duyulan özentisi ile hazırlanan, geniş bahçeler içindeki Kağıthane köşkleri insanların yaşamına girmiştir (Sönmez, Seçkin ve Çiftçi, 2001: 41).

Dini kısıtlamalar sebebiyle Avrupa kaynaklı her değişime açık olamayan Osmanlı Mimarisi'nde çeşme ve sebiller anıtsallık gibi eğilimlerin öngörüldüğü yapılar olmuşlardır. Duvarlardan kurtulan çeşmeler meydan ortalarında bayındır kütlelere dönüşürken; külliye köşelerinden kopan sebillerin de ölçeklerine uygun yapılarda özellik kazanması 18.Yüzyılın üzerinde durulması gereken bir konudur (Arel, 1975: 47).

Su yapılarının yüzeylerinin tasarımında çok kapsamlı bir değişim olmamış, 1740'lı yıllara kadar cephelerin klasik Osmanlı kimliği devam etmiştir. Ancak üslup farklılığı anlamına gelebilecek boyutta olmasa da geleneksel motiflerin uygulanmasında bazı yenilikler gözlenir (Sönmez, Seçkin ve Çiftçi, 2001: 42).

18.Yüzyılda, çeşme cephelerinde yontma taş yerine mermer kaplama kullanılmaya başlanmıştır. Mermer kaplamalı çeşme cepheleri stilize çiçek ve meyve motifleriyle süslenerek geleneksel taş oyma sanatının en güzel örnekleri verilmiştir.

Lale Devri bezeme unsurları arasında, başta döneme adını veren lale olmak üzere çeşitli çiçek türleri, yapraklı kıvrım dallar, çiçekli vazo, meyveli kase ve meyveli sepet motifleri bulunmaktadır. Aslında bu unsurlar konu olarak Osmanlı bezeme sanatı içinde önceden beri işlenmekteydi. Ancak Lale Devri ile beraber bunların kullanımında bir takım yenilikler yapılmıştır (Ciner, 1982: 5). Bunlar şöyle sıralanabilir (Sönmez , Seçkin ve Çiftçi, 2001: 42):

- Motifler önceleri yalnızca iç mekanlardaki bezemelerde kullanılırken bu dönemde dış cephelere de uygulanmaya başlanmış, binaların dış yüzlerinde bezeme varlığına dayalı bir değişim ortaya çıkmıştır.
- Bezeme öğeleri yapının belli bir bölgesinde olmayıp, tüm yüzeyi kaplayacak biçimde sistematik bir dağılımla kullanılmaktadır.
- Vazo, sepet ve kaselerin üzerlerinde bulunduğu sehpa ve sehpalarla çiçeklerde perspektifle gösterim denemeleri yapılmaya başlanmış, kıvrım dal, yaprak ve çiçekler soyut niteliklerini yitirerek gerçeğe yakın, natüralist bir yaklaşımla işlenmektedir.

Birçok Lale Devri yapısında görülen bu özellikler ve buketli vazo, meyveli kase motifleri, sonraki on yılda yapılan çeşmelerde de bulunur. Ancak bunlarda “dekoratif düzende bir kalabalıklaşma, yoğunlaşma göze çarpmaktadır” (Arel, 1975: 47).

Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nde de döneme ait çiçek ve meyve motifleri ile perspektifli sehpa ve sehpalar kullanılmıştır. Mermer kaplama üzerine uygulanan bu motifler çeşmeler ve sebiller kısmına boş yer kalmayacak şekilde işlenmiştir. Bezemelerde yaprak, çiçek ve kıvrım dallar bir taraftan olabildiğince gerçeğe yaklaştırılmış, bir taraftan da “...belli tekrarlamalar ve açık bir üsluplaştırma çabası içinde, yapı cephelerini alçak kabartma ile donatan...” (Arel, 1975: 43) süsler biçiminde ele alınmışlardır. Ancak Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nde dönemin diğer çeşmelerinde olduğu gibi mısır, kaselere dizili meyveler veya ayna taşında yer alan selvi ağacı motiflerine rastlanmazken, vazolara yerleştirilmiş meyve ağaçları (Barışta, 1995: 111,

102) yeni bir kompozisyon olarak göze çarpmaktadır (Sönmez, Seçkin ve Çiftçi, 2001: 42).

Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'ni dönemin diğer çeşmelerinden ayıran bir başka özellik de "...çeşmenin konumundan ileri gelen ve bir çeşit gerginlik yaratan asimetrisi" (Arel, 1975: 47) dir.

Dolmabahçe'de yer alan Mehmet Emin Ağa Sebili'nin yapıldığı 1740 yılı Lale Devri üslubunun sona erdiği tarih olarak kabul edilmiştir. Ancak bu sebilden önce inşa edilen bazı yapılarda, örnek olarak 1739 tarihli Beşir Ağa Sebili'nde Batı etkili bazı motifler bulunuyorsa da, Rokoko bezemenin İstanbul'da ilk kez sistematik biçimde ve yapının tümünü kapsayacak şekilde kullanımı Mehmet Emin Ağa Sebili ile olmuştur. 1740'lardan sonra Lale Devri'nin bezeme öğeleri olan kase ve sepet içindeki meyveler ve çiçekler kullanılmaz olmuştur (Arel, 1975: 51).

3.1.2 Yaptıran

Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, Çeşme'ye de adını veren, Sultan II.Mustafa'nın eşi, I.Mahmut'un annesi Valide Saliha Sultan tarafından, H. 1145/M. 1732-33 (Yüngül, 1957: s. yok) yılında yaptırılmıştır.

3.1.2.1 Valide Saliha Sultan'ın kişiliği

Saliha Sultan (?-21 Eylül 1739), çoğunlukla Mehd-i Ulya Saliha Sultan olarak anılmıştır (Sakaoğlu, 1999: 498). Osmanlı sarayının çeşme yaptıran kadınları arasında önemli isimlerden biridir.

1695 yılında tahta çıkan, 1703'de Edirne olayı ile tahttan indirilen II.Mustafa'nın annesi Valide Gülnüş Sultan tarafından küçük bir çocukken saraya alınmış, yetiştirilmiştir. Daha sonra padişah II.Mustafa'nın eşi olmuş, H.1108 / M.1696 yılında I.Mahmut'u doğurmuştur (Uluçay, 1992: 73).

Saliha Sultan aslen Azapkapılı'dır (Şerifoğlu, 1995: 145). Saraya alınmasıyla ilgili ilk olarak Suat Nîrven'in aktardığı ve pek çok yayında da yer verilen söylence (Nîrven, Ünver ve Çeçen, 1954; Barışta, 1995: 3; Şerifoğlu, 1995: 144) bizi Saliha Sultan'ın kişiliği hakkında bilgilendirir:

IV.Mehmet'in eşi, II.Mustafa'nın annesi Valide Gülnüş Sultan arabasıyla gezintiye çıktığı güzel bir günde, Azapkapı sokakları arasından geçerken, küçük bir meydandaki çeşmenin başında, kırılan testisinin kulpu elinde kalmış, ağlayan bir kız çocuğu görür. Çocuğun bu

durumu dikkatini çeker ve kırılan testinin bu üzüntüye sebep olduğunu düşünerek, onu yanına çağırır. Yeni bir testi alması için para vermek ister. Çocuk parayı almak istemez ve “Testiyi kırdım, parası için ağlamıyorum, bir su getirmenin üstesinden gelemediğime ağlıyorum” der. Bu sözler Valide Sultan’ın hoşuna gider ve ailesinin izniyle saraya alınıp, yetiştirilir. Sonunda II.Mustafa’nın eşi, hasekisi Saliha Sultan olur ve geldiği semti unutmaz, küçük çeşmenin yerine görkemli bir çeşme yaptırmayı ister. Oğlu I.Mahmut tahta çıkınca annesinin bu isteğini yerine getirir.

1703’te II.Mustafa tahttan indirilince, Saliha Sultan İstanbul’a getirildi. III.Ahmet’in saltanatı boyunca Beyazıt’taki Eski Saray’da kapalı bir yaşam sürdü. 1730’daki Patrona Halil ayaklanması sonunda oğlu I.Mahmut tahta çıktı ve Saliha Sultan valide alayı ile beraber Topkapı Sarayı’na döndü (Şerifoğlu, 1995: 145). Oğlunun hükümdarlığı sırasında dokuz yıl yaşayarak H. 1152 / M. 1739 yılında ölmüş (Uluçay, 1992: 164) ve Cedid Havatin Türbesi’ne gömülmüştür (Barışta, 1995: 3).

Ölüm tarihi ve gömüldüğü yer konusunda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Tanışık H. 1150 / M.1737 yılında öldüğü ve Nuruosmaniye Türbesi’ne gömüldüğünü söyler (Tanışık, 1945: 65, 75). Bayrak, Yeni Valide Camisi arkasındaki Turhan Sultan Türbesi’ne (Bayrak, 1979: 26), Uluçay (Uluçay, 1980: 73) ve Şehsuvaroğlu (Şehsuvaroğlu, tarihsiz: 205) da Yeni Cami Türbesi’ne gömüldüğünü belirtir.

3.1.2.2 Valide Saliha Sultan’ın yaptırdığı diğer yapılar

Silivrikapı Saliha Sultan Çeşmesi (H. 1138 / M. 1725-26)

Çeşme, Fatih ilçesinde, Silivrikapı’da, Silivrikapı Caddesi üzerinde, Sitti Hatun Mescidi’nin karşısında yer alır.

Sebilsiz inşa edilmiş, taban alanı çokgenden gelişen, ana aks üzerinde dışa doğru taşan, iki tarafı pahlanmış ön cephe düzenine sahip olan çeşmeler arasında gösterilir (Barışta, 1995: 75).

Silivrikapı Saliha Sultan Çeşmesi, Lale Devri’nde inşa edilmiş olsa da, Klasik Dönem’de yapılmış çeşmelerin özelliklerini taşır. Özellikle çeşmelerde kendini gösteren Lale Devri’nin yoğun süslemeli ve hareketli cephe tasarımı yerine 16.-17. Yüzyıl çeşmelerinde görülen sadelik tercih edilmiş ve aynataşları dışında bezeme kullanılmamıştır (Tanman, 1994: 427).

Çeşme, Silivrikapı Caddesi’ne bağlanan bir sokağın köşesinde inşa edilmiştir. Üç yüzölçümlü bir çeşmedir. Orta yüzünde esas çeşme, iki yanında da zarif birer küçüğü vardır (Egemen, 1993:

722). Cepheler kesme küfeki taşı ile yapılmıştır (Resim 3.8). Asıl çeşmenin bulunduğu pahlı cephenin köşeleri kum saatli sütüncelerle yumuşatılmış, çeşme yüzeyi ise silmelerle çerçevelenmiştir. Cephenin ortasında iki yanı birer yuvarlak rozetle süslü sivri kemer yer alır. Kemerin nişinde, orta aksta, mermerden yontulmuş, dikdörtgen aynataşı bulunur. Asıl çeşmenin aynataşında kırık kaş kemerli bir çerçeve ve üzerinde mukarnaslı bir silme bulunur. Kemerin üstünde yer alan 1725-1726 tarihli kitabenin metni “Ruhi” mahlaslı bir şaire aittir ve ta’lik hatla yazılmıştır (Tanman, 1994: 427). Kitabe şöyledir:

“Hidiv-i muhterem Sultan-ı âlem dâver-i ekrem

Hudavend-i muazzam Han Mahmud-ı felek-ünvan

Hemîşe mâder-i ismet-medâr-ı sa’yidüb hayre

Cihan-ı sû-be-sû âb-ı zülâle eyledi reyyan

Bu âbı menba’ından şehre icrâ eyleyüb kıldı

Susuz çok çeşme-sârı hisse-yâb-ı zemzem-i ihsan

Emirler Tekyesi kurbünde bu nev çeşmeyi

Yapub âl-i Resûlün eyledi rûhunu şâdan

İdüb dâim muvaffak mâderin âsâr-ı hayrata

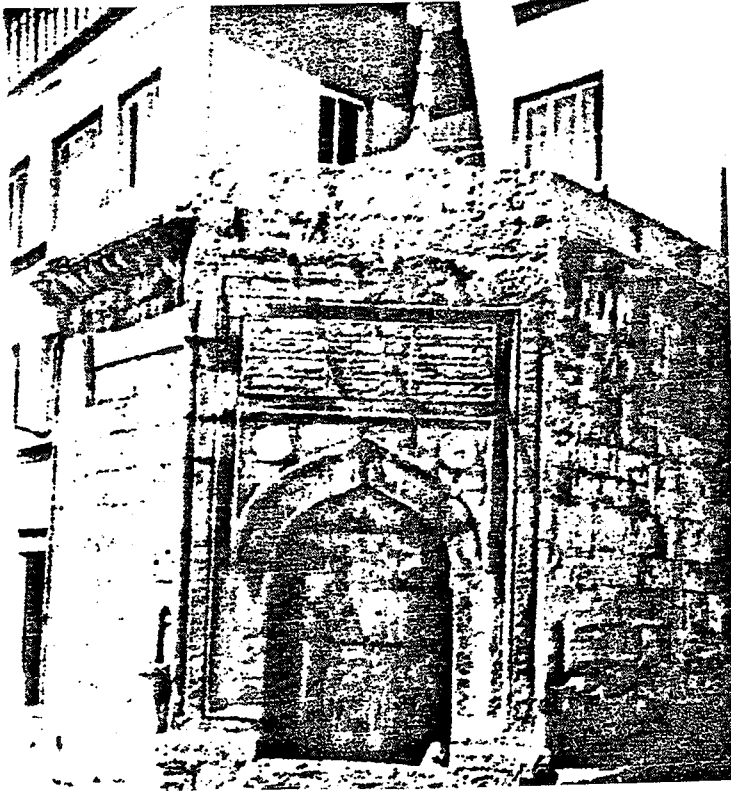
Şehinşah-ı cihanın sâyesin memdûd ide Yezdan

Zebân-ı lûleden gûş eyledim târihini Rûhi

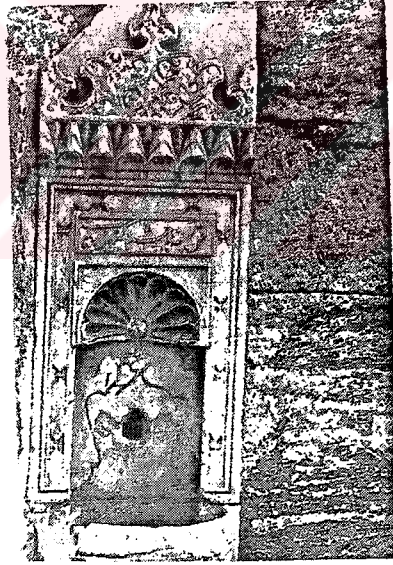
Suwardı âlemi kandırdı suya Vâlîde Sultan (1138)” (Egemen, 1993: 722).

Çeşmenin yan cephelerinde esas cepheye bitişik iki adet küçük çeşme bulunur (Resim 3.9). Bu çeşmelerin aynataşında içleri istiridye motifi ile dolgulu yuvarlak kemerli çerçeveler kullanılmıştır. Çerçeveleri kuşatan yüzey kıvrık dal kabartmaları ile bezenmiş, üzerine mukarnaslı silmeler konmuştur. Bunun yanında küçük çeşmeler palmetli alınlıklarla süslenmiştir. Çeşmelerin yarım daire planlı suluklarına aşağıya doğru incelen yivler işlenmiştir (Tanman, 1994: 427).

Su haznesi büyük bir aleme olan bir kubbe ile örtülmüştür. Günümüzde kubbenin kurşunları ve izleri belli olan ahşap saçağı yok olmuştur. Yalnız iki yan cephede taş konsollara oturan ensiz taş bir saçak kısmen durmaktadır (Egemen, 1993: 722).



Resim 3.8- Silivrikapı Saliha Sultan Çeşmesi.



Resim 3. 9- Silivrikapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin yan cephe sulukları.

Tophane Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi (H. 1144 / M. 1731)

Beyoğlu'nda, Tophane'de, Beyoğlu'ndan Tophane'ye inen Kadiriler Yokuşu üzerinde, 71 numarada bulunan Kadiriler Dergâhı'nın avlu kapısının yanında yer alır (Barışta, 1991: 26). Dergâhın avlu duvarında yer aldığından Kadiriler Çeşmesi olarak da anılmıştır (Egemen, 1993: 722). Kitabesinden, Kadiriler Dergâhı'na hizmet olmak üzere özellikle burada yapıldığı

anlaşılmaktadır (Tanman, 1994:428).

Çeşme, Topçubaşı İsmail Ağa tarafından 1731’de yaptırılmış, suyu ise I.Mahmut’un annesi Valide Saliha Sultan tarafından getirtilmiştir (Tanman, 1994: 428). İsmail Ağa, Topçu Ocağı’ndan yetişmiş, Topçubaşılığa yükselmiştir. 1152 (M.1739) tarihinde Belgrad Savaşı’nda ölmüştür (Tanışık, 1945: 65).

Kadiriler Yokuşu üzerindeki çeşme tamamen mermer ile kaplanmıştır (Resim 3.10). Çeşmenin cephesi 278 cm. uzunluğunda, 423 cm. yüksekliğinde bir dikdörtgenden oluşmaktadır. Bu cephenin iki yanında çeşmeye bağlanan yan bölümler bulunmaktadır. Küfeki taşlı yan bölümlerle beraber çeşmenin cephesi 574 cm’ye çıkar (Barışta, 1991: 33). Su haznesi dikdörtgen planlıdır, moloz taş ve tuğla ile örülmüş, üzeri de tuğladan yapılan bir beşik tonoz ile kapatılmıştır (Tanman, 1994: 428).

Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi Lale Devri üslubunu devam ettiren özellikler taşır. Çeşmenin bulunduğu kısım hafifçe öne çıkarılmış ve köşelere sütünceler yerleştirilmiştir (Resim 3. 11). Üst kısmı ise mukarnaslı bir silme ile sınırlanmıştır. Yol seviyesi yükselmiş olduğundan dinlenme taşlarının yüksekliği farklıdır. Aynataşı kırık (çatık) kaş kemerlidir (Tanman, 1994: 428). Ortasında musluk lülesi vardır ve lülenin iki yanına gövdesi çavuş nişanı ile taranmış iki selvi motifi işlenmiştir (Barışta, 1991: 37). Aynataşının alt kısmında üç iri rozetle süslenmiş bir pano vardır. Üstünde ise mukarnaslı bir silme vardır. Çeşmenin yuvarlak kemerinin içi ise tavus kuşu kuyruğu motifi ile işlenmiştir. Kemerin üzerinde kitabe levhası vardır. Kemer ve kitabe arasında kalan köşebentlere kıvrık dal kabartmaları oyulmuştur (Tanman, 1994: 428). Kemerin iç yüzlerinde mukarnas sırası devam ettirilmiştir. Bu sıranın üstünde kıvrık dal, açık palmet ve yapraklardan oluşmuş bordür, altında ise aşağı doğru sarkmış bir çiçek motifi bulunmaktadır (Barışta, 1991: 38).

Aynataşı ve kitabeyi iki kuşak çevrelemektedir. İlkinde dilimli sağır kemerciklerle donatılmış dikdörtgen panolar içine, üstte tabaklar içinde meyveler (elma, armut, incir), yanlarda ise vazoda çiçekler (Lale, gül, yıldız çiçeği, sümbül) yerleştirilmiştir (Resim 3.12). Dıştaki kuşağın yan ve üst tarafları bezemesizdir. Yalnız dinlenme taşına birleşen alt kesiminde kıvrık dal kabartmalarının köşelere kadar işlendiği görülür. Üstteki meyve tabaklarının ise iki baştaki bezemeleri yontulmadan bırakılmıştır (Tanman, 1994: 428). Bu durum için Tanman, bezemelerin tam olarak bitirilmemiş olabileceğini ifade ederken, Barışta, kaplamadaki renk değişikliğine de dikkat çekerek, çeşmenin onarımdan geçmiş olabileceğini belirtmektedir (Barışta, 1991: 36).

Çeşmenin kitabesi, “Hocazade” lakaplı bir hattat tarafından sülüs hatla yazılmıştır ve manzum metni “Hafız” mahlaslı bir şaire aittir (Tanman, 1994: 428). Günümüz harfleri ile yazılışı şöyledir:

“Pâdişâh-ı din-ü devlet şehriyâr-i memleket
Han Mahmud ibn-i Sultan Mustafa mahmûd-hal
Gevher-i zâtına kânî Vâlide Sultanının
Zikr-ü fikridir leb-i cû-yi sevâba dü nihâl
Belde-i Tophane’de Sultan Abdülkaadir’in
Dergehinde kıldı cârî çeşme-i âb-ı zülâl
Topçubaşı kulu İsmail Ağaya lûtf idüb
Hissedâr itdi bu nev âsârdan bî-kıyl-ü kaal
Hak kabul idüb bu hayr-i cûyibârî cümleden
Âb-ı kevserle vire ecrin Hüdâ-yi Zü-‘l-celâl
Ucdu bir bir iki mısra’dan iki pervaz urub
Zü-‘l cenâheyn oldu Hâfız mûrg-i târihe dü bal
Topcubaşî çeşme-i sîmîn-beden icra idüb” (Egemen, 1993: 722)
Valide Sultan akıtdı çeşme-i ab-i zulal
Ketebehu Hâce-zade Sene 1144 (Barışta, 1991: 31).

Çeşmenin haznesi üzerindeki ikinci kitabe de şöyledir:

Emri ceryan eyledi Han Mahmud’un
Bu ka’betü’l-uşşakda oldu su sebil
Topcu-başı yaptı dedi vehiye tarih
Aynçe-i zezem eser-i İsmail
Sene 1144 (Barışta, 1991: 32).

Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi günümüzde bakımsız bir durumdadır. Mermer cephenin iki yanındaki taş kaplamalar üzerinde bitkiler, özellikle sağ yandaki üzerinde bir incir ağacı büyümüş ve kökleri kaplama taşını patlatmıştır. Bezemeli kısımlarda ise aşınma çok fazladır. Kimi yerlerde aşınma ve yüzeyden tabaka dökülmesi nedeniyle motif kaybı görülmektedir. Kemer bölümlenmeleri içinde kir ve toz birikintileri tabaka halini almıştır. Kitabe taşının sağ üst köşesi kırılmıştır. Cephede boşalan derzler ve kırıklar dolgu ile kapatılmıştır.

Sağ taraftaki kemer ayağının mermerinde büyük bir kırık vardır. Aynı taraftaki yuvarlak köşe profilinin alt kısmı da kırılmıştır. Aynataşı ise çok kirlenmiştir. Musluk lülesi üstünde metal kapak menteşesi ve su kabı zincirinin asıldığı metal parça hâlâ durmaktadır. Ancak paslıdır. Aynataşının yalak içinde kalan alt kısmındaki üç çiçek bezemesinde de aşınma vardır. Özellikle sağ baştaki çiçek hemen hemen tamamıyla yok olmuştur. Dinlenme taşlarından soldaki artık görünmemekte, asfalt kaldırımının altında kalmaktadır. Sağdaki dinlenme taşının ise üst taşı yok olmuş, içindeki dolgu ve metal kenetleri açığa çıkmıştır.

Çeşmenin üst örtüsü beton ile kaplanmıştır.



Resim 3. 10- Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi.



Resim 3. 11- Çeşmenin mermer cephesi.



Resim 3. 12- Aynataşı ve kitabeyi çevreleyen meyve süslemeleri.

Eyüp / Defterdar Saliha Sultan eşmesi (H. 1148 / M. 1735)

Eyüp'te, Defterdar'da, Haliç Köprüsü'nün hemen altında, Demirhisar Caddesi üzerindeki Yavedut Camisi yanında (Barışta, 1994: 427) bulunmaktadır. Saliha Sultan'ın emri ile kethüdası Lâ'li Hacı Mustafa tarafından yaptırılmıştır (Egemen, 1993: 728).

eşme, haznesi ve yanındaki terazisiyle su mimarisi açısından özel bir yapı olarak dikkat çeker. Yapı, Lale Devri öncesini, Lale Devri'ni ve sonrasını yaşayan I.Mahmut'un annesi Saliha Sultan'ın yaptırdığı diğer çeşmelerle de bir bütün oluşturmaktadır (Barışta, 1994: 427).

Dış boyutları yaklaşık 3,50x3,60 m olan çeşme günümüzde yarıya kadar toprak altındadır. Daha önceleri kemer üzengisine kadar toprak altında olan çeşme 1996 yılında yapılan çalışma sonucu bu seviyeye getirilmiştir (Resim 3.13). Çeşmenin planı, duvarların birbiriyle dik kesiştiği düzgün bir geometrik formda değildir. Ancak kareye yakın bir paralelkenara benzetilebilir. Bu biçiminin bitişik nizamda sıralanmış evlerin bulunduğu bir sokaktaki arsanın formuna uymak zorunluluğundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Sönmez, : 85). Cephesi, küfeki taşı ve kesme taştan yapılmıştır (Resim 3. 14). Esas aynataşı ve yalağı toprak altındadır. Ön cephesine yatay ve düşey silmelerle bezenmiş, iki yanda sütuncelerle sona eren iki ayak arasında sivri bir kemer yerleştirilmiştir (Barışta, 1994: 427). Çeşmenin kemeri örölerek değil, yekpare iki parçadan yapılmış ve yukarı doğru taşan kilit taşının üzerindeki çıkıntıyla kaplama ile uyumu sağlanmıştır (Resim 3. 15). Kilit taşı üzerinde aşınmış bir rozet vardır (Sönmez, : 85).

Cephede, kemer üzerinde beyaz mermere işlenmiş kitabe yer alır. Dört beyitlik üçer satırdan oluşan kitabenin her satırı oval kartuşlarla sınırlanmıştır (Resim 3. 16). Kartuşlar arasındaki boşluklar rozet çiçekleri ile süslenmiştir (Barışta, 1994: 427).

Zemin kotu ile birlikte teknenin kotu da yükselmiş, yeni dinlenme taşları yapılmıştır. Yapılan yeni (ancak kazıda açığa çıkarılan) dinlenme taşlarının yüksekliği birbirinden farklıdır.

Çeşmenin su haznesinin üstü, yatay bisküvili, dikdörtgen biçimli tuğlalarla oluşturulmuş bir aynalı tonozla örtülüdür (Barışta, 1994: 427).

Su terazisi çeşmenin sol yanında yapıya bitişik olarak yükselir. Onarımlar sırasında yapılan sıvaların döküldüğü yerlerden taş-tuğla almaşıklığı görülen duvar ortaya çıkmaktadır (Barışta, 1994: 427). Kare kesitli terazinin kesiti yukarı doğru incilir.

Daha önce de bahsedildiği gibi maalesef yapı geçen zaman içinde toprak altında kalmış ve gerekli ilgi gösterilmemiştir. Bazı yerleri kırılmış ve çimento ile onarılmaya çalışılmış

kitabenin kimi yerleri okunmaz hale gelmiştir. Kitabesi okunabildiği kadarı ile şöyledir (Egemen, 1993: 728):

“Hazret-i Sultan-ı âli şan
Gevher-i iklîl-i ismet mefhar-ı zât-ı asîl
Teşnegân-ı dehri iskaya idüb meyh-kerem
Eyledi bu çeşmeyi bünyâda fermân-ı celîl
Kethüdası ya’ni Hacı Mustafa ol pâk-dil
Mahlas-i lâ’liyyetle nâm-ü zâtı olmuşdu cemîl
Eyleyüb emr-i celîl-üş-şânını icrâyâ sa’y
Sûret-i itmâmına makdûrunu kıldı sebîl
Bula cennetde mükâfâtın didim târihini
Kıldı Sultan çeşmesin dünyada ayn-ı selsebîl (1148)” (Egemen, 1993: 728).



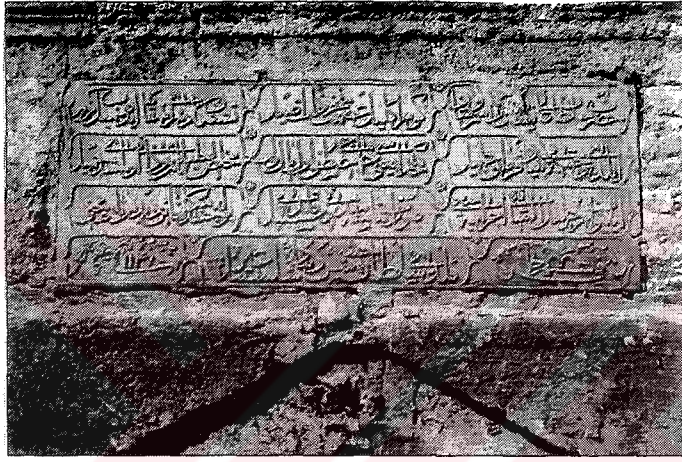
Resim 3. 13- Defterdar Saliha Sultan Çeşmesi’nin genel görünüşü (Sönmez, 83).



Resim 3. 14- Çeşmenin küfeki kaplamalı ön cephesi ve yanında su terazisi.



Resim 3. 15- Çeşmenin kemeri ve kilit taşı üzerindeki rozet.



Resim 3. 16- Çeşmenin mermer kitabesi.

Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi (H.1145 / M.1732)

Taksim Sıraselviler Caddesi'ndeki Kazancı Yokuşu'nda, Kazancıbaşı Camisi Sokağı'nın Başkurt Sokağı ile kesiştiği köşede, Kazancı Camisi'nin karşı köşesindedir.

Çeşmenin bânisi Köprülüzade Kaymakam Hafız Ahmet Paşa, Numan Paşa'nın oğludur. 1769'da Mısır'da ölmüştür. Çeşme Türk klasik mimari üslubunun değerli örneklerindendir (Tanışık, 1945: 73).

Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi kesme taştan yapılmıştır ve su haznesi arkasındadır. Pahlı olan duvarda yer alan çeşme ise mermerdendir (Resim 3. 17). Çeşmenin her iki yanında zeminden saçak kısmına kadar uzanan iki sütunce çeşmeyi sınırlar. Sütuncelerin iç kısmındaki silmeler ise cepheyi dikdörtgen bir çerçeveye alır (Kargı, 1993: 492).

Çeşmenin basık sivri kemerinin taşları beyaz ve somaki mermer ile alması olarak

ör÷lmüştür. Kilit taşı üzerinde yıldız çiçeğinden türetilmiş bitkisel motifli bir rozet bulunur. Ayrıca kemerin her iki yanında yer alan ve silmelerin çevrelediğı üçgenler içinde de birer rozet vardır. Bu rozetlerin içinde yıldız çiçeğı ile girift kıvrım dallardan oluşan, stilize bitkisel motifler yer alır (Kargı, 1993: 492).

Kemerin dış hattında ince ve zarif bir silme, üzengi seviyesine kadar iner ve ucu yere bakan bir palmetle son bulur. Kemer nişi içinde çeşme aynasını yatay bir şerit halinde geçen, üzeri grift kıvrım dallarla süslü bir bordür bulunur. Bu bordürün altında da bir sıra mukarnas yer alır. Kemer iç yüzlerinde ise aşağı doğru işlenmiş birer püskül bulunur (Kargı, 1993: 492).

Çeşme cephesinin taşla kaplı yan yüzlerinde, su haznesi duvarına yerleştirilmiş birer niş yer alır (Kargı, 1993: 492).

Kemer çerçevesinin üzerinde dikdörtgen kitabe yer alır. On üç beyitten oluşan kitabe Acemkılıcı Mustafa Efendi'nin büyük oğlu Behçet Mehmet Efendi tarafından yazılmıştır (Tanışık, 1945: 73). Tarih beyiti şöyledir:

“Behçeti atşana tarih-i hitamın söyledim

Çeşme-i Ahmet Paşa oldu cari ab-ı sâf 1145 (1732 M.)” (Tanışık, 1945: 73).

Çeşme, suyunu Taksim Suları'nın, Kazancı Yokuşu'na inen kolundan alır. Ancak suyu akmamaktadır. Ayrıca yalak kısmı yok olmuş, sonradan çimento ile uygun olmayan bir yalak yapılmıştır. Çeşmenin önceden var olduğu bilinen saçağı artık bulunmamaktadır.

Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi, belki de bir süre önce ilgilenildiğinden, pek problemli görünmemektedir. Ancak su haznesini sol yandan saran sarmaşık, yalak içinde büyüyen zakkum çiçeğı ve derz aralarındaki küçük otlar yapı için olumsuz durumlar oluşturabilecektir. Bu nedenle temizlenmeleri yapı için daha uygun gör÷lmektedir. Zaman içinde yol seviyesi yükseldiğinden, orijinal olmayan çeşmenin yalağı zemin altında kalmıştır ve saksı gibi toprak doldurulup çiçek ekilmiştir. Çeşmenin aynataşının ortasında küçük metal bir kapak vardır. Çeşmenin musluğu yoktur. Küfeki kaplamalı yan cephelerde yer yer yosunlaşma, kırılma ve aşınma göze çarpmaktadır. Su haznesinin üstü eğimli beton ile kaplanmış ve üstüne bitüm dök÷lmüştür.



Resim 3. 17- Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi.



Resim 3. 18- Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi yan cephesi.

3.1.3 Yapının mimarı ve belli başlı sanatçıları

Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin kitabelerinde ve dönemine ait yazılı kaynaklarda kim tarafından yapıldığı konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla yapının mimarı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Kayserili Mehmet Ağa'nın mimarbaşılığı döneminde yapılmıştır. Padişah ve sultanların hayır eserleri çoğunlukla mimarbaşılar tarafından yapıldığı için çeşmenin de döneminin mimarbaşına ya da tasarımının Hassa Mimarlar Ocağı'na mensup bir mimara yaptırıldığı ve mimarbaşının onayıyla uygulandığı kabul edilir (Koçu, 1958: 1679).

Çeşme ve sebilin kitabeleri, 18.Yüzyılın ünlü şairlerinden Seyyid Vehbi'ye aittir. Kitabelerin hattatı ise Eğrikapılı Mehmet Rasim Efendi'dir.

3.1.4 Kitabeleri

Çeşmelerin ve sebilin kitabeleri 18.Yüzyılın ünlü şairlerinden Seyyid Vehbî'ye aittir ve hattatı Eğrikapılı Mehmet Rasim Efendi'dir (Eyice,1991: 310). Sebilin ikiyanındaki çeşmelere, on birer beyit olarak hakedilmiş (Resim 3. 19, 3. 20) beşer buçuk kıtalık iki kitabenin (Tanışık, 1945: 73) günümüz harfleriyle yazımı şöyledir:

Kuzeydoğu (Perşembe Pazarı yönü) Cephesindeki Çeşmenin Kitabesi

Menba'i âbı Zulâl-î Merhamet
 Lücce-i per-cûşu ihsân-ü sehâ
 Devha-i per-berk ve bârı saltanat
 Şems-ü ismet mâder-i Zill-î hudâ
 Vâlide Sultan ki etmiş âleme
 Destü Cûden mukassem âbı'ata
 Zikr-ü fikri bâkiyat-ı Salihât
 Kârı hayrat-i hasandır daima
 Fi sebilillah nice âsar ebûb
 Eyledi kesb-i rızâ-yı kibriyâ
 İşte ez cümle budulcu çeşme kim
 Teşne-i lebdi hızır ve İskender ona
 Cârî hafızlar gibi her lûlesi
 Süre-i 'Kevser' okur subhu mâ'

Mâ-ı hasal bu âb-ı cânıbı huşâ ile
 Oldu şâdan ruhu pâk Mustafa
 Onu da cennette sir-ab eyleye
 Saki-i Kevser Âli Murtazâ
 Dediler hayatın vasfını
 Gûş edub söylersen ‘amâ-ı hübya
 Bâri bir mümtaz tarih eyleyüb
 Vâlide Sultanın iç hayrına mâ’ (Barışta, 1995: 15).

1145 (1732)

Tanışık kitabenin tarih mısralarını şu şekilde vermiştir:

Dediler abıhayatın vasfını gûşedip söylersin amma Vehbiya

Bari “bir” mümtaz tarih eyleyip “Valide Sultanın iç hayrına ma” (Tanışık, 1945: 75)



Resim 3.19- Doğu (Perşembe Pazarı yönü) Çeşmesi’nin kitabesi.

Kuzeybatı Cephesindeki (Atatürk Köprüsü Yönü) Çeşmenin Kitabesi

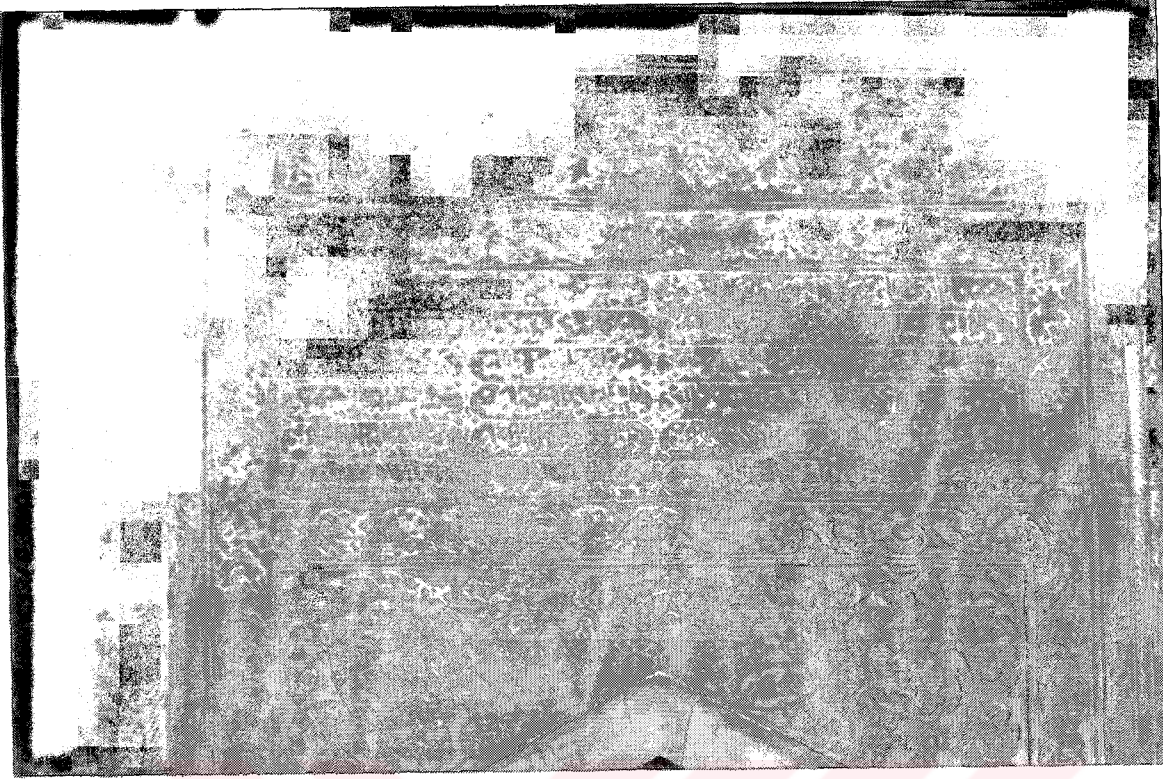
Hazret-i Valide Sultan Yani
 Mâdır Hazret-i Sultan Mahmûd
 Matla-ı Şems-i hilafet ki anın
 Ferru ve sâye-i Hallâk-ı Ve dūd

Amel-i Salihadır sa'yını Müdâm
 Kâridir Kesb-i rızâyı Ma'bûd
 Havz-ı himmet kereminde memlû'
 Feyzi ri'fet eserinden meşhûd
 İşte ez-cümle bu âsârına bak
 Lâzım ise eğer ityan-i şühûd
 Nice kez yandı yakıldı Galata
 Gösterüb tab-ı 'atşî ateş ve dûd
 Kimse su serpmeydi illâ keremi
 Komadı teşne leb-i tab-ı elûd
 Hacı a'mâ denilen semte edüp
 Çeşme açmağla ilâc-ı behbûd
 Oldu bir hayra muvaffak ki olur
 Ecri cennetteki havzı mevrûd
 Hem anın hem sene devrânın ola
 Omrü Hızır ile zamânî memdûd
 Oldu tarihe seza ey Vehbî
 Çeşme-i Valide-i Han Mahmûd (Barışta, 1995: 13).
 1145 (1732)

Sebil Üzerindeki Kitabe

Valide Sultan âli-şân himmet-ı meşrebin
 Ayn-ı cûdundan gel ey lûbtesine şîr-û şeker iç
 Devr-i İskender'de olsa Hızır derdi gösterib
 İşte ma'ı aynu'l-hayatı buldum ey İskender iç
 Tıfl-u müdrîk lulesine vermezdi mehdi dayeye
 Deseler ister su iç isterse Şîr-i mâder iç
 Subesû' gûyâ lisân-i kule ile çeşmeler
 Çağlayıb şerbet fûrûşan gibi derler 'anber iç
 Sahibu'l hayrın duasını sû gibi ezberle de
 İşte su işte sebil ister vûzu al ister iç
 Vehbiyâ tarihin irşab et attaş-i ümmete

Gel Sebil Valide Sultan'dan ab-ı kevser iç (Barışta, 1995: 17).



Resim 3. 20- Kuzey (Atatürk Köprüsü yönü) Çeşmesi'nin kitabesi.

3.1.5 Semte ve çeşmeye su sağlanması

Türk toplumunda susuzluğu gidermenin sevap oluşu, temizliğin önemi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok yerinde büyük-küçük su tesisleri inşa edilmiştir. Doğal afetlerle yer yer zarar gören bu yapılar, onarımlarla günümüze kadar ulaşmışlardır (Çeçen, 1954: s.no yok).

Boğaziçi, Beyoğlu ve Galata semtlerine su sağlayan Topuzlu Bend ve Taksim Suyu Tesisleri H.1144 / M.1731 yılında tamamlanmıştır. Sultan I.Mahmut tarafından yaptırılmıştır (Çeçen, 1954: s.no yok).

Galata bölgesinde sarnıçlarda yeterince su birikmemesi ve kazılan kuyulardaki suların acı çıkması üzerine (İnciyan, 1976: 101), Sultan I.Mahmut, Bahçeköy taraflarından semte su getirmiştir. Tesislerin 1463 keseye mal olduğu ve Saliha Sultan adına inşa edildiği (İnciyan, 1976: 122) belirtilir. Tesisin açılmasından sonra semtte çok sayıda çeşme ve sebil yapılmıştır (I.Mahmut Çeşmesi, Reis İsmail Efendi, Defterdar Mehmet Efendi Çeşmeleri ...gibi). İnciyan bu çeşmeleri ve banilerini sayarken öncelikle "Azapkapısı'ndakinin Sultan Mahmud'un validesi Salihe Sultan tarafından" yaptırıldığını anlatır (İnciyan, 1976: 101).

Taksim Suyu Bahçeköy'deki 420 metrelik su kemerinden ve geniş bir galeriden geçerek

Taksim Maksemi'ne geliyor, buradan ayrılan künklerle Galata, Beyoğlu ve Boğaziçi'ndeki çeşmelere dağıtılıyordu (Çeçen, 1976: s.no yok).

Yapılan tesislerin "açılışı için, I.Mahmud "alay-ı azim" ile Taksim'e çıktı. Valide Sultan ve Harem halkı da koçularla Taksim'e geldiler. Padişah, annesinin koçusunu karşıladı. Saliha Sultan dua ile makseminden çeşmelere su saldı. O gün büyük bir ziyafet verildi." (Sakaoğlu, 2000: 373).

Taksim Suyu Tesisleri'ni inceleyen Naci Yüngül de, yapılan bu hizmet için Suphî Tarihi'ne dayanarak, inşa edilen tesisin mesleklerinde uzman olan mimar ve mühendisler tarafından usulüne uygun olarak yapıldığını ve Eyüp Kazası'na bağlı Bahçeköy ile Balaban Köyü sınırlarında kalan Balaban Deresiyle eski Bağlar Deresi'nin sularını kente ulaştırmak amacıyla inşa edildiğini aktarır. Ayrıca 21 gözü bulunan Bahçeköy Kemerinin, 560 arşın uzunluğunda, 43 arşın yüksekliğinde olduğunu belirtir. Açılıшта (H.1144 yılı) Padişah, sadrazam, şeyhülislam ve diğer devlet büyükleri ile birlikte suyun başına gidilerek, suyun tesisattan akışının izlendiğini, açılış sonrasında da bina emini ve mimarbaşından başlanarak inşaatta görevli tüm çalışanlara hediyeler ve bir ziyafet verildiğini aktarır (Yüngül, 1957: 7).

Ayrıca Yüngül kitabında Galata ve Azapkapı'ya su getiren ana hattı ve kollarını (Harita 3.2) ve buna bağlı olan çeşmeleri ayrıntılı olarak tanımlamıştır.

3.1.6 Yapım tekniği ve malzemeleri

Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi kargir malzeme ile yığma teknikte inşa edilmiştir. Kargir malzeme ile inşa edilen duvarlar dış cephede tamamen mermer ile kaplanmıştır. Yapının orijinal saçak ve çatısı ahşaptır. Ancak bugün görülen çatı 1952-53 restorasyonunda betonarme olarak yapılandır.

Yapı, bir sebîl, su haznesi ve iki çeşmeden oluşur. Su haznesi 547x629 cm ölçülerindedir ve köşeleri yuvarlatılmıştır. İçte duvar kalınlıkları arka cephede yaklaşık 155 cm, yanlarda ise 145 cm.dir ve duvarlar sıvalıdır. Haznenin aynalı tonozunun eğimi, zemininden 360 cm yükseklikte başlar. Tonozun başladığı seviyede, her iki yöne metal gergiler yerleştirilmiştir. Zemini ise düzgün değildir ve şapla kaplıdır.

Dairesel biçimli olan sebîl cephesi +121 cm kotuna kadar, 56 cm kalınlığında, dışta mermer kaplamalı kesme taş duvar üzerinde yer alan 22 cm çapındaki mermer sütunlarla dört bölüme ayrılmıştır. Sütunlar arasına yüksekliği 200 cm olan bronz şebekeler yerleştirilmiştir. Şebekelerden sonra bezemeli mermer kaplama saçağa kadar devam eder (Sönmez, Seçkin ve Çiftçi, 2001: 73).

Sebîlin iç duvarları ve tavanı sıvalıdır. Tavanda ve saçakla birleşim yerlerinde metal gergiler yer alır. Döşemesi 30x30 boyutlu mermer ile kaplıdır. Ayrıca sebîlin tezgahı da koyu renk taştan yapılmıştır.

Tamamı ile mermer kaplı cephelerde Marmara mermeri kullanılmıştır. İki yanında yer alan çeşmelerle sebîlin kaplamaları yoğun bezemelidir. Özellikle çeşme cephelerinde oldukça büyük boyutlu mermerlerin (90x250 cm, 125x160 cm gibi) kullanıldığı görülmüştür. Bezemeli kaplamalarda derzler çok incedir. Kaplamalar özenli bir işçilikle monte edilmiştir. Çeşmelerin sökülen musluk yerlerinden alınan ölçülerde aynaların mermer kalınlığı, Kuzey Çeşmesi'nde 3.5 cm.den sonra, 6.5 cm derinlikle birlikte 10 cm., Doğu Çeşmesi'nde ise 11 cm.dir (Sönmez, Seçkin ve Çiftçi, 2001: 73). Her iki çeşmenin de aynataşı kabarası bronzdur.

Yapının Güneydoğu, Güneybatı ve Kuzeybatı cephelerindeki kaplamalar bezemeli değildir. Bu cephelerde, cephe bütününde çerçeve oluşturacak biçimde yerleştirilmiş bir bordür, köşelerde kum saatleri, abdest musluklarını çevreleyen ayna taşları ve zeminden 119 cm yukarda, arka ve yan cepheleri dolanan balık sırtı desenli bir silme vardır (Sönmez, Seçkin ve Çiftçi, 2001: 72). Ayrıca ön cephede saçak altını dolanan palmet suyu, bu cephelerde de devam eder. Cephelerdeki mermer kaplamaların derz düzenleri kimi yerlerde (özellikle Kuzeybatı cephesinde) bozulmaktadır. Bu durumun restorasyon ve bakım çalışmaları

sırasındaki müdahalelerden kaynaklandığı sanılmaktadır. Derz düzeni en az değişen cephe Güneybatı cephesi, arka cephedir. Yalnızca hava penceresinin olduğu sırada değişiklik gözlenir. Kuzeybatı cephesi ise derz düzeni açısından en fazla değişime uğrayandır. Yatay derzlerin kaydığı çok net görülmektedir. Ayrıca renk ve doku değişiminden yeni mermerler kolayca anlaşılmaktadır. Güneydoğu cephesinde musluk aynalarının bulunduğu kısımda bazı düzensizlikler vardır. Üst kısımda ise yalnızca orta bölümdeki kaplamalarda yer yer kayma vardır (Sönmez, Seçkin ve Çiftçi, 2001: 72).

Betonarme saçak ve çatı kurşun ile kaplıdır. Saçak kornişinde desenli metal festonlar kullanılmıştır. Sıvalı olan saçak altına kalem işi süslemeler yapılmıştır.

Yol seviyesinden 123 cm aşağıda olan çeşmenin zemini mermer kaplıdır. Arka ve yan cephelerde 50x50 cm boyutlu, sebil önünde ise ııınsal yerleştirilmiş yaklaşık 23x52 cm boyutlu malzeme kullanılmıştır. Yapı etrafına 1953 restorasyonunda yapılan çevre duvarı ise küfeki kaplamalıdır.

3.1.7 Bezeme Programı

Saliha Sultan Çeşmesi'nin Tersane Caddesi'ne bakan Kuzeydoğu Cephesi, iki yanında dikey dikdörtgenden oluşan simetrik çeşmeler ile onların ortasında yer alan, yarım daire biçiminde dışa taşan sebilden oluşur. Bu cephe mermer kaplama üzerine oyma tekniğıyle hiç boş yer bırakılmadan işlenmiş bezemeleriyle dikkat çeker. Kuzeydoğu cephesinin bezeme programı geleneksel süsleme özelliklerinin yanı sıra, kaselere yerleştirilmiş meyve fidanları, perspektif endişesi taşıyan küçük sehpalar üzerine oturtulan vazolar içindeki çiçek buketleri gibi yeni bir anlayışı yansıtan motiflerden oluşmaktadır (Arslan, 1992: 177). Süslemeler klasik dönemin sadeliğıne uymayacak derecede yoğun olsa da kimi yazarlar, örneğın Eyice tarafından “gözü rahatsız etmez ... Lale Devri üslubundaki yabancılaşma safhasına işaret etmekle beraber klasik Türk zevkine çok aykırı düşmez... Böylece Azapkapı Saliha Sultan Sebil ve Çeşmesi'ni Türk sanatının bir devrini temsil eden en değerli ve güzel eserlerden biri olarak görmek mümkündür” (Eyice, 1991: 310) şeklinde bahsedilir.

Çeşmenin yan ve arka cepheleri ise çerçeve biçiminde dolanan bordür ve sütüncelerle dikdörtgen yüzeylere ayrılmış, yüzeyler düz mermerlerle kaplanmıştır. Yalnız muslukların ayna taşlarında bazı süslemelere yer verilmiştir. Ayrıca ön cephede saçak altında devam eden mukarnas şeridi ve palmetli bezeme yan ve arka cephelerde de devam ettirilmiştir.

Çeşmeler

Çeşmelerde, yan cephelerle birleştiği köşedeki balıksırtı sütüncelerden sonra cephenin düşey hatlarını oluşturan düzenlemeler başlar. Bu hatları oluşturan, kulplu saksılar içindeki meyve ya da hurma ağaçlarıyla bezeli düşey bir bordür (Resim 3.31,....,41)gibi ele alınan yüzey ile altta ve üstte yine kum saatleriyle biten burmalı sütüncelerdir. Sebil çeşme bağlantısında da meyve ağaçları ile bezeli düşey bordür kullanılmıştır (Resim 3. 21). Meyve ağaçlarının oluşturduğu bordür üstte “Maşallah” yazısı ile sona erer. Çeşmeleri de sınırlayan burmalı sütüncelerin yüksekliği, cephe köşelerindeki sütüncelerden fazladır. Ayrıca kum saatlerinin altları mukarnashdır ve bezemesi de daha yoğundur. Çeşme saçağa, enli bir palmet sırası ve altındaki mukarnas şeridi ile bağlanır (Resim 3. 42).

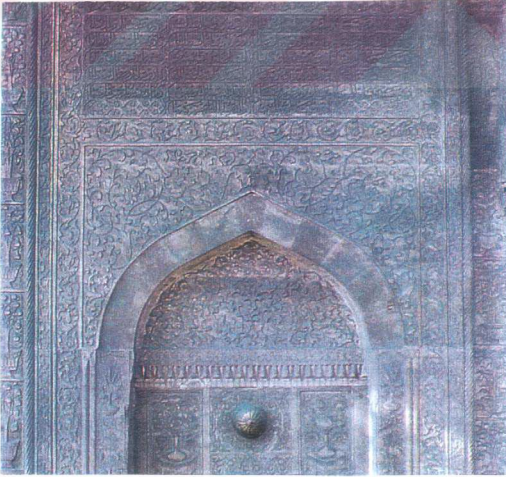
Cephede, burmalı sütüncelerden içe doğru ilk olarak yapraklı bir Rumi bordür, yanında da kıvrım dallar, lale ve çiçeklerle işlenmiş ikinci bordür gelir. Bu bordürler yalnızca düşey doğrultulu değildir. İlki üstte yatay devam eder ve çeşme yüzeyini üç yönden dolandır. İkincisi ise onun altında bir ve daha altlarda iki yatay kolla cepheyi panolara ayırır. Üstteki pano üzerine S kıvrımlı bitkisel bezemeler işlenmiş, alttakine ise kitabe metni yerleştirilmiştir (Resim 3. 25). Sivri kemerin üçgen köşelikleri kıvrık dal ve yapraklar ve çiçek motifleriyle bezenmiştir. Kemer aynası da S ve C biçimli kıvrık dal ve yapraklar, boru çiçekleri, yıldız ve küpe çiçekleri ile donatılmıştır (R.3. 24). Kemer aynasından sonra palmetli bir bordür ve bir mukarnas sırası üst kısmı çeşme aynasına bağlar (R. 3.22,23). Palmetli bordür ve mukarnas sırası kemerin iç yüzünde de devam eder ve aşağı bakan bir püsküle bağlanır.

Üstten teğetli, çift merkezli sivri kemerle birbirine bağlanan iki ayak arasındaki niş içinde bezemeli ayna taşları bulunur. Yalak içindeki de sayılırsa üç yatay mermer bloktan oluşan ayna taşı altı pano ile bezenmiştir. Dikdörtgen çerçeve içine, köşe üçgenleri rozet çiçekleri ile bezenmiş C kıvrımlı rokoko bir kemer işlenmiştir. Bu kemerin ortasına çevresi yaprak motifleriyle çevrelenmiş, yıldız çiçeği biçimli rozet yerleştirilmiştir. Musluk lülesi rozetin altında yer alır.

Aynataşının üstünü bezemeli üç pano süsler. Panolardan baş ve sondaki ikisi, perspektifli görüntüsü işlenen çokgen biçimli sehpa üzerine oturtulan şişkin gövdeli, uzun boyunlu vazolar içindeki çiçeklerden oluşur. İki panonun ortasında ise çevresi kıvrık dal, küpe, gül, yıldız çiçeği gibi bezemelerle, daire biçimli bir suyun çevrelediği bronz kabara yer alır. Bir kare içine oturtulan dairesel suyun köşeleri rozet çiçekleriyle süslenmiştir. Kabaralı panonun altında da açık ve kapalı palmetlerle oluşturulmuş bir bordür vardır. Aynataşının iki yanındaki



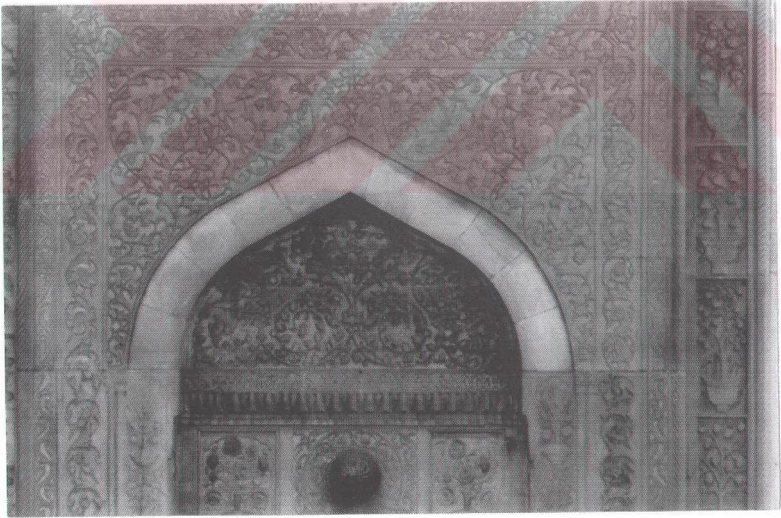
Resim 3. 21-Doğu Çeşmesi, sebil ve yan cephe ile bağlantısı.



Resim 3. 22- Doğu Çeşmesi aynataşı ve bezemeleri.



Resim 3. 23- Kuzey Çeşmesi'nin aynataşı ve kemer içi ayrıntısı.

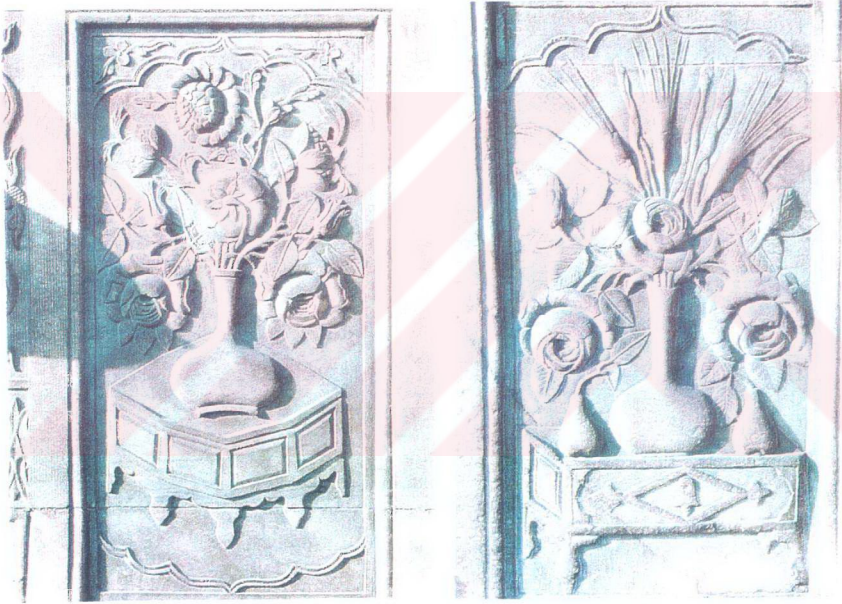


Resim 3. 24- Kuzey Çeşmesi'nin kemer aynası ve üstü bezemeleri

panolarda da kısa ayaklı perspektif gösterimli sehpalar üzerinde yine uzun boyunlu, şişkin gövdeli vazolar içinde çiçekler işlenmiştir. Vazonun iki yanına, sehpa üzerinde konan iki armutla natürmort tamamlanmıştır (Resim 3. 26, 3. 27).

Aynataşlarının iki yanında ve çeşmenin kemer ayaklarını oluşturan kısımlarda üst üste üç vazo ve içindeki çiçek düzenlemeleri, burmalı sütüncelerin dışındaki düşey bordürlere benzer biçimdedir. Bu bordürlerin aynataşı tarafındaki köşesinde de burmalı, fakat diğerine göre küçük bir sütünce vardır (Resim 3. 28, 29, 30).

Mermer yalaklar çeşme yüzeyinden taşkın inşa edilmişlerdir. Yüzeyleri bezemesizdir.



Resim 3. 26, 3. 27- Çeşmelerin aynataşı etrafında yer alan perspektifli sehpalar üzerindeki çiçekli vazo kabartmaları.



Resim 3. 28, 29, 30- Çeşme yüzlerindeki kemer ayaklarının üzerine üst üste bordür gibi yerleştirilen çiçekli vazo motifleri.



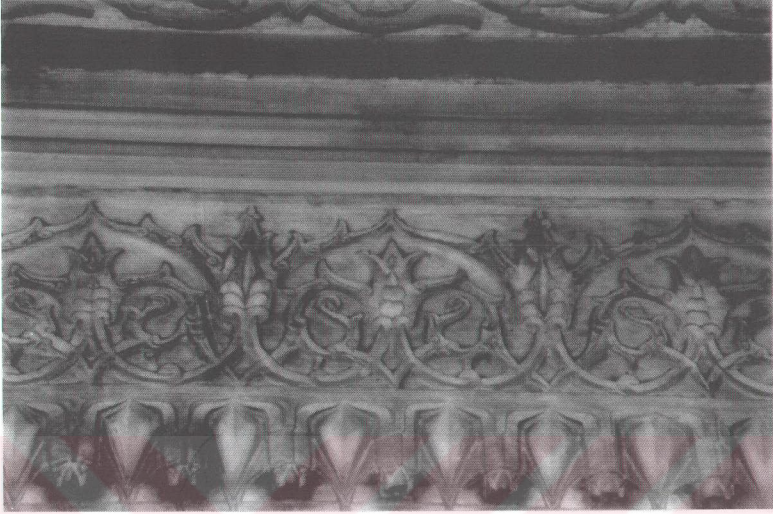
Resim 3. 31,32,33,34- Çeşme yüzlerini düşey olarak sınırlayan bordürde yer alan kulplu kaselerde meyve fidanları



Resim 3. 35, 36, 37, 38- Çeşme yüzlerini düşey olarak sınırlayan bordürde yer alan kulplu kaselerde meyve fidanları



Resim 3. 39, 40, 41- Çeşme yüzlerini düşey olarak sınırlayan bordürde yer alan kulplu kaselerde meyve fidanları



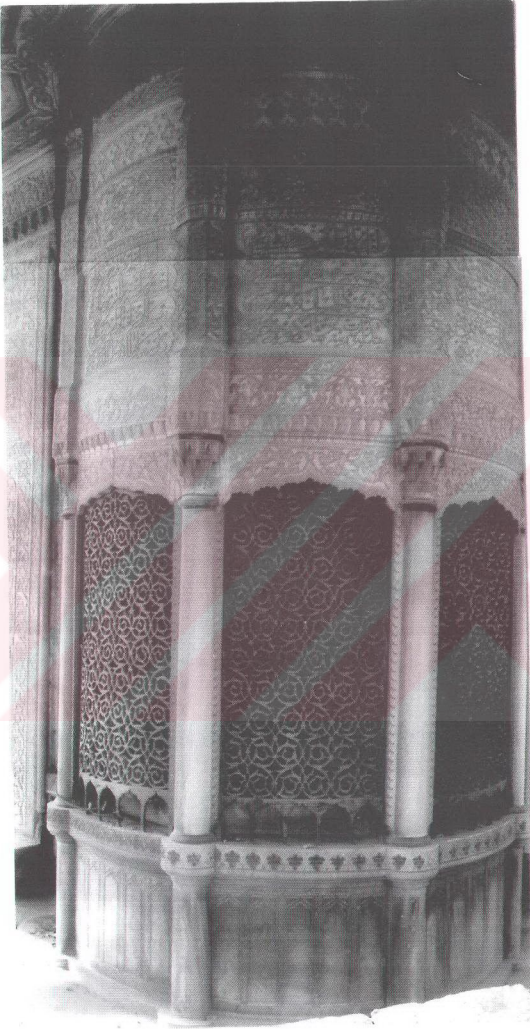
Resim 3. 42- Çeşmenin saçakla birleşim detayı.

Sebil

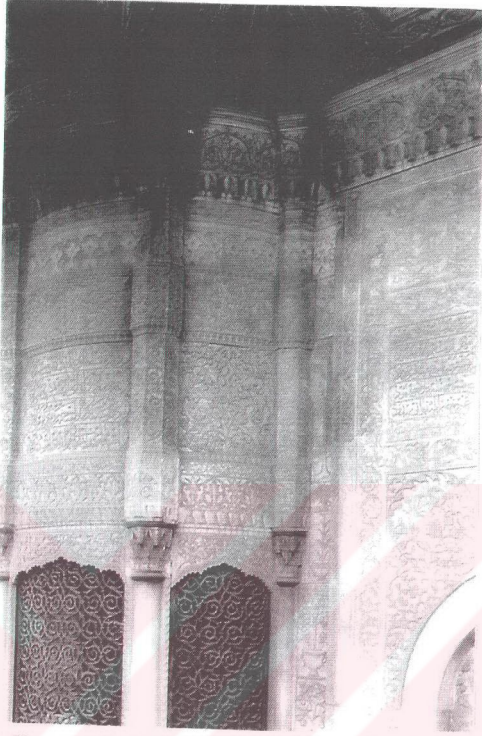
Çeşmenin sebil kısmı bir basamaklı bir podyum üzerine oturur (Resim 3. 43). Açıklıklar dışında kalan tüm yüzeyleri bezemelidir. Sebilin mermer kaplamalı parapeti düşey yerleştirilmiş dikdörtgen sıraları ile bezenmiştir. İçi dilimli bu dikdörtgen süslemeler üzerine profilli bir parapet silmesi konmuş ve ön yüzü de bir sıra palmetle süslenmiştir. Profilli silmenin üzerinde mermer sütunlar ve pencere açıklıkları yer alır. Kapı boşluğuna gelindiğine palmetle bezeli silme kesilir ve açıklık sonrası yine devam eder (Resim 3. 44).

Kapı boşluğu pencerelerden farklı tasarlanmıştır. Açıklığın üstünde ortasında bir rozet yer alan iki tarafı Rumilerle kuşatılmış bir pano vardır. Pano üstünde Besmele ve “Zil mevcei havzi naim abest” mısrası yazılıdır (R. 3.45). Yazının üstünde ise ortası bir palmetle bezenmiş taç bulunur. Tacin iki yanında sütunlara dayanan yarım palmetler ortaya doğru uzatılmış birer hurma dalı ile süslüdür. Üstünde ise yüzeyi kıvrık dal, yıldız, boru çiçeğine benzeyen küpe çiçekleriyle bezenmiş, kör dilimli bir kemer yer almaktadır. Pencereler üzerinde de bu dilimli kemere benzeyen, kör olmayan kemerler bulunur (Barışta, 1995: 59,60).

Sütunların başlıkları, altında çiçeklerle düzenlenen bir su bulunan üst üste mukarnas sırasından oluşur. Pencere açıklıkları bir mukarnas sırasıyla başlayan, kuşaklara ayrılmış,



Resim 3. 43- Sebil bezeme düzeni.



Resim 3. 44- Kuzey cephesinde sebil şebekeleri ile saçak arasında bezeme düzeni.

geniş bir alnlıkla taçlanmıştır. İlk geniş kuşak Rumi ve palmetlerden oluşur. Onun üzerinde kıvrık dal ve çiçeklerden oluşan ince bir bordür yer alır. Tüm kuşak aralarına dile benzeyen ince yaprak biçimli bezeme işlenmiştir. Bezemeli bu kuşaklar plaster biçiminde sütunlar üzerinde de devam eder ve sebili çepeçevre sarar (Resim 3.43). Sebilin orta kısmında, üç açıklık üzerinde, yaprak biçimli ince bordürler arasında, dörder satırlık üç kitabe bulunur. Kitabeler kıvrık dallarla bezeli sütüncelerle sınırlandırılmıştır (Barışta, 1995: 60).

Diğer sütünceler arasında kalan kitabesiz yüzeyler, aşırı kıvrımlı dallar, yapraklar ve yıldız, küpe çiçeği gibi çiçeklerle süslenmiştir. Oluşturulan kompozisyonun üzerinde dile benzeyen yaprak biçimli bordür tekrarlanmıştır. Bu bordür sebilin iki yanındaki çeşmelere kadar devam eder. Üstünde ise sütüncelerde de kesintiye uğramayan kıvrık dal, yaprak, boru çiçeğine benzeyen küpe çiçeği, yıldız ve krizantemlerden oluşan bir bezeme kuşağı vardır. Mukarnas sırasından önce de ince Rumi palmet suyula sınırlı, palmet bordürü işlenmiştir. Mukarnas sırasından sonra gelen enli palmet suyula sebil yüzeyi saçığa bağlanmaktadır (Barışta, 1995:

62,63).

Sebin bronz şebekelerinin motifleri mermerler üzerindeki bezemelere uygun yapılmış, altlarında şerbet dağıtımı için kaş kemerli beşer açıklık bırakılmıştır.



Resim 3. 45- Sebil giriş kapısı ve üstündeki bezemeler.

Yan ve arka cepheler

Yapının Kuzeybatı, Güneybatı (arka) ve Güneydoğu cepheleri ön cephe gibi yoğun bezemeli değildir. Üç cepheyi de ayna taşının üstünde yer alan ve yatay silme şeklinde tasarlanmış, üzerine kaydırmalı sıralarla yerleştirilmiş yapraklardan oluşan enlice bordür dolanır (Resim 3. 46). Bordürün altındaki kısma ise ayna taşları konmuştur.

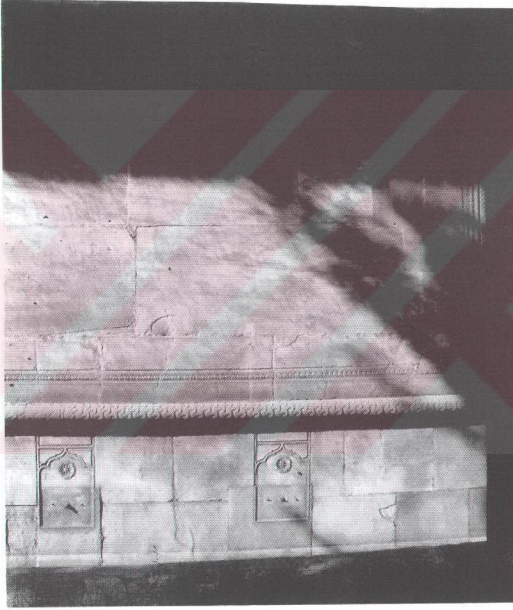
Güneydoğu cephesi birbirinden farklı mesafede bulunan üç ayna taşı ile bezenmiştir. Ayna taşları dilimli, kör bir kemerin ortasına yerleştirilen bir rozetle süslüdür. Yıldız çiçeğinden gelişen rozetlerin çevresinde dilimli yapraklar yer alır. Rozetlerin altında ise musluk lüleleri bulunmaktadır. Dikdörtgen biçimli ayna taşlarının üstünde, içi süslemesiz yatay bir başka dikdörtgen bölüm vardır. Aynataşı ve üstündeki bezemesiz bölümü silme biçiminde bir kuşak çevrelemektedir. Önce de bahsedildiği gibi aynataşlarının üzerinde geometrik karakter gösteren bitkisel bezemeli bordür bulunmaktadır (Resim 3. 47). 16.cm genişliğindeki bu bordürün üstünde 7.5 cm genişliğinde yapraklardan oluşan ikinci bir bordür dolanır. Arka cepheye geçişte bu bordürü, gövdesi çavuş nişanı şeklinde bezenmiş bir sütünce sınırlar (Resim 3.50). İnce yaprak bordürü saçak altındaki mukarnaslara kadar yükselip, dikdörtgen bir çerçeve oluşturur.



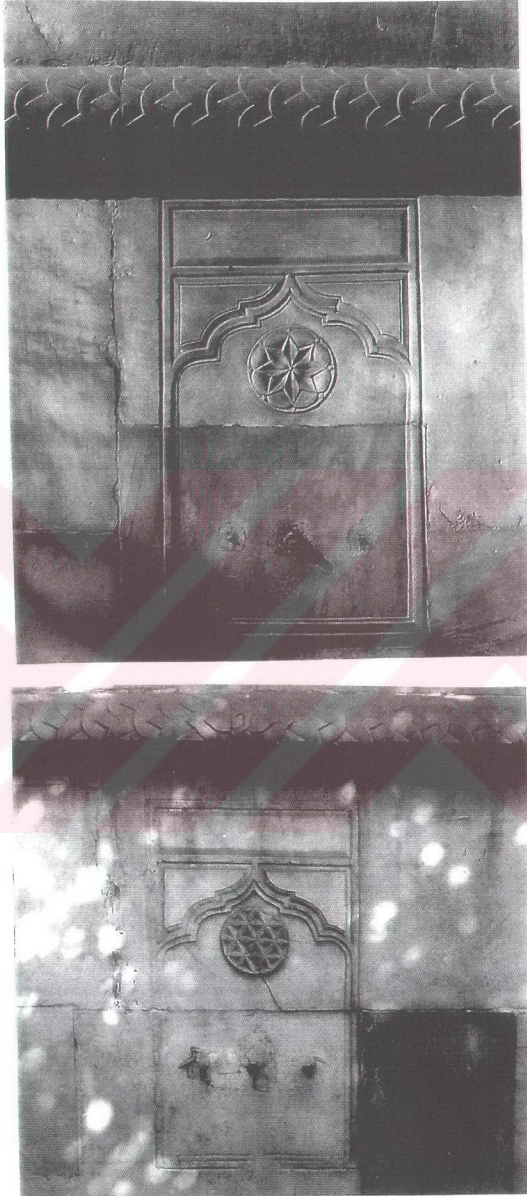
Resim 3. 46- Kuzeybatı yan cephesinde mermer kaplamalar ve yatay silme.

Kuzeybatı cephesi de Güneydoğu cephesi ile aynı bezeme özelliklerini gösterir. Yalnız ayna taşları konusunda diğerlerinden ayrılır. Bu cephede iki ayna taşı vardır ve diğer cepheden daha aşağıdadır (Resim 3. 46).

Güneybatı (Arka) cephesi yan cephelerden farklı boyut ve konumda üç ayna taşına sahiptir. Bezemesiyle ortadaki ayna taşı diğerlerinden farklıdır (Resim 3. 47). Kör dilimli kemerin içindeki rozete yedi yıldız işlenmiştir (Resim 3. 48, 49). Bu cephedeki bir başka özellik de yatay silme biçimli bordürün ortasında yer alan zincir motifidir. Ayrıca yan cephelere birleşen kum saatleri de diğerlerinden farklıdır (Resim 3. 51).



Resim 3. 47- Güneydoğu yan cephesi mermer kaplamaları ve abdest muslukları.



Resim 3. 48, 3. 49- İki farklı abdest musluğunun ayna taşları



Resim 3. 50- Kuzey köşesinde yer alan çavuş nişanlı kum saati.

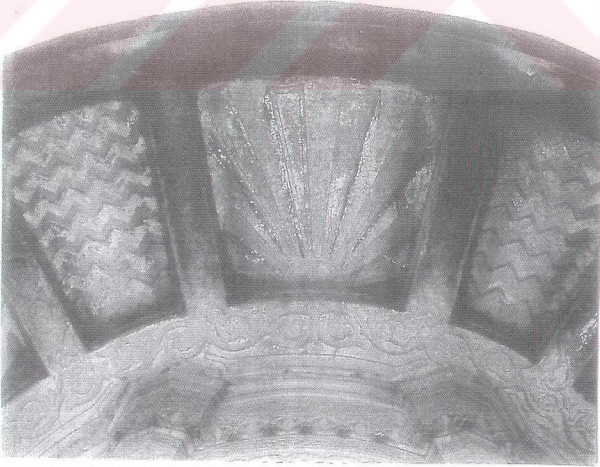


Resim 3. 51- Güney köşesinde yer alan kum saati.

Yapının saçak altı bezemeleri orijinal değildir. 1952-53 restorasyonunda, sıva üzerine kalem işi olarak yapılmıştır (Resim 3. 52). Çeşmenin geometrisine uygun biçimlenen saçığın ön cephede alt yüzü ışınsal bölümlenmelerle panolara ayrılmış (Resim 3. 53), pano içleri süslenmiştir. Tüm panoların arasında ise sarmal çiçek bordürü dolanmaktadır. Arka ve yan cephelerde ise dikkörtgen ve kare panoların içi iki yönde taranmıştır.



Resim 3. 52- Çeşmenin saçak altı bezemesinden köşe detayı.



Resim 3. 53- Sebilin saçak altı bezemesinden detay.



Resim 3. 53- Yapının örtü sistemi.

4. SALİHA SULTAN ÇEŞMESİ KORUMA VE RESTORASYONU

Yapı için restorasyon önerileri geliştirilirken öncelikle 1952-53 restorasyonu belge olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle restitüsyon analizi ile elde edilen sonuçlara göre yapı üzerinde herhangi bir değişim düşünülmemiştir.

Çeşme'nin mermer kaplamalı cepheleri için, öncelikle sorunlar ifade edilerek, uygun temizlik ve onarım yöntemleri sunulmuştur. Ayrıca yapının, içinde bulunduğu yoğun trafik ve etkilerinden nasıl uzaklaştırılabileceği düşünülmüş ve taşıma fikri ortaya çıkmıştır. Bunlar yanında Çeşme'nin çevre ile bütünleşmesi ve farklı bir işlevle de olsa tekrar insanların hizmetine sunulması amacıyla öneriler getirilmiştir. Aşağıda yapının sorunları ifade edilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

4.1 Restitüsyon Sorunları

Restitüsyon projesine (bkz: Ek 3) ışık tutması açısından yapının geçirdiği evreler incelenmiş ve Tablo 1 içerisinde anlatılmıştır (bkz. Tablo 1).

4.1.1 Restitüsyon ile ilgili sorunlu konular

Meydanın zemin kotu ve kaplaması : Meydan, Çeşme'nin ilk görsel belgesi olan Bartlett gravüründe, düzgün kesilmiş dörtgen taş kaplamalı olarak çizilidir. Ondan sonraki resimlerde de (Tablo 1, Resim 2-6), 19.Yüzyıl sonlarındaki Abdullah Frères fotoğrafına (Tablo 1, Resim 7) kadar, kaplama doğal taş olarak devam eder. Ancak bu dönemden sonra doğal taş yalnızca sebil önündeki kesimlerde kalmış, diğer yerlerin kaplaması parke taşla değiştirilmiştir. 1920'lerden sonra ise yapı çevresindeki zeminde hiç doğal taş kalmaz, döşeme tümüyle parke taşa dönüşür.

Zemin ile yapı arasında önce iki ve daha sonra tek basamak olması, çevre zemininin geçen zaman içinde yükseldiğini ifade eder. 1930'lu yılların fotoğraflarında (Tablo 1, Resim 16, 18, 20), meydan döşemesi parapet alt silmesine kadar yükselmiş görünmektedir. 1953 Yılı restorasyonunda, zemin yükselmesinin cephe oranlarını bozmaması ve alt kısımlarının toprak altında kalmaması için, Çeşme'nin çevresindeki belli bir alanın kotu düşürülmüş; -Robertson fotoğrafındaki (Tablo 1, Resim 2) gibi- sebilin altında tek basamak olan çözüm uygulanmıştır.

Sonuç olarak yapı çevresinin özgün kot ve kaplaması hakkında günümüze gelebilen fiziksel veri yoktur. Ancak belgelerden, doğruya yakın ve yeterli bilgi edinmek mümkündür.

Arka ve yan cepheler boyunca uzanan atık su oluğu : Arka ve yan cephelerdeki abdest musluklarından herbirinin altında kendine ait bağımsız tekneler yoktur. Atık sular, bu üç cepheye bitişik olarak devam eden 30 cm genişliğinde bir su oluğu ile alınır. Barışta “birden fazla aynataşına hizmet veren kollektif kullanıma elverişli musluk tekneleri” ve olukları bulunan bazı çeşmeleri örnek göstererek bu detayın özgün olduğunu; “drenaj sistemi açısından Azapkapı – Saliha Sultan Çeşmesi’nin kuşkusuz çok iyi hesaplanmış ve biçimlendirilmiş olukları ve süzgeçleri” bulunduğunu kabul eder (Barışta, 1995: 94).

1953 Restorasyonu öncesine ait hiçbir belgede, günümüzdekine benzer bir oluk (ya da arka ve yan cephelerdeki özgün yapı-zemin ilişkisini) görmüyoruz. Ancak 1925’ten sonraki resimlerde mevcut olan -yan ve arka cepheler önüne yığılmış- molozlar kaldırıldıktan, yapı çevresindeki yükselmiş zemin özgün kota yakın olacak şekilde kazıldıktan sonra; bu detay uygulamacılar tarafından görülmüş ve tekrarlanmış olmalıdır.

Sonuçta, Barışta’nın fikrine katılarak oluk tasarımının özgün durumu yansıttığı kabul edilebilir.

Arka ve yan cephelerde abdest muslukları ayna taşlarının düzeni : Şeref Yurttaş tarafından hazırlanan çizimlerde (Tablo 1, Resim 32) yan görünüşte (görünüşlerde) 3, arka görünüşte 4 aynataşı gösterilmiştir. Mevcut durumda ise güneydoğu / yan cephesinde 3, kuzeybatı / yan cephesinde 2 ve güneybatı / arka cephesinde 3 adet abdest musluğu vardır.

Bilindiği gibi Çeşme’nin kütlesi, sebilin ortasından geçen kuzeydoğu-güneybatı eksenine göre simetriktr. Buna karşın iki yan cephede aynataşlarının eşit yerleştirilmemiş olması, zeminden yükseklikleri ve ara uzaklıklarının gelişigüzelliği dikkati çeker. Aynı düzensizlik arka cephe için de geçerlidir.

Aynataşları ile çevresindeki kaplama taşlarının doku farklılıkları ve derz uyumsuzluklarından, arka ve kuzeybatı / yan cephelerindeki düzenin özgün olmadığı, 1953 restorasyonundan sonra değiştirildiği anlaşılmaktadır. Bundan önceye ait ve abdest musluğu sayısını algılayabildiğimiz tek belge olan güneydoğu cephesi fotoğraflarında (Tablo 1, Resim 21-22), günümüzdeki gibi 3 adet aynataşı vardır. Ancak sorun olan diğer iki cephedeki çeşmelerin sayısını ve ara uzaklıklarını, kaplama yenilemesi sırasında değişiklik yapıp yapılmadığını, Şeref Yurttaş çizimiyle uyummayan şimdiki düzenin ne zaman oluştuğunu herhangi bir fotoğraf ya da belgeden anlayamamaktayız.

Barışta “... Bu durum Vakıflar Genel Müdürlüğüne hazırlanan restitüsyon çizimlerinin uygulanmadığını ve İstanbul Belediyesi Sular İdaresince Naci Yüngül’ün restitüsyon

çizimleriyle yapıyı onardığına işaret etmektedir. ...” şeklindeki açıklamasıyla (Barışta, 1995: 32), belirtilen düzensizliğin ilk restorasyondan kalma olduğunu ifade eder gibidir. Ancak restorasyon sonrasına ait bilgiler içermesine dayanarak, Yurttaş çizimlerinin restitüsyon olmadığı ve aynataşları düzeninin (1953’ten sonra - 1990 yıllarından önce) bir nedenle değiştirildiği sanılmaktadır.

Sebilin kapısı : Sebilin şimdiki giriş kapısının özgün olmadığı görülmektedir. Bu kapı 1953 restorasyonunda takılmış olmalıdır.

1930 yılı başlarındaki belgelere kadar kanadın biçimi ince-uzun ve tek tablalı bir ahşap kapı olarak seçilmektedir (Tablo 1, Resim 2, 4, 6-9). Bu tarihlerden sonra kanat yok olmuştur. Restorasyonda takılan kapının biçimi (bkz: Ekler, Rölöve, RL11) ise özgün durumundan farklıdır.

Sebilin parapet silmesi bezemesi : Günümüzde mevcut olan parapet silmesinin ön yüzündeki tek sıra palmetli friz, gravürlerde ve (Robertson fotoğrafı dışında) diğer hiçbir belgede yoktur. Fotoğrafın (Tablo 1, Resim 2) çekildiği 1853 yılında ya da bir süre sonra, kırık olan silmenin değiştirildiği anlaşıyor.

1953 Restorasyonunda, yakın tarihli başka bir resimde görülmemesine ve Robertson fotoğrafındaki motif ayrıntılarının belirsizliğine rağmen, bu silmenin bezemeli yapılması ilginçtir. Çalışmalar sırasında ya motifin belli olduğu bir parça bulunarak silmenin özgün çizgileriyle işlendiği, ya da dönemin diğer yapılarındaki detaylardan esinlenerek böyle bir bezeme yakıştırıldığı düşünülebilir.

Sonuç olarak, sebildeki parapet silmesi bezemesinin özgün durumu yansıttığından emin olunamaz.

Ön cephenin yüzey bölüntüleri, bezemeler ve şebekeler : Bartlett gravürü dışında, tüm belgelere de günümüzdeki haliyle aynı görünmektedirler. Ancak değişik dönem müdahalelerinde ve özellikle 1953 restorasyonunda bazı eksik taşların tamamlandığı, kırılmış olanların değiştirildiği bilinmekle birlikte; bu işlemlerin hangi taşta uygulandığı veya hangisinin bırakıldığını belirten bir çizim ya da yazılı belge yoktur.

Yan ve arka cephelerde, değiştirilmiş olan bezemesiz kaplama taşları -derzlerinin iyi işlenmemiş olması, kaba bir işçilik ve çimento harcı kullanımıyla- kolaylıkla ayırt edilebilirler. Ancak sebil ve çeşmelerden oluşan ön cephede oyma-kabartma bezemelerin aynen tekrarına, derzlerin alıştırılmasına büyük özen gösterildiğinden ve egsoz kirliliği ile

yeni-eski taşların görünümü eşit renge yaklaştığından dolayı, hangi taşların değiştirildiğini saptamak pek kolay değildir. Başka bir ifadeyle taş değiştirme ve işlenmesindeki ustalık bir yandan iyi bir görsel bütünlük ile yeterli estetik düzey sağlamakta, diğer yandan özgün malzeme ve işçiliğin seçilmesini, tarihsel belge değerinin algılanmasını güçleştirmektedir.

Şebekelerin görünümü de Robertson fotoğrafı (Tablo 1, Resim 2) ve ondan sonraki tüm belgelerde günümüzdeki ile aynı olup, motif karakteri net olarak bilinmektedir. Ancak burada sorun olan konu, malzemenin özgünlüğüdür. Barışta şebekeler için kesinlikle “sonradan yapılmış” ifadesini (Barışta, 1995: 31) kullandığı halde, 1920-25 yıllarındaki restorasyon girişimine kadar yerinde olup (Tablo 1, Resim 11) ondan sonra cephelerde görünmeyen bu elemanların (Tablo 1, Resim 14) birden tahrip olduğunu (ya da sökülerek atıldığını) kabul etmek pek doğru görünmüyor. Şebekeler herhalde Vakıflar tarafından çıkarılıp saklanmış, elden geçirildikten sonra 1953 restorasyonunda tekrar yerlerine takılmışlardır. Dolayısıyla özgün oldukları kabul edilebilir.

Yüzeydeki kabartma bezemelerin boyalı olması : 1872 Tarihli Hippolyte Berteaux tablosunda yüzey bezemelerinin kabartmaları boyalı gösterilmiştir. Yerinde yapılan gözlemlerde de kabartmalı kısımlar üzerinde pembe boya kalıntılarına rastlandığından dolayı, bu ifadenin doğru ve özgün durumunda Çeşme'nin şimdikinden daha renkli olduğu anlaşılmaktadır.

Çeşme kemerleri : Gravürlerde kaş kemerli gösterilmiş olmakla beraber, çizimlerin gerçeği yansıtmadığı Robertson fotoğrafından (Tablo 1, Resim 2) anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, sanatçıların Osmanlı mimarisine doğu unsurları katma çabası anlamında görülmelidir.

Çeşmeler, merkez hattı üzengi hattından daha yüksekte olan üstten teğetli, çift merkezli sivri kemerlidirler. Ancak eski fotoğraflardan bilinen ve boya ile yapılan koyu-açık renk almaşıklığı, zaman içinde azalmış ve muhtemelen kimyasallarla temizlik sırasında tümüyle yitirilmiştir.

Aynataşındaki kabaralar : 1930 yılı başlarındaki belgelere kadar çeşme kabaraları aynı biçimde kalmıştır. Tunçtan ve dilimli iki yarım kürenin üstüste oturtulmasıyla oluşan bu özgün kabaralar 1930'lardan sonra kaybolur.

Günümüzdekiler 1953 restorasyonunda takılanlardır. Yine tunç, dilimli, ancak tek yarım küre şeklindedirler.

Yalak ve dinlenme taşları : Görsel belgelerden, çeşmelerin yalak ve dinlenme taşlarının

birkaç kez değiştirildiği anlaşılmaktadır. 1853 Tarihli Robertson fotoğrafında (Tablo 1, Resim 2) yalak taşı aşınmış durumda iken 19.Yüzyıl sonunda çekilen Abdullah Frères fotoğrafında (Tablo 1, Resim 6) yenilenmiş; 1930 yılı başlarında ise dinlenme taşları da dahil, tamamen kırılmış görünmektedir (Tablo 1, Resim 16-19, 22).

1953 yılındaki restorasyonda tekrar yenilenen bu parçalarda, özgün duruma aykırı düşen ciddi bir değişim olmamıştır.

Saçakaltı düzlemi ve bezemesi : Saçakaltı düzlemi, Flandin Gravürü (Tablo 1, Resim 3) ve

Montani Efendi çizimi (Tablo 1, Resim 5) dışındaki tüm belgelerde yatay görünmektedir. Fotoğrafların hiçbirinde de bu yüzeyin yukarı kalkık / eğimli olduğuna dair bir işaret yoktur ve restorasyonda yapılan yeni çatının yatay saçaklı olması, özgün durumu yansıtmaya açısından tartışma gerektirmeyen bir konudur.

Saçak altındaki tavanın bezeme düzeni ve motifleri için ise, aynı açıklık sözkonusu değildir. Görsel belgelerden, bezeme panolarını oluşturan bölüntülerin ilk Abdullah Frères fotoğrafının (Tablo 1, Resim 6) çekildiği 19.Yüzyıl üçüncü çeyreğine kadar değişmediği anlaşılmakla birlikte, ana çizgiler arasındaki dolguların üslup ve motif karakteri tam olarak anlaşılamamaktadır . Bu konuda hem çizimi yapan sanatçıların yorum farklılıkları, hem de gölgede veya geride kalan yüzeylerin fotoğraflarda net algılanmaması gibi etkenler rol oynamakta; ayrıca -Bartlett gravürü dışında- yan ve arka cephedeki saçak bezemesini ifade eden belge bulunmamaktadır.

Son Abdullah Frères fotoğrafından itibaren (Tablo 1, Resim 8) saçakaltı bezeme düzeni değişmiş ve beden duvarı yüzeylerine paralel bölüntülü, eskisinden daha sade, yalın bir çitallı tavan yapılmıştır. Bu kaplama, yapıldığı tarihten çatı yıkılana kadar devam eder.

Halen mevcut olan renkli sıva üstü bezemeler, Bartlett gravüründen yararlanılarak yapılmıştır. Özellikle yan cephelerdeki pano bölüntüleri ve dolguların karakteri için tek ipucu olan bu belge; saçağın sebilden çeşmeye geçiş bölgesindeki bezeme panolarının sağ-sol simetrisine uyulmamış çizimi ve çeşmeler üzerindeki panoların çeyrek daire köşeleriyle Abdullah Frères fotoğrafından (Tablo 1, Resim 6) farklıdır.

Saçakaltı tavanı özgün olmadığı ve dolayısıyla yapının kendisinden veri elde etme olanağı bulunmadığı için, hazırladığımız restitüsyonda da yine bu belgelerin kullanımı zorunlu olmuş; ancak, birkaç görüntüden karşılaştırılarak kesinleştirilemeyen kısımlar boş bırakılmıştır (bkz: Ek 3, Restitüsyon, RT04).

Saçığın alın kornişi : Tüm resim ve gravürlerde, saçak kornişinin alın kısmında, ampir saçak benzeri profilli ahşap parçalar kullanıldığı görülmektedir. Flandin gravüründe, adigeçen parçalar arasındaki uzaklık fotoğraflardakinden daha fazladır.

Çatı ve saçakların yıkılmasına kadar özelliği değişmeden devam eden alın kornişinde, 1953 yılı restorasyonundaki betonarme saçaktan sonra, ahşap tavanla uyumlu olan bu detay değiştirilmiş ve metal festonlar kullanılmıştır.

Görsel belgelerden alın kornişinin özgün detayını tüm ayrıntılarıyla seçebilme olanağı bulunmamakla birlikte, hazırladığımız restitüsyonda (bkz: Ek 3, Restitüsyon, RT10) dönem özelliğine uygun bir korniş görünümü elde edilmeye çalışılmıştır.

Festonlar : Gravürler (Tablo 1, Resim 1, 3) ve Montani Efendi çiziminde (Tablo 1, Resim 5) kubbe eteklerinde festonlar görünmektedir. Yine gravürlerde sebil üzerindeki kubbenin eteği dalgalı, Montani Efendi çiziminde yataydır. Bunlardan hiçbirinin saçak kornişinde feston yoktur. 1853 tarihli Robertson fotoğrafında (Tablo 1, Resim 2) yalnızca sebil üzerindeki kubbenin eteğinde feston seçilebilir. Robertson'dan sonraki diğer belgelerde de, kubbe eteklerinde feston görünmemektedir.

1953 Restorasyonunda kubbe ve süs kuleleri eteklerinin tümü yatay bitirilmiş, uçlarında - özgün durumu tam yansıtmayacak şekilde- metal festonlar kullanılmıştır.

Sebil üzerindeki kubbenin kasnağı : Montani Efendi çizimi (Tablo 1, Resim 5) dışındaki hiçbir belgede dilimli olmayıp hep altıgen görünmektedir.

1953 Restorasyonunda, bu çizimin özgün durumu gösteren esas belge olarak kabul edildiği ve özellikle örtü sisteminin ona göre yenilendiği anlaşıyor. Ancak rölövenin yapıldığı 1873'den 20 yıl önceye ait Robertson fotoğrafı (Tablo 1, Resim 2) ve rölöve ile aynı tarihlere rastlayan Abdullah Frères fotoğrafında (Tablo 1, Resim 7), Montani Efendi çiziminden farklı olarak, sebil üzerindeki kubbe ve kasnağının dilimli olmadığı net şekilde görülür. Buna karşın dilimli çizilmiş olması, Montani Efendi'nin de gravür ressamlarınınkine benzer bir yaklaşıma sahip olmasıyla açıklanabilir. Muhtemelen, ülke dışındaki sergide tanıtılacak olan yapının estetik değerini arttırmak amacıyla davranmış ve festonlarla dilimli ön kubbeyi -bir bezeme unsuru olarak- eklemiştir. Restorasyonda ise, sebil üstündeki kubbenin gövdesi dilimli yapılarak, çizimin yanlış bir yönü doğru kabul edilmiştir.

Alemler : Bartlett gravüründe (Tablo 1, Resim 1) alem bulunmamasına karşın, Robertson fotoğrafı (Tablo 1, Resim 2), Flandin gravürü (Tablo 1, Resim 3), Montani Efendi çizimi

(Tablo 1, Resim 5) ve Abdullah Frères fotoğrafında (Tablo 1, Resim 7) tüm kubbelerin alemlî oldukları görülür. Alem biçimleri net seçilememektedir.

4.2 Çevresel Sorunlar

Azapkapı – Saliha Sultan Çeşmesi, Perşembepazarı'na özgü düzensiz silüetin bir parçası haline gelmiş olmakla beraber çevresi ile bütünleşmemekte, asıl işlevi yanında “Meydan Çeşmesi” kimliğinin gerektirdiği algılanma özelliklerini de yitirmiş bulunmaktadır. Çünkü artık önündeki “Çeşme Meydanı” yerine, Atatürk Köprüsü'nden Perşembepazarı'na dönen ve yoğun trafik akışı olan bir yol vardır. Arka cephesi ile deniz arasındaki alan, otopark olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle Haliç yönünden ancak otopark ve arabaların geri planında algılanabilmekte, ayrıca (bazı yazarlarca, Sokollu Mehmet Paşa Cami ile Saliha Sultan Sıbyan Mektebi ve Çeşme'nin sanki bir külliye tamamlanması amacıyla gerçekleştirildiği düşünülen) “yer seçimi özelliği” yok sayılmaktadır.

Yapının tarihi, estetik ve kent imgesel değerleri dikkate alınmadan getirilen bu tür arazi kullanım yanlışlıklarına ek olarak oturduğu zemin de, “çevresindeki yol ve alanlara göre aşağıda kalmış”; etrafı küfeki taşı kaplamalı bir istinat duvarıyla çevrelenmiştir. İstinat duvarının planı, Çeşme'nin geometrisi ile uyumludur. Tersane Caddesi yönünde sebil çıkıntısını vurgulayacak bir yarım daire şeklinde dönerek, yan ve arka cephelere paralel uzanır. Ancak güneybatı / arka cephesinde -duvar batı ucundan yapıya yaklaşacak şekilde- paralellik bozulmaktadır. Çeşme'nin bulunduğu zeminin kaplaması (0.00) ile kuzeydeki merdivenin Tersane Caddesi kaldırımına çıktığı yer arasında 1.23 m'lik kot farkı vardır; bu fark ön cephe boyunca (eğime göre değişmekle beraber) ortalama -1.25 m olarak kabul edilebilir.

Saliha Sultan Çeşmesi'nin önündeki yol düzeyinden aşağıda olması, yağmur sonrası zeminde toplanan suyun uzaklaştırılamaması, abdest muslukları altında uzanan su kanallarındaki tahliye deliklerinin tıkanması ve “drenajın yetersizliği” nedeniyle yapı çevresinde su birikmekte; abdest muslukları altındaki kanallar su ile dolarak çeşme zemininde ve kanalda yosunlaşmaya yol açmaktadır. Yapının çevresindeki küfeki kaplamalı çevre duvarında da, rutubetlenme ve yosunlaşma gözlenmektedir. Çeşmelerin yalakları evsizler tarafından barınma amaçlı kullanılmakta, yalak içlerinde ateş yakılmakta, ayrıca aynı kişilerce yapı çevresinin kirletildiği ve yiyecek artıklarının sebil zeminine atıldığı görülmektedir.

Ancak çevresel sorunların en önemlisi, yapının bünyesine zarar verici ölçüde egsoz kirliliğine

(bkz: Yüzey Kirliliği Nedenleri - Hava Kirliliği Bölümü) yol açan “trafik”; daha doğrusu kavşağın Perşembepazarı kolunun, ön cephenin çok yakınından geçirilmesidir. Bu yakınlık ayrıca vibrasyon etkisine de neden olmaktadır. Çeşme’nin rölövesi sırasında (kurallı bir trafik sayımı yapılmış olmamakla beraber) günde yaklaşık 500 adet 10-15 tonluk otobüs, kamyon, tır.. vb. ağır aracın bu yoldan geçerek titreşime neden olduğu ve yapıyı şiddetli biçimde sarstığı gözlenmiştir.

Yapıyı etkileyebilecek çevresel sorunlardan bir diğeri de, Şişhane İstasyonu’ndan sonra Yolcuzade Sokak boyunca devam ederek Haliç’in karşı kıyısına uzanması planlanmış olan metro hattının yapımı sırasında ortaya çıkabilir. Hat üzerindeki “Metro Köprüsü”, Çeşme’nin 40 m kadar kuzeydoğusundan geçecek (Harita 4.1) ve ayakları için çakma kazıklar kullanılacaktır. 4-4,5 m derinliğe inmesi öngörülen bu kazıklar çakılırken, meydana gelecek zemin titreşiminin strüktürel çatlaklara neden olabileceği unutulmamalı; gerekli önlemler alınmalı ve işlem süresince Çeşme mutlaka gözlem altında bulundurulmalıdır.



Harita 1- Metro Hattının Geçmesi Planlanan Yolcuzade Sokak Boyunca İstimlak Alanları

Azapkapı – Saliha Sultan Çeşmesi ile Metro Köprüsünün Konumsal İlişkisi

4.3 Yapısal Sorunlar

Yapıda strüktürel açıdan herhangi bir sorun gözlenmemektedir. Taşıyıcı duvarlarda, sıva ya da kaplama çatlağı özelliğini aşacak boyut ve önemde çatlak yoktur. Ancak 1953 yılı restorasyonunda yapılan betonarme saçağın alt yüzeyindeki sıvalarda, cephelere dik ve saçak ucuna kadar devam eden sistematik çatlaklar oluşmuştur (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL04 BZ).

Restorasyon sırasında çatlak yakınındaki bölgelerde sıvanın raspa edilmesi, betonarme plak donatısıyla ilişkili olduğu anlaşılan bu hasarların yalnızca sıva çatlağından ibaret olup olmadığının denetlenmesi gerekir. Saçağın restorasyonunda müdahalenin yöntem ve ölçeği; raspa sonucu edinilen bilgiye, yani betonarme plakta statik sorunların varlığı veya yokluğuna göre saptanacaktır.

4.4 Malzeme Sorunları

4.4.1 Mermer kaplamada görülen bozulmalar, nedenleri

koruma ve restorasyon önerileri

4.4.1.1 Yüzey kirliliği

Azapkapı – Saliha Sultan Çeşmesi cephe malzemesi yüzeylerinde gözlenen temel sorun, çeşitli derecelerdeki kirliliktir.

Nedenleri :

a) Hava kirliliği: Hava kirliliğini oluşturan maddelerden en yaygını, yakıtlardaki sülfürün (kükürtün) yanma sonucu ve bazı aşamalardan sonra sülfat asidi ve sülfürözlere dönüşmüş halidir.

Atmosferi kirleten gazlardan kükürt dioksit (SO_2) gaz halinde, kuru veya ıslak taş yüzeylerde depolanarak ya da aerosol halinde, sülfüröz asit olarak; kalsit ($CaCO_3$) kimyasal yapılı ve bu ortama reaktif nitelikteki taş yüzeylerine etkir (Ersen, 1998:94); $CaCO_3$ 'ın kalsiyum sülfata ($CaSO_4$ = alçıtaşı) dönüşmesine neden olur. Böylece taşın kristal yapısı değişir, doğal bağlayıcı çimento azalmaya başlar, bazı iç gerilmeler oluşur ve zamanla siyah bir kabuk meydana gelir. Kabuk, aşınma ile gidecek karakterdedir; yağmurla yıkanan yüzeylerde değil, daha çok korunaklı yerlerde görülür. Kompozisyonunun büyük bir bölümü, hava kirliliği ile oluşan H_2SO_4 ile tepkime sonucu oluşan $CaSO_4 \cdot 2H_2O$ 'dan meydana gelmekle birlikte; başka

tuzlar ve kil, mantar sporları, toz. vs. gibi havada asılı partiküller de, yüzey yoğunlaşması yoluyla bileşimine katılabilirler (Ersen, 1998:94). Kabuklar içeriğindeki tuz cinsine göre değişik renklerde olabilir, ancak genellikle (kararma diye tanımlanan) gri-siyah is rengindedirler.

Hava kirliliğinden en çok etkilenen doğal taşlar kireçtaşları, dolomitik kireçtaşları, (Saliha Sultan Çeşmesi'nin tüm dış cephelerinde kullanılmış olan) mermerler, traverten ve kalsit bağlayıcılı kumtaşlarıdır (Ersen, 1998:94). Gerçi bu taş türlerinin her birinde farklı bozulma süreçleri ve morfolojileri söz konusudur. Ancak tümünde de, biriken kimyasal tortul miktarı ile organik kireçtaşı yüzeylerindeki boşluk boyutu dağılımına bağlı olarak farklılaşan - yukarıda tanımladığımız- kabuk oluşumuna rastlanabilir.

Hava kirleticiler iki grupta ele alınırlar. İlk gruptakiler bir kaynaktan atmosfere doğrudan yayılan SO_2 , NO , CO , H_2S ve bunları izleyen SO_3 , NO_2 , CO_2 , NH_3 ... gibi organik gazlar, hidrokarbonlar ve aldehytlerdir. Gerçi SO_2 'nin SO_3 'e dönüşümü için $400-600^\circ\text{C}$ sıcaklık ile bazı katalizörler gereklidir; ancak düşük sıcaklıklardaki kabuk oluşumu sırasında, yüzeyde biriken tozların katalizör görevi yaptıkları ve kararmayı yaratan alçıtaşı kabuğun kuru birikimle de oluşabildiği saptanmıştır (Ersen, 1998:95).

Gaz kirletenlerle birlikte bulunan katı veya sıvı aerosoller ile duman, is, uçucu kül, motorlu araçlardan aşınma ile kopan lastik parçacıkları ve toz gibi katı partiküller ise, hava kirliliğinin diğer bileşenleridir. Çeşme'nin çevresindeki hava kirliliği için sözkonusu olan kükürt oksitler, petrol ve kömür gibi fosil yakıtların yanmasından meydana gelmektedir. Özellikle kavşağın Perşembepazarı kolunu kullanan araçların emisyonları, içerdikleri ve havaya yaydıkları kükürt+partiküllerle, mermer yüzeyleri karartan hava kirliliğinin temel nedenidir. Atmosferde bulunan CO_2 'in % 50'den fazlasını, araç eksozlarından çıkan dumanlar oluşturur (Ersen, 1998:95).

İkinci gruptaki kirleticiler, ilk gruptakilerle atmosfer arasındaki kimyasal tepkimeler (fotokimyasal olaylar ve ozon) sonucu oluşur. Yazın fotokimyasal smog araçların emisyonları ve radyasyonla meydana gelmekte, kışın buna kükürt içerikli fosil yakıtların kullanımıyla oluşan kirlilik eklenmektedir. Azot oksitler de akaryakıt, kömür yanması ve taşıtların emisyonundan ortaya çıkar; ancak nitrik aside dönüşüm ve mermerlerle kimyasal tepkimeye girme olgusu ihmal edilebilecek boyuttadır (Ersen, 1998:96).

b) Atmosferik olaylar ve yönlendirme özellikleri: Doğal taş ve mermerlerin kirlenme ve diğer bozulmalarına neden olan etkilerin başında "atmosferik olaylar" gelir. Kirlenme açısından özellikle yağmur suyu önemlidir; çünkü bir yandan yüzeyleri ıslatarak hava kirliliği

tahribatını arttırırken diğ er yandan kirleri yıkayarak temizlemeye yardımcı olabilir.

Yağmurla ıslanan bir cephenin kurumaması ya da uzun sürede kuruması olayı; buranın ıslak yüzeyine gaz, toz ve partiküllerin yapışması ile -en azından- kararmaya yol açar. Yağmurun yüzeye çarpma açısı ile rüzgar durumuna bağlı olan darbe hızı ise, suyun cepheleri yıkama ve temizleme yeteneğini belirler. Tuz kabuğun kalınlığı ve oluşum hızı, yukarıda kimyasal yapısı açıklandığı gibi, en çok hava kirliliği (havadaki kükürt oksit ve karbon dioksit miktarı) ile ilgilidir. Rüzgar ise, su ve nemin bulunmadığı durumlarda bile etkili olan, tozları taşıyıp yüzey girintilerinde biriktiren ve böylece kirlilik yaratan önemli bir iklimsel faktördür.

Atmosferik etkiler yapının yönelimine bağlıdır. Başka bir deyişle günlük - mevsimlik sıcaklık farkları, güneşlenme durumu, aylık-yıllık ortalama yağışlar, sis sıklığı, rüzgar yönü ve hızı, donlu günler ortalaması gibi iklimsel koşullar, hem hava kirliliği hem de yapı için kirlenme nedeni olmaları yanında -yapının tasarım ve yönlendirme özelliklerine göre- bir ölçüde kirlilikten korunabilme olanağı da sağlarlar.

c) Yapım ve onarım süreçlerindeki yanlış uygulamalar: Taşın yatağından alınıp yapıya yerleştirilmesine kadar geçen işlenme sürecinde, kullanılan aletlerin darbe yönü ve şiddetine bağlı olarak, kirlenme yüzeyini arttırıcı kılcal çatlaklar meydana gelebilir (Akıllı, 129). Farklı  zellik ve bileşimlere sahip taşlar üstüste gelirse, bunların birbirilerini etkilemeleri sonucu, yüzeyde lekeler görülebilir (Erguvanlı, 1978:251). İlk yapım veya onarımlar sırasında kullanılan demir malzemenin pası, taş için daima leke / kirlilik nedeni olur. Ayrıca restorasyonlarda kirli yüzeyleri temizlemek amacıyla yararlanılan bazı kimyasal maddelerin de taşları sararttığı, renk değişimlerine yol açtığı bilinmektedir.

d) Vandalizm: İnsanların bilinçsizce verdikleri zararlar yanında bilinçli olarak da olumsuz davranışlarda bulunmaları ve taşı tahrip eden çeşitli fiziko-mekanik müdahaleler ile kirletici eylemler yapmaları anlamına gelir.

Azapkapı – Saliha Sultan  eşmesi Cephelerinde Gözlenen Kirlilik Türleri

Siyah / tuz kabuk oluşumu: Yapının dış cephelerinde kullanılmış olan Marmara mermerlerinde, önemli bir siyah / tuz kabuk (sülfat tabakası) oluşumuna rastlanmamıştır.

T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 24.5.2000 tarih ve 11839 sayılı kararındaki (bkz: Ek 6) "... Çeşmenin cephe temizliği İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü'nden alınacak rapor doğrultusunda yapılabileceğine, ..." ifadesi gereğince hazırlanan raporda (bkz: Ek 7), yapının

kirliliği şöyle açıklanmaktadır:

“... Mermer olan çeşme dış cephesinin yüzeyinde genel olarak problem oluşturacak yoğunlukta kirlilik yoktur, ancak az da olsa birkaç noktada sülfat tabakası oluşumları saptanmıştır. ...”

Bu noktada, kirliliğin yoğun kararma düzeyinden sülfat kabuk aşamasına geçip geçmediğinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü Çeşme’yi yalnızca dış gözlem yoluyla değerlendirebilmiş; özellikle saçak altı gibi uzak bölgelerdeki siyahlıkların yoğun kararma veya kabuk olup olmadığı kesinleştirilememiştir. Bu sorunu belirlemek için iskeleye çıkıp yakından bakma olanağı bulunamamıştır. Başka bir deyişle kirlilik oranı için yüzeylerin daha yakından araştırılması ve analiz edilmesi gereklidir.

Kararma: “Hafif”, “Orta” ve “Yoğun” gibi değişik oranlarda olmak üzere, tüm cephelerde kararma gözlenmektedir.

Konumlanma özellikleri bakımından değerlendirildiğinde, Azapkapı – Saliha Sultan Çeşmesi’nde en yoğun kararma bulunan yüzeylerin güneydoğu, doğu, kuzeydoğu ve kuzey cephelerinde bulunduğu görülür. Kuzey cephesinde kararma daha çok üst kısımlarda ve kuzeydoğuda sebil duvarı ile birleşen, meyve bezemelerinin bulunduğu şeritte vardır (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL12 BZ). Güneydoğu ve doğu cephelerinde ise tüm yüzeylerde, hafif veya yoğun derecelerde görülmektedir (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL12 BZ). Özellikle doğu çeşmesinin bezemeli kemer ve musluk aynaları ile yine çiçek bezemeli yüzeylerinde oldukça yoğundur. Bu cephede ayrıca yalak yan yüzü ile kemer iç yüzleri de kararmıştır. Güneybatı / arka cephesinde genellikle orta dereceli, ancak belirli yerlerde yoğun kararma görülmektedir (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL13 BZ). Kuzeybatı cephesinde -fazla kirlenme bulunmamakla birlikte- saçak birleşim yerlerindeki bezemelerle mukarnaslarda kararma vardır (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL12 BZ). Sebil cephesinde ise özellikle parapet yüzeylerinde, giriş kapısı üzerindeki kaplamalar ve bezemelerde yoğun kararma gözlenmekte; ayrıca sebil altındaki basamaklarda da aynı soruna rastlanmaktadır (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL10 BZ).

Sararma: Sararma, kaplama malzemesinin doğal ya da kimyasal nedenlerle sarı renk almasıyla kendini gösteren bir sorundur. Çevre kirliliği nedeniyle ortaya çıkan asitli atıklar da taşlarda sararma nedeni olabilir. Ancak yapı cephelerinde kimyasal temizlemelerde kullanılan asit veya bazlar bu konuda en önemli etkenlerden biridir.

Azapkapı – Saliha Sultan Çeşmesi’nin tüm cephelerinde -az ya da çok- sararmaya

rastlanmaktadır. Buna neden olarak, yapının 90'lı yıllardaki temizlenmesi sırasında kullanılan kimyasal maddeler gösterilebilir. Ayrıca atmosferik olaylar, güneş ve metal etkilerinin de sararmayı arttırmış olduğu düşünülmektedir.

Sararma yapının güneydoğu, doğu ve sebil cephelerinde görülmekte, özellikle güneydoğu cephesinde abdest musluklarının ayna taşlarında yer yer yoğunlaşmaktadır (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL10 BZ, RL11 BZ, RL14 BZ). Arka cephede beden duvarının üst taraflarında fazla olup, kuzeybatı ve batı cephelerinde pek yoğun değildir (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL12 BZ, RL13 BZ, RL14 BZ). Ayrıca kuzeybatı cephesinin çeşme ile birleştiği köşede (kuzey köşesi) yer yer sararmalar vardır. Kuzey ve doğu çeşmelerinin yüzeylerinde, bezemeli kemer aynalarında ve kemer iç yüzlerinde de sararma gözlenir.

Sebil kısmında sararma özellikle şebekelerin altındaki parapette bulunur ve bazı yerlerde kahverengiye dönüşmüştür. Bunun yanında sebilin bezemeli mermer yüzeylerinin hemen hemen tümünde, çeşitli yoğunlukta sararmalara rastlanmaktadır. Kuzey yönündeki çeşmede ise, özellikle kemer üzengisinin altındaki vazolu çiçek bezemelerinde sararma görülür.

Literatürde, bu sorunun giderilmesi (veya çıkmayan kirlerin temizlenmesi) için; hidrojen peroksitin %3 suda çözeltisinden 1 litreye 1 damla amonyak veya 1 çay kaşığı sodyum perborat katılarak hazırlanan bir karışım -lapa halinde veya fırça ile- uygulanarak, renk açma işlemi yapılabileceği veya başka kimyasal maddelerin kullanılabileceği belirtilir (Ashurst, 1990: 73-78; Stambolov-de Boer, 1976: 41).

Pas lekeleri: Pas lekesi, çeşmelerdeki metal bardağın zincirle tutturulduğu metal kancaların etrafında (doğu çeşmesinin kancası yok olmuş) ve kuzeybatı cephesinin sağ tarafında, balıksırtı silmenin altındaki iki çivinin etrafında görülmektedir.

Literatürde, pas lekelerinin çıkartılması için şu yöntemlerin uygulanabileceği belirtilmektedir (Ashurst, 1990: 62; Stambolov-de Boer, 1976: 39-40):

- Mermer üzerinde bulunanlar sodyum hidrosülfid çözeltisi ile çıkarılabilir. Uygulamadan önce taş ıslatılmalıdır, uygulamadan sonra da güzelce yıkanır.
- Bir başka uygulamada 7 kısım gliserin, 1 kısım sodyum sitrat, 6 kısım ılık su ile karıştırılır. Bu çözeltiye tebeşir tozu katılarak lapa hazırlanır, lekeye sürülür ve kuruyunca spatulayla çıkarılır, gerekirse işlem tekrar edilir.
- İnatçı lekeler için taş yüzeyi 1 birim sodyum sitrat ve 6 birim su ile ıslatılır.

- Sodyum hidrosülfid içeren bir lapa uygulanır. Kuruyunca kazınır ve yıkanır.

Kırmızı yağlıboya yazı: Yapıda kaplama kirliliğine neden olan, insan eliyle yapılmış ve neredeyse vandalizm anlamına gelecek en önemli kirlilik, kuzeybatı cephesine kırmızı boya ile yazılmış ve sonra şapla kapatılmaya çalışılmış olan yazıdır. Yazı oldukça büyük bir alan kaplamaktadır. Aynı cephede ayrıca siyah boya kalıntıları da vardır.

Literatürde, boyaların çıkartılması için şu yöntemlerin uygulanabileceği belirtilmektedir (Ashurst, 1990: 62; Stambolov-de Boer, 1976: 39-40):

- Metilen klorür türü boya çıkarıcılar kalın bir lapa içinde uygulanır.
- Kostik soda esaslı bir lapa da kullanılabilir. Kuruyunca kaldırılır ve duvar iyice suyla yıkanır.
- Sıcak hava üfleyerek boyayı yumuşatıp bir kazıyıcı kullanarak boyayı kaldırmak da, kullanılan yöntemler arasındadır. Kazıma sırasında su püskürtülebilir.
- Kimyasal solventler kullanılır. Ancak solventler bir yandan boyayı çıkarırken, bir yandan da gözeneklerden içeriye dağılmasına neden olurlar. Bu işlemde sonra lapa uygulama daha etkin bir yöntemdir; çünkü lapa taşın gözeneklerine girebilir ve boyayı temizler. Daha sonra yüzey ılık su ve nötral bir sabunla yıkanır.

Taş Temizleme Yöntemleri

Temizleme işlemi yapı malzemesine zarar vermeden, sadece hasar yaratan ya da eserin estetiği ve görüntüsünü olumsuz yönde etkileyen her türlü kirin (çözünmeyen veya az çözünabilen kabuk oluşumlarının, çözünbilir tuzların, çeşitli restorasyon tabakalarının, is, toz, mikroorganizma ve parazitik bitkilerin, kuş veya hayvan pislikleri vb.'nin) yapıdan uzaklaştırılmasıdır (Güleç, 1997: 18; Güleç, 1989: 46).

Uygulanacak olan temizlik yönteminin seçimi; malzemenin niteliği ve yüzeyinin sağlamlığına, çevresinde bulunan diğer malzemelerin durumuna, uzaklaştırılacak olan kirliliğin türü ve yoğunluğuna, temizlenecek yüzeyin büyüklüğüne bağlıdır. İlke olarak, özellikle de çok geniş alanlarda, tam olarak zararsız ve kesin sonuç verecek bir temizleme yönteminin olmadığı her zaman bilinmelidir. Bu nedenle uygun yöntemin seçimi için olabildiğince çok analiz ve araştırma yapılmalı; kimyasal madde kullanımı gereken durumlarda, uygulama süresi çok dikkatle belirlenmelidir (Güleç, 1997: 18).

Genel olarak taş temizliğinde önerilebilecek yöntemler şunlardır (Güleç, 1997: 18).

- a) Atomize / zerre su püskürtme
- b) Absorblayıcı / emici kil ve kağıt hamurları uygulama
- c) Temizleyici jeller kullanma
- d) İyon değiştirici reçineler kullanma
- e) Kontrollü kuru ve yaş kumlama, mikro kumlama, ultrasonik temizleyiciler; spatül, bisturi, dişçi aletleri ile hassas kazıma vb. mekanik uygulamalar
- f) Lazer kullanımı

Ülkemizdeki restorasyonlarda sıklıkla rastlanan asit - baz kullanımı, kontrolsüz kuru ve yaş kumlama, yüksek basınçlı su veya buharla temizleme, pürmüz lambası ile yakarak, tarak, tel fırça, spiral veya zımpara kullanarak yapılan kontrolsüz temizlikler, çok özel ve zorunlu durumlar dışında uygulanmamalı (Güleç, 1989: 47); -mutlaka tahribat yaratacak olan- bu yöntemlerden kaçınmaya çalışılmalıdır.

Koruma uygulamalarında kirlerin derecesi ve taşın durumuna göre, önerilen yöntemlerden biri seçilir. Bazen iki veya daha fazla yöntemin birleştirilmesi de gerekebilir. Temizleme işlemi çok yavaş bir biçimde sürdürülmeli, işlemin nerede kesileceği bilinmeli, kirlerle birlikte patina değerinin de yok olmamasına dikkat edilmelidir. Yıkama ve temizleme işlemlerinden sonra çiçeklenme oluşumunu önlemek için, kristalleşen tuzlar yumuşak fırçalarla alınmalıdır.

Azapkapi – Saliha Sultan Çeşmesi'nin Cepheleri İçin Önerilen Temizlik

Yapının estetik değerini oluşturan ve özellikle kuzey, kuzeydoğu, doğu cephelerinde yoğunlaşan kabartma bezemeler ile diğer kaplama taşlarının zarar görmemesi için, mekanik temizleme yöntemlerinden kesinlikle kaçınılmalıdır.

Cephelerdeki sarı lekelerden, daha önceki temizleme çalışmalarında asit kullanıldığı anlaşıyor. Bu nedenle tekrar asit ya da bazlarla temizlik yapılmamalıdır.

İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanan 11.10.2000 tarihli raporda (bkz: Ek 7), kirlilik türlerine göre ayırım yapılmaksızın, şöyle bir genel temizlik uygulaması önerilmektedir:

“... 2- Mermer olan dış cephe yüzeylerindeki kirlilikler önce su ve fırça ile temizlenmeli, yeterli temizlik sağlanamazsa sırasıyla, %10 ve %15'lik amonyumbikarbonat kompresi uygulanmalıdır. Bu aşamada yeterli sonuç alınmayan noktalara ise kimyasal pasta (AB-57)

uygulanması yapılmalıdır. Çıkmayan kirlilikler kalmışsa, o noktalar da sırasıyla mikro kumlama ve mekanik (bisturi ve dişçi aleti ile) yöntemlerle temizlenmelidir. Çeşmede uygulanacak tüm bu temizlik işlemlerinden önce çeşmenin metal şebekeleri plastik bir örtü ile kapatılmalıdır. ... 4- Tüm temizlik ve onarım çalışmaları uzman kişilerce yapılmalı ve uygulamalarda karşılaşılan sorunlar için Müdürlüğümüze danışılmalıdır.”

Ancak böyle özenli bir temizliğin korunması ve belli ölçüde devamlılığını sağlamak için, kirlilik nedenlerinin -özellikle de eksoz etkisinin- ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yapı ile kavşağın mevcut durumdaki olumsuz ilişkisi çözülmediği takdirde temizliğin bir yararı olmayacak, kısa süre sonra cepheler yeniden kirlenecektir. Onun için öncelikle Çeşme'nin taşınması veya çevresel sorunların giderilmesi için önerilen düzenlemeler (bkz: Çevresel Sorunların Giderilmesi ve Çevre Düzenleme Konusunda Öneriler Bölümü) dikkate alınmalıdır.

Mevcut çevresel koşullarda cephe temizliği için, yapının “çok küçük parçacıklar halinde (atomize / zerre / duman halinde) püskürtülen suyla yıkanması” yeterlidir. Bu yıkama, Çeşme cephelerinde en çok görülen ve kabuk aşamasına henüz gelmemiş olan kararmaları gidermede kullanılabilecek basit ve sık uygulanan bir yöntemdir; ancak çok yıpranmış taşlara uygulanmamalıdır (Güleç, 1989: 47). Yıkama işlemi sırasında, temizlenen bölgenin atığı kirli suların cephenin temiz ya da daha az kirli bölgelerini etkilememesine çalışılacak, ayrıca püskürtülen suyun kırık ya da çatlaklardan içeri sızması için önlem alınacaktır.

Yıkama ile temizlenmeyen kirler için, absorplayıcı kil ve kağıt hamurları ile uygulama yapılabilir. Uygun çözücü ile hamur haline getirilen sepiolite ve attapulgit gibi killer temizlenecek yüzeye yerleştirildiğinde, yapılarından dolayı etkili olarak, istenmeyen kirleri alırlar. Deiyonize su ile hazırlanan kağıt hamuru da, özellikle çözünabilir tuzlardan oluşan inorganik kirliliğin giderilmesinde oldukça faydalıdır (Güleç, 1989: 47).

4.4.1.2 Yüzey tahribatı

Yapının cephe kaplama malzemesi olan mermerlerin yüzeylerinde, kirliliğe ek olarak, bazı fiziksel ve fiziko-kimyasal tahribatlar da gözlenmektedir.

Nedenleri

a) Hava kirliliği: Hava kirleten gazlardan kükürt dioksitin (SO_2) oksitlenerek kükürt trioksit (SO_3) dönüştüğü ve havadaki su buharıyla sülfüröz asit oluşturarak doğal taşlardaki kalsit ($CaCO_3$) ile kimyasal tepkimeye girdiği, ardından $CaCO_3$ 'ü kalsiyum sülfat dihidrata

($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) dönüştürerek -kirlilik yanında- taşlardaki doğal bağlayıcı çimentoyu yok ettiği ve bazı iç gerilmelere yol açtığı yukarıda belirtilmişti (bkz: Yüzey Kirliliği-Nedenleri Bölümü). Bozulma mekanizması başkalaşan kristallerdeki hacim artışı yoluyla kırılma, kavlanma, kabuklanma ve yüzey erozyonu şeklinde olur. Tuz kabuk oluştuktan sonra da, altındaki sağlam taş dokularında başkalaşım devam ettiğinden, bir süre sonra kapaklanma şeklinde dıştaki kabuk düşmekte ve yüzey erozyonu hızlanmaktadır (Ersen, 1998: 96). Ayrıca kabuktaki farklı tuzların farklı ısı genleşme katsayıları nedeniyle, ısınma-soğuma çevrimlerinde kılcal çatlaklar oluşabilir (Ersen, 1998: 95). Yağmur alan yüzeylerde karbonik asit, korunmuş bölgelerde ise sülfatın neden olduğu bozulmalar izlenir. Özellikle taştaki su içinde klorürler fazla ise, yüzeydeki pul pul dökülme artar; çünkü bu tür higroskopik tuzların kristal yapıyı bozması çok kolaydır.

Azapkapı - Saliha Sultan Çeşmesi'nde hava kirliliği etkisinin görsel olumsuzluk düzeyinde kalması ve henüz bu tür tahribatlar yaratacak ölçüde bir kabuk meydana gelmiş olmaması sevindiricidir.

Hava kirliliğiyle asitli hale gelen yağmur suları, yalnızca dış yüzeyleri etkilemez; taşın bünyesine girip ilerleyerek kimyasal bozulma ve ayrışma da oluşturur. Ayrışma, taşın minerolojik yapısında büyük değişiklikler yaratır. Bazı mineraller tamamen çözülüp ortamdan uzaklaşır ya da yenileri oluşarak değişik seviyelerde çökelmeler ve mekanik etkiler doğar (Gürdal, 1982: 29).

b) İklim ve yönlendirme özellikleri: Mermer malzemenin bozulma nedenlerinin başında su ve suyun iklime bağlı hareketleri gelir. Bu hareketler taş üzerinde kimyasal ve fiziksel etkiler yaratmaktadır. Ayrıca suyun yüzeye belli bir açıyla çarpması, saçaklardan akan suyun hep aynı yere gelmesi de bozulma nedenlerindendir. Tekrarlanan atmosferik olaylar bu etkileri hızlandırır. Örneğin sıcaklığın ve dolayısıyla su ısının düşmesi CO_2 yoğunlaşmasını yükselttiği için aşındırıcılık artar (Akıllı, 131).

Su, taş duvar yüzeylerinden yalnızca yağmur ile girmemekte; gaz veya sıvı hallerde, boşluklu bir katı içinde hareket edebilmektedir. Başka bir deyişle zeminden kapilarite ile yükselen suyun -özellikle don olaylarında- neden olduğu fiziksel tahribat çok önemlidir. Nem ise, malzemelerin içinde bulunan tuzların hareketlenmesiyle oyuk, kabuklaşma ve çiçeklenmeye (efflorascence) yol açan diğer bir tahribat nedenidir. Nem ile birlikte taşı etkileyen suda çözünebilir tuzlar; alkali ve toprak alkali sülfat, karbonat, nitrat ve klorürlerdir (SO_4 , CO_3 , NO_2 , NO_3 , Cl) (Güleç, 1997:18). Bunların tahrip süreci, tuz kristalinin ısı genleşmesi, ısı genleşmesi ve hidratasyonu olaylarıyla belirlenir (Akıllı, 131-132). Ayrıca donma-çözülme, ısı

değişimi, buharlaşma gibi fiziksel olaylar taşın parçalanmasına neden olur. Fiziksel parçalanmada taşın yapısında herhangi bir değişme olmaz. Sadece mineraller ve taş bünyesi ufak parçalara bölünür (Gürdal, 1982: 28).

Rüzgarla taşınan tozlar, yağmur ile birleşerek çamurlu bir su oluştururlar ve bu su taş çatlakları arasına girer. Ancak rüzgar, yağmurun olmadığı durumlarda bile, tahribat yaratan bir toz hareketine neden olur. Partikül, toz veya daha büyük parçaları taşıyıp elverişli yerlerde biriktirmesi ve kirlilik yaratması yanında tanecikleri çarptırarak yüzeyleri aşındırır, parçalar.

Yapıların yön ve iklim etkilerine açık yahut korunmalı olma durumları, tasarımda hava koşullarının yaratacağı tahribata karşı önlemler alınması ve yapı elemanlarının çevre verileri dikkate alınarak biçimlendirilmesi... gibi konular, iklimsel tahribat oranını etkileyen parametrelerdir.

c) Taşın bünyesel özellikleri: Taşlarda, tektonik oluşumuna bağlı olarak, farklı yapı ve sertlikte (dayanıklılıkta, dirençte) kısımlar bulunabilir. Bu tip heterojen karakterli taşlar, rüzgar ve yağmurun çok etkili olduğu yerlerde ya da farklı güneşlenme ve nem yüzdesine sahip olacak şekilde kullanıldıklarında, yumuşak kısımlarının dağılıp döküldüğü ve yüzeylerinde oyuklar meydana geldiği görülür. Oyuklara giren suların donması, taşın tahribatına ve parçalanmasına neden olur. Taş kullanılırken -yine tektonik yapıya bağlı boşlukların varlığı nedeniyle- çatlar veya kırılabilir; oluşan kırık, çatlak ve derz boşluklarına rüzgarın taşıdığı bitki tohumları yerleşip büyümeye başlar; kökleri duvara zarar verir (Akıllı, 129).

d) Yanlış tasarım, detay ve uygulamalar: Yapım ve kullanım sırasında oluşan bina oturmaları, yanlış detay ve kötü uygulamadan kaynaklanan çatlaklar, paslanma... gibi fiziksel ve kimyasal bozulmalardır. Örneğin taşın ocağında veya mimari eleman haline gelmesi için işlenmesi sırasında, sert darbe yüzünden mikro çatlaklar oluşması, dış koşullardan daha çok etkilenmesine ve kirlilik yanında diğer fiziksel tahribatlara yol açar.

Dayanıklılığı uygun olan taşın seçilmemesi, ocaktan çıktıktan sonra sertleşmesi için bir süre bekletilmeden kullanılması, yatak düzlemine paralel oturtulması gerekirken dik yerleştirilmesi, farklı özellik ve bileşimlere sahip olan taşların üstüste gelmeleri sonucu birbirilerini aşındıracak şekilde etkilemeleri gibi hatalar, tahribat nedenleri arasındadır. Ayrıca demir kenetlerin paslanarak genleşmesi ve bulunduğu taşı çatlatması; harç, sıva gibi malzemelerin içindeki suda çözünen tuzların daha gözenekli olan taşa geçerek kuruması ve

oyuk, çatlak, parçalanma gibi tahribatlara neden olması da söz konusudur (Akıllı, 129).

e) Onarımlar sırasındaki yanlışlar: Üzerindeki kir tabakasının asitli kimyasal maddeler veya raspalama, kazıma gibi hatalı mekanik yöntemlerle temizlenmesi durumunda taş eserin yüzeyi bozulacağından doğa koşullarından etkilenmesi çabuk olur, tahrip olma süreci hızlanır, yüzeyinde lekeler ve çiçeklenme görülür. Taştan daha sert harç kullanılması da, restorasyonlarda çok görülen bir hatadır.

Ancak bu gruptaki yanlışlardan en önemlisi, çimento harçlı uygulamalardır. Portland çimentolu harçlar sert ve su geçirimsiz olma özellikleriyle çevrelerinde rutubet ve tuz artışına neden olur, bozulma alanını büyütürler.

f) Afetler: Deprem, şimşek, yer kayması gibi doğal afetler, yangın ve savaşlarda kullanılan silahlar, bombalar vb. nedenlerle de; yapılar ve malzemeleri -zamanla değil anında ve büyük ölçüde- tahrip olabilirler.

Azapkapı – Saliha Sultan Çeşmesi Cephelerinde Gözlenen Tahribatlar

Aşınma: Mermer yüzeylerin mat, pürüzlü, dalgalı bir hal alması ve kimi yerlerde de bezeme kaybıyla gözlenebilen durumdur. Çeşme'deki aşınmaların nedeni olarak malzemenin ocak özelliği, iklimsel koşullar ve daha önceki restorasyon amaçlı müdahaleler gösterilebilir.

Aşınma yapının tüm cephelerinde (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL11 BZ, RL12 BZ, RL13 BZ, RL14 BZ) yer yer bulunmakla beraber, kuzeybatı yönünde kaplamaların tümüne yayılmıştır. Bu cephe pürüzlü ve mat bir görünümündedir. Güneybatı / arka cephesinde, restorasyonda değiştirilenler dışındaki tüm kaplama taşlarında aşınma vardır. Güneydoğu cephesinde ise üst bölgeler, güney köşesindeki kum saati ve balıksırtı desenli silmenin altındaki bölgelerde fazladır.

Kuzeydeki çeşmenin kemer aynası altındaki bezeme ve onun altındaki mukarnas şeridinde aşınma gözlenmektedir. Ayrıca yalağının dış kısımları ile çeşmenin çiçek bezemeli yüzeylerinde de vardır. Doğu çeşmesinde ise çiçek bezemelerinde, kum saati burguları ve musluk aynasının alt yüzeylerinde fazladır. Sebil cephesinde, mermer sütunlar ile altındaki parapet yüzeyleri ve kabartma bezemelerde aşınmaya rastlanır. Ayrıca sütun başlıklarındaki mukarnas uçları aşınmış ve bazı yerleri tümüyle kaybolmuştur.

Aşınmış bölgelerin daha fazla zarar görmemesi için, mekanik temizlikten kaçınılması gerekir. Mermerlerin aşınması cepheye -kir tutacak yüzey oluşturmak dışında- olumsuz bir etki yaratmıyor gibidir. Bu nedenle aşınmış kaplama taşlarının değiştirilmesi önerilmemektedir.

Çatlaklar: Yapının mermer kaplamalarında -yüzeysel ya da derin- çeşitli çatlaklar bulunmakta ve bunlardan bir kısmının daha önceki bakım çalışmaları sırasında onarılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Sebil cephesinde fazla çatlak bulunmamakla beraber, kuzey çeşmesinin kemer ayakları kesimindeki bezemeli kaplamalarda ve kemerin iç yüzünde uzun çatlaklar göze çarpar (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL12 BZ). Yine kuzey çeşmesinin kuzeybatı cephesine birleşen köşesindeki kum saatinde çatlama olmuştur. Yan ve arka cephelerde ise, dağınık olarak çeşitli çatlaklar vardır (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL11 BZ, RL12 BZ, RL13 BZ).

Kopmuş olan yapı malzemelerini orijinal yerlerine donatılı veya donatısız olarak tutturmak için yapıştırıcı, büyük çatlak ve boşlukları doldurmak için de dolgu maddeleri kullanmak gerekir. Yapıştırma için sadece bağlayıcı özelliği olan maddeler yeterlidir. Çatlak dolgusu için kullanılacak karışım ise, genellikle bağlayıcı ile inört (tepkimeye girmeyen son madde) bir malzeme (kum, cam tozu, onarılan taşın pirinci ve kumu ... gibi) karıştırılarak, her sefer için ayrıca hazırlanmalıdır (Güleç, 1989: 48).

Yapıda oluşan derin çatlaklar, elverişli dolgu maddeleri ile kapatılacaktır. Epoksi reçineler, yapıştırma yeteneğinin yüksekliğine rağmen güneş ışığı ve bazı atmosferik gazlardan etkilenerek sararır, kırılgan hale gelirler. Bu nedenle çatlakların derinlikleri, yapıştırılacak taşların iç kısımları gibi doğa koşullarına açık olmayan yerlerde kullanılmaları uygun olur. Dış yüzlerdeki yapıştırılacak küçük parçalar için daha dayanıklı ürünler, örneğin akrilik reçineler kullanılarak onarım yapılabilir (Güleç, 1989: 48). Büyük çatlaklar için basit kireç harçları, bağlayıcı ve dolgu malzemesi olarak çok iyi sonuç vermektedirler. Onarılamayacak ölçüde tahrip olmuş ve özelliğini kaybetmiş taşlara ise değişim önerilmektedir.

Kırılma ve kopmalar: Cepheleri kaplayan taşlarda, çeşitli nedenlerle (hızla sert bir cismin çarpması, insanların darbesi, kaplamanın zayıf noktasına temas edilmesi, kaplama altındaki metalin su alıp genleşmesi vs.) parça kopması veya kırılmalar olabilir.

Bu tür tahribatlar Azapkapı – Saliha Sultan Çeşmesi'ndeki bezemeli yüzeylerin kabartmalarında, musluk aynalarında ve kuzeybatı cephesinin sağındaki mukarnas sırasında yaygın olarak görülmektedir. Doğu çeşmesinin yan cephe ile birleştiği köşedeki kum saatinin üst kısmı hasarlıdır. Kaplamada gözlenen en önemli kırılma budur. Ayrıca kuzey çeşmesinin aynasında da kırık bir bölge vardır (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL10 BZ).

Restorasyon sırasında, kırılıp eksilen yerlerin uygun bir harçla tamamlanması önerilmektedir. Musluk aynalarındaki gibi küçük kırıklar, müdahale edilmeden olduğu gibi bırakılabilirler.

Doğu çeşmesinin kum saatindeki hasarlı bölge ise aslına uygun yapılacak bir parça ile tamamlanmalıdır.

Yüzeyden tabaka dökülmesi: Mermer yüzeylerinde, kenetlenme kuvvetinin azaldığı bölgelerde, yüzeyden parça kopması ve dökülmesiyle oluşan tahribattır.

Taşın sağlamlığı, önemli ölçüde kristal yapısına ve aralarındaki bağlayıcı maddelere bağlıdır. Kristal büyüklüğü arttıkça, kenetlenme kuvveti azalmakta ve taş kolayca ayrışabilmektedir (Erdoğan, 1982: 23). Taşların ayrışmasında katalizör görevi yapan su, kesit içindeki boşluk ve çatlaklarda dolaşırken her türden agresif maddeleri de taşın derinliklerine kadar sürükler. Taşın bünyesinde bulunan CaCl_2 , NaCl ve KCl gibi çeşitli kimyasal maddelerin su ile reaksiyonları da farklı olmaktadır. Bunlar ya zamanla eriyip ortamdan ayrılabilir ve boşluklar meydana getirir veya hacimleri genişleyerek taşı patlatabilirler (Erdoğan, 1982: 22).

Mermer gibi tortul kütleler doğada yatay tabakalar halinde bulunurlar. Taşın yapıda doğadaki tabakalaşmasına uygun olarak kullanılması da çok önemlidir. İşlenmesi sırasında cepheye gelecek kısımlarına dikkat edilmeli, tabakasına -başka bir deyişle suyuna- göre biçimlendirilmelidir. Eğer blok, taşın suyuna ters olarak hazırlanır ve tabakalaşmasına dikkat edilmeden yerine konursa, bozulma tabakaların cepheden geriye doğru katman katman dökülmesi şeklinde olur (Ahunbay, 1996:42).

Hava kirliliği nedeniyle oluşan sülfat kabukla gözenekleri dolan taşlar da, bozulma derinliğine bağlı olarak, yüzeyden ıslanma alanı sınırına kadar tabaka halinde dökülürler (Ahunbay, 1996: 57).

Çeşme'deki tabaka dökülmesi hasarları daha çok bezemesiz mermer yüzeylerde (yani kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu cephelerindeki mermer kaplamalarda) görülmektedir (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL11 BZ, RL12 BZ, RL13 BZ). Güneydoğu ve güneybatı cephelerinde aynataşlarının yanındaki mermerlerde, kuzeybatı cephesinde ise alt bölgelerin yanı sıra balıksırtı yatay silmenin üst kısımlarında da dökülmeler vardır.

Yapıda tabaka dökülmesinin görüldüğü mermerlerin değiştirilmesi değil, uygun bir dolgu harcıyla tamamlanarak plastik onarım yapılması gerekir.

Restorasyonlardaki dolgu harçları -çatlaklarda kullanılanlar gibi- genellikle bağlayıcı ile inört bir malzemenin (kum, cam tozu, onarılan taşın pirinci ve kumu ...vb.) karıştırılmasıyla, her sefer için ayrıca hazırlanırlar (bkz: Çatlaklar Bölümü). Çeşme'nin onarımında kullanılacak harç da gözeneklilik, su emme kapasitesi, mekanik direnç, genleşme katsayısı, ışığa karşı

duyarlılık ve doğal görünüm açısından, mevcut kaplamanın özelliklerine yakın özellikler taşınmalıdır. Çok yoğun ve sağlam taşlara, dayanıklı dolgu malzemelerinin kullanımı uygundur. Ancak gözenekli ve zayıf olan malzemeler için daha zayıf ve dayanıksız dolgu malzemesi seçilmeli, orijinal taşın hasar görmemesi sağlanmalıdır (Güleç, 1997: 19).

Sonuçta plastik onarım harcı mutlaka kireç esaslı olmalı ve portland çimentosu katılmamalıdır. Harçtaki kireç yüksek kalsiyum içermeli ve hidrolik olmamalıdır. Bu amaçla yanmış kireç çok bekletilmeden bir tank içinde su ilavesiyle söndürülür ve gözle görülen bütün reaksiyonlar duruncaya kadar gelberiyle karıştırılır. Bekleme süresi en az 1 haftadır. Kireç hamuru havayla temas etmemelidir. Havayla ilişkisini kesmek için söndürme suyunun fazlası üstte bırakılır. Harca agrega olarak kum ve taşın kendi mıcırı katılır. Bunun için aynı özelliklere sahip yeni bir taş çekiç veya makineyle parçalayıp elekten geçirilerek çeşitli boylara ayrılır ve uygun tane boyutuna sahip olan kısmı kullanılır. Literatürde, plastik onarım yapılması için üretilen kaplama harcındaki kireç : agrega oranının 1 : 2-3 olması önerilmektedir (Ashurst, 1990: 83-84).

4.4.1.3 Diğer tahribatlar

Pembe boya kalıntıları: Ön cephedeki mermer kaplamaların bitkisel bezemeli kısımlarında - çiçek kabartmaları üzerinde- pembe boya kalıntıları görülmektedir. Kalıntıların hangi tarihten kalma olduğu kesin saptanamamakla birlikte (1872 tarihli Hippolyte Berteaux tablosundaki bezemeler boyalı görüldüğüne göre) en azından 19.Yüzyılın ikinci yarısında var olduğu ve çiçek kabartmalarının görsel zenginliğini arttırmak için yapıldığı düşünülebilir.

Pembe boyalar daha çok doğu çeşmesi üzerindeki kabartmalarda ve giriş kapısı üzerindeki süslemelerde göze çarpar. Ancak bunların bir hasar ya da bozulma olarak kabul edilmesi doğru değildir, tersine yapının geçirdiği evreler hakkında ipucu vermeleri nedeniyle belgesel değer taşıdıkları söylenebilir. Dolayısıyla cephe üzerinden çıkarılması öngörülmemekte, aynı şekilde korunmaları gerekmektedir.

Yosunlaşma: Alg, yosun, liken gibi ilkel organizmalar özellikle korniş, harpuşa gibi yatay yüzeyler üzerinde büyürler. Rüzgarla savrulan tozların da bunların üzerinde birikmesi ile ince bir organik madde tabakası halinde taşları kaplarlar. Algler genellikle taş, tuğla ve beton yüzeylerde oluşur. Neme bağlı olarak yapışkan veya yapışkan olmayan yeşil, kırmızı veya kahverengi tozlar yahut lifler biçiminde görülürler.

Yosunların pürüzlü ve nemli yüzeylere ihtiyacı vardır. Yüzeyde kir ve leke oluşturur, taşın

nemini alır ve kök salarlar. Kökler yavaş yavaş taşın bünyesine girer. Taşın ve derz harcının bileşimi, kökler aracılığı ile değişerek toprağa dönüşür.

Yosunlaşma yapıda, zemine yakın kısımlar ile kuzeybatı, güneybatı, güneydoğu cephelerinin musluk suyunu toplayan oluk ile çevresinde oluşmuştur (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL11 BZ, RL12 BZ, RL13 BZ). Yani yapının uzun süre su ile temas eden, zemine yakın bölgelerinde görülmektedir. Drenajın yetersizliği yüzünden yağmur sularının tahliye edilememesi, suyun kuruyana kadar zeminde kalması, bu sorunun nedenleridir. Aynı nedenlerle özgün olmayan dış döşemede de yosunlaşma görülmektedir.

Yosunlaşmanın giderilmesi için öncelikle, yapı çevresine biriken suların hızla tahliyesi için iyi bir drenaj sistemi oluşturulmalıdır. Ayrıca çeşme musluklarının altındaki kanallarda da bakım yapıp (tahliye deliklerinin kontrolü) su birikiminin önlenmesi gerekir. Böylece yosunlaşma görülen yüzeylerin su ve nemden mümkün olduğunca uzaklaşması sağlanmalı, temizlikleri ondan sonra yapılmalıdır.

Yosun, liken, alg gibi ilkel bitkiler için dört değerli amonyum bileşiği öldürücüdür ve tributil kalay oksit de katıldığında etkisi daha uzun süreli olur. Yosunlu yüzeyleri temizlemek için önce bıçak, spatula, sert bir kıl fırça veya demirsiz yumuşak metal fırça kullanılır. Dört değerli amonyum esaslı çözelti duvar yüzeyine püskürtülür. Bir hafta sonra tekrar fırçalanır. Ancak bitki ve diğer canlılar için zararlı olan bu uygulama, çok dikkatle gerçekleştirilmelidir. Kalsiyum klorür içeren bitki öldürücüler (weedkillers) ise, taşta zararlı olduklarından dolayı önerilmemektedir (Ashurst, 1990: 20-22).

4.4.1.4 Onarımlar sırasında yapılmış dolgular

Bilindiği gibi duvarlarda, taşıyıcı veya kaplama elemanı olan doğal taşlarda derin çatlaklar, yüzeyden tabaka dökülmesi, küçük boyutlu kaplama boşlukları veya boşalan derz araları... gibi hasarlar bulunması durumunda dolgu kullanılması gerekebilir. Saliha Sultan Çeşmesi cephelerine de, çeşitli dönemlerde yapılan onarımlarda, yer yer dolgular uygulanmıştır. Bunlara yapının kuzeybatı, güneybatı, güneydoğu cephelerinde, ayrıca kuzey ve doğu çeşmelerinin muslukları etrafında rastlanır (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL12 BZ, RL13 BZ, RL11 BZ).

Dolgular genellikle iyi durumda görünmektedirler. Ancak yine de bakım yapıp özelliğini kaybetmiş ya da zararlı olabileceklerin değiştirilmesi gerekir. Yapıda iki farklı dolgu malzemesi kullanılmıştır.

Kireç harcı: Çeşme'deki onarımlar çoğunlukla kireç harcı ile yapılmıştır. Bu dolgular genellikle arka cephe ile yan cephelerdeki onarımlarda uygulanmış olup (bkz: Ek 4, Rölöve - Bozulmalar, RL13 BZ, RL12 BZ, RL11 BZ), renk ve özellikleri açısından yapının cephe kaplamaları ile uyumlu ve zararsız görünmektedir.

Çimento harcı: Dolgu harçlarında bağlayıcı olarak portland çimentosunun kullanımı, çimentonun içeriğinde suda çözünebilir bazik tuzlarla (Na_2O , K_2O) sülfat tuzları bulunması ve daha küçük / kılcal gözenekler oluşturması nedeniyle, oldukça tehlikelidir. Bu tür dolgular genelde taştan daha soğuk yüzeyler olduğu ve sözü edilen tuzları içerdiklerinden, yoğunlaşma yoluyla kullanıldıkları yerlerde nemlenmeye yol açarlar. Oluşan su, çözünebilir tuzları özgün malzemelere taşıyarak ve çiçeklenme yoluyla, yüzey erozyonu yaratır. Ayrıca bu tür dolguların ısıl genişleme katsayıları, taşların yaklaşık iki katı kadar olduğu için, genişlettiklerinde orijinal taşlara mekanik baskı yaparak çatlak ve kopmalara da neden olurlar (Güleç, 1997: 19).

Yapının güneydoğu, güneybatı cepheleri ile çeşmelerin musluk deliklerine çimento harcı ile müdahaleler yapılmıştır. Bu dolguların etkisiyle -şimdilik- herhangi bir fiziksel tahribat gözlenmemektedir. Ancak hem Marmara mermeri üzerindeki olumsuz görsel etkinin giderilmesi, hem de zamanla oluşturabilecekleri zararları (çatlakları, kopmaları) önlemek için:

Çimento harçlarının yüzeyden alınarak kireç esaslı bir harçla (Kullanılacak harcın özellikleri için bkz. Yüzeyden Tabaka Dökülmesi Bölümü) değiştirilmesi önerilmektedir.

4.4.2 Metal malzemede görülen bozulmalar, nedenleri

koruma ve restorasyon önerileri

4.4.2.1 Tunç şebekelerde

Yapının sebil pencerelerinde, üzerine koruyucu madde sürülmüş tunç şebekeler vardır. Şebekelerde iki önemli sorun gözlenir.

Kirlilik : Koruyucu sürülmüş olmasına rağmen, motifli çubuklar üzerinde yer yer siyah kir birikintileri görülmektedir. Kirlilik daha çok parapete bağlantı çubukları ile sütunlara birleşen bölgelerde yoğunlaşır. Oluşan kir ve toz birikintilerinin en önemli nedeni hava kirliliğidir. Ancak bazı yerlerdeki lekeler temizlenemeyecek şekilde film tabakası altında bulunmakta olup, bu durum uygulamanın özensizliğinden kaynaklanmaktadır. Şebekeler iyice temizlenmeden kirlerin üzerine saydam koruyucu sürülmüş, böylece siyahlıklar adeta koruma

altına alınarak sabitlenmiştir.

Koruyucu tabakanın varlığı nedeniyle, şebekelerin temizlenmesinde yalnızca yıkama önerilmektedir. Ancak yıkama işlemi sonrasında, hızla kurumanın sağlanacağı bir ortam hazırlanmış olmalıdır.

Kırılma ve kopmalar: Şebekelerdeki sarmal motifli kısımların uç bölgelerinde kırılmalar görülmektedir. Bu tahribatların çoğunlukla insanların vandal tavırları, zorlama ve darbelerle oluştuğu söylenebilir.

Restorasyon sırasında büyük kırıklar için bütünleme, küçük kırıkların ise olduğu gibi bırakılması önerilmektedir.

4.4.2.2 Demir doğramalarda

Sebil pencerelerinde, şebekelerin arkasında demir doğramalar vardır. Bu doğramalar özgün olmayıp değişik tarihlerdeki bakım-onarım çalışmalarından birinde, muhtemelen 1953 restorasyonunda takılmışlardır.

Paslanma : Bilindiği gibi demir malzemenin en önemli sorunu paslanmadır. Bu metal, çevresindeki pH değerine göre paslanır. Asitli ortamda olduğu kadar alkali ortamda da paslanma görülür, ayrıca klorürler paslanmayı artırır.

Demir paslanınca hacmi 6-8 kat kadar artar (Stambolov-de Boer, 1976: 29). Bu nedenle geleneksel detaylarımızda demir doğrudan taşla tutturulmayıp kurşun aracılığıyla tesbit edilir ve oluşan hacim artışı kurşunun elastisitesi tarafından karşılanır.

Azapkapı – Saliha Sultan Çeşmesi sebilinin doğramaları altta parapet, üstte lento işlevli taşlar ve iki yanlarından da sütunlara -kurşunsuz olarak- dayanır. Başka bir deyişle demir ile taşın ilişkisi, diğer geleneksel uygulamalarda (örneğin lokmalı parmaklıklarda) olduğu gibi pas sorununa karşı belli ölçüde önlem içeren, özgün bir detayla çözümlenmiş değildir. Ancak burada demirin taş içindeki bir boşluğa girmemesi, yalnızca kenarlardan tutturulması nedeniyle hacim artışı sorun olmamış; taşlar parçalanmamıştır. Asıl sorun taş üzerine yaptığı pas lekeleri ile doğramanın tahribatı ve işlevini yerine getirememesidir.

Camlarında kırılma : Sebilin güneydoğu ve kuzeybatı cephelerine bakan pencerelerinin camları kırılmıştır. Güneydoğu cephesindeki camın belli bir kısmı kırıktır ve oluşan boşluktan zincir geçirilerek kilidi olmayan ahşap kapı kilitlenmiştir. Kırıklar ayrıca sebil mekanının kirlenmesine neden olmakta; camdaki eksik yerlerden sebil içine su, toz ve hayvanlar

girmekte, içecek kutuları atılmaktadır.

Restorasyonda demir doğramaların sökülmesi; yerine alt ve üst kayıtlardan havalandırmalı çift camlı sistemde (kapı kasası ile aynı olan) paslanmaz çelik doğrama kullanılması öngörülmektedir.

4.4.2.3 Festonlarda

1953 Restorasyonunda yapılan kurşun kaplamalı çatının saçakları ile kubbe eteklerine yerleştirilen delik bezemeli (festonlar özgün değildir, mimari değer taşımamaktadır) kurşun (?) festonlarda, genel olarak iki problem görülmektedir.

Eksilmeler : Saçak eteklerindeki festonların çoğu, altları 11 dilimli olan parçalar halinde tutturulmuştur. Ancak yapının güneybatı / arka cephesindekilerde, bu parçalardan biri, tesbit malzemesinin zayıflaması ile düşüp kaybolmuştur. Eksiklik yalnızca bu bölgededir, diğer cephelerin festonları tamamdır (bkz. Ek 4, Rölöve- Bozulmalar, RL13 BZ).

Eğilme ve bükülmeler : Saçak uçlarındaki parçaların çeşitli nedenlerle (tesbitlerin zayıflaması, dış / iklimsel etkiler vs.) içe ya da dışa doğru eğildiği, büküldüğü ve bazılarının yerinden kaydığı görülmektedir. Tüm cephelerde, önemli veya önemsiz oranlarda, bu durum göze çarpar (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL 10, 11, 12, 13 BZ). Kubbe eteklerindeki festonlarda ise böyle bir sorun yoktur.

Restorasyonda eksilen parçaların aynı motif ve malzeme ile tamamlanması, eğilen ünitelerin düzeltilmesi, eskime ve metalin inceliği nedeniyle oluşabilecek kırılmalara karşı tedbirli olunması, kırılabilir feston parçaları yerine yenilerinin hazırlanması öngörülmektedir.

4.4.2.4 Kurşun kaplamalarda

1953 Restorasyonunda yapılan çatı ve kubbelerin kurşun kaplamaları, küçük bazı sorunlar dışında iyi durumda görünmektedir. Sorunlar şunlardır :

Kirlilik : Saçak üzerine yiyecek-içecek artıkları atılarak kaplama yüzeyleri kirletilmektedir. Bilinçsiz kişiler tarafından ne amaçla yapıldığı anlaşılamayan bu davranışın yarattığı olumsuz görünüm, özellikle güneybatı / arka cephesinde daha yoğundur.

Restorasyonda çatıdaki çöplerin kaldırılması ve kurşunlar üzerinde oluşan kirliliğin temizlenmesi; ayrıca yapının çevresinde bu olayın tekrarlanmaması için uyarıcı, küçük levhalar bulundurulması öngörülmektedir.

Yerinden ayrılma ve kaymalar : Kurşun kaplama binilerinin çeşitli nedenlerle -özellikle kötü işçilik ve rüzgar etkisiyle- gevşeyip açılması, levhaları yerinden oynatabilir. Bu soruna, özellikle doğu çeşmesi üzerindeki kaplamalarda / saçak eteğinde rastlanmaktadır (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL 10, 14 BZ).

Restorasyonda, yerinden ayrılan kurşun kaplamanın içeri su sızdırmadığından ve malzemenin bozulmadığından emin olduktan sonra kaplama binisinin elden geçirilmesi, yerinden kayan levhanın tekrar dikkatlice tesbit edilmesi öngörülmektedir.

4.4.2.5 Pencere kapağında

Paslanma ve menteşe eksikliği : Yapının güneybatı / arka cephesinde yer alan ve su haznesini havalandıran penceredeki demir kapağın menteşelerinden biri kopmuştur. Bu nedenle kapak aşağı doğru sarkmış ve açık durmaktadır. Ayrıca paslanma vardır ve bu da mermer kaplama taşlarında lekelere neden olmuştur.

Pas oluştuğunda metalik demir, demir oksit ve demir oksit hidratlarına dönüşür. Rutubet ve tuzlar pasa ortam hazırlar (bkz: Demir Doğramalarda – Paslanma Bölümü). Özünde metalik bir demir kalmadıysa pas tamamen çıkarılamaz. Fosforik asit yardımıyla pasın sabit demir bileşiklerine (demir fosfat) dönüştürülmesi mümkündür. Ticari pas sökücüler bu yöntemle uygun olarak fosforik asit yanında, deterjan ve diğer önleyiciler içerir. Mekanik olarak da zımpara, fırçalama, kum püskürtme yoluyla pas çıkarılır. Kaynaklarda, çok derin paslanmamış demir malzemenin, sıcak amonyaklı sitrik asit (monoamonyum sitrat, diamonyum sitrat) ile temizlenmesi önerilir (Riederer, 1989: 24-27). Pas giderildikten sonra hemen bir koruyucu tabaka ile kaplanmalıdır. Epoksi ve akrilik reçineler bu iş için çok uygundur.

Metal kapak sağlam görüldüğünden değişmesi düşünülmemekte, yalnızca zımparalanarak pasının temizlenmesi ve boyanması önerilmektedir. Kopan menteşenin yerine de yenisi takılacaktır.

4.4.3 Ahşap malzemelerde görülen bozulmalar, nedenleri

koruma ve restorasyon önerileri

4.4.3.1 Sebil kapısında

Beden duvarlarında, sebil giriş kapısı dışında, ahşap malzeme kullanılmamıştır. Ancak bu kanat da Çeşme'nin inşa edildiği dönemden kalan özgün bir eleman değil, (muhtemelen 1953

restorasyonunda) menteşelerle söveye takılmış (Sönmez, 1997:30-85), özel tekniği olmayan, sade bir tablalı kapıdır. Kapıda gözlenen sorunlar şöyledir:

Aşınma : Hava koşulları ve belirli zaman aralıklarında bakım yapılmaması nedeniyle sebil kapısı aşınmış, ahşabın lifleri açığa çıkmıştır.

Boya ve cila dökülmesi : Ahşap kapı hava koşullarından etkilendiği ve bakım yapılmadığı için, boya ve cilası dökülmüştür.

Anahtar eksikliği : Kapı, anahtar deliklerinden geçirilerek sütuna dolanan asma kilitli bir zincir ile kapatılmaktadır. Kilit olmadığı için başvuru bu kaba çözümde, demir zincirin mermer sütuna temas ettiği bölgelerde pas lekeleri oluşmuştur.

Ahşabın iklimsel koşullara doğrudan açık olması nedeniyle, kapıda gözle görülebilir bir eskime ve tahribat meydana gelmiştir. Parazitlerle ilgili durumu tam olarak bilinmemektedir. Bunun için bakımının yapılması, böcek ve mantar olup olmadığının araştırılması, varsa ilaçlanması, boya ve cila yenilemesi, başka bir deyişle kapsamlı bir ahşap restorasyonu gereklidir. Ancak özgün olmayan, tasarım ve uygulama açısından herhangi bir değer taşımayan bu kapı için böyle özel bir onarım yerine, yeni bir kanat takılması daha uygun ve ekonomik görünmektedir.

Yeni kanat için ahşap önerilmemektedir. Bezeme ve bölüntüleri bilinmeyen, değişik tarihli fotoğraflardaki net olmayan çizgilerinden ancak tahmini bir restitüsyon yapılabilen kapı için, eski üslupta / yeni bir tablalı ahşap kanat yapılması uygun bulunmamıştır. Çünkü geleneksel detaylara sahip böyle bir kapı -belli bir süre sonra- görünümü nedeniyle izleyicileri yanıltacak, hangi dönem restorasyonundan kalma olduğu anlaşılamayacak, ayrıca kanat tipi ile menteşeli tesbit detayının uyumsuzluğu da dikkati çekecektir.

Restorasyonda kapı boşluğunu oluşturan sövelerin gerisine; hiç ara kaydı olmayan, koyu fümeye renkli, mat kırılmaz camdan bir kanat takılması önerilmektedir. Böylece kapının yerinde, çevresindeki bezemelerle uyumu sorunlu ve doğruluğu kesin olmayan yeni çizgiler bulunmayacak; yalnızca boşluğun sınırları tanımlanmış olacaktır.

Bu tercihte, fümeye camın nötr etkisi nedeniyle cephe bezemelerine aykırı düşmeyeceği, mevcut renk ve doku ile yarışmayacağı, estetik bütünlüğü bozmayacağı, ayrıca kanat restorasyonunun 20. Yüzyılda yapıldığının vurgulanacağı düşüncelerinin de rolü vardır.

4.4.3.2 Çatı altındaki ahşap konstrüksiyonda

Çürüme : Rölöve ve hasar analizi çalışmaları sırasında, çatıya çıkıp malzemelerin yakından incelenmesi olanağı bulunamamıştır. Ancak gözlemlere göre kurşun kaplamalarda -önemsiz de olsa- bazı tahribatlar vardır ve bunlar çatının ahşap konstrüksiyonuna su girmesine, dolayısıyla çürümeye neden olmuş olabilirler.

İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanan 11.10.2000 tarihli raporda (bkz: Ek 7) da, bu konu aynı görüşlerle gündeme getirilmekte ve :

“... 1- Çeşmenin çatısına çıkılamadığından çatının durumu tam olarak tesbit edilememiş, ancak çatıyı örten kurşun levhaların çatıya su sızdırdığı ve bu nedenle de çatı altındaki ahşabın bazı yerlerinin çürüdüğü ve yüzeyindeki boyalarda dökülme ve bozulma olduğu gözlemlenmiştir. ...” ifadesi kullanılmaktadır.

Restorasyonda, kurşun kaplama binilerinin tümünün gözden geçirilmesi ve gereken yerlerin onarımı ile içeri su sızmadığından emin olunduktan sonra : Çatı ahşaplarının bakımı, küflenme veya çürüme olup olmadığının araştırılması, varsa ilaçlama ya da parça ekleme, değiştirme gibi onarımların yapılması, sonuçta çatıya -hem kaplama hem de konstrüksiyonuyla- işlevini yerine getirecek nitelik kazandırılması öngörülmektedir.

4.4.4 Saçak ve saçakaltı süslemelerinde görülen bozulmalar, nedenleri

koruma ve restorasyon önerileri

4.4.4.1 Çatlaklar

Yapının saçak ve kubbeleri 1953 yılı restorasyonunda betonarme olarak yeniden yapılmış ve eldeki belgelere dayanarak, saçakaltı tavanındaki sıva üzerine kalemişi süslemeler işlenmiştir.

Günümüzde, saçığın altında / yapı cephesine dik doğrultuda ve saçak ucuna kadar ilerleyen çatlaklar görülüyor. Bu çatlaklar doğu çeşmesi, güneydoğu, kuzeybatı ve güneybatı cepheleri üzerindeki bölümlerde yer almakta; kuzey çeşmesi ile sebilin kuzey saçığında çatlak bulunmamaktadır (bkz: Ek 4, Rölöve- Bozulmalar, RL04 BZ).

Sıva raspa edilip altına bakılmadığı için, çatlakların niteliği (strüktürel mi, yoksa sıva çatlağı mı olduklarını) bilinmemektedir. Restorasyon sırasında yapılacak ayrıntılı incelemelere göre; sorunun nedeni / kaynağı belirtilecek ve müdahale yöntemi ondan sonra saptanacaktır.

4.4.4.2 Tuzlanma

Saçağın sıvalı yüzeylerinde, su alma nedeniyle tuzlanma görülmektedir. Çimento harcında bulunan suda çözünebilir toprak kaynaklı tuzlar, suyun bünyeye girmesiyle açığa çıkmakta ve tuzlanma denilen oluşuma neden olmaktadır.

Tuzlanma saçağın özellikle kuzey, kuzeydoğu ve doğu bölgelerinde vardır. Buralardaki tavan yüzeylerinde tuzlar açığa çıkmış ve kalemişi süslemeler adeta silinmiştir.

4.4.4.3 Sıva ve boya dökülmesi

Saçağın su alması ve bağlayıcının gevşemesi nedeniyle, kimi yerlerinde küçük bazı sıva dökülmeleri olmuştur. Dökülen kısımlarda, doğal olarak, kalemişi süslemelerin boyası da sıva ile birlikte kaybolmaktadır (bkz: Ek 4, Rölöve- Bozulmalar, RL04 BZ).

4.4.4.4 Kararma

Sıvanın ıslanıp kurumaması ve havadaki kirlerin yapışması ile koyu bir renk alması, saçağın uçlarına yakın tüm bölgelerde görülür (bkz: Ek 4, Rölöve-Bozulmalar, RL04 BZ). Kararmanın olduğu kimi yerlerde kalemişleri tamamen silinmiş, kimi yerlerde ise silikleşmiştir. Saçağın sebil üzerindeki kısımları ve köşelerinde, kararma yapı cephelerine kadar ilerlemektedir.

4.4.4.5 Renk solması

Kalemişi süslemelerde yoğun biçimde gözlenen renk solması; zamanla, hava koşulları etkisiyle ve boya kalitesine bağlı olarak oluşan bir sorundur.

Saçak altındaki sıvalı yüzeylerde gözlenen bu sorunlar; çatı konstrüksiyonu ve kaplamalarının restorasyonu ile su sorunu giderildikten, betonarme saçaktaki çatlakların araştırılması ve onarımından sonra ele alınacak; sıva tamirleri ancak bu işlerin ardından yapılabilecektir.

Restorasyonda raspalanan yerler kapatılacak, kalan yüzeylerin sıva ve bezemeleri temizlenecek, çok solmuş veya eksilmiş motifler tamamlanacaktır. Kalemişlerinin restore edilmesi sırasında kullanılacak boyanın su etkilerine dayanıklı bir dış cephe boyası olması gerekir.

4.4.5 Çatı ve kubbelerde görülen bozulmalar, nedenleri

koruma ve restorasyon önerileri

4.4.5.1 Kubbe kasnaklarında çatlaklar

Orta kubbe ve süs kulelerinin sıvalı gövdelerinde bazı çatlaklar vardır. Çatıya ulaşılmadığı için, bunların yapısal olup olmadığı henüz bilinmemektedir. Ancak uzaktan sıva çatlağı gibi algılanmaktadırlar.

Restorasyonda, raspa ve yakından inceleme ile çatlakların niteliği belirlenecek, kasnak gövdesinde strüktürel bir sorun olup olmadığına bakılacaktır. Görünenlerin sıva çatlağı olduğuna karar verilirse; raspalanan yerler tamamlanacak, çatlaklar onarılacak ve tüm sıvalar sorunsuz hale gelecek şekilde elden geçirilecektir.

4.4.5.2 Süs kulelerinin kubbe alemlerinde eksiklik ve eğilmeler

Güneydoğu cephesinde yer alan süs kulelerinden birinin alemi yoktur. Ayrıca tüm alemler belli bir yönelimde olmayıp gelişigüzel yerleştirilmişlerdir. Bu durum, alemlerin takılması sırasındaki dikkatsizlikten kaynaklanmaktadır.

Restorasyon çalışmaları sırasında alemler kontrol edilecek, gözlenen bir sorun olursa giderilecek ve güneydoğuya yönelimine göre düzeltileceklerdir. Eksik olan alem de mevcutlara uygun olarak yapılıp yerine takılacaktır.

4.4.5.3 Çatı üzerinde kirlilik

Güneybatı / arka cephesindeki çatıya atılan çöpler ve bu sorunla ilgili öneriler için bkz: Metal Malzemedeki Görülen Bozulmalar - Kurşun Kaplamalarda Kirlilik Bölümü.

Ayrıca Çeşme'nin arka cephesinde yer alan istinat duvarının yıkılması ve yapı önündeki zeminin genişletilmesi önerisi (bkz: Ek 5, Restorasyon, RS01-1, RS01-2) ile çatıya insan erişebilirliği azalacak ve çöp atılması belli ölçüde engellenmiş olacaktır.

4.4.6 Sebil ve su haznesi içinde görülen bozulmalar, nedenleri

koruma ve restorasyon önerileri

4.4.6.1 Vandalizm ve kirlilik

Vandalizm kasıtlı tahribat anlamındadır. Azapkapı – Saliha Sultan Çeşmesi’nde de insanların kasıtlı olarak yaptıkları, ya da istemeseler bile, sonucunu bildikleri halde yapmaktan vazgeçemedikleri tahribatlar gözlenmektedir. Yapı içinde ve yalaklarda ateş yakılması, yapı içi ve dışının, yakın çevresinin kirletilmesi, tunç şebekelerde motif uçlarının kırılması, mermer kaplama üzerine sivri uçlu aletlerle yazı kazınması gibi tahribatlar, bu davranışlara örnek olarak gösterilebilir.

Barınak amaçlı kullanımıyla oluşan sorunlar : Kapı kilidinin bulunmadığı süre içinde, yapının sebil kısmı ve yalakları evsizler tarafından barınak amacıyla kullanılmış; iç mekan ve yalaklar bu insanların yaptığı kirlilik, islenme ve yiyecek artıkları nedeniyle oldukça yıpratılmıştır. Ayrıca yalaklara halı, minder parçaları yerleştirilmiş, etrafa kırık cam parçaları saçılmıştır.

Sebil içinin bu şekilde kullanımı asma kilit takıldıktan sonra önlenmiştir, ancak yalakların içinde barınma ve ateş yakılması gibi sorunlar önlenmiştir.

Kırık camlar nedeniyle oluşan sorunlar : Sebilin kuzeybatı ve güneydoğu cephelerindeki pencere camları kırıktır. Bu nedenle iç mekan yol tarafından çok toz almakta, ayrıca yapı içine çöpler atılmakta ve açıklıklardan kemirgen hayvanlar (fareler) girmektedir.

Bu sorunların devam etmemesi için restorasyon sırasında sebilin pencerelerinin doğramaları değiştirilecek ve camları takılacaktır. İçerideki çöpler temizlenecek, ardından mekanlar dezenfekte edilecektir. Ayrıca sebil kapısının denetimsiz / açık kalmamasının sağlanması ve yapının sık sık kontrol edilmesi gereklidir.

4.4.6.2 Müdahaleler

Yapı 1953 ve 1996 yıllarında iki müdahale ile karşılaşmıştır. İlk restorasyonda -sebil ve su haznesi arasında geçit bulunmadığından dolayı- su haznesine girilmediği, uygulama sonrasında yayınlanan belgelerde görülmektedir.

Su haznesine kapı açılması ve iç mekanlardaki müdahaleler : Yapının 1934 yılında yayınlanan ilk planında olduğu gibi, restorasyon sonrası rölövelerinde de (bkz: Tablo 1, Resim32), sebil ile su haznesi arasında herhangi bir bağlantı yoktur. Hatta bugün sökülmüş

halde duran mermer teknenin yerinde olduğu, çeşmenin aynataşında restorasyon hakkında bilgi veren bir kitabe bulunduğu bilinmektedir (bkz: Tablo 1, Resim 31). Günümüzde sebil ile su haznesi arasında bir geçit vardır (Resim 4. 1). Bu geçidin ne zaman ve ne amaçla açıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak müdahale sırasında restorasyon kitabesi sökülümüş, ortadan kırılıp iki parçaya ayrılmış, gelişigüzel bir şekilde su haznesi içine atılmıştır (Resim 4. 2).



Resim 4. 1-Sebil ile su haznesi arasında açılan geçitten sebile bakış.

Geçit açmak için duvar yıkılırken su haznesinin zemini de tahrip olmuştur. Buna rağmen tahribatı gidermek üzere herhangi bir müdahalede bulunulmadığı, şap dökmekle yetinildiği görülür.

Hazne mekanında gözlenen bir başka durum, tonoz başlangıç hizalarında ayna kenarlarına paralel olarak, her iki yönde yerleştirilen 7/9 cm'lik metal gergiler bulunmasıdır. Şu anda paslanmış olan bu gergilerin yapının ilk zamanlarında da kullanılmış olması şüphelidir. Muhtemelen 1953 restorasyonu sırasında çatı yapılırken yerleştirilmişlerdir.

Yine hazne mekanında - kuzeybatı cephesi duvarında, dıştan önüne kaplama taşları

yerleştirilmiş, içte ise duvar kalınlığı / derinliği görülen kapalı bir pencere vardır. Yapının eski fotoğraflarında da pencere ile (bkz: Tablo 1, Resim 20), zeminden yükselen ince metal bir borunun buradan içeri girdiği görülmektedir.

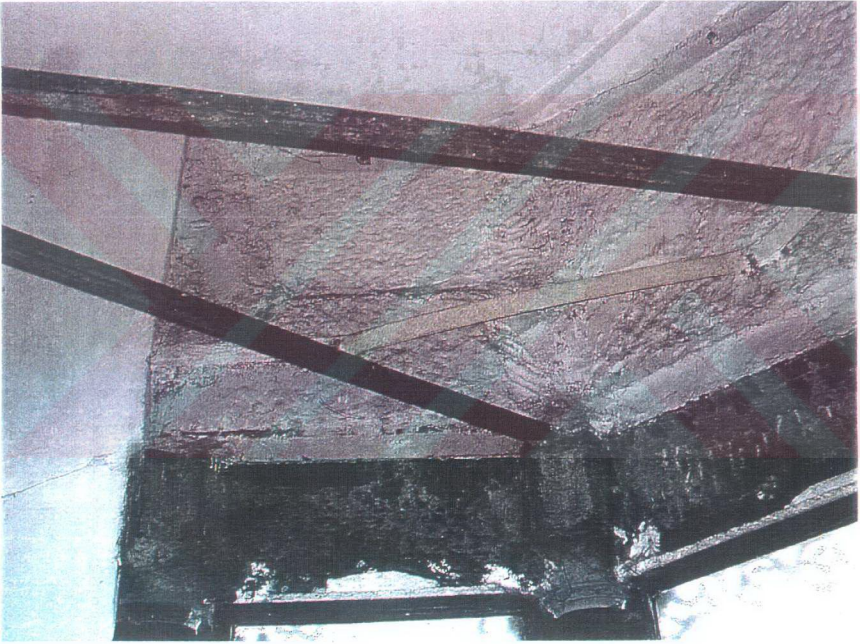


Resim 4. 2- Geçit açılmadan önce sebil ile su haznesi arasındaki duvarda olan restorasyon kitabesi.

Haznenin tavanına bakıldığında; tonoz aynasının etrafında, birbirinden farklı boyutta (ortalama 25x25 cm'lik) dört adet dörtgen delik dikkati çeker. Bu deliklerden kısmen yapının betonarme döşemesi görülmekte ve restorasyon sırasında açıldıkları anlaşılmaktadır.

Mekanın içine -tonoz hizasına kadar- bitümlü sıva yapılmıştır. Duvarlarla zemin dik birleşmeyip arakesitleri eğrisel (çeyrek daire) kesitlidir. Geçidin bulunduğu duvarın üzerine elektrik kabloları yerleştirilmiştir (bkz: Ek 2, Rölöveler, RL08). Ayrıca, yerde ve çeşitli seviyelerde, musluklara bağlandığı anlaşılan su boruları görülür.

Sebil bölümünde ise öncelikle dikkati çeken, sebil sütunlarının üst kısmından geçirilen metal gergi ve takviyelerdir (Resim 4. 3). Biri tavan-duvar bağlantısında çepeçevre yerleştirilmiş, diğerleri de (merkez geçidin üzerindeki kesimde olmak üzere) ınsal olarak duvardan sütunların üzerlerine oturtulmuştur. Sebil duvarları kireç badanalıdır. Servis tezgahı ise kirlilik dışında iyi durumdadır.



Resim 4. 3- Sebil tavanında yer alan metal gergiler.

Çeşme yalağının sökülmesi : Su haznesine geçit açılırken sökülen yalak sebil içinde yerde durmaktadır. Sebili barnak amaçlı kullanan kişiler ya da kırık camlardan içeri çöp atanlar, bu elemanı bir çöp kutusuna çevirmişlerdir.

Yalak çok kirlenmiştir, ancak sağlamdır. Bu da, keyfi değil işi bilen insanlar tarafından

dikkatlice söküldüğünü gösterir. Su haznesine geçit açılırken, yerinden çıkarılması zorunlu hale gelmiş olmalıdır.

Restorasyon aşamasında müdahalelerle ilgili olarak; yapı içinin temizlenmesi ve duvardaki delikler, su boruları, çalışmayan elektrik tesisatı, açılan geçidin düzeltilmesi, zemin kaplamasının yenilenmesi gibi onarımlar yapılması gerekir.

Yapıya işlev kazandırılması

Günümüzde su haznesinin yeniden su ile doldurulması anlamsız olacaktır. Ayrıca açılan geçit nedeniyle, yapıda (sebile ek olarak) ikinci bir mekan daha oluşmuştur. Bu mekanlara yeni işlev kazandırılması, Çeşme'nin vandal etkilerden korunmasını sağlama yanında tarihi bir yapının çağdaş yaşamla bütünleşmesi için de iyi bir örnek olabilir.

Bu nedenlerle Saliha Sultan Çeşmesi'nin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ya da T.C. Kültür Bakanlığı elemanlarınca işletilen, BEYOĞLU – GALATA TURİZM DANIŞMA OFİSİ olarak kullanılması önerilmektedir.

Su haznesinin içi -bakım yapıldıktan sonra- uygun ışıklandırma sistemi kurularak, sebilin geçmişini ve günümüze kadar geçirdiği değişiklikleri anlatan resim ve gravürlerin sergilenmesi amacıyla kullanılabilir. Bu fikir rölöve çalışmaları sırasında yapıyı merak eden yerli ve yabancı ilgililerin, özgün durumu anlamakta zorlandıklarının gözlenmesi sonucu oluşmuştur.

Yeni işleviyle yapının içine girilebilecek; su haznesi güneybatı cephesinin ortasına (geçidin tam karşısına) metal ayaklar üzerine yerleştirilecek olan yalak ve duvarlara asılmış panolar görülecek, ayrıca sebil mekanında oturan bir görevliden çevre hakkında sözlü bilgi ya da küçük hatıra eşyası, kartpostal, harita, broşür, kitap... gibi şeyler alınabilecektir. Bu malzemeler sebilin tezgahı üzerine yayılabilir, su haznesi içindeki döner sehpalarda veya vitrinlerde gösterilebilir. Depolama için de sebil kapısı arkasında niş ile geçidin yanında bulunan alttaki girintilerden (uygun aralıklarla raflar yerleştirilerek) yararlanılabilir.

Su haznesi duvarlarında sıva düzeltme ve boya yenileme işlemleri gereklidir; ancak şimdiki siyah rengin değiştirilmemesi uygun görünüyor. Aydınlatma donanımı için tonoz hizasındaki gergilerden yararlanılacak, böylece hem bu elemanlara bir işlev verilmesi hem de 1953 restorasyonunun bir belgesi korunmuş olacaktır. Fiziksel çevre konforunun sağlanmasında da elektrikli sistemler kullanılacaktır; örneğin kuzeybatı duvarındaki kapatılmış pencerenin içine bir klima veya geçidin üzerine infra-red ısıtıcı yerleştirilebilir.

Yapının musluklarına şehir şebekesinden su sağlanması, ayrıca belli zamanlarda eski gelenekleri ve sebinin yapılış amacını anımsatmak üzere şerbet dağıtımı yapılması da düşünülebilir.

4.4.7 Çevresel sorunların giderilmesi,

çevre düzenleme konusunda öneriler

4.4.7.1 Trafik sorunu için öneriler

Kavşağın ve trafik akışının yeniden düzenlenmesi : Atatürk Köprüsü'nden gelip Tersane Caddesi'ne dönen ve bezemeli ön cephenin çok yakınından geçen yolun -yapının algılanması, kirlilik ve titreşim etkisi yönlerinden- Çeşme'ye verdiği zararlar yukarıda belirtilmişti.

Bu nedenle kavşağın belirtilen kolunun, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Ulaşım Daire Başkanlığı'nın görüş ve organizasyonu doğrultusunda, başka bir şekilde ya da başka bir güzergahtan geçirilmek suretiyle, yapıdan uzaklaştırılarak trafiğe kapatılması önerilmektedir.

Ancak İstanbul'un ulaşımı planlama bütünü içinde değerlendirildiğinde, bu önerinin uygulanması kolay ve hatta mümkün olmayabileceği anlaşılmaktadır. Çünkü zaten hayli sıkışık olan Aksaray-Karaköy-Beyoğlu trafiğinde, Tersane Caddesi kadar işlek bir yolun güzergahının değişmesi oldukça zorlayıcı görünmektedir.

Kavşağın değiştirilememesi durumunda alınacak önlemler ve yeşillendirme : Araştırma ve çalışmalara rağmen Tersane Caddesi'ne dönen kolun Çeşme'den uzaklaştırılması kararına ulaşılamazsa, başka yöntemlerle, yapının belirtilen etkilerden korunmasına çalışılacaktır.

Koruma yöntemlerinden ilk akla gelen, yol ile yapı arasında çok yükselmeyen bir yeşil bant oluşturup araçların egzoz etkilerinin direkt olarak yapıya ulaşmasının engellenmeye çalışılmasıdır (Bkz: Ek 5, Restorasyon, RS01-1, RS01-2). Böyle bir bant ile kirlilik etkilerinin azaltılması yanında çevrenin güzelleşmesi, semt sakinlerinin yeşil bir ortamda çalışma ve dinlenmesine de katkıda bulunulmuş olacaktır. Yalnız dikkat edilecek konu, ekilecek bitkilerin fazla büyüyen yapı cephesini daha da zor algılanır hale getirmemesidir.

4.4.7.2 Yapının taşınması

Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, bulunduğu konum itibarıyla yoğun egzoz kirliliği ve vibrasyona maruz kalmaktadır. Bu etkileri yapıdan uzaklaştırmak için hemen önünden geçen Tersane Caddesi'nin başka bir şekilde geçirilmesi veya Unkapanı Köprüsü'nden gelen

araçların başka bir güzergahtan yönlendirilmeleri düşünülmüştür. Ancak oldukça yoğun bir trafik yükü taşıyan yolun İstanbul şartlarında değiştirilmesinin zor olduğu daha önce de belirtilmişti. Böyle bir durumda yol yapıdan uzaklaştırmıyorsa, yapının yoldan uzaklaştırılması düşüncesi üzerinde durulmuştur. Aksi takdirde restorasyondan sonra aynı etkilere maruz kalmaya devam eden yapı için harcanan maddi ve manevi emekler ziyan olacaktır.

Venedik Tüzüğü'nün 7. maddesinde "Bir anıt tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Anıtın tümünün, ya da bir parçasının başka yere taşınmasına –anıtın korunması bunu gerektirdiği, ya da çok önemli ulusal, ya da uluslararası çıkarların bulunduğu durumlar dışında- izin verilmemelidir" denilmektedir (Ahunbay, 1996:105). Bu nedenle mecbur kalınmadıkça taşıma önerilmemektedir. Ancak Saliha Sultan Çeşmesi'nin korunması ve yapılan uygulamaların uzun süreli olabilmesi için taşınmasının uygun bir karar olabileceği düşünülmektedir.

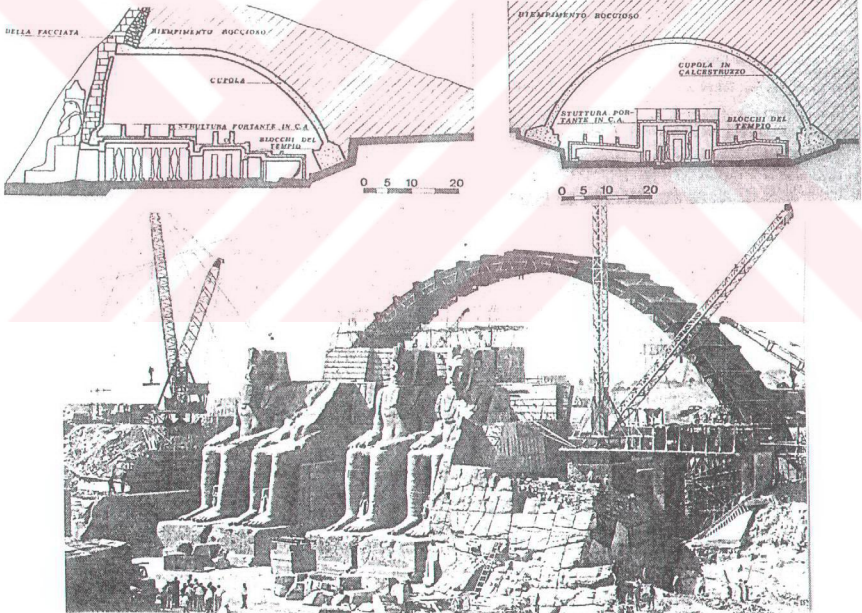
Bu düşünceyle yapının yüzyıllardır bulunduğu konumdan uzaklaştırılmadan, hemen arkasında bulunan otoparkın olduğu alana, yönelimini bozmadan, kuzeydoğu-güneybatı aksında-taşınarak, anıtsal özelliğini de vurgulayacak şekilde bir platform üzerine taşınması düşünülmektedir (bkz: Ek 5, Restorasyon, RS01-3).

Taşıma her ne kadar yapıların korunması için kullanılabilecek iyi bir yöntemse de, oldukça da pahalıdır. Dünyanın pek çok ülkesinde uygulanan bu işlem için anıtın büyüklüğüne, malzemesine ve yapım tekniğine göre farklı yöntemler kullanılmaktadır. Genel olarak taşıma için üç çeşit yöntem vardır:

1- Anıtın sökülerek taşınması: Bu yöntemde anıtın tüm elemanları numaralanarak sökülür ve taşınmak istenen yerde yeniden birleştirilir. Özellikle ahşap ve taş kaplamalı yapılar için çok uygundur. Öncelikle taşınmasına karar verilen yapının ayrıntılı röleveleri hazırlanıp, yapı en ince detayıyla belgelenir. Daha sonra fotoğraf, kamera gibi belgeleme araçları ile kayda geçirilir. İç ve dış duvarlardaki tüm elemanlar (taş veya ahşap) numaralandırılır ve birbiriyle ilişkisini gösteren işaretlemeler yapılır. Yapı elemanları özenle, tek tek sökülerek yerleri karıştırılmayacak şekilde uygun ortamlarda depolanır. Sökme işlemi sırasında yeniden kullanılamayacak duruma gelen malzemenin yerine benzeri ile yenisi hazırlanır. Yapı önceden hazırlanan yeni yerine, belirlenen numaralama sistemine uygun olarak monte edilir. Japonya'da bu sistemin kullanıldığı ve saraya ait bazı köşklerin Nara'dan Kyoto'ya taşındığı bilinmektedir (Ahunbay, 1996:104).

2- Anıtın bloklar halinde taşınması: Moloz taşla yapılmış olan anıtları, tek tek sökerek taşımak ve daha sonra birleştirmek oldukça zordur. Çünkü sökülen taşları eskisiyle aynı olacak şekilde birleştirmek imkansız gibidir. Bu nedenle yapıların taşınacağı uzaklık, aradaki yolun durumu, anıtın boyutları, ağırlığı göz önüne alınarak, fazla parçalanmadan taşınması olası hale getirilmiştir (Ahunbay, 1996:105).

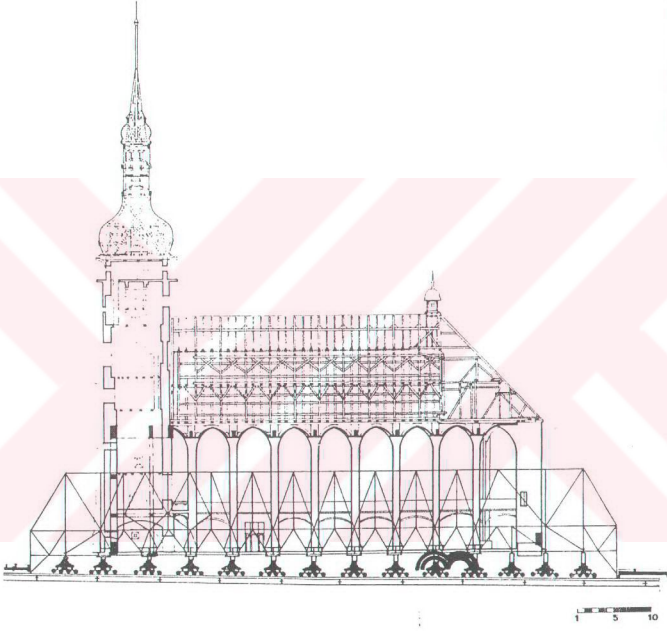
Mısır'daki Abu Simbel Kaya Tapınakları bu yöntemle taşınmıştır. Öncelikle tapınakların mevcut durumları filme alınmış, fotoğrafları çekilmiş, fotogrametrik rölevaleri ve modelleri hazırlanmıştır. Ayrıca yumuşak olan taşın taşıma işlemi sırasında dağılmaması için önlemler alınmıştır. Daha sonra ince taş testereleriyle, büyük bloklar halinde kesilmiştir. Kesilen bloklar, eski yerinden 70 m. yukarıdaki yeni yerine taşınarak birleştirilmiştir. Eski yerindeki çevresini oluşturmak için, devasa heykellerin gerisinde betonarme kabuk strüktürlü yapay bir tepe oluşturulmuş ve bu strüktür üzerine kaya blokları monte edilmiştir (Şekil 4.1) (Ahunbay, 1996:105).



Şekil 4.1- Abu Simbel Tapınağı'nın taşıma sonrası yeni konumuna uyarlanması için oluşturulan betonarme tonozun projesi ve uygulama görüntüsü (Ahunbay, 1998:107).

3- Anıtın bütün olarak taşınması: Anıtların parçalanmadan bir bütün olarak taşınması Avrupa ülkelerinde ve Mısır'da uygulanmış, başarıya ulaşmış bir yöntemdir.

Avrupa'daki örneklerinden biri Çekoslovakya'daki Most Katedrali'nin taşınmasıdır. Katedralin üzerinde bulunduğu dağda yer alan kömür ocakları içindeki galerilerin zemini zayıflatması ve çöküntülere sebep olması nedeniyle taşınmak istenmiştir. Bu işlem sırasında yapı parçalanmamış ve bütün olarak taşınmıştır. Önce yapının strüktürü sağlamlaştırılmış ve daha sonra zemine yakın bir yerden kesilerek, raylı bir sistem üzerine oturtulmuştur (Şekil 4.2). Çelik makaslar üzerine alınan yapı, yavaş bir şekilde yeni yerine taşınmıştır (Ahunbay, 1996:105).

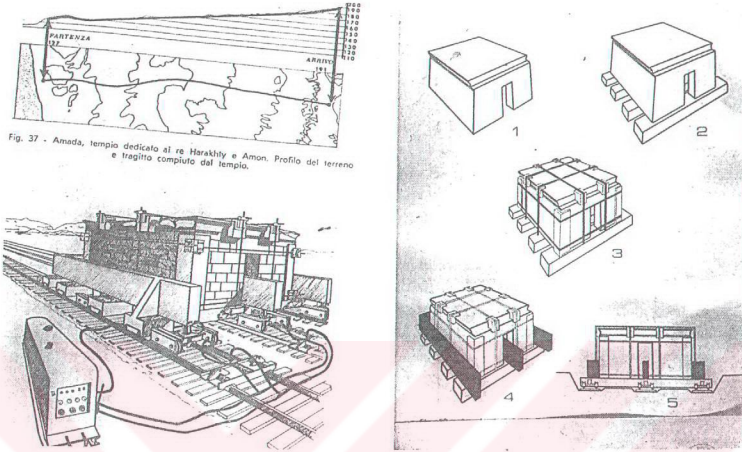


Şekil 4.2- Most Katedrali'nin taşınmasında kullanılan sistem (Ahunbay, 1998:108).

Mısır'da, Amada'da bulunan Harakty ve Amon Tapınağı ise betonarme kirişler üzerine oturtularak, dıştan çevresi sıkı bir şekilde sarılmıştır (Şekil 4.3). Yapının içinden ve iki yanından geçirilen kirişlerle çekilerek, 2.6 km. Uzakta ve 65 m. yüksekte olan yeni konumuna yaklaşık 4 ayda getirilmiştir (Ahunbay, 1996:105).

Bu taşıma tekniği oldukça pahalı ve zordur. Ancak anıtların en az zararla taşınmasını sağlayabilir (Ahunbay, 1996:105). Saliha Sultan Çeşmesi'nin boyutları ve taşınması düşünülen yerin çok yakın olduğu göz önüne alınırsa, bu yöntemin taşıma için uygun olduğu

sanılmaktadır. Yöntemin pahalı olduğu bilinmektedir. Bu sıkıntının da özel sektör kuruluşlarının sponsor olabilmeleri sağlanabilirse, aşılabileceği düşünülmektedir.



Şekil 4.3- Harakty ve Amon Tapınağı'nın taşınmasıyla ilgili proje (Ahunbay, 1998:108).

4.4.8 Yakın çevresindeki görsel kirliliğin giderilmesi ve çevresel niteliğin

yükseltilmesi amacıyla önerilen düzenlemeler

Çeşme cepheleri üzerinde, sonradan konulmuş kablo, levha gibi görsel kirliliğe neden olabilecek şeyler bulunmamaktadır. Ancak yapının zemininde (güneybatı / arka cephesi ile kuzeybatı / yan cephesinde) iri boyutlu, gelişigüzel atılmış molozlar vardır. Bunlar kaldırılmalıdır.

Güneydoğu cephesinde, bu yönden yapı zeminine ulaşmak için yapılan mermer basamaklı bir merdiven yer alır. Ancak niteliksiz ve mermerleri kırılmış olan bu merdiven, hiç de iyi bir görüntü sergilememektedir (Resim 4. 4). Yine aynı tarafta, ağaç yakınında bir ahşap kablo direği bulunur. Bu direk üzerindeki kablolar yapıya ulaşmamakta, çaprazındaki atölyelere bağlanmaktadır. Dolayısıyla Çeşme için doğrudan olumsuz bir etkisi yoktur, ancak Perşembepazarı'na özgü karmaşık ve düzensiz görünümünün giderilmesi için, daha üst nitelikli bir tasarım yapılabilirdi.

Çeşme'nin güneybatı / arka cephesinden geçen ve eğimden dolayı çevre duvarı hizasında

kalan geçiş aksının otopark tarafına, demir korkuluklar takılmıştır. Yapının arkasında görünen bu nitelsiz, yeşil boyalı korkuluk pek iyi bir etki yaratmamaktadır (Resim 4. 5).



Resim 4. 4- Çeşme zeminine inmek için sonradan yapılmış nitelsiz merdiven.



Resim 4. 5- Çeşmenin arkasında yer alan otopark ve aradaki demir korkuluklar.

Hazırlanan önerilerde; arka cephedeki çevre duvarının kaldırılması ve Çeşme zemininin otopark alanıyla birleştirilerek hem yapı zemininin çukurda kalmaktan / sudan kurtarılması,

hem de daha iyi algılanmasının sağlanması düşünülmüştür. Ayrıca gecelere de bir estetik değer katması ve evsizlerin kullanımından caydırıcı olabilmesi amacıyla uygun biçimde aydınlatılma yapılmalı; yakınındaki ağaç ve bitkilere düzenli olarak bakılmalıdır.

Çeşme'nin çevresindeki binalar için de iyileştirme çalışmaları gereklidir (Resim 4. 6). Cephe temizlik ve uyumu açısından oldukça niteliksiz ve bakımsız olan işyerleri elden geçirilerek semtin silüetine -kısmen de olsa- görsel bir rahatlık katmaları sağlanabilir. Ancak Haliç kıyısındaki yapılar zaten istismak alanındadır. Bu nedenle işyerlerinin taşınarak, binaların yıkılması önerilmektedir.



Resim 4. 6- Çeşme'nin arkasındaki otopark ve atölyeler.

4.4.9 Estetik değerinin algılanması ve çevre ile bütünleşmesi amacıyla

öngörülen düzenlemeler

Saliha Sultan Çeşmesi, eski tarihlerden beri İstanbul'a gelen Batılıların çok ilgi gösterdikleri bir bölge olan Galata sınırları içindedir. 18 ve 19.Yüzyıllarda önündeki meydan ve kahvehaneden dolayı da ayrıca ilginç bulunmuş; ancak günümüzde yapılan yol ve çevre düzenlemeleri nedeniyle meydan çeşmesi özelliğini tamamen yitirmiştir. Geçen zaman içinde zeminin yükselmesi ve önünden Tersane Caddesi'nin geçirilmesi sonucu yol kotundan oldukça aşağıda, çukurda, kalmıştır. Bu nedenlerle günümüzde yapının algılanması güçleşmiş, etrafına yapılan istinat duvarları içine adeta sıkıştırılmıştır.

Restorasyonda yapı için öngörülen onarımlara ek olarak, estetik değerinin algılanması ve çevreyle bütünleştirilmesi amacıyla da bazı öneriler geliştirilmiştir. Öneriler, yapının bulunduğu yerden taşınması ya da kalması gibi iki farklı fikre göre şekillendirilmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki yapının cephelerine uygulanacak restorasyon işlemlerinin uzun süreli olması, emek ve harcamaların amacına ulaşması için yapının trafik ve eksoz kirliliğinden mutlaka uzaklaştırılması gerekmektedir.

4.4.9.1 Öneri 1

Yapı mevcut yerinde korunmaktadır. Etrafındaki istinat duvarı yenilenip merdivenler kaldırılmıştır. Arka cephesi açılmış, Azapkapı – Sokollu Mehmet Paşa Camisi ile Çeşme arasındaki otopark kaldırılmıştır. Yapının arka tarafına iyi ve denetimli bir drenaj sistemi kurulacaktır. Otoparkın bulunduğu alanda ise bir meydan düzenlenmiştir. Meydan zemini ışınal biçimde, granit ve parke taş ile kaplanmaktadır. Işınal kaplamanın merkezinde ve yapının arka cephesinde yarım daire biçimli bir oturma düzeni önerilmekte, merkezde de yine yarım daire biçimli bir çiçeklik yer almaktadır (bkz: Ek 5, Restorasyon, RS01-1).

Meydana kuzeybatı yönünden (+1.50 kotu) uzun sahanlıklı 10 basamaklı bir merdivenle, kuzeydoğudan ise mevcut yoldan gelinebilir. Mevcut yol cami önünden ilerleyerek Haliç kıyısına ulaşmaktadır. Yapının Tersane Caddesi'ne bakan cepheleri önündeki alanlar (+0.90 kotu), eksoz etkisini kesmek amacıyla bodur bitkiler ve yeni çınar ağaçları ile yeşillendirilmiştir. Meydan ile çevresine de yine bodur bitkiler, çınar ağaçları, uygun kent mobilyaları (banklar, lambalar, çöp kutuları, çiçeklikler vs.) önerilmektedir. Çeşme cepheleri ve meydan, gece algılanabilmeleri için aydınlatılacaktır.

4.4.9.2 Öneri 2

Bu öneride de yapı mevcut yerinde korunmuştur. Tersane Caddesi konturu değiştirilerek kaldırım genişletilmiş ve kuzey yönünde +1.35 kotuna getirilmiştir. İstinat duvarı yeniden düzenlenmiş, yapının arka cephesi açılmıştır. Ancak arkadaki otopark tamamen kaldırılmayıp küçültülmesi ile yetinilmiştir. Otopark ile meydan arasına egsoz etkisini azaltmak için yeşil bir bant önerilmiştir. Bu banta bodur bitkiler ekilecek ve iki noktadan meydana geçiş verilecektir. Ayrıca yol kenarındaki yeşil alanlar önünde otoparka bağlanan bir yaya yolu yer almaktadır.

Kuzeybatı yönünden çeşme zemin kotuna (± 0.00) ulaşan sahanlıklı, 10 basamaklı bir merdiven düşünülmüştür. Çeşmenin arka cephesi zeminine (± 0.00 kotu) drenaj sistemi

kurulmuş; arka cephe önünde yarım daire biçimli ve meydana doğru taşan bir bank düzeni yapılmıştır. Bu yarım daire biçimli bölüm, çeşme zemini ile aynı kottadır ve iki basamakla meydana (-0.35 kotuna) inilmektedir.

Meydan kaplaması yarım daire biçimli bank düzeninin merkezine doğru -granit ve parke taşı- ınsal olarak yapılabilir (bkz: Ek 5, Restorasyon, RS01-2). Ayrıca mevcut giriş yolunun kaplaması da parke taş olarak yenilenecektir. Çeşmenin Tersane Caddesi'ne bakan kısımları yine bodur bitkilerle yeşillendirilip araçların egsoz etkisi azaltılmaya çalışılacaktır. Mevcut ağaçlara ek olarak yeni dişbudak ve çınar ağaçları önerilmektedir. Meydan içine uygun banklar yerleştirilmesi, Çeşme'nin cepheleri ile meydanın aydınlatılması da önerilenler arasındadır.

4.4.9.3 Öneri 3

Bu düzenleme, yapının taşınması fikri üzerine kurulmuştur. Çeşme'nin kuzeydoğu – güneybatı aksında geriye doğru çekilip Tersane Caddesi'nden olabildiğince uzaklaştırılması ve -eskiden varolduğu gibi önünde değilse bile- arkasında bir meydan oluşturulması düşünülmektedir. Bu nedenle Çeşme ile Cami arasındaki otopark kaldırılmış; ancak yapının özgün yönelimi değiştirilmemiştir.

Yapı, daha iyi algılanması için taşındığı alanda kare bir platforma oturtulmaktadır. Kuzeybatı yönünden / Tersane Caddesi'nden (+1.50 kotu), 10 basamakla inilen sahanlıksız bir merdivenle, yapı önünde bir geçiş aksı kurulmuştur. Bu aksın diğer ucunda mevcut giriş yolu vardır (bkz: Ekler, Restorasyon, RS01-3). Sebilin önündeki alanda, yarım daire şeklinde bir istinat duvarı yapıp bu duvarın önü yine yarım daire şeklinde bir bank düzeni ile değerlendirilmiş; insanların dinlenirken bu güzel yapıyı izleyebilmeleri sağlanmıştır.

İstinat duvarı arkasındaki eğimli alan ise yeşillendirilmektedir. Özellikle Tersane Caddesi kıyıları bodur bitkiler ve çınar ağaçları ile çevrilerek egsozun direkt etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Tersane Caddesi'nin mevcut kaldırım konturu değiştirilmiştir. Kaldırımın genişletilmesi ve yol kotunun düşürülmesi önerilmektedir. Çeşme ile Cami arasında oluşturulan meydana, Çeşme platformundan (± 0.00 kotu) üç basamakla inilmektedir (-0.45 kotu). Meydan zeminine yapının kenar doğrultularına paralel olacak şekilde karolajlı bir düzenleme getirilmiş; kaplama olarak granit ve parke taş kullanılmıştır. Zemin kaplamasının biçimlenişine uygun bir yeşillendirme ile çınar ağaçları da önerilmektedir. Girinti ve çıkıntılarla şekillenen, yer yer genişletilen meydana oturma bankları yerleştirilebilir. Platform etrafındaki alanlara çiçekler ekilecektir. Yapının gece de algılanması için çeşitli yönlerden

projektörle aydınlatılması düşünülmektedir. Ayrıca meydan çevresine de aydınlatma yapılması gereklidir.

Mevcut giriş yolundan aşağıya doğru devam edilirse Haliç kıyısına ulaşılmaktadır. Sahil ile meydan arasındaki engellerin kaldırılıp bu alanlarda bir kafeterya oluşturulması, yapı çevresini daha da canlı hale getirebilir.

4.4.10 Bakım ve denetimin sağlanması için bir örgütlenme modeli önerisi

Yapı ile yapı çevresine gerekli restorasyon ve düzenlemeler yapıldıktan sonra, en önemlisi bu uygulamaları takip etmek; bozulmadan kalmalarını ve yapının korunmasını sağlamaktır.

Bu nedenle semt çevresindeki tarihi yapıları kontrol etmek ve ilgilenmek üzere gezici bir denetleme ekibi kurulması düşünülebilir. Öngörülen ekip yalnız Azapkapı semti için çalışabileceği gibi, belli bir bölgedeki belli yapılardan (örneğin Beşiktaş-Unkapanı arasındaki çeşmelerden) da sorumlu olabilir.

Bu ekip hafta ya da ayın belirli günlerinde, yapı ve yakın çevresini kontrol ederek hem görülen aksaklıkları tespit edip ilgili birimlere iletecek, hem de yapıya zarar verici vandal tavrılara karşı caydırıcı bir etki olacaktır. Her ziyaret sonrası yapı ile ilgili kısa bir denetim raporu yazılacak, herhangi bir zarar veya değişiklik gözlenirse tutanak hazırlanacaktır.

5. SONUÇ

18. Yüzyılın önemli yapı tiplerinden olan meydan çeşmelerinin önemli örneklerinden biri Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesidir. Yapı 18. Yüzyıl bezeme özelliklerini yansıtan, mermer üzerine işlenmiş kabartma süslemeleri ve farklı plan şeması ile dikkat çekicidir.

Yapılan çalışma kapsamında, önce Azapkapı Sementi ve belli başlı yapıları incelenmiş ve bu tarihi yapıların sorunları tespit edilmeye çalışılarak, öneriler getirilmiştir.

Çalışmanın esas konusu olan Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi'nin geçirdiği evreler gözden geçirilip, restitüsyon çalışmasına altyapı oluşturulmuştur. Sonrasında Çeşme'nin mevcut durumu incelenerek sorunları tespit edilmiş ve yapının koruma ve restorasyonu için öneriler sunulmuştur. Sunulan koruma ve onarım önerilerinin restorasyon ilkelerine uygun olmasına ve Çeşme'nin çevresi ile bütünleştirilmesine çalışılmıştır.

Yapının yeniden kullanımı konusunda da öneriler sunularak, İstanbul'un önemli bir turistik bölgesinde yer alan Çeşme'nin hem bakım onarımının sürekliliği, hem de bölgeyi ziyaret eden insanların yönlendirilip, bilgilendirilmesi amacıyla, restorasyondan sonra bir turizm danışma ofisi olarak kullanımı düşünülmüştür.

Çalışma sırasında belli bir çevre içinde değerlendirilip inşa edilen tarihi yapıların, yeterince düşünülüp, tartışılmadan gerçekleştirilen imar uygulamaları sonucunda, çevre ile olan bütünlüklerinin bozulduğu ve özgün ortamlarının yok edildiği görülmüştür. Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi bu tür uygulamaların zaman içindeki sonuçlarını görmek açısından önemli bir örnektir. Çünkü imar hareketleri sonucunda küçük bir külliye oluşturduğu Mektebi yok edilerek, sahip olduğu meydan, yola dönüştürülmüştür. Çeşme ise yeni yapılan bu yol ve getirdiği etkilerle burun buruna, bir çukurda kalmıştır. Bu ve benzer örnekler imar planlama ve uygulamalarında tarihi yapıların çevresel bütünlüğüne dikkat edilmesini, yapıları birbirinden ve bulunduğu ortamdan soyutlamadan çevre düzenlemeleri yapılması gerektiğini anlatır.

Yaklaşık 270 yıllık bir yapı olan Çeşme, restore edilip korunarak gelecek nesillere de kazandırılmalıdır. Bu amaçla bir an önce faaliyete geçilmeli ve sadece yerel yönetimlerin finans desteği beklenmeyip, özel sektör kuruluşlarının da konuyla ilgilenmeleri için dikkat çekilmelidir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z., (1996), Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
- Akıllı, H., (), “Taş Eserlerin Tahribatına Neden Olan Etkenler”, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, sayı:6, 129-135.
- Akın, N., (1998), 19.Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Arel, A., (1975), 18.Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Arseven, C.E., (1989), Eski Galata ve Binaları, hazırlayan: Dilek Yelkenci, Çelik Gülersoy Vakfı, İstanbul Kütüphanesi Yayınları Şehir Monografisi: 1, İstanbul.
- Arslan, N., (1992), Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul, (18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No: 9, İstanbul, 177-178.
- Ashurst, J. ve Ashurst, N., (1990), Stone Masonry, Gower Technical Press Ltd., 3. baskı, Aldershot.
- Ashurst, J., (1997), Cleaning Stone and Brick – Technical Pamphlets 4, S.P.A.B, London.
- Ayvansarayi, H., (1281- 1864), Hadikat-ül Cevami, C. I-II., İstanbul.
- Ayverdi, E.H., (1960), “Azapkapı Camii”, İstanbul Ansiklopedisi, cilt 3, İstanbul, 1678.
- Barışta, H. Ö., (1991), İstanbul Çeşmeleri- Beyoğlu Cihetindeki Meyva Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler- Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi, Kemankuş Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları/1318, Tanıtma Eserleri Dizisi/39, Ankara, 26-37.
- Barışta, H.Ö., (1994), “Saliha Sultan Çeşmesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 6, 427.
- Barışta, H.Ö., (1995), İstanbul Çeşmeleri- Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1790- Yayınlar Dairesi Başkanlığı Tanıtma Eserleri Dizisi/65, Ankara.
- Batur, S., (1968), “Osmanlı Camilerinde Sekizgen Ayak Sisteminin Gelişimi”, Anadolu Sanatı Araştırmaları, I, İstanbul.
- Bayrı, M. H., (1947), İstanbul Folkloru, Türkiye Yayınevi, Beşyüzüncü Yıl Serisi, İstanbul.
- Çamlıbel, N., (1998), Sinan Mimarlığında Yapı Strüktürünün Analitik İncelenmesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 363, İstanbul.
- Çeçen, C., Saadi, N. N. ve Ünver, A. S., (1954), Azapkapı Çeşmesi, T.C. İstanbul Belediyesi Sular İdaresi Müdürlüğü, İstanbul.
- Çelebi, E., (1611-1682), Seyahatname, Cilt I., İstanbul.
- Çorapçıoğlu, K., (1983), “Doğal Taş Kargir Yapılarda Taş Ayrışmasının Nedenleri ve Maktralı Kalkerler Üzerinde Korumaya Yönelik Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul.

- Egemen, A., (1993), İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 722-725.
- Eldem, H. E., (1932), Camilerimiz, İstanbul Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 106-107.
- Erdoğan, M., (1982), "Yapılarda Kullanılan Taşlarda Gözlenen Bozulmalar ve İyileştirme Yöntemleri", Mühendislik Jeolojisi Bülteni, sayı:4, 22-27.
- Eroğlu, Ö., (1999), "Sur İçı Galatası'nın Cami ve Mescitleri", İstanbullu Aylık Kültür ve Düşünce Dergisi, Yıl 1, sayı: 6, 48-51.
- Eroğlu, Ö., (1998), "Suriçi Galata'da Adım Adım", İstanbullu Aylık Kültür ve Düşünce Dergisi, Yıl 1, sayı: 1, 62-66.
- Ersen, A., (1991), "Korumada Plastik Onarımlar", Restorasyon ve Malzeme Seçimi Sempozyumu - Bildiriler, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
- Ersen, A., (1998), "Doğal Yapı Taşlarındaki Bozulmalar ve Bozulma Süreçleri", Yapı Dergisi, sayı: 195, 94-96.
- Ersoy, A., (1989), İstanbul'daki 6 ve 8 Destekli Camilerimizin Gelişimi, Marmara Üniversitesi Yayın no: 477, Atatürk Eğitim Fakültesi Yayın No: 8, İstanbul.
- Evren, B., (1994), Galata Köprüleri Tarihi, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Eyice, S., (1963), "İstanbul Minareleri", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I, 72.
- Eyice, S., (1981-1982), "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri IV- Sadi Efendi Çeşmesi, Saliha Sultan Sıbyan Mektebi, Toklu İbrahim Dede Mescidi", Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Tayyib Gökbiğlin Hatıra Sayısı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, sayı 12, İstanbul, 847- 879.
- Eyice, S., (1991), "Azapkapı Çeşmesi ve Sebili", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 4, 310-311.
- Eyice, S., (1993-1994), "Saliha Sultan Sıbyan Mektebi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 6, 429.
- Eyice, S., (1993), "Arap Camii", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 1, 294-295.
- Gurlitt, C., (1999), İstanbul'un Mimari Sanatı, Çeviren: Rezan Kızıltan, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.
- Güleç, A., (1997), "Tarihi Yapılarda Koruma: Kimyasal Sağlamlaştırıcılar ve Koruyucular", Yapı Dergisi, sayı: 193, 17-21.
- Güleç, A., (1989), "Ayasofya Müzesi, Aşevi Kapılarında Koruma Uygulaması", İnşaat Dergisi, sayı: 29, 44-48.
- Güleç, A., (1991), "Eski Eserlerde Harç ve Siva Problemleri", Restorasyon ve Malzeme Seçimi Sempozyum Bildirileri, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
- Gülersoy, Ç., (1971), Çağlar Boyunca İstanbul Görünümleri, İstanbul Kitaplığı, İstanbul.
- Günay, R., (1987), Sinan'ın İstanbul'u, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.
- Gürdal, E., (1982), "Anıtlarda ve Yapılarda Kullanılmış Doğal Taşların Bozulmaları ve Korunmaları", Rölöve-Restorasyon Dergisi, sayı: 4, 27-30.

İnalıcık, H., (1993), “Galata”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 3, 350.

İnciyan, Ğ., (1976), 18. Asırda İstanbul, Tercüme ve Notlar: Hrand D. A., İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları: 43, 2. baskı, İstanbul.

Kahya, Y. ve Tanyeli, G., (1994), “Unkapanı Köprüleri”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 7, 326.

Kahya, Y. ve Tanyeli, G., (1998), “Haliç’te Ahşap Köprüler”, Üç Aylık Dergi İstanbul, sayı: 25, İstanbul, 58-61.

Kargı, H., (1993), “Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 3, 491.

Kemalettin, A., (1934), “Çeşme Abidelerimiz”, Arkitekt Dergisi, İstanbul, 1934, 210.

Kömtürçüyan, E. Ç., (1988), İstanbul Tarihi- 17. Asırda İstanbul, Tercüme ve tahşiyeden: Hrand D.A., Yeni notlarla yayına hazırlayan: Kevork Pamukciyan, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. İkinci Baskı, İstanbul.

Kuban, D., (1996), İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Çeviren: Zeynep Rona, İstanbul.

Kuban, D., (1997), Sinan’ın Hayatı ve Selimiye, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 65, İstanbul.

Kumbaracılar, İ., (1938), İstanbul Sebilleri, Kültür Bakanlığı, İstanbul.

Kuran, A., (1986), Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Kütükoğlu, M., (1983), Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, Enderun Yayınları: 13, İstanbul.

Müller-Wiener, W., (2001), İstanbul’un Tarihsel Topoğrafyası- 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion- Konstantinopolis- İstanbul, Çeviren: Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları 1419, İstanbul.

Özgen, S., (1994), “Yeşildirek Hamamı”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 7, 509-510.

Palazzo, B., (1946), L’Arap-D’jami ou Église Saint Paul à Galata, Hachette, Preface par E. Mamboury, İstanbul.

Pardoe, M. J., (1838), The Beauties of the Bosphorus, London.

Riederer, J., (1989), Restaurieren + Bewahren, Münih, Goethe Institut.

Sakaoğlu, N., (1999), Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Yayınları, cilt 2, İstanbul, 498.

Sakaoğlu, N., (2000), Bu Mülkün Sultanları, Oğlak Yayınları, İstanbul, 373.

Schneider, A. M.ve Nomidis, M., (1944), Galata, Topographisch-Archaeologischer Plan, İstanbul, 35.

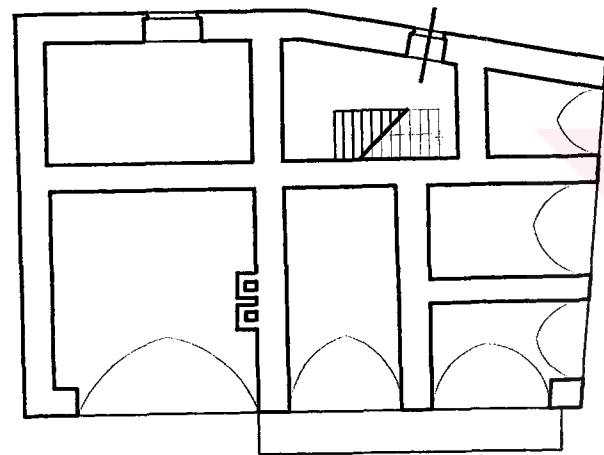
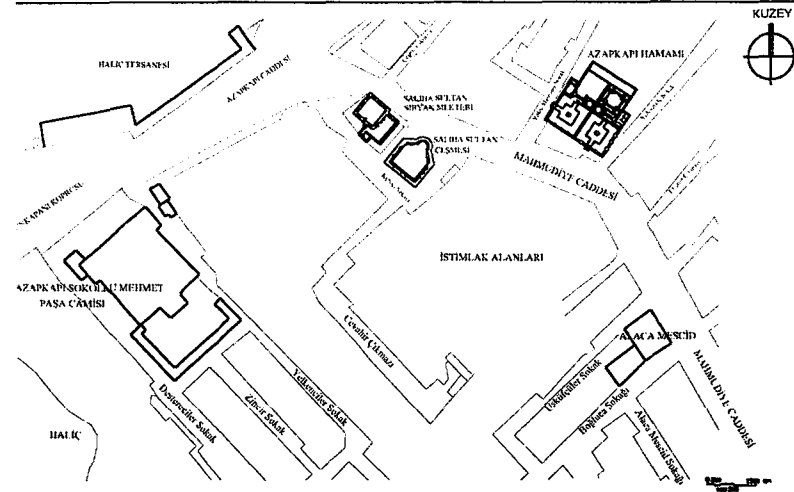
Sönmez, N., (), “Eyüp / Defterdar Saliha Sultan Çeşmesi Restitüsyonu ve Koruma Değerlendirme Önerisi”, 1.Eyüp Sultan Sempozyumu – Tebliğler, Eyüp Sultan Belediyesi Kültür Yayınları No: 7, 82-89.

- Sönmez, N., (1997), Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
- Sönmez, N., Seçkin, N. ve Çiftçi, A., (2001), Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi Tarihsele Araştırma ve Dökümantasyon Raporu, Yıldız Teknik Üniversitesi Döner Sermaye İşletmeleri, İstanbul.
- Sönmez, Z., (1988), Mimar Sinan İle İlgili Tarihi Yazmalar ve Belgeler, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Stambolov, T. ve Van Asperen de BoerJRI., (1976), The Deterioration and Conservation of Porous Building Materials in Monuments, International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, 2. baskı, Roma.
- Şerifoğlu, Ö. F., (1995), Su Güzeli- İstanbul Sebilleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 22, İstanbul.
- Tanışık, İ. H., (1943), İstanbul Çeşmeleri I- İstanbul Ciheti, T.C. Maarif Vekillliği Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Seri: II., sayı: 3, İstanbul.
- Tanışık, İ. H., (1945), İstanbul Çeşmeleri II- Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri, T.C. Maarif Vekillliği Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Seri: II, sayı: 3, İstanbul.
- Tanman, B., (1994), "Saliha Sultan Çeşmesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 6, 427-428.
- Tanman, B., (1994), "Saliha Sultan Çeşmesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 6, 427.
- Taşkın, F., (1993), "Azapkapı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 1, 500-501.
- Tütel, E., (1994), "Tersane-i Amire", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 6, 253-256.
- Ülgen, A., (1996), Klasik Devir Minareleri Osmanlı Cami Planında Minarenin Konumu, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Ünsal, B., (1968), "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanat Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Vogt-Göknıl, U., (1987), Mimar Sinan, Sandoz Kültür Yayınları No: 10, İstanbul.
- Yerasimos, S., (2000), İstanbul- İmparatorluklar Başkenti, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 285.
- Yüngül, N., (1957), Taksim Suyu Tesisleri, İstanbul Belediyesi Sular İdaresi Yayını sayı: 3, İstanbul.

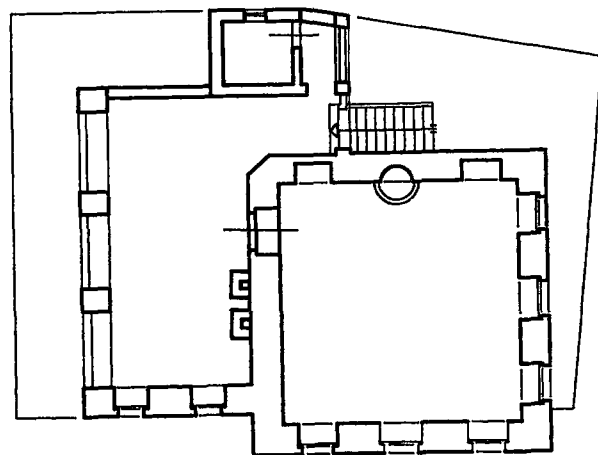
EK 1

Saliha Sultan Sıbyan Mektebi Restitüsyon Projesi

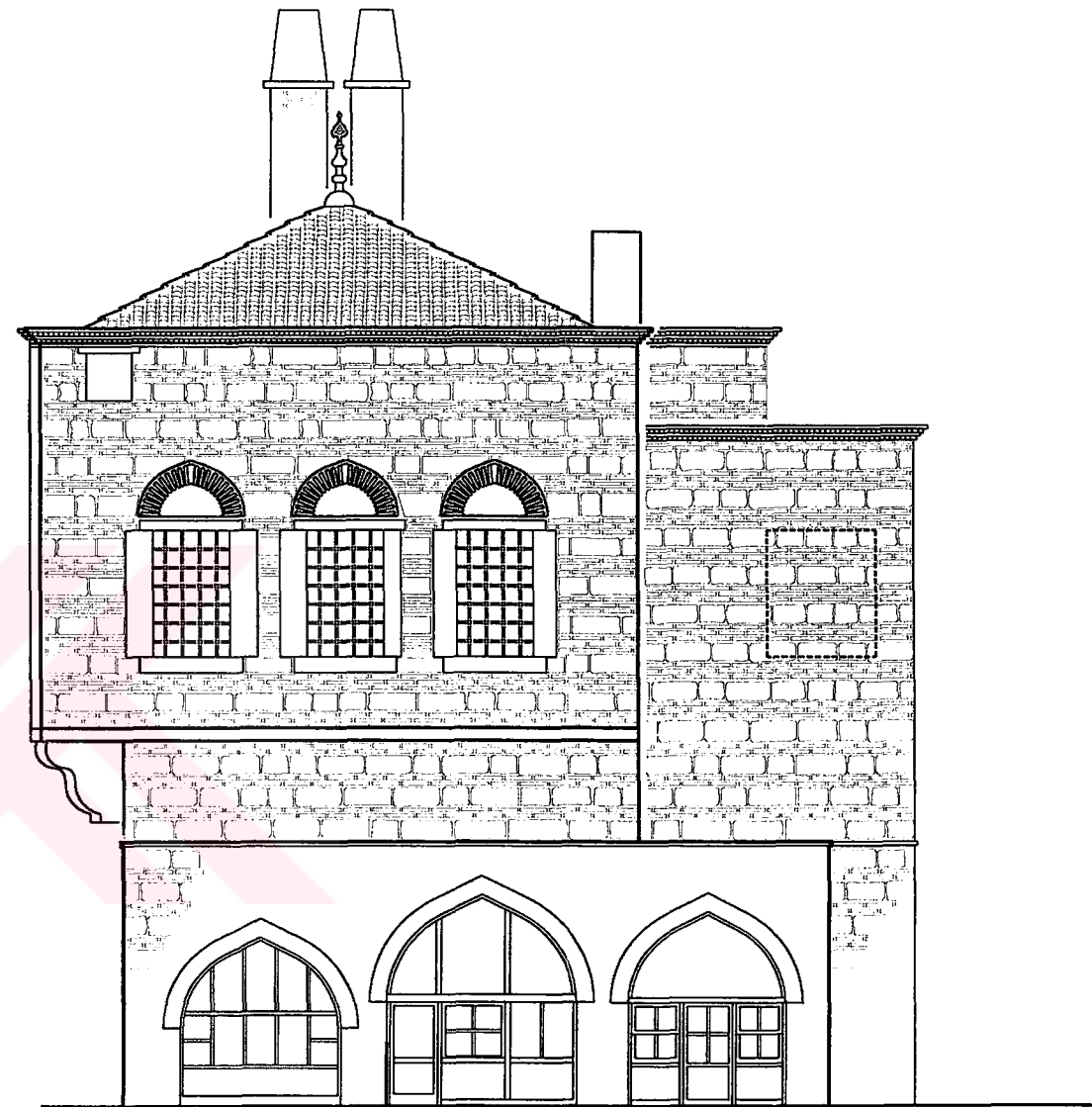




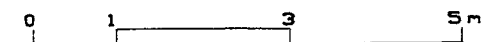
ZEMİN KAT PLANI Ö: 1/100

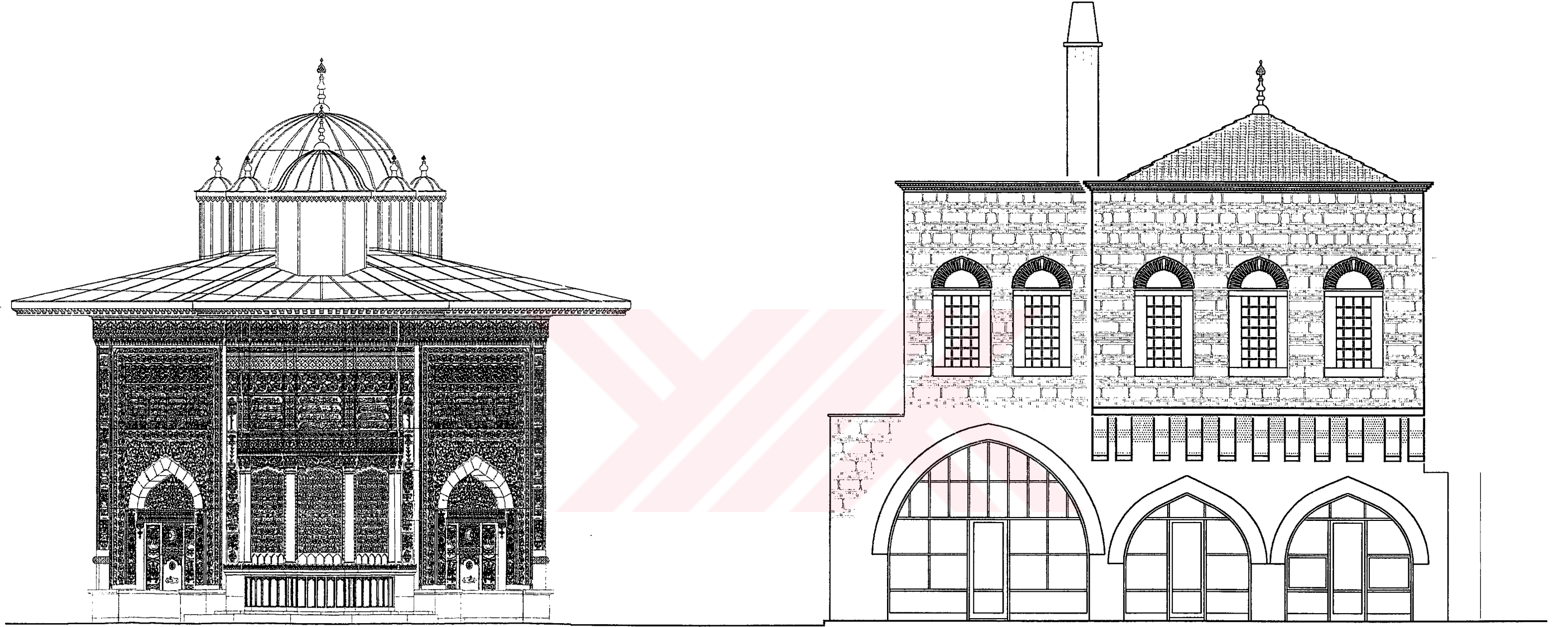


ÜST KAT PLANI Ö: 1/100



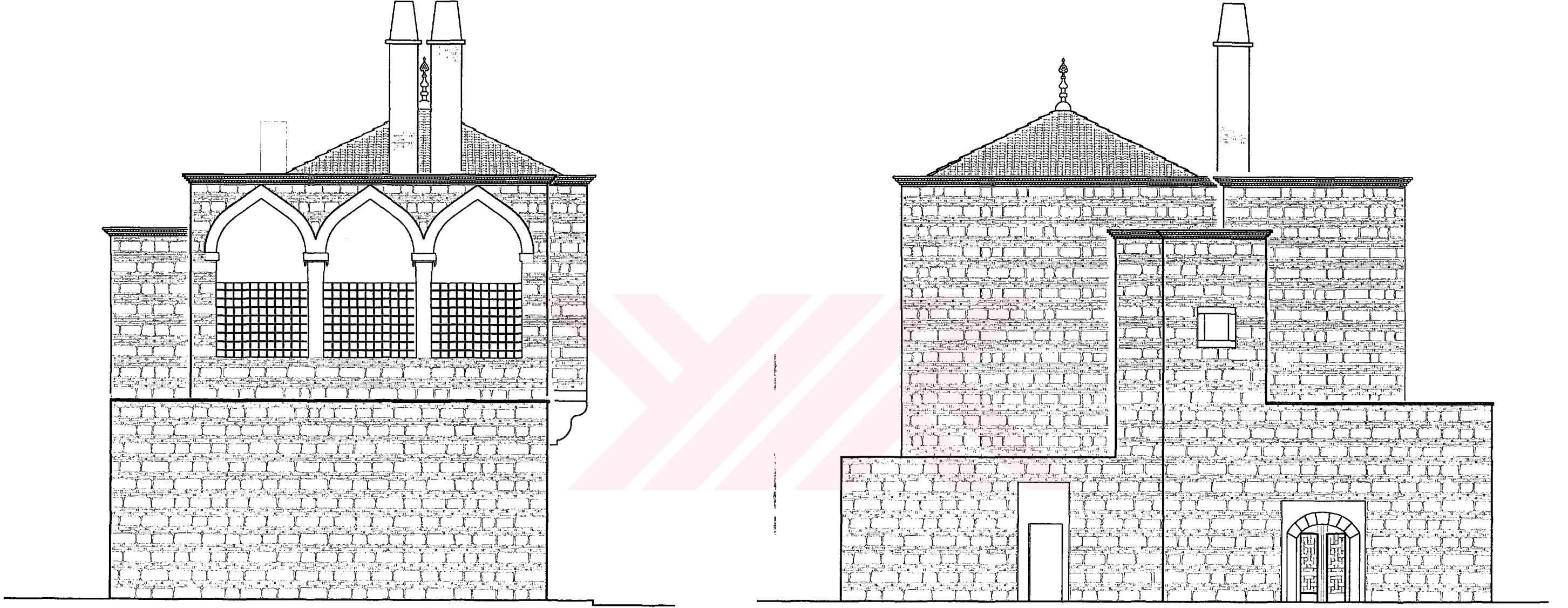
KUZEYBATI (TERSANE) CEPHESİ Ö: 1/50





KUZEYDOĞU (ÖN) CEPHESİ Ö: 1/50

0 1 3 5 m

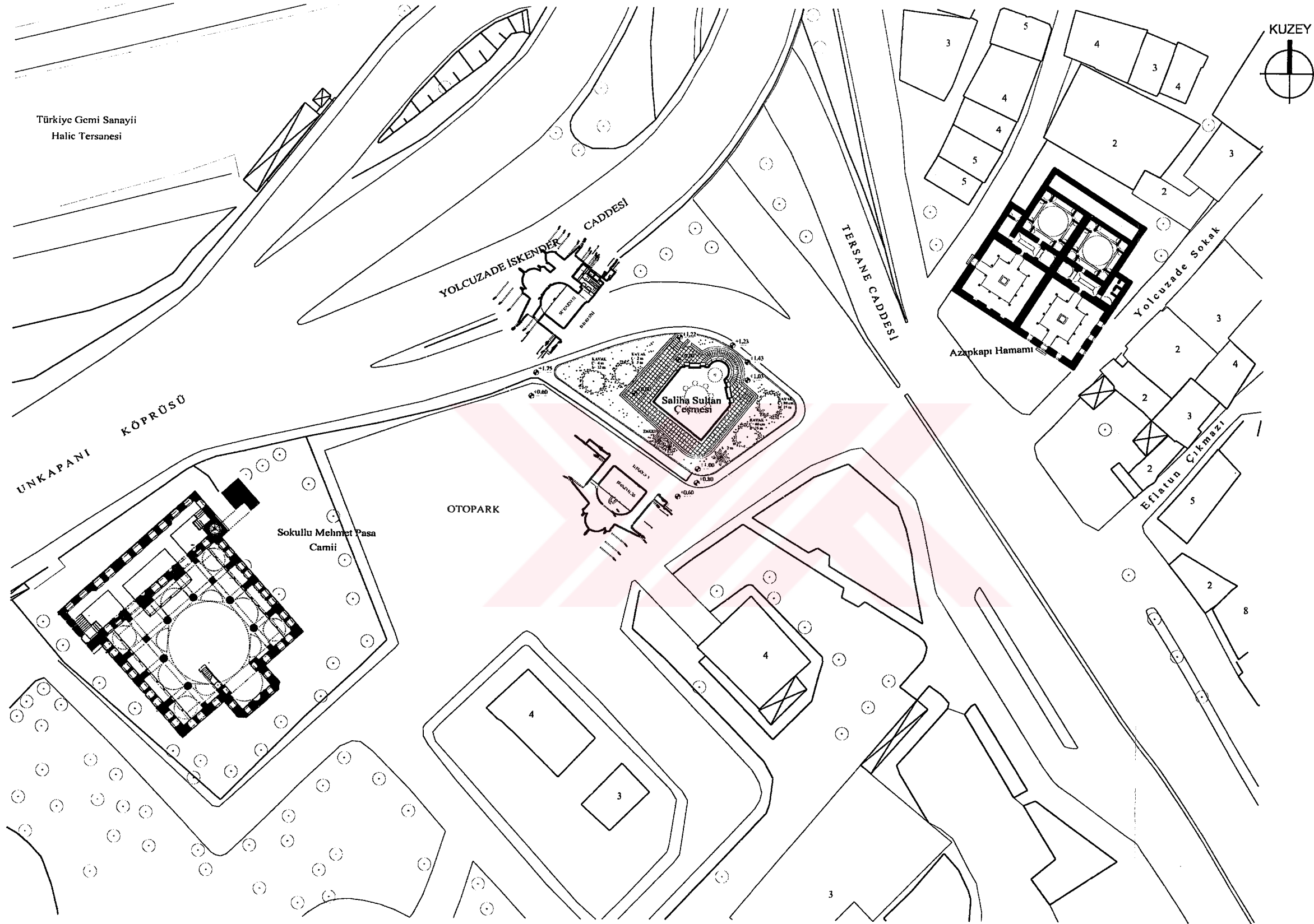


GÜNEYDOĞU (PERŞEMBE PAZARI) CEPHESİ Ö: 1/50

GÜNEYBATI (HALİÇ) CEPHESİ Ö: 1/50

0 1 3 5 m

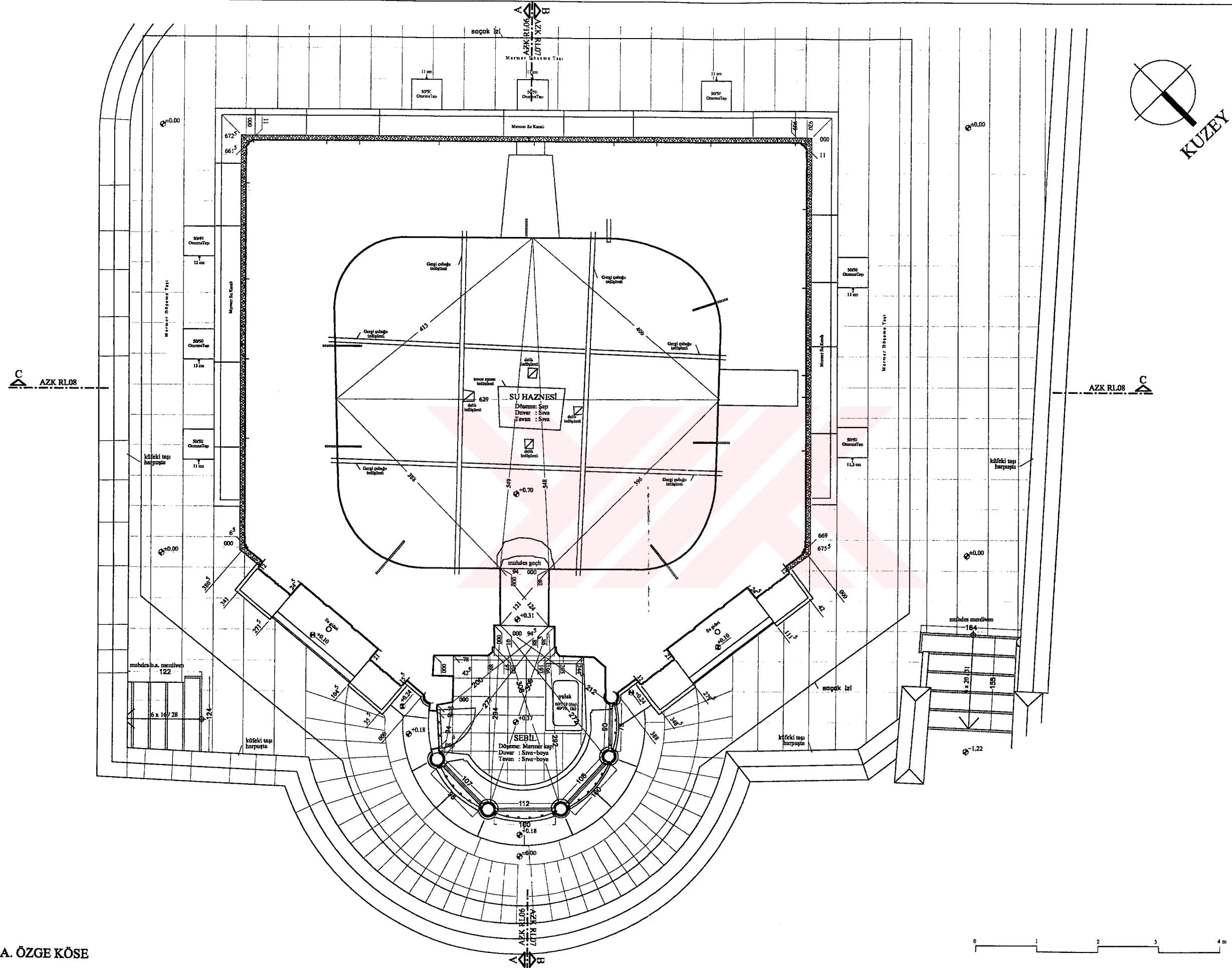
EK 2**Azapkapı Saliha Sultan eşmesi Rölöveleri**

VAZİYET
PLANI

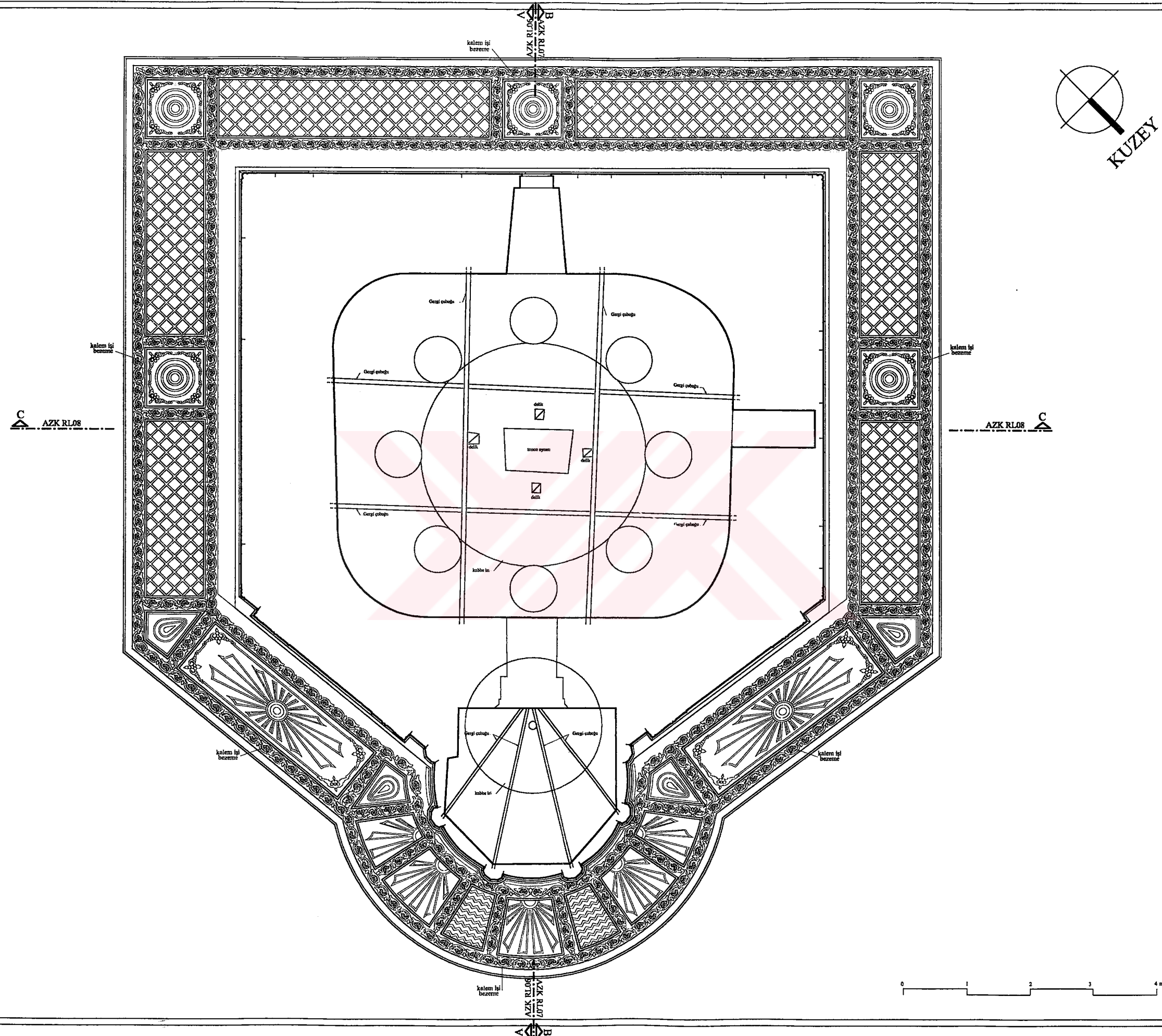
ÖLÇEK: 1/200

RÖLÖVE





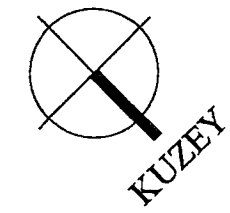
ÇİZİM : A. ÖZGE KÖSE



ÇİZİM : A. ÖZGE KÖSE

SAÇAK TAVAN
PLANI

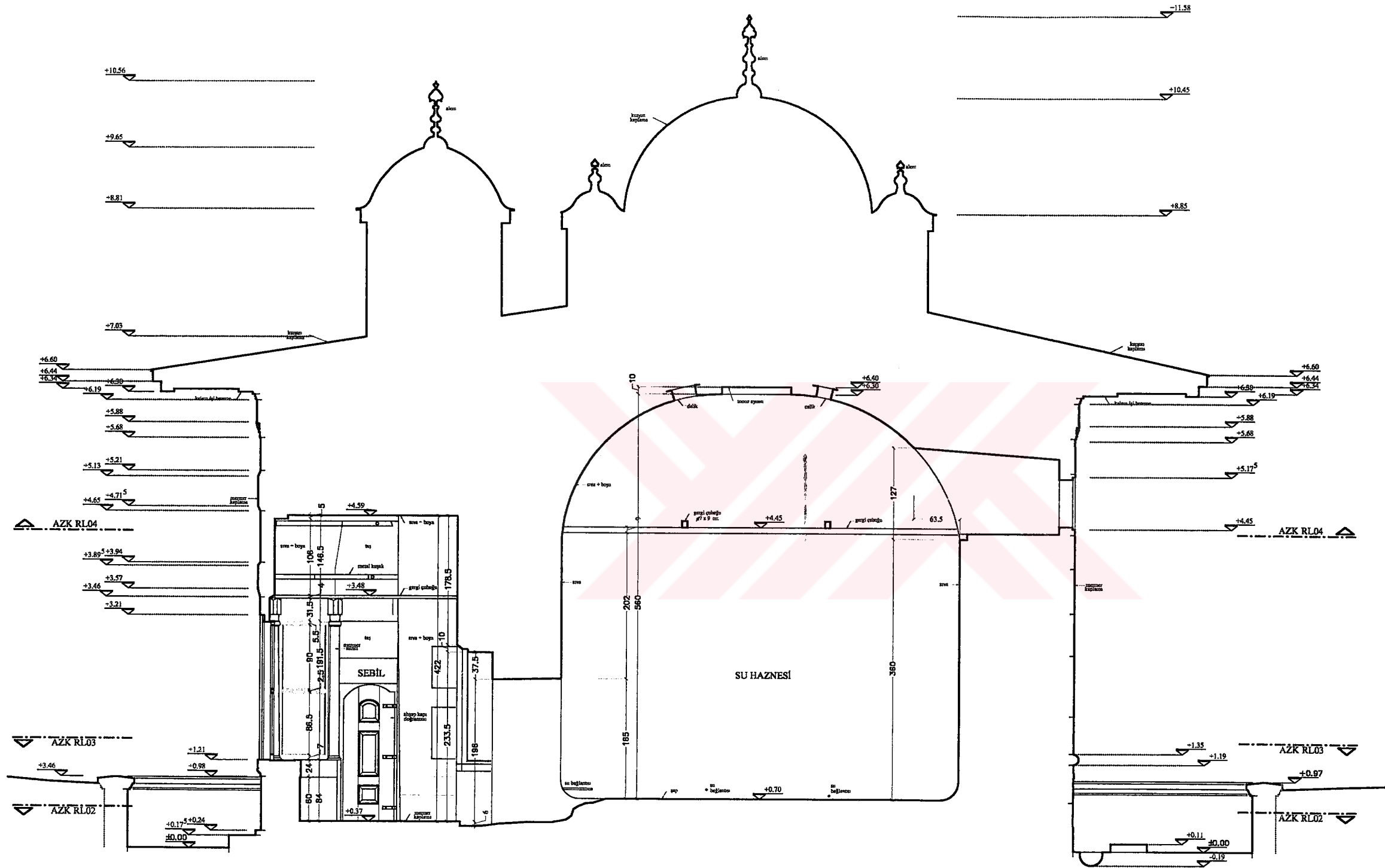
ÖLÇEK: 1/20



ÖLÇEK: 1/20

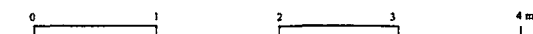
1175512 E. SELCEN CESUR

ÖLÇEK: 1/20

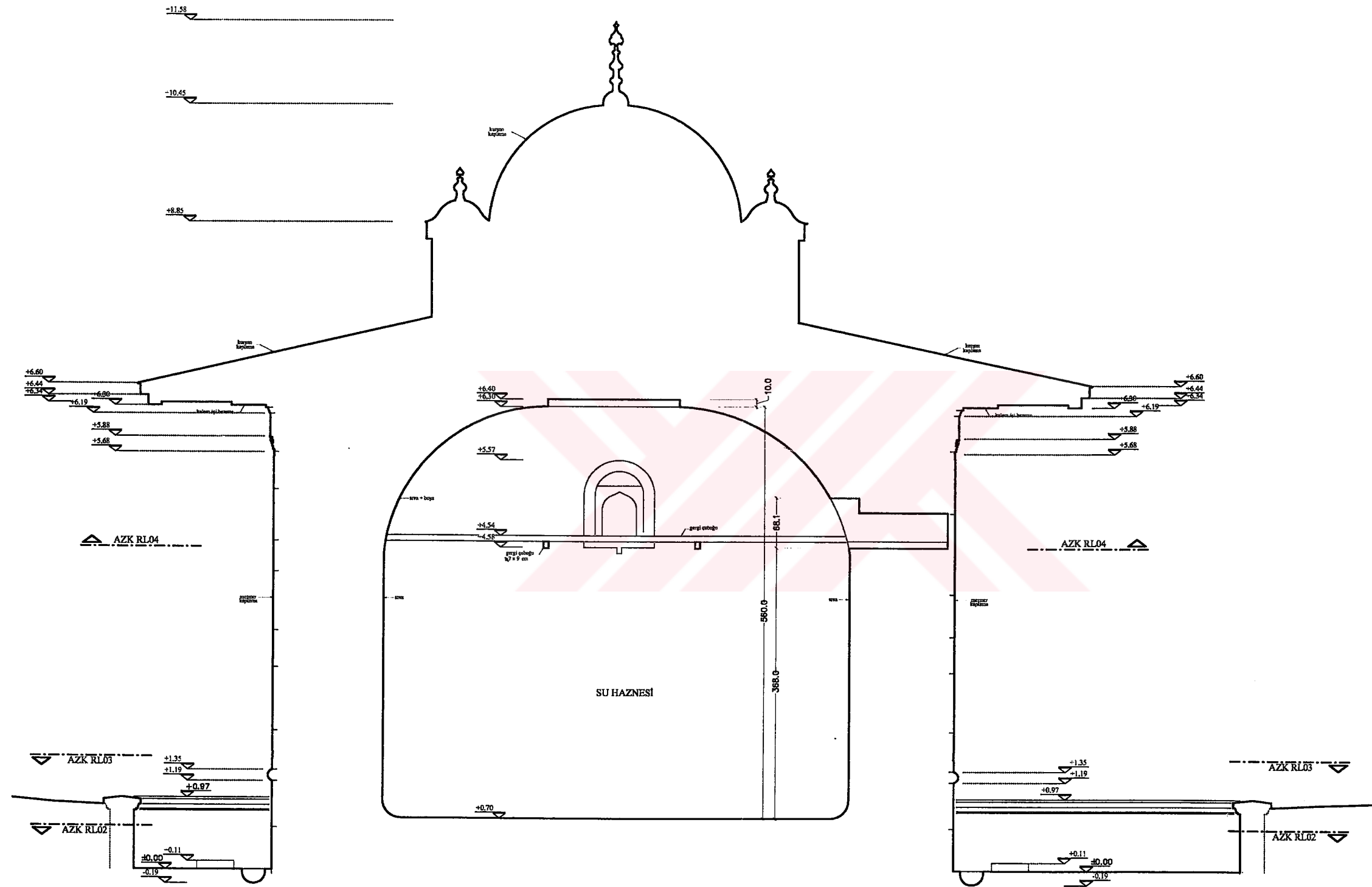


ÇİZİM : A. ÖZGE KÖSE

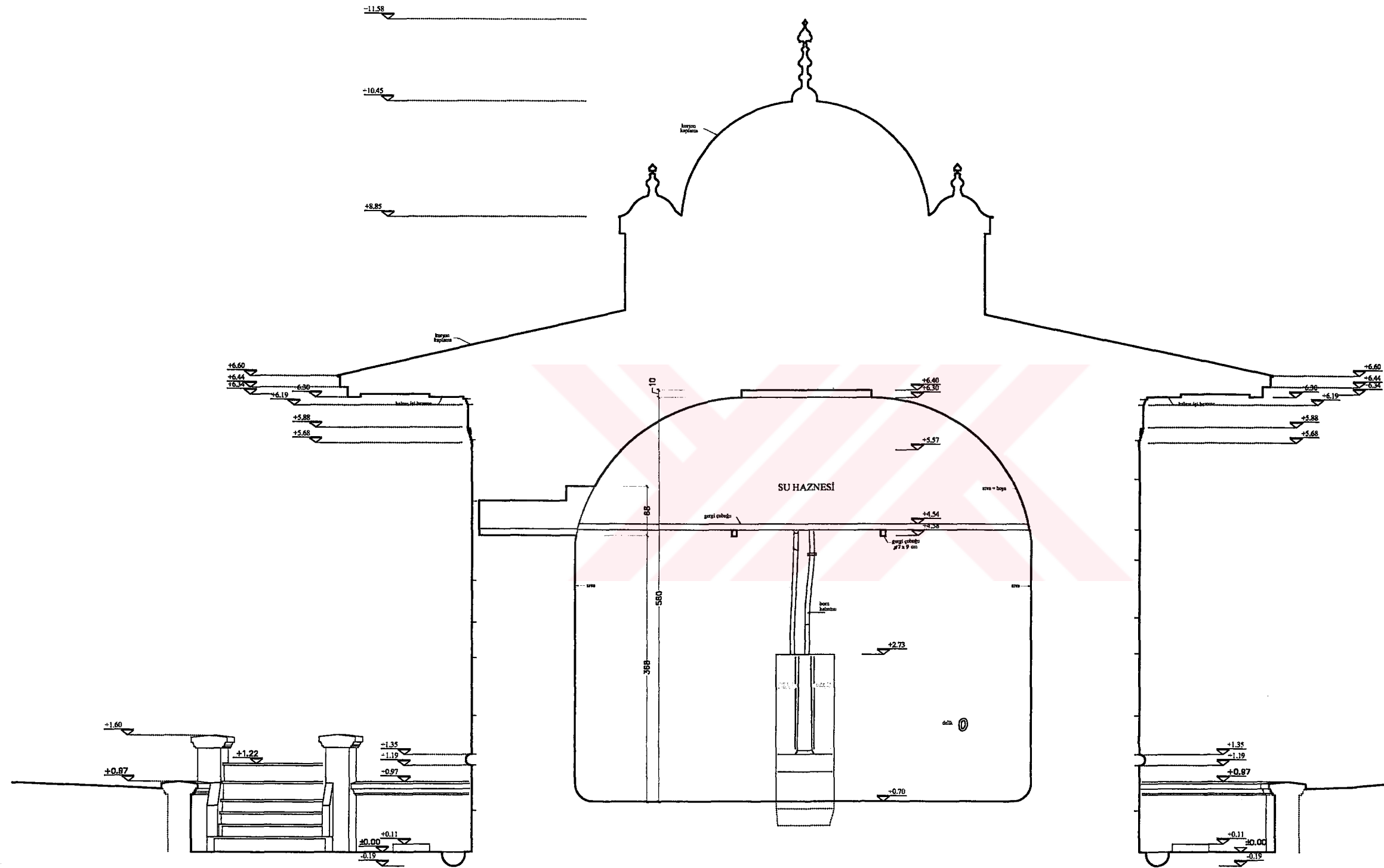
0 1 2 3 4 m



RÖLÖVE



ÇİZİM: A. OZGE KÖSE



ÇİZİM A. ÖZGE KÖSE

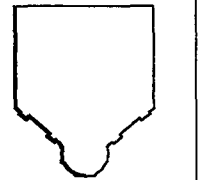
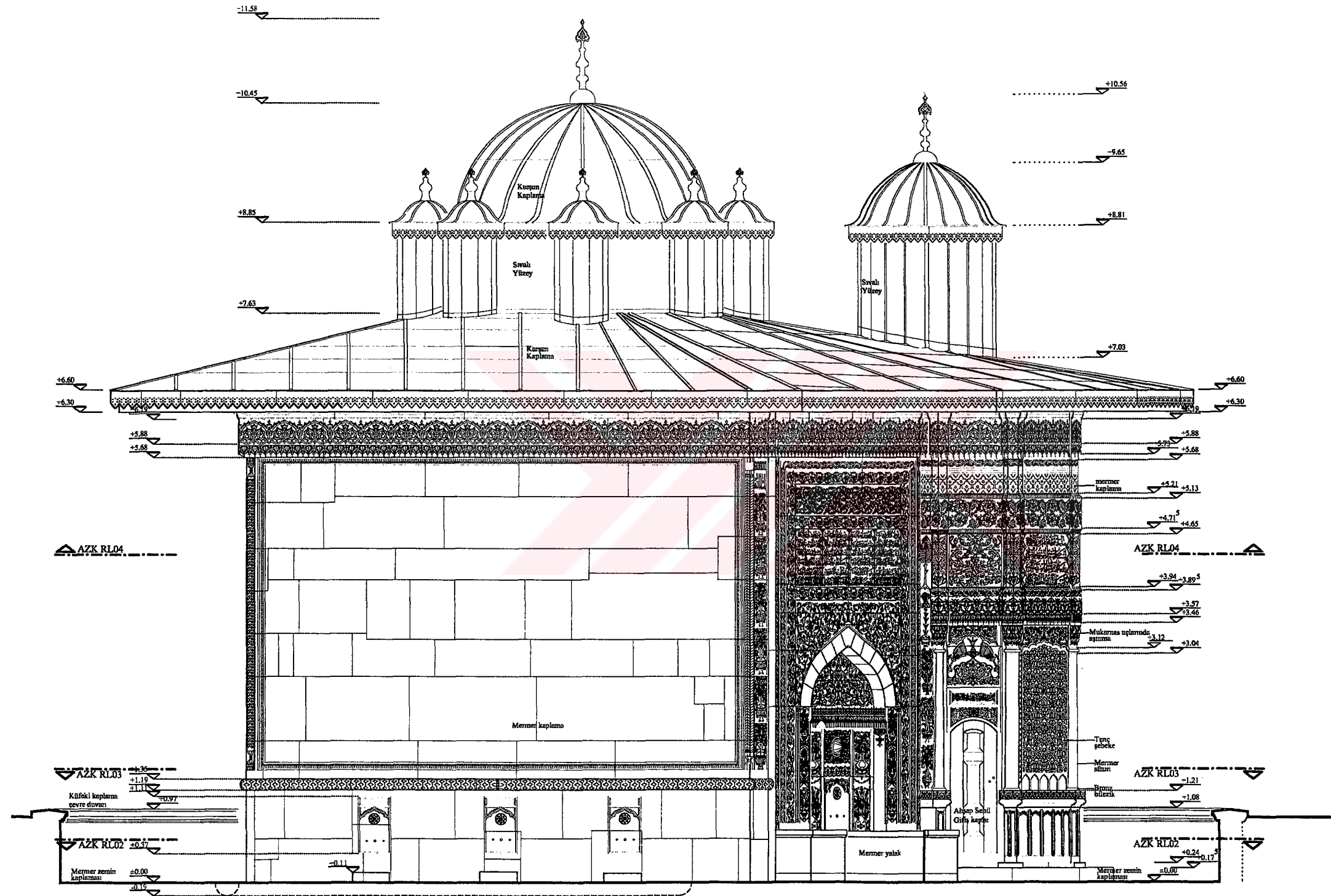
D-D KESİTİ

ÖLÇEK: 1/20

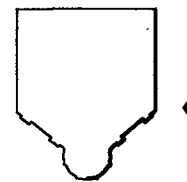
RÖLÖVE

KUZEYDOĞU
CEPHESİ

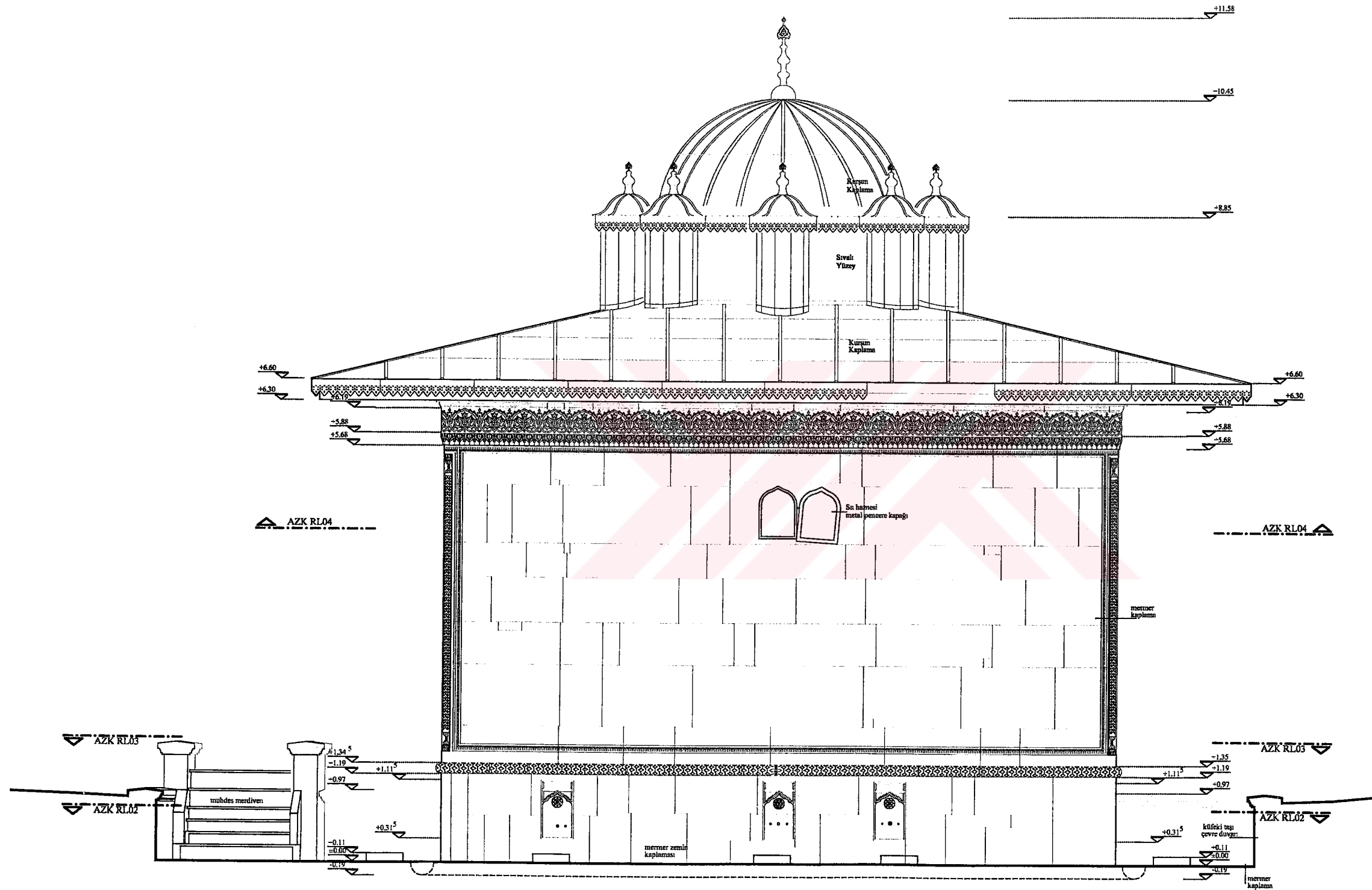
ÖLÇEK: 1/20

GÜNEYDOĞU
CEPHESİ

ÖLÇEK: 1/20



RÖLÖVE

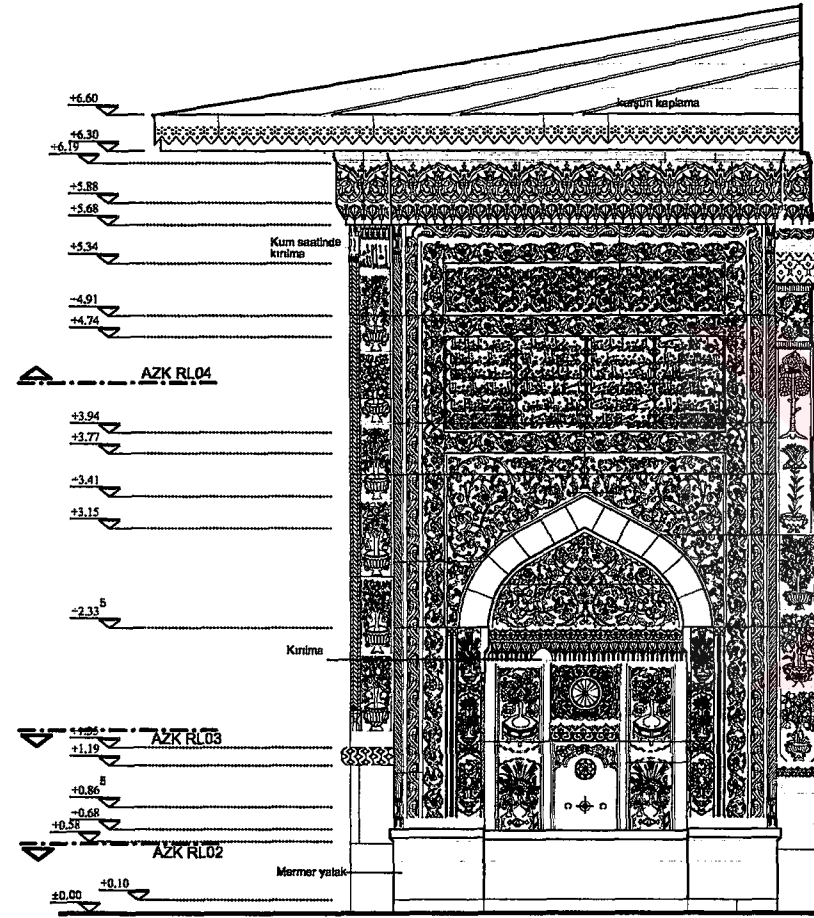
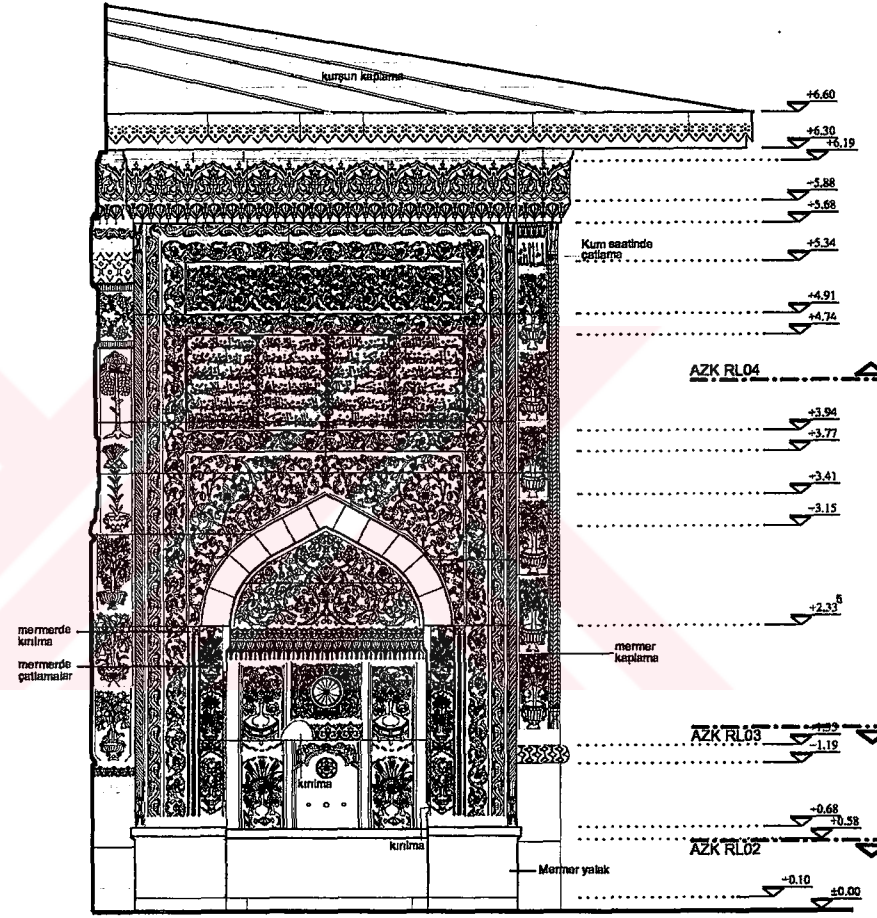
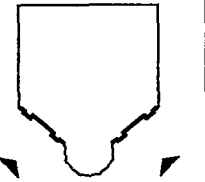


ÇİZİM A. ÖZGE KÖSE

0 1 2 3 4 m

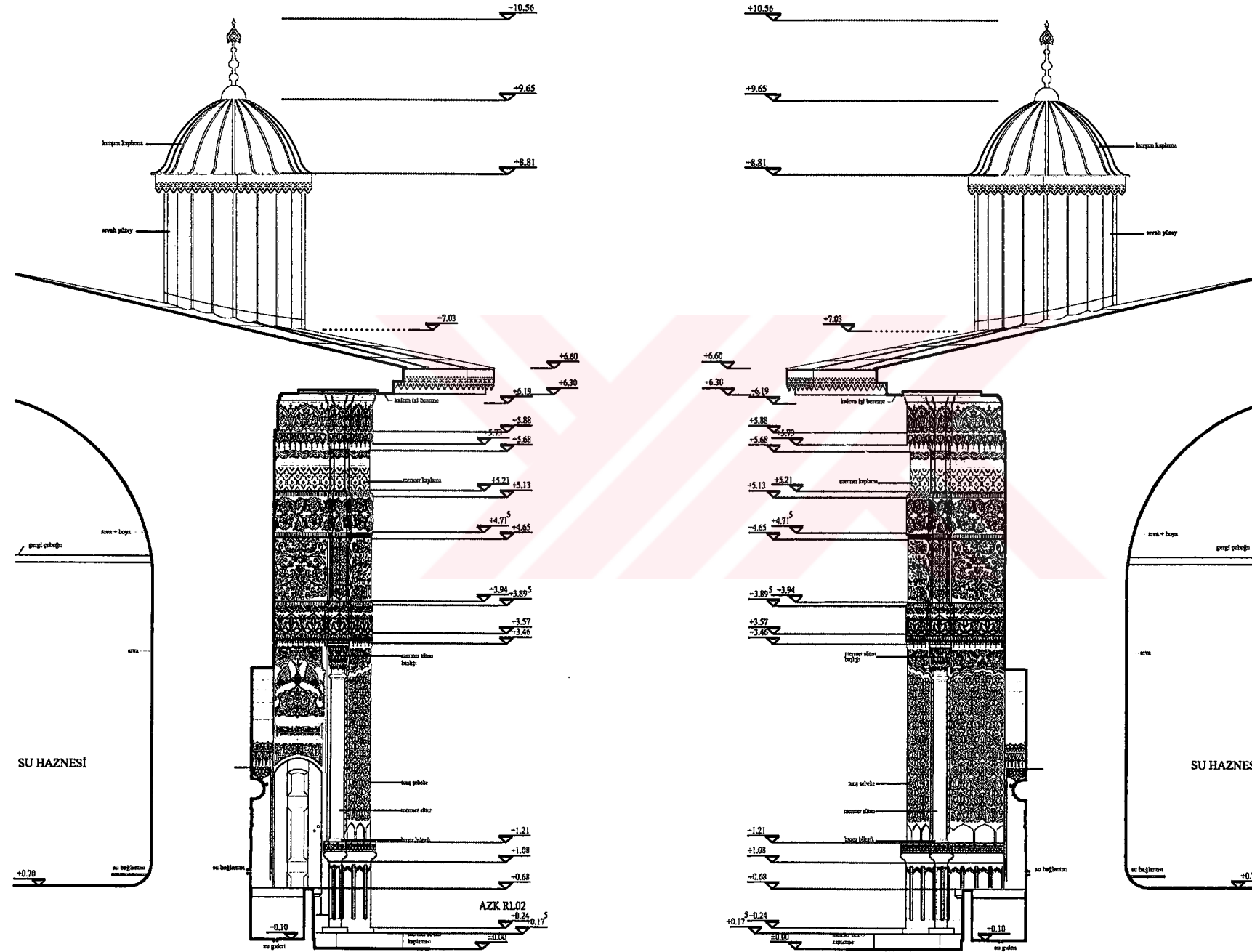
GÜNEYBATI
CEPHESİ

ÖLÇEK: 1/20

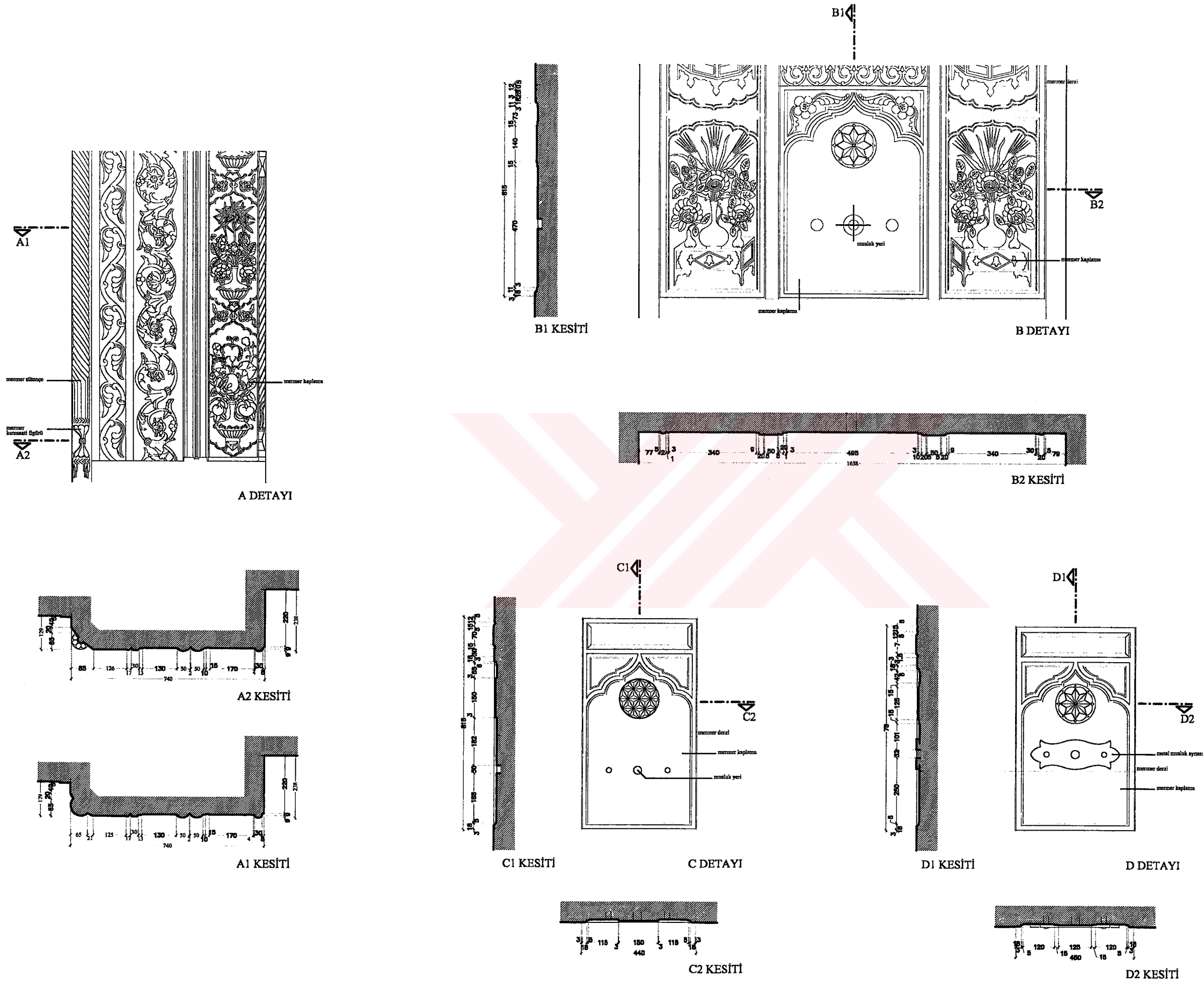
SALIHA SULTAN ÇEŞMESİ VE SEBİLİ
SOL YAN ÇEŞME GÖRÜNÜŞÜSALIHA SULTAN ÇEŞMESİ VE SEBİLİ
SAĞ YAN ÇEŞME GÖRÜNÜŞÜÇEŞME
CEPHELERİ

ÖLÇEK: 1/20

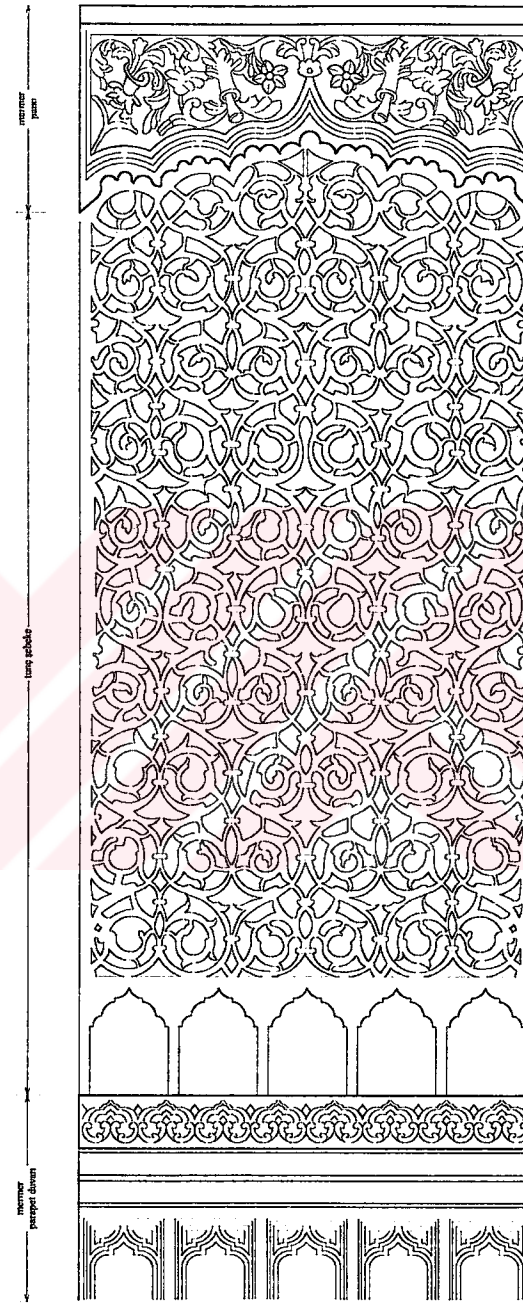
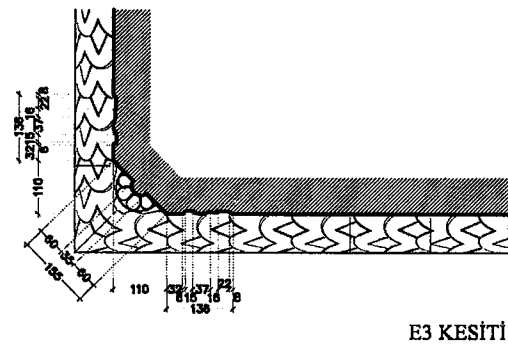
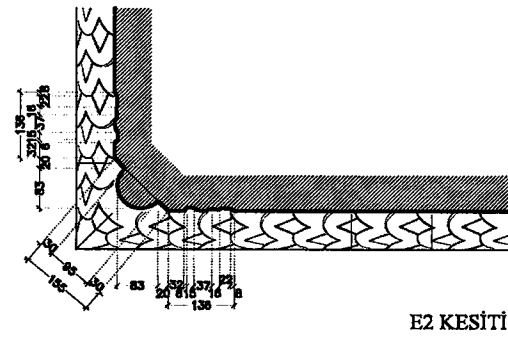
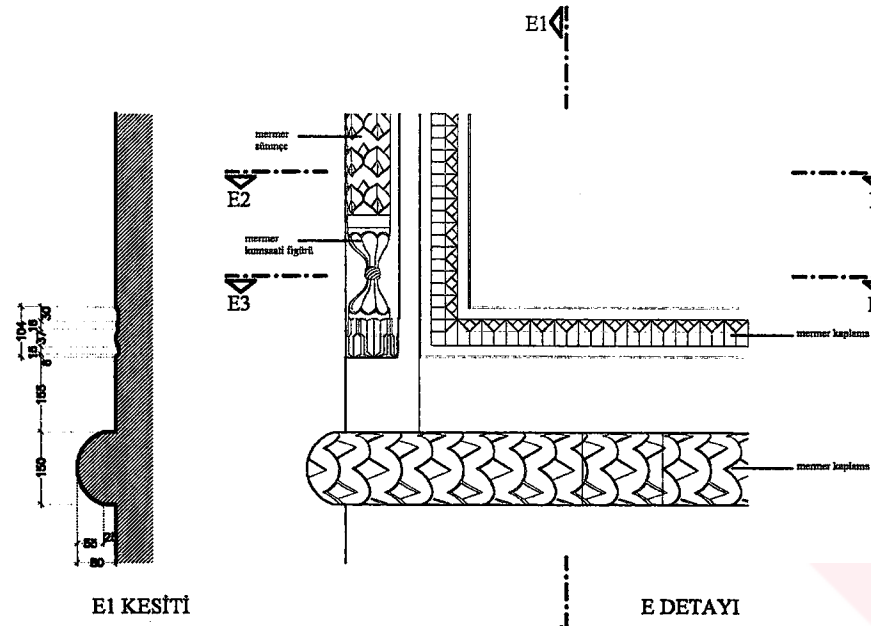
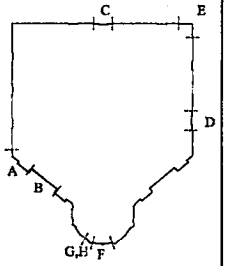
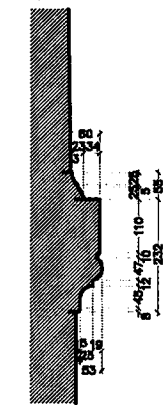
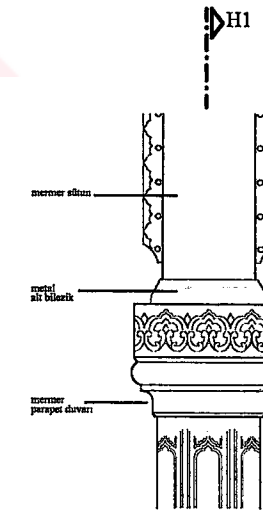
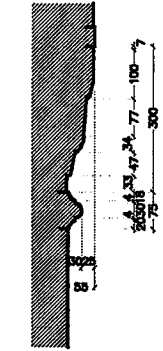
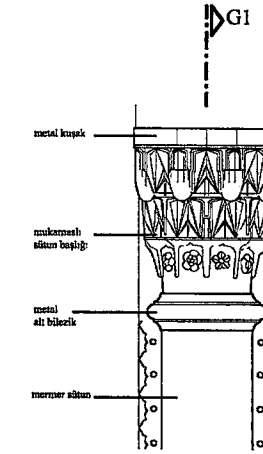
0 1 2 3 4 m



ÇİZİM: A. ÖZGE KÖSE



ÇİZİM A ÖZGE KÖSE

SEBİL ORTA MODÜL
METAL SEBEKE AÇILIMI

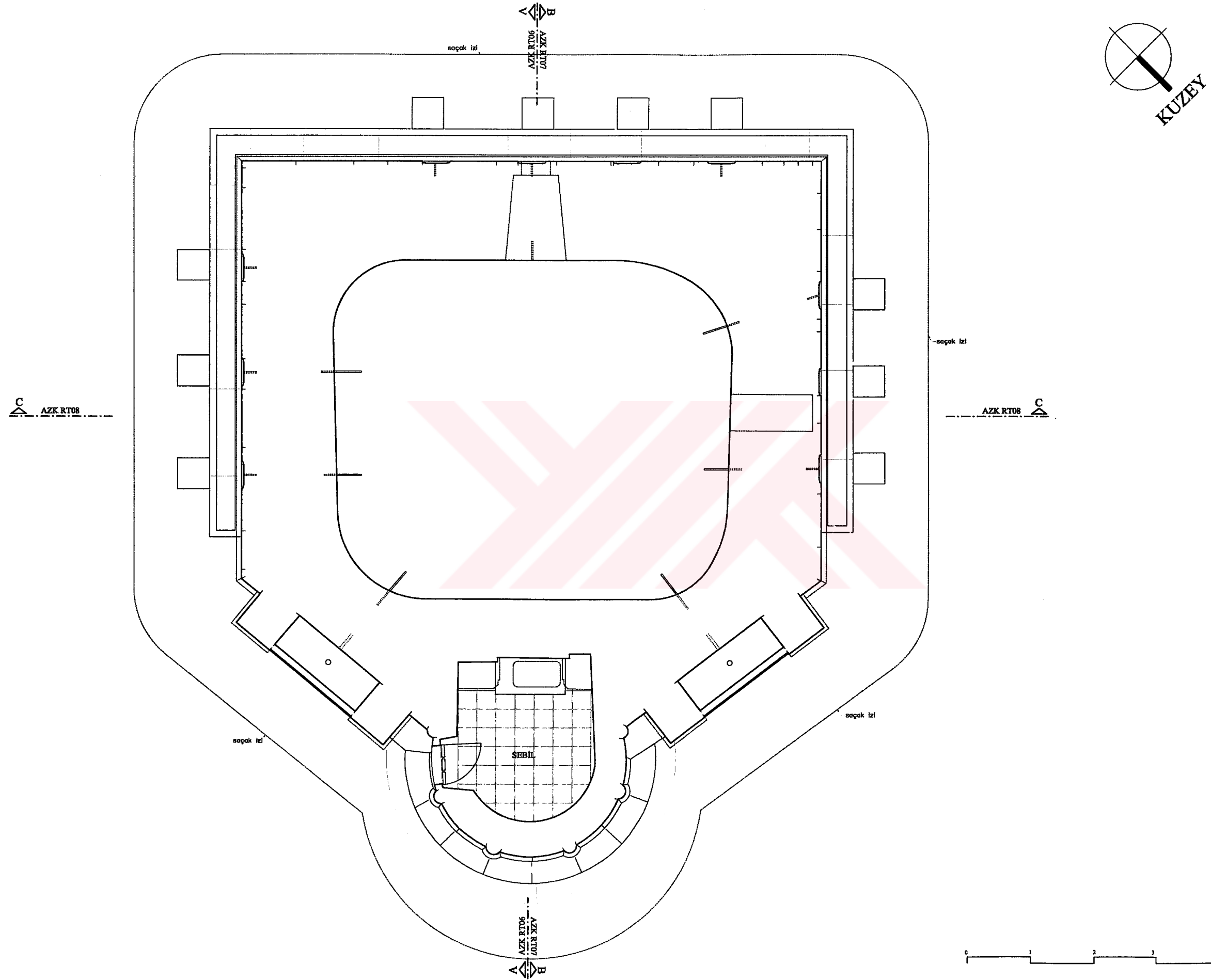
ÇİZİM A ÖZGE KÖSE

0 10 20 40 50 cm

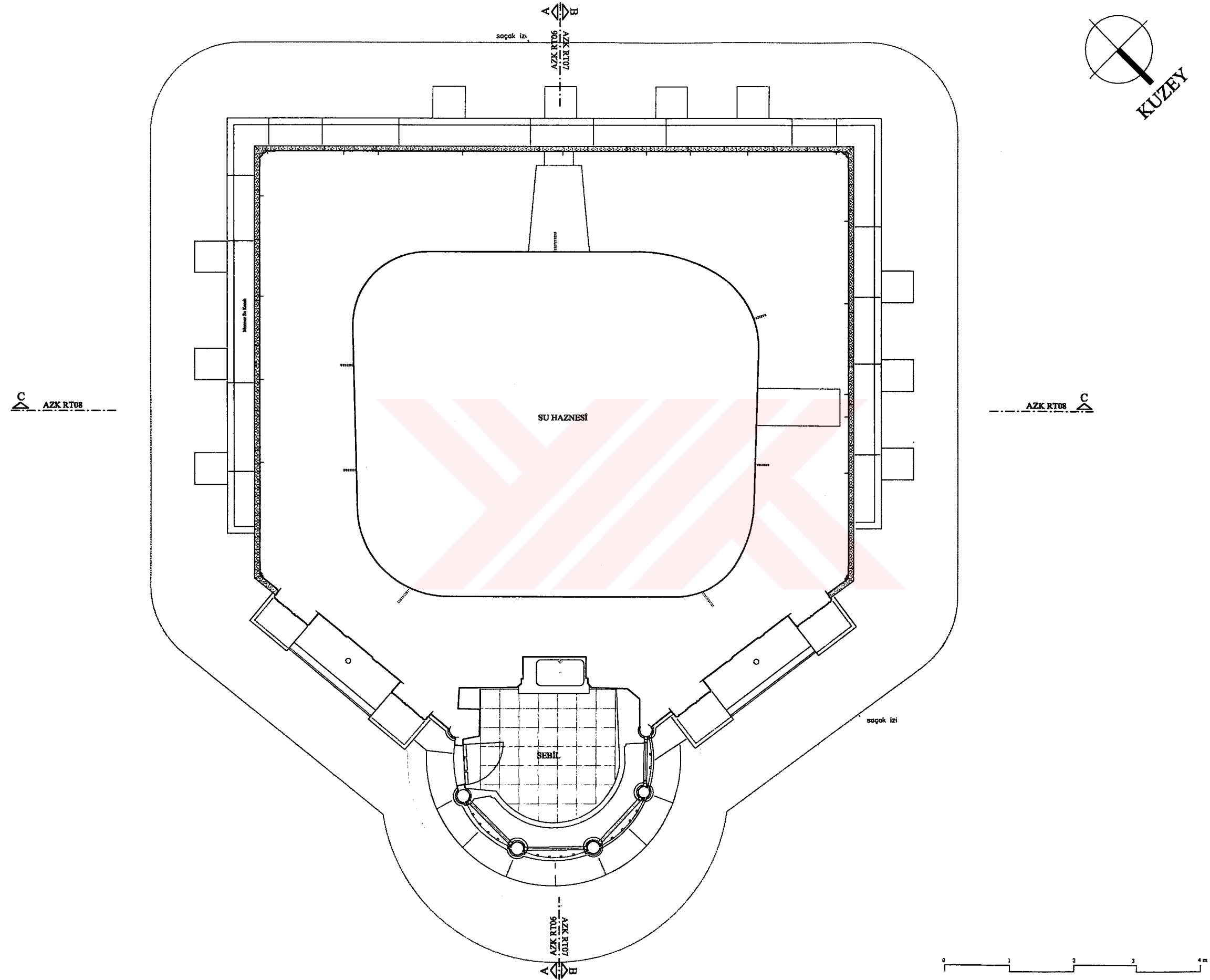
EK 3
Azapkapı Saliha Sultan eşmesi Restitüsyon Projesi



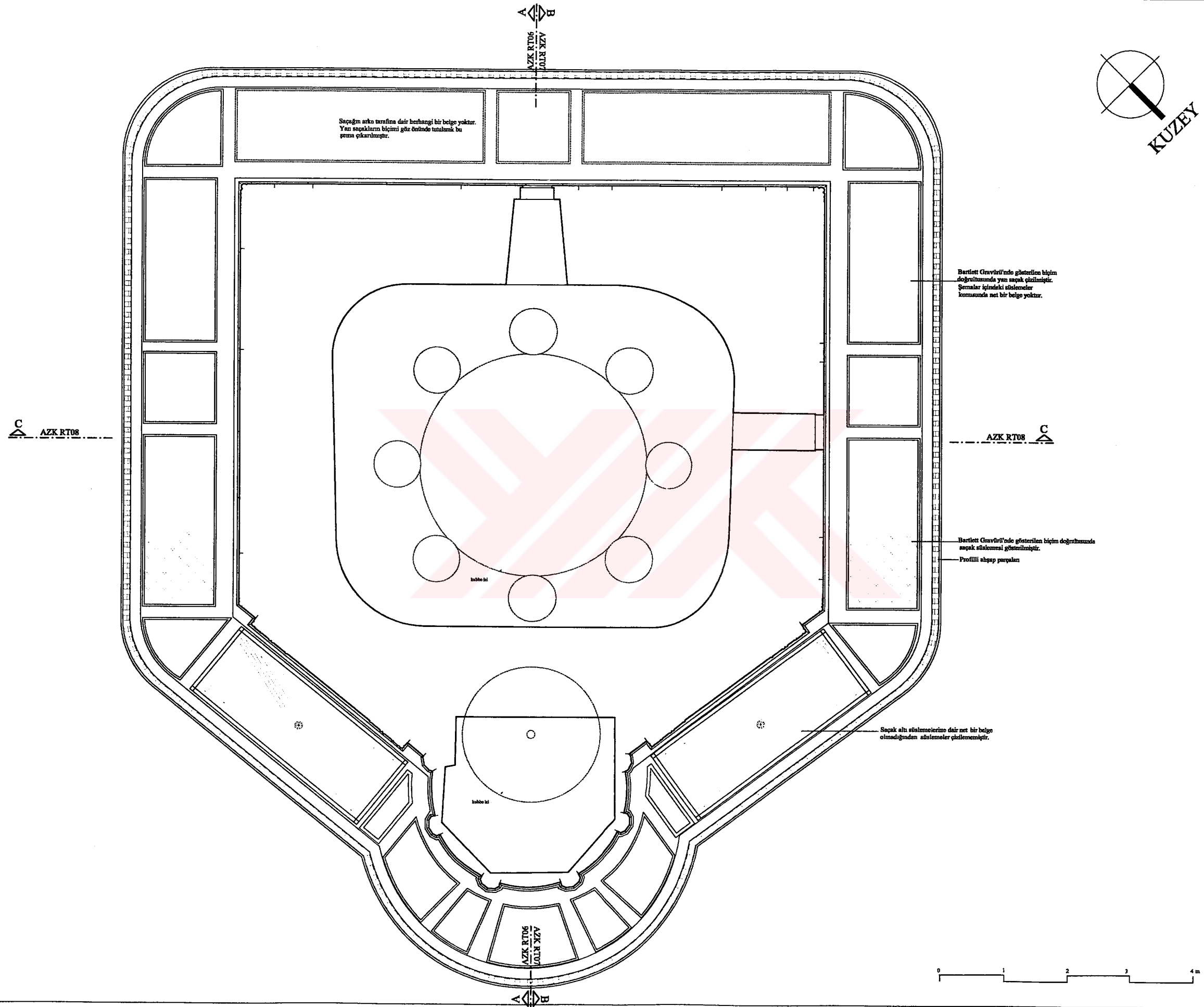
RESTİTÜSYON

+0.50 KOTU
PLANI

ÖLÇEK: 1/20

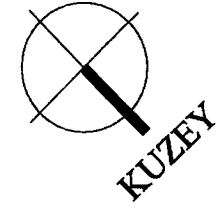
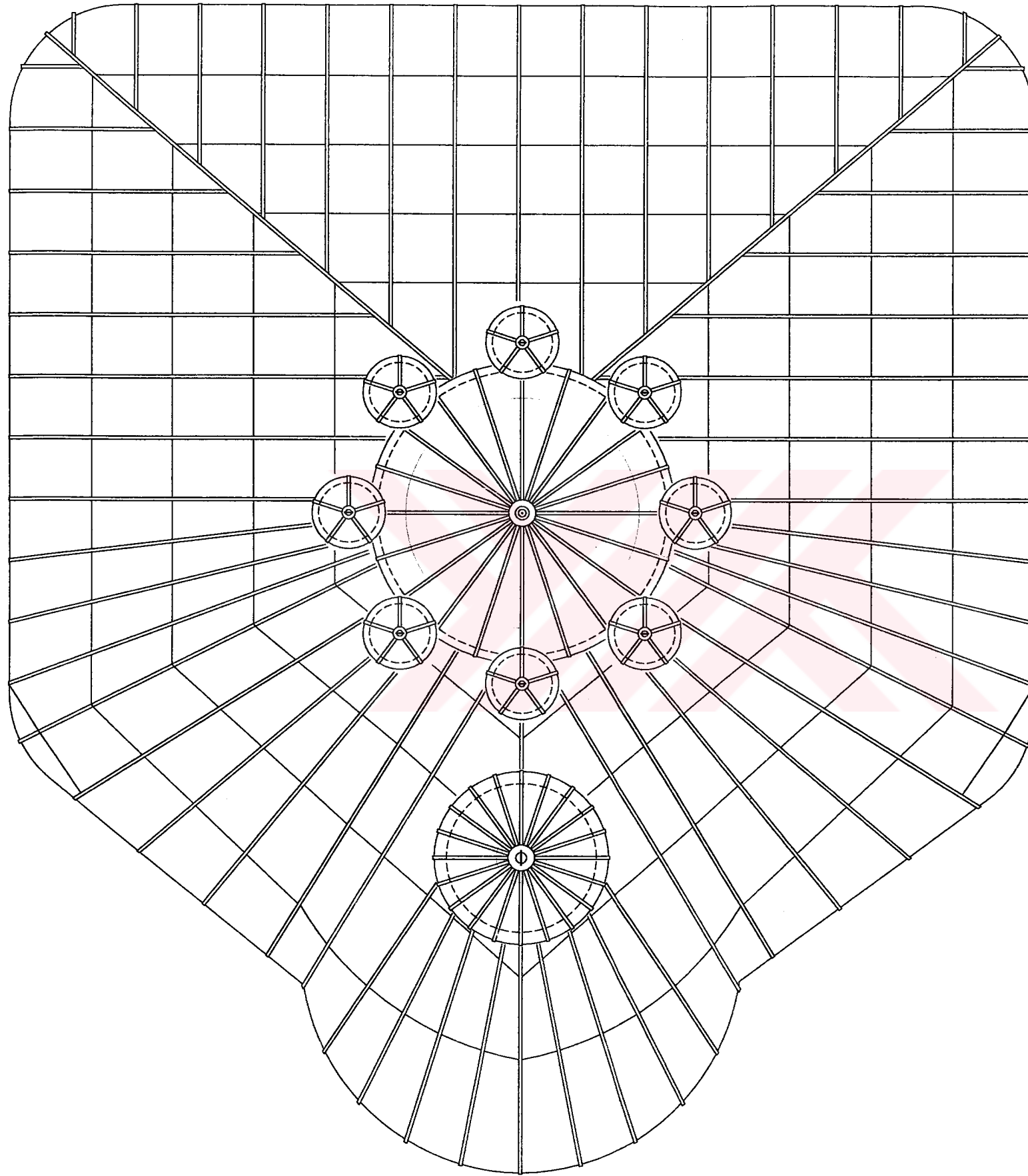
+1.50 KOTU
PLANI

ÖLÇEK: 1/20

SAÇAK TAVAN
PLANI

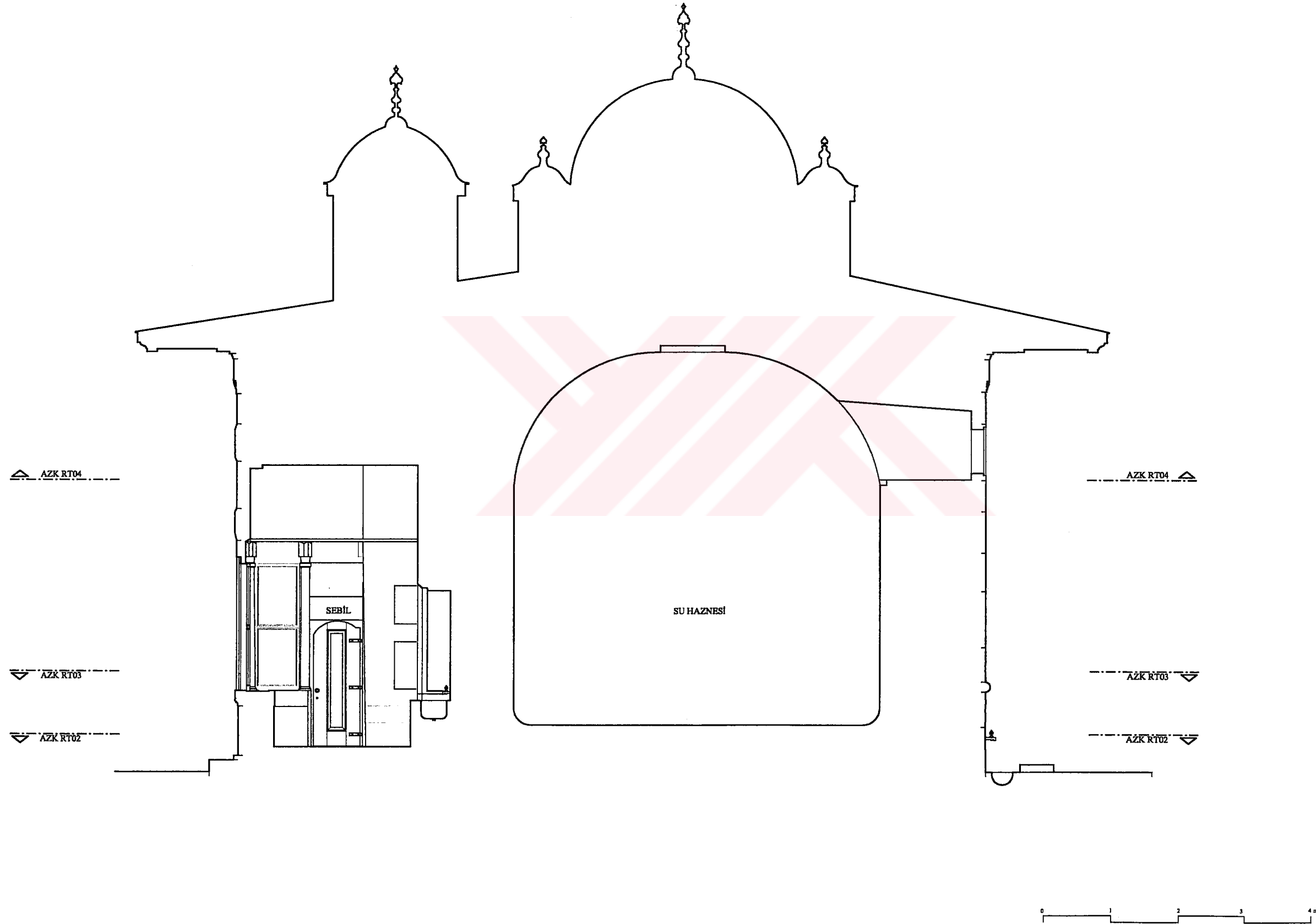
ÖLÇEK: 1/20

RESTİTÜSYON



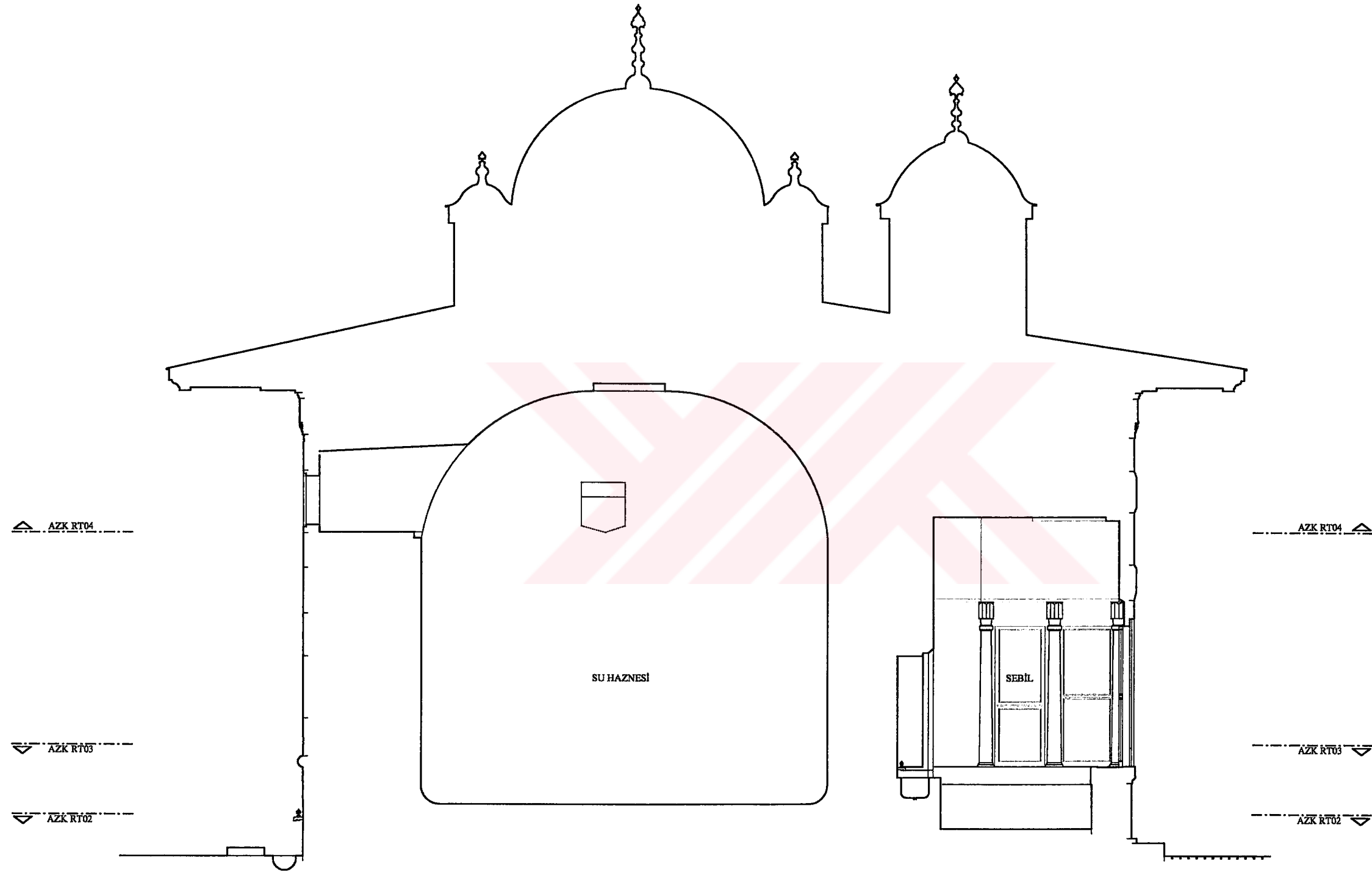
ÇATI PLANI

ÖLÇEK: 1/20



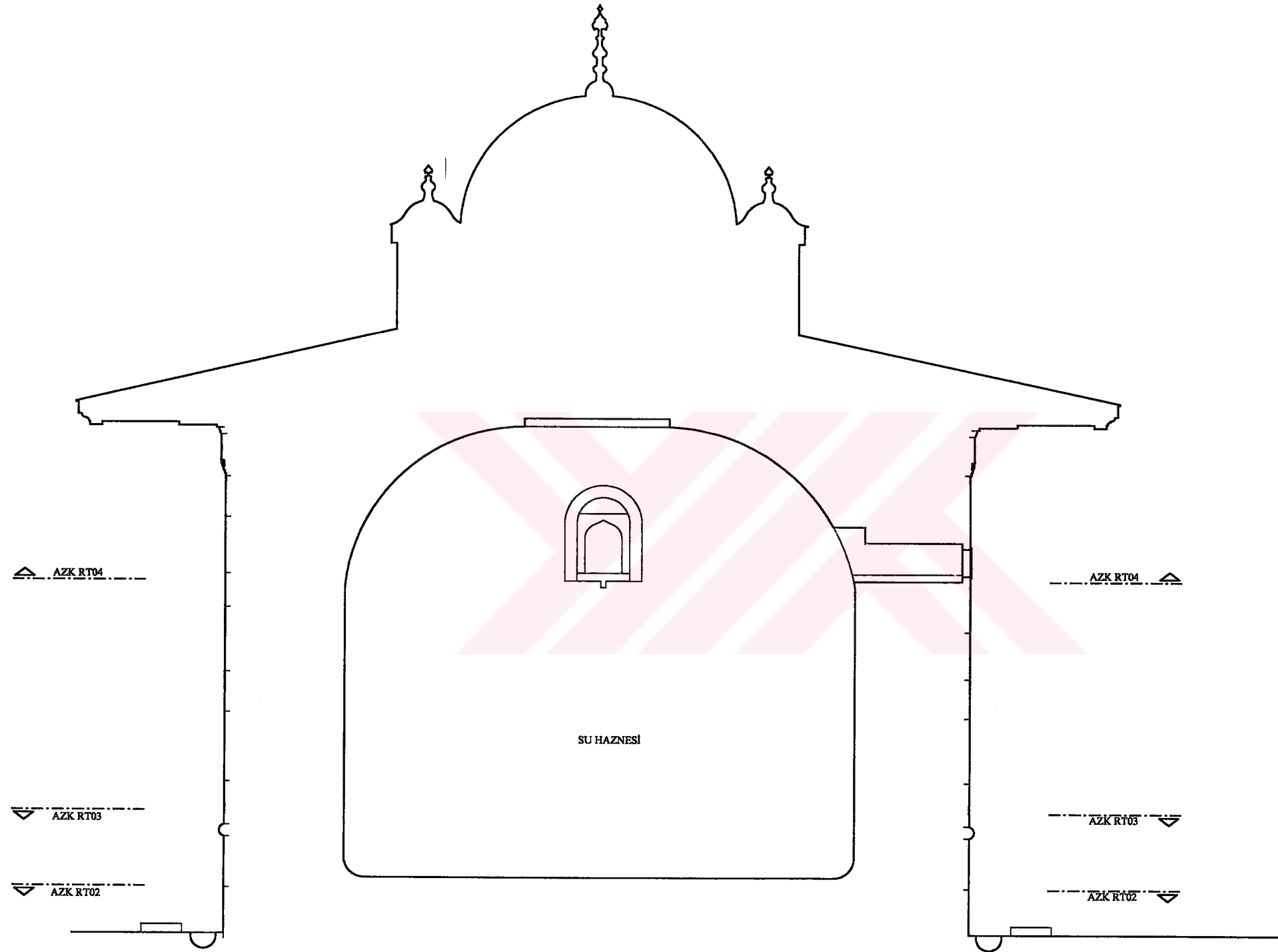
A-A KESİTİ

ÖLÇEK: 1/20



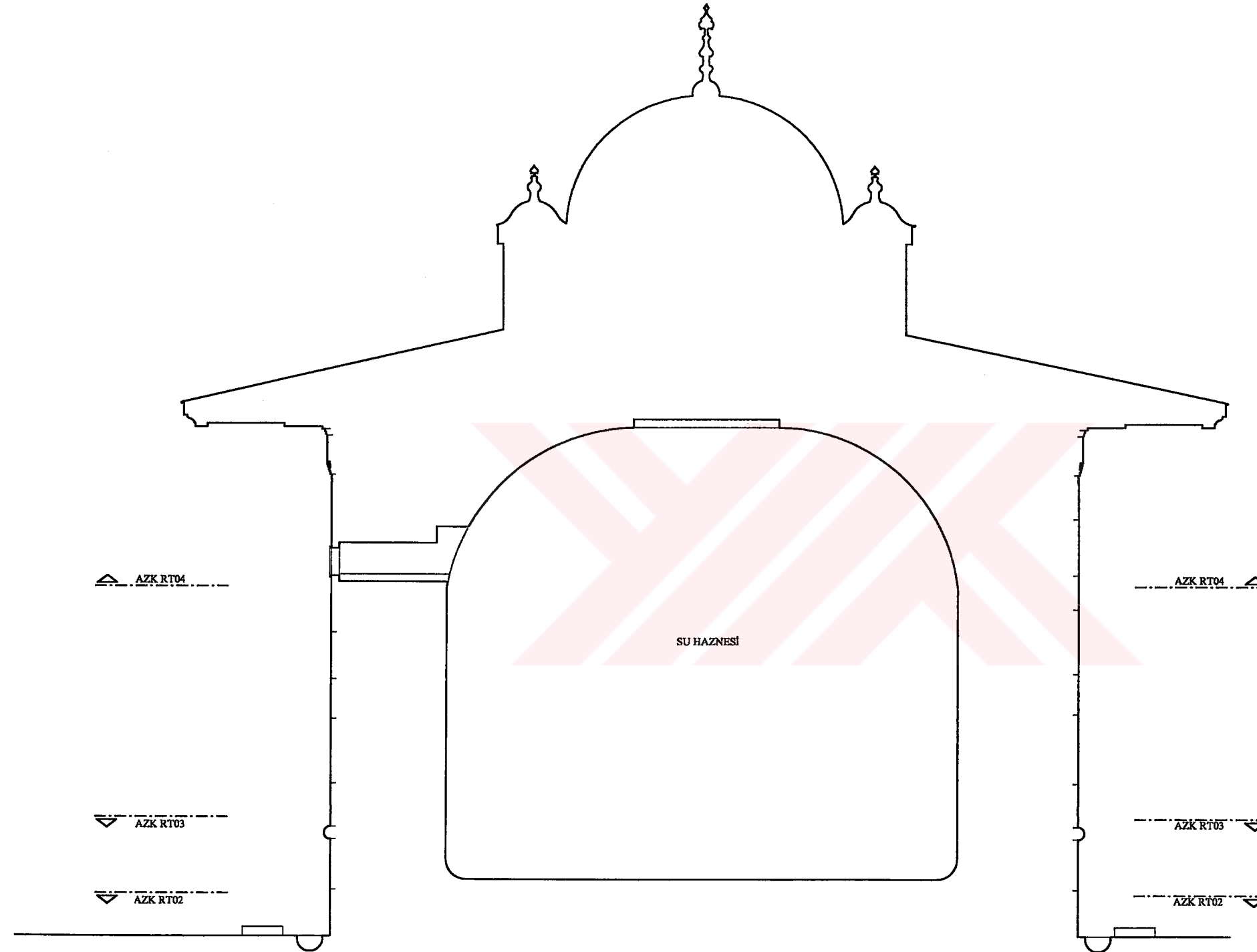
B-B KESİTİ

ÖLÇEK: 1/20



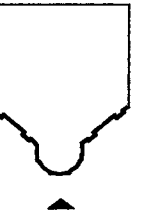
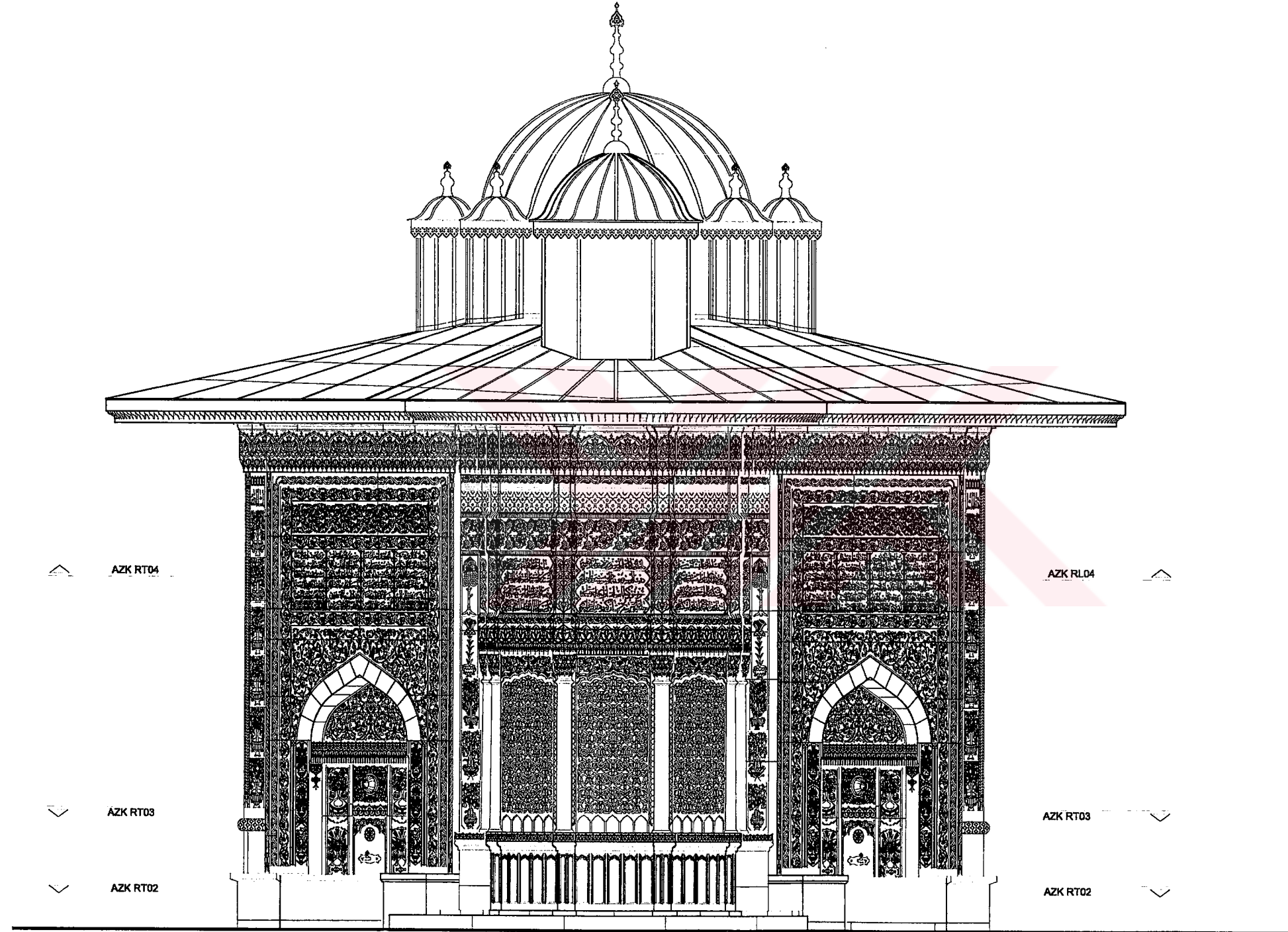
C-C KESİTİ

ÖLÇEK: 1/20

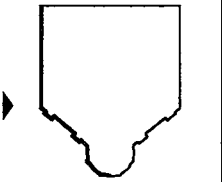
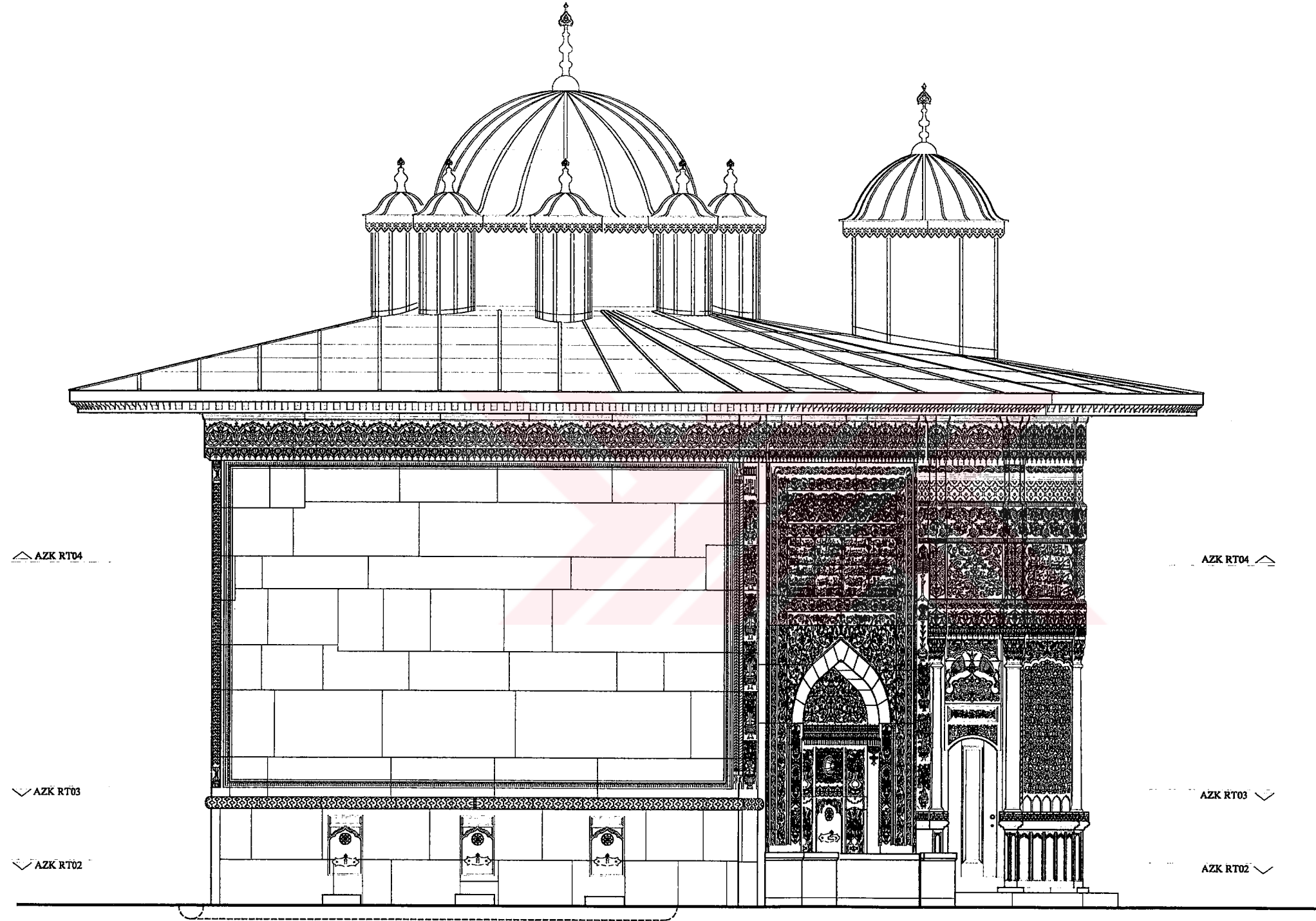


D-D KESİTİ

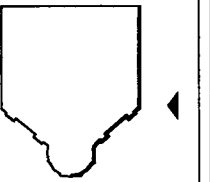
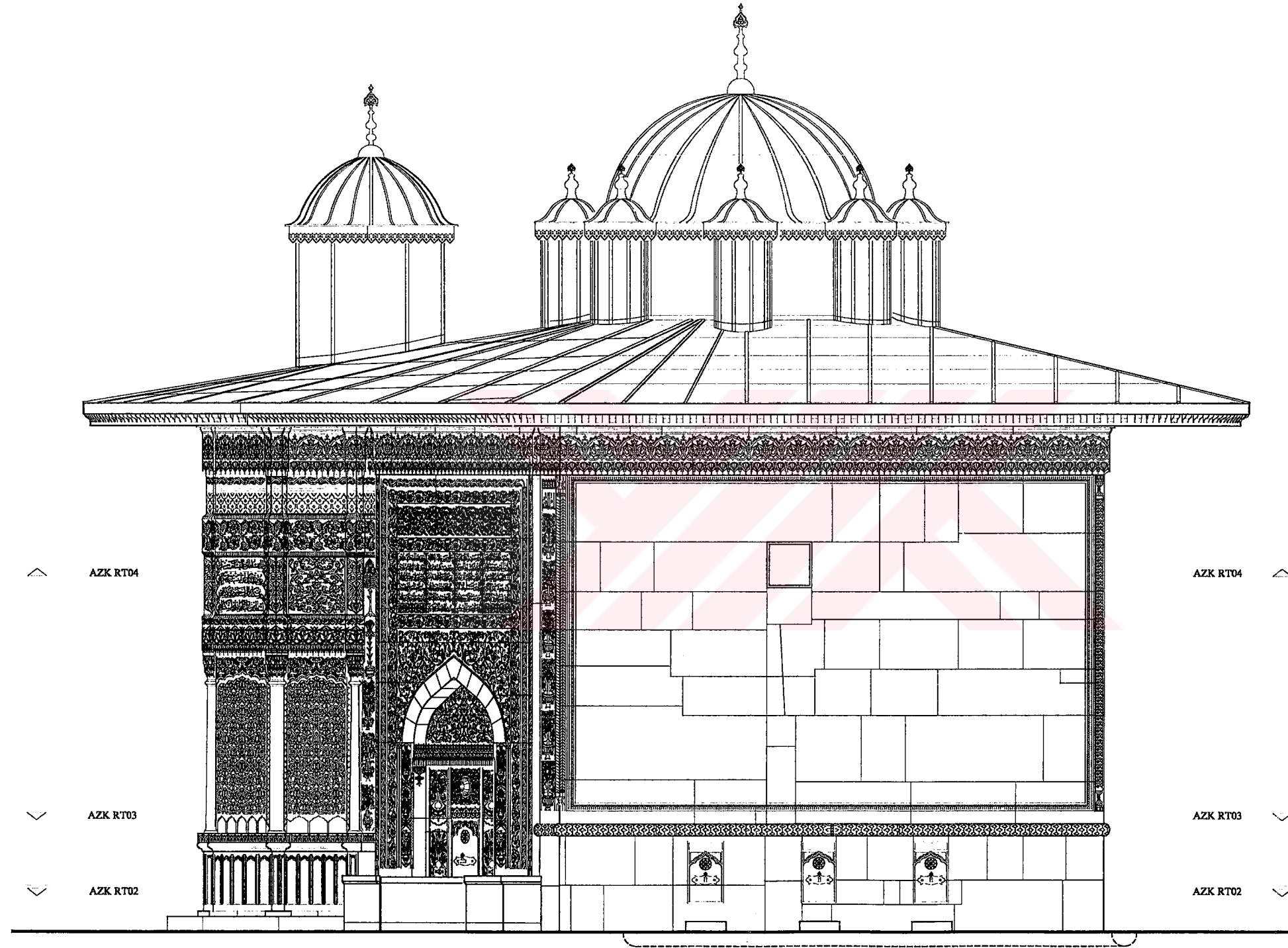
ÖLÇEK: 1/20

KUZEY-KUZEYDOĞU
CEPHESİ

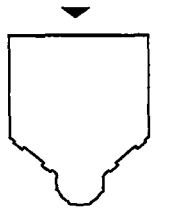
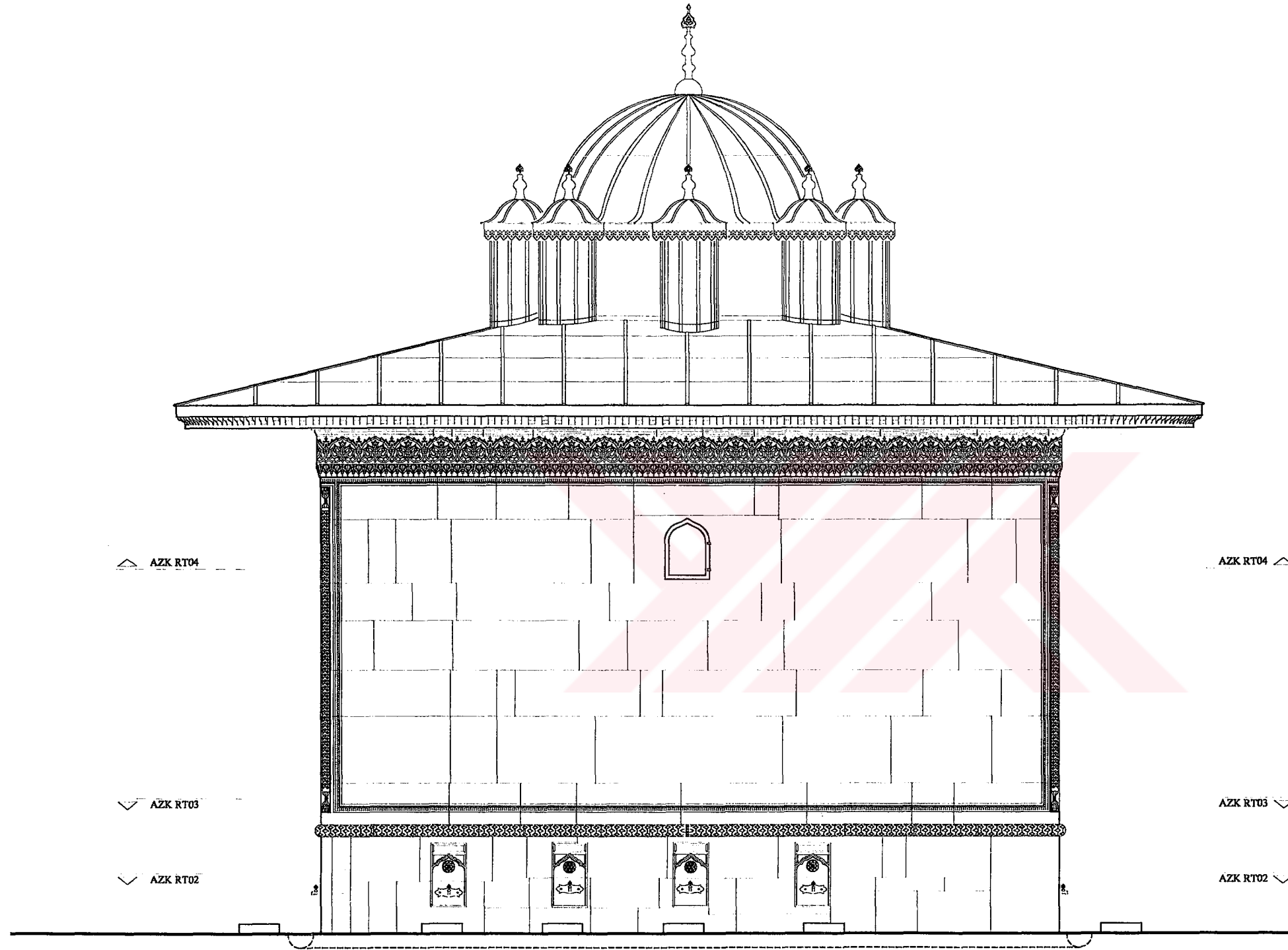
ÖLÇEK: 1/20

GÜNEYDOĞU
CEPHESİ

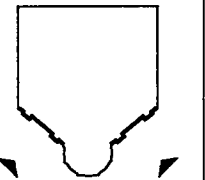
ÖLÇEK: 1/20

KUZEYBATI
CEPHESİ

ÖLÇEK: 1/20

GÜNEYBATI
CEPHESİ

ÖLÇEK: 1/20

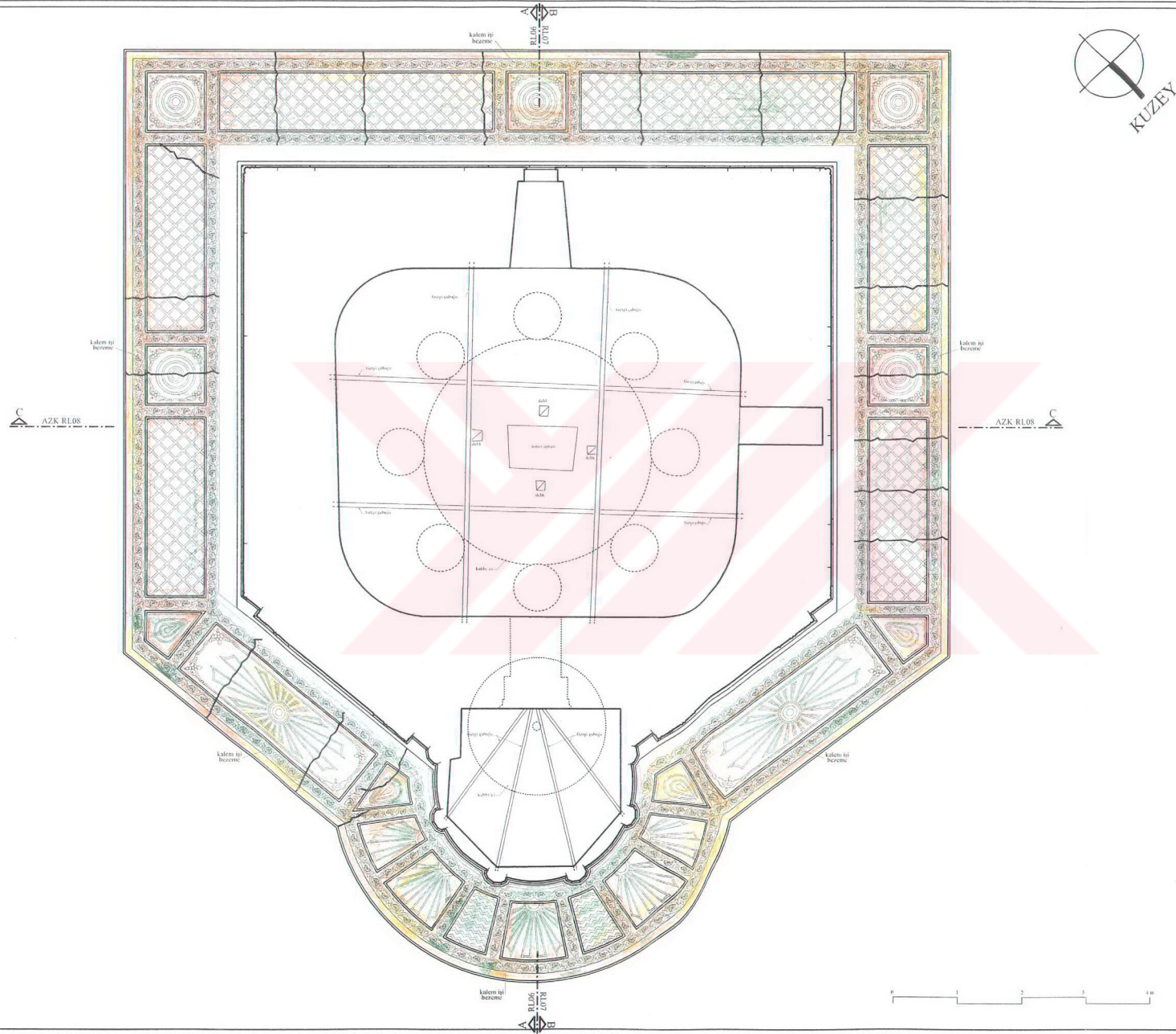


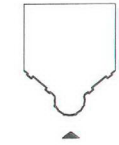
ÇEŞME
CEPHELERİ

ÖLÇEK: 1/20

EK 4
Azapkapı Saliha Sultan eşmesi Hasar Tespit Paftaları

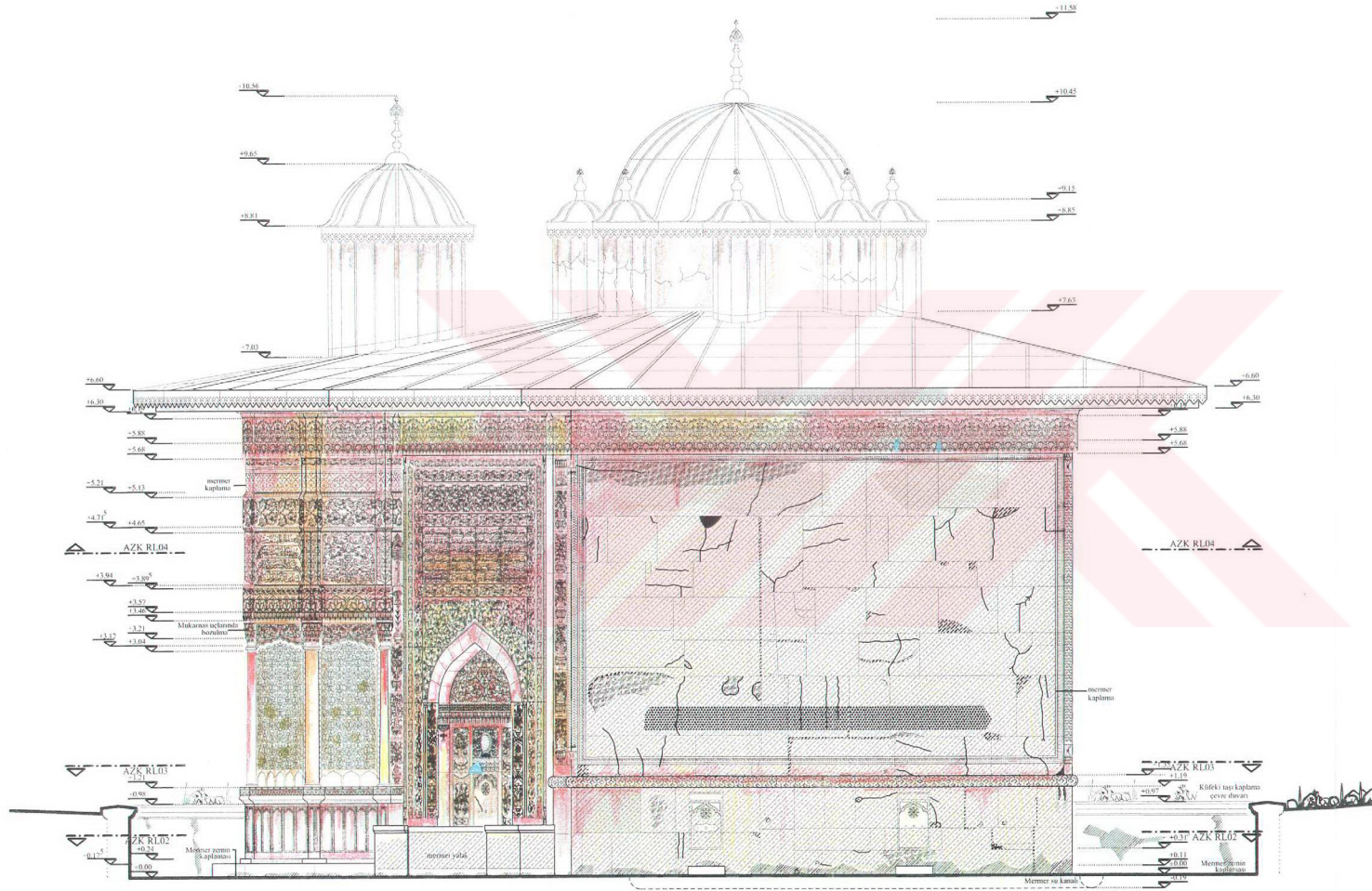




KUZEYDOĞU
CEPHESİ

ÖLÇEK: 1/20

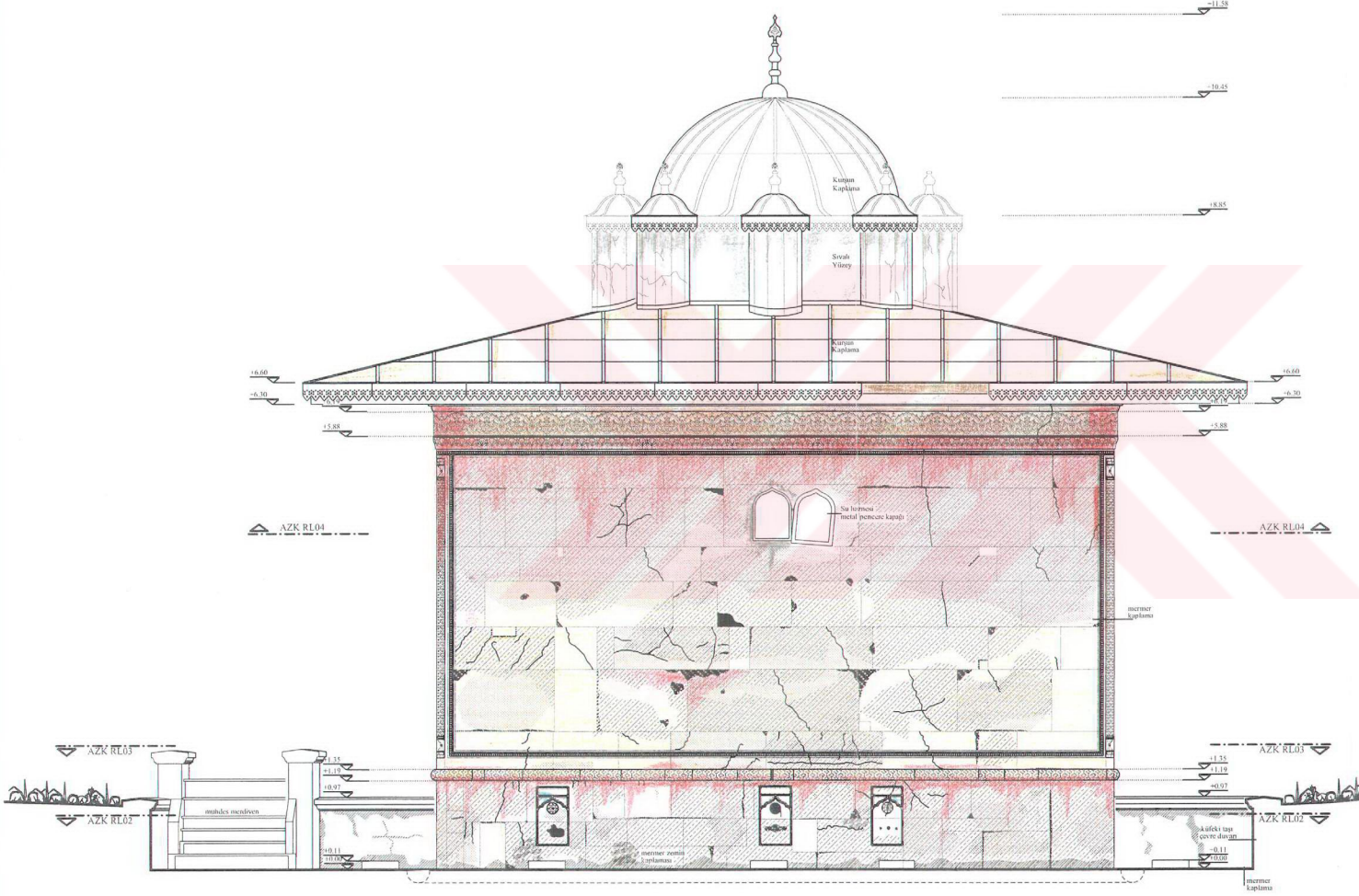




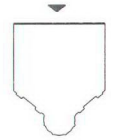
- MERMER KAPLAMADA BOZULMALAR
YÜZEY KIRILILIĞI
KARARMA
- Hafif Kararma
 - Orta Kararma
 - Yoğun Kararma
 - SARARMA
 - PAS LEKESİ
 - KIRMIZI YAĞLI BOYALI YAZI
 - YÜZEY TAHRİBATI
 - AŞINMA
 - ÇATLAKLAR
 - KIRILMA ve KOPMALAR
 - YÜZEYDEN TABAKA DÖKÜLMESİ
 - DİĞER TAHRİBATLAR
 - PEMBE BOYA KALINTILARI
 - YOSUNLAŞMA
 - ONARIMLAR SIRASINDA YAPILMIŞ DOLGULAR
 - KİRECİ HARCI
 - ÇİMENTO HARCI
 - METAL MALZEMEDE BOZULMALAR
 - KIRILILIK
 - KIRILMA - KOPMA, EKİLMİ, YERİNDEN KAYMA
 - EĞİLME, BÜKÜLMİ
 - PASLANMA
 - AHŞAP MALZEMEDE BOZULMALAR
 - BOYA - ÇİLA DÖKÜLMESİ
 - AŞINMA
 - SİVALİ YÜZEYLERDE BOZULMALAR
 - KARARMA
 - ÇATLAKLAR

KUZEYBATI
CEPHESİ

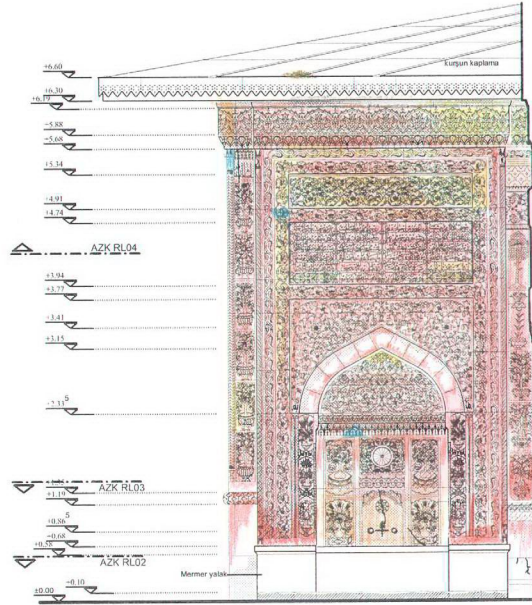
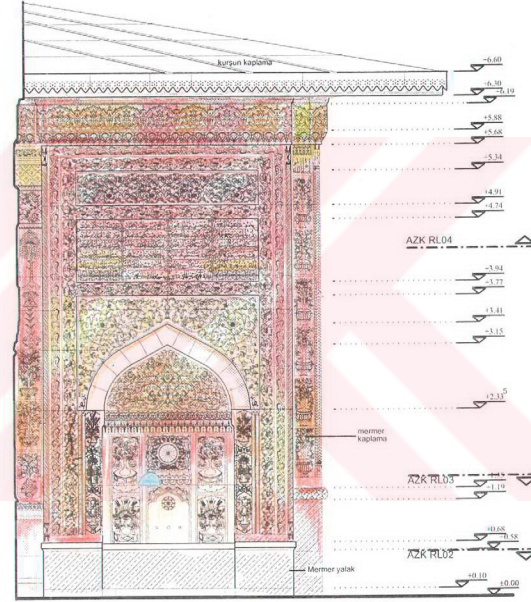
ÖLÇEK: 1/20



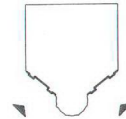
- MERMER KAPLAMADA BOZULMALAR
- YÜZEY KIRILILIĞI
- KARARMA
- Hafif Kararma
- Orta Kararma
- Yoğun Kararma
- SARARMA
- PAS LEKESİ
- KIRMIZI YAĞLI BOYALI YAZI
- YÜZEY TAHRİBATI
- AŞINMA
- ÇATLAKLAR
- KIRILMA ve KOPMALAR
- YÜZEYDEN TABAKA DÖKÜLMESİ
- DİĞER TAHRİBATLAR
- PEMBE BOYA KALINTILARI
- YOSUNLAŞMA
- ONARIMLAR SIRASINDA YAPILMIŞ DOLGULAR
- KIREÇ HARCI
- ÇİMENTO HARCI
- METAL MALZEMEDE BOZULMALAR
- KIRILILIK
- KIRILMA, KOPMA, EKİLMİ, YERİNDEN KAYMA
- BÖLME, BÜKÜLMİ
- PASLANMA
- AHŞAP MALZEMEDE BOZULMALAR
- BOYA - ÇİLA DÖKÜLMESİ
- AŞINMA
- SIVALI YÜZEYLERDE BOZULMALAR
- KARARMA
- ÇATLAKLAR

GÜNEYBATI
CEPHESİ

ÖLÇEK: 1/20

SALIHA SULTAN ÇEŞMESİ VE SEBİLİ
DOĞU ÇEŞMESİ GÖRÜŞÜSALIHA SULTAN ÇEŞMESİ VE SEBİLİ
KUZAY ÇEŞMESİ GÖRÜŞÜ

- MERMER KAPLAMADA BOZULMALAR
YÜZEY KIRILICI
KARARMA
Hafif Kararma
Orta Kararma
Yoğun Kararma
SARARMA
PAS LEKESİ
KIRMIZI YAĞLI BOYALI YAZI
YÜZEY TAHRİBATI
AŞINMA
ÇATLAKLAR
KIRILMA ve KOPMALAR
YÜZEYDEN TABAKA DÖKÜLMESİ
DİĞER TAHRİBATLAR
PEMBE BOYA KALINTILARI
YOSUNLAŞMA
ONARIMLAR SIRASINDA YAPILMIŞ DOLGULAR
KIREÇ HARCİ
ÇİMENTO HARCİ
METAL MALZEMEDE BOZULMALAR
KIRILIK
KIRILMA , KOPMA, EKİLMİ, YERİNDEN KAYMA
EĞİLME, BÜKÜLMİ
PASLANMA
AĞAŞ MALZEMEDE BOZULMALAR
BOYA - ÇİLA DÖKÜLMESİ
AŞINMA
SIVALI YÜZEYLERDE BOZULMALAR
KARARMA
ÇATLAKLAR

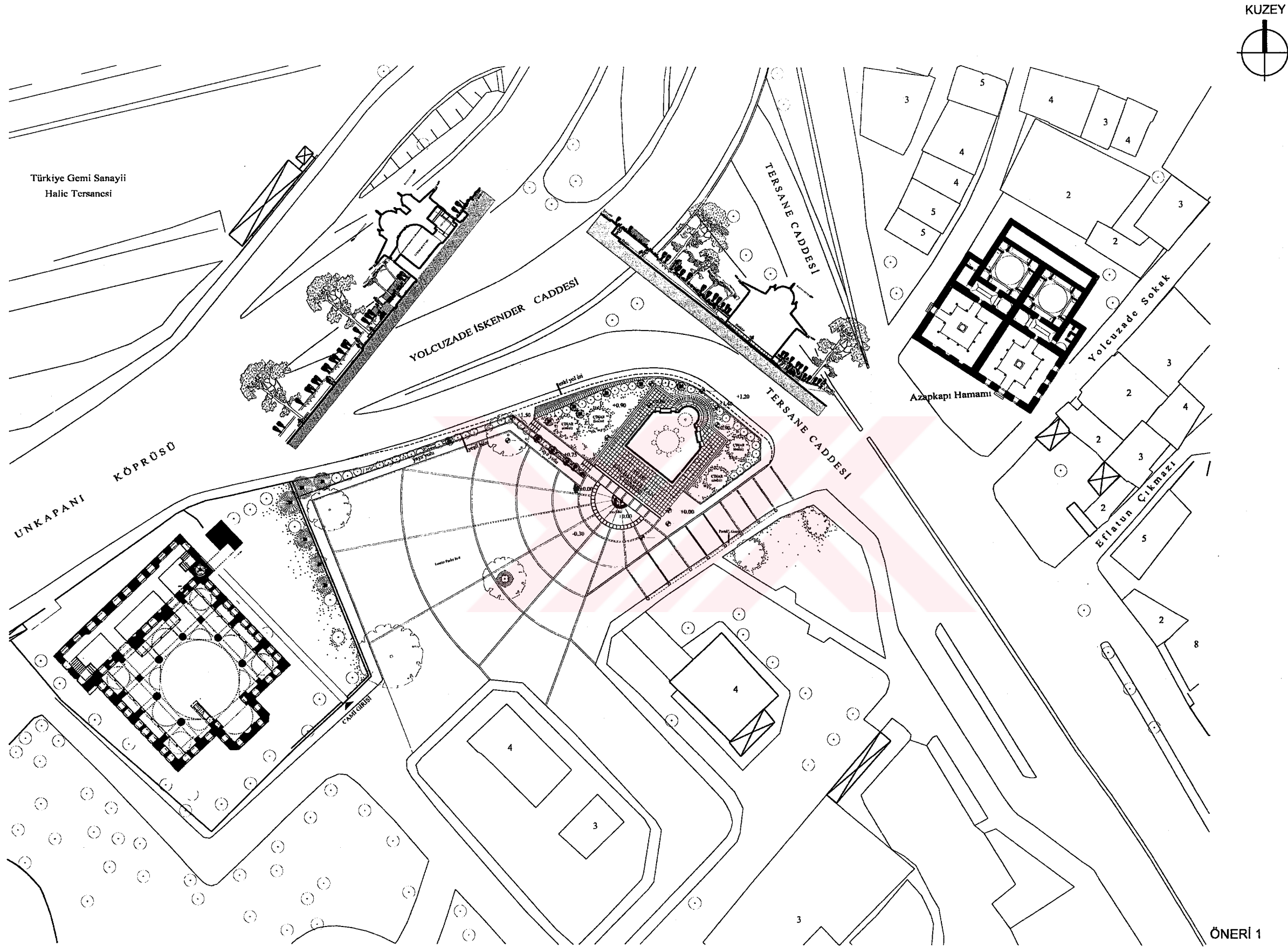


ÇEŞME CEPHELERİ

ÖLÇEK: 1/20

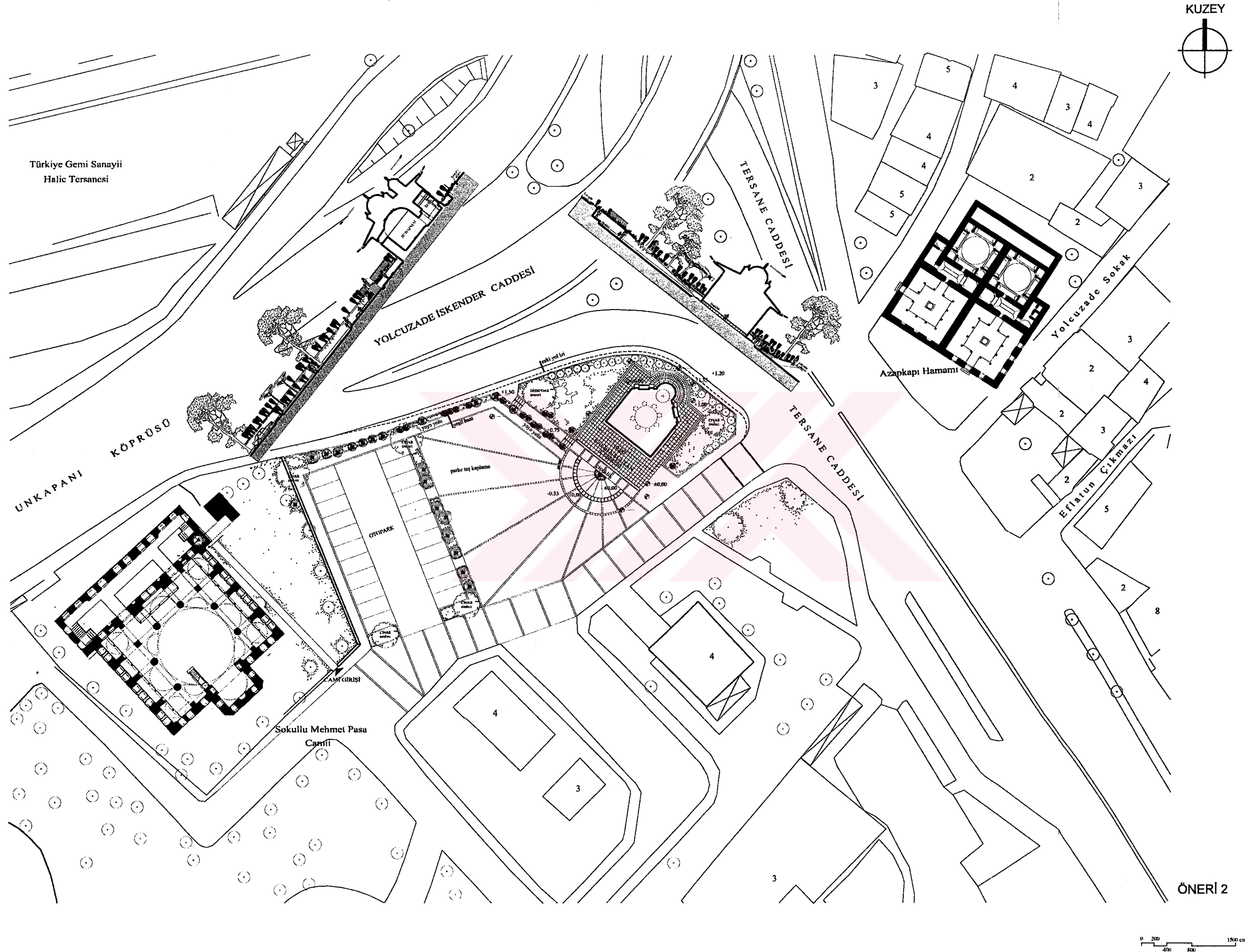
0 1 2 3 4 m

EK 5**Azapkapı Saliha Sultan eşmesi Restorasyon Projesi**



VAZİYET PLANI

ÖLÇEK: 1/200

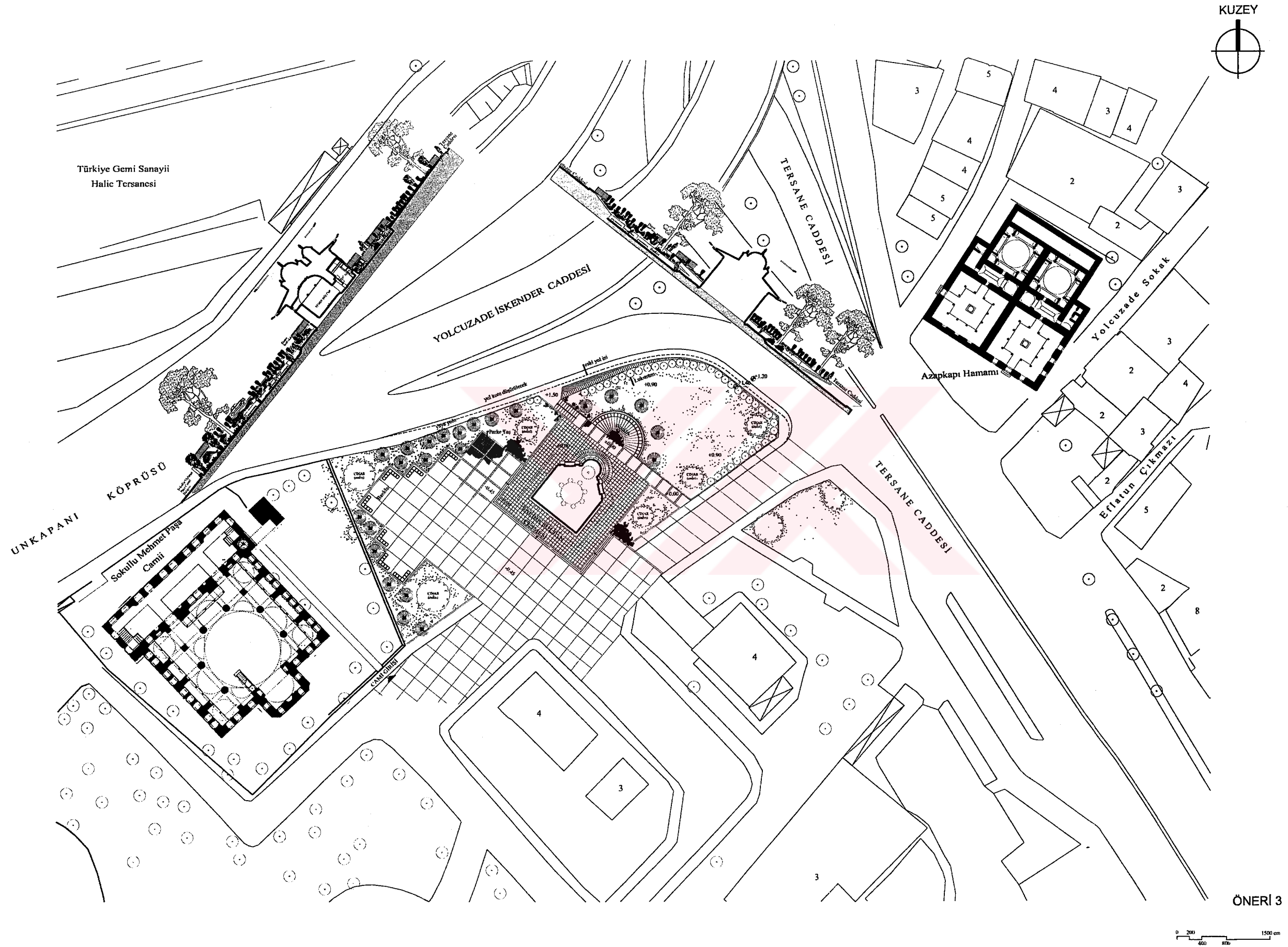


ÖNERİ 2

0 200 400 800 1600 cm

VAZİYET PLANI

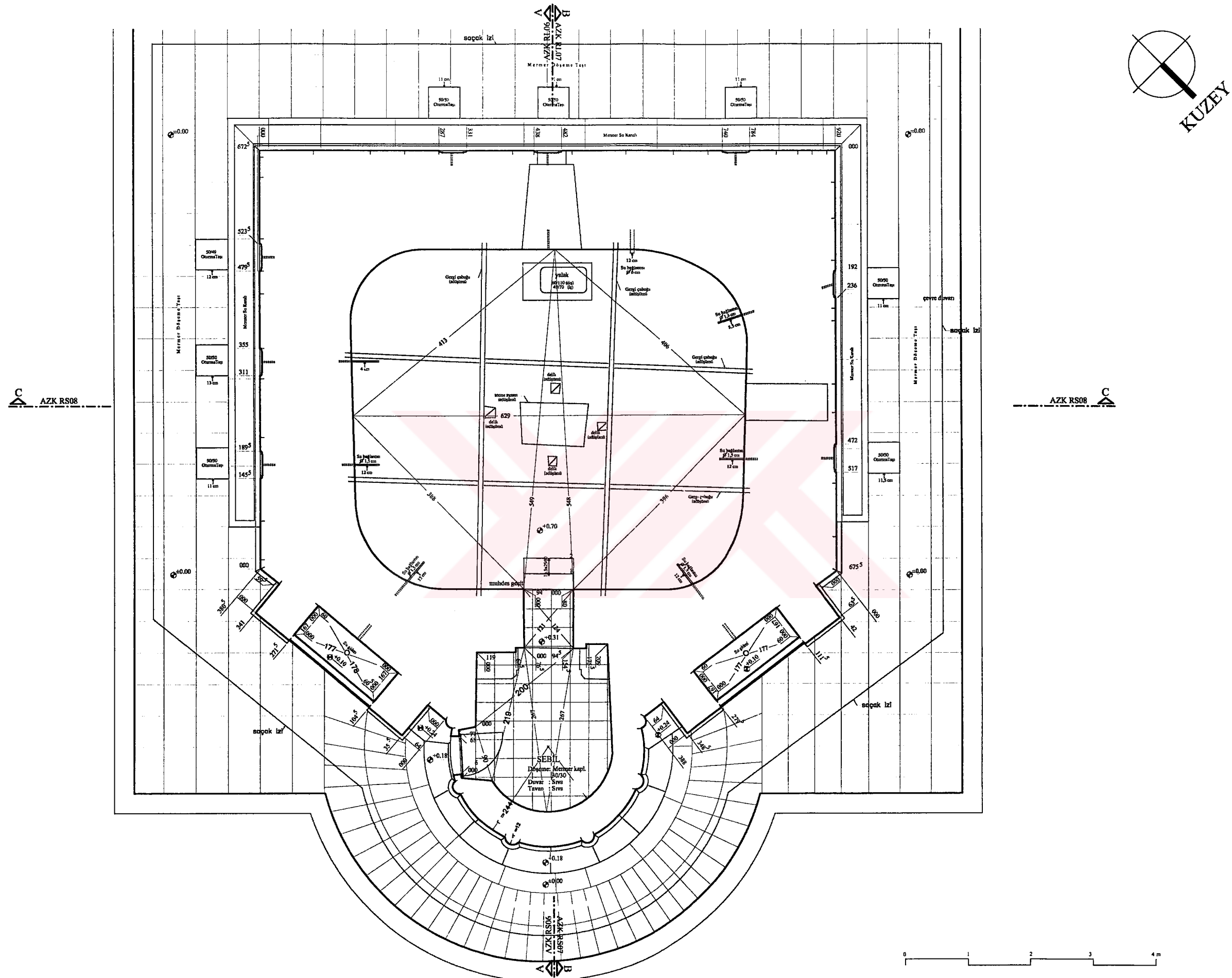
ÖLÇEK: 1/200



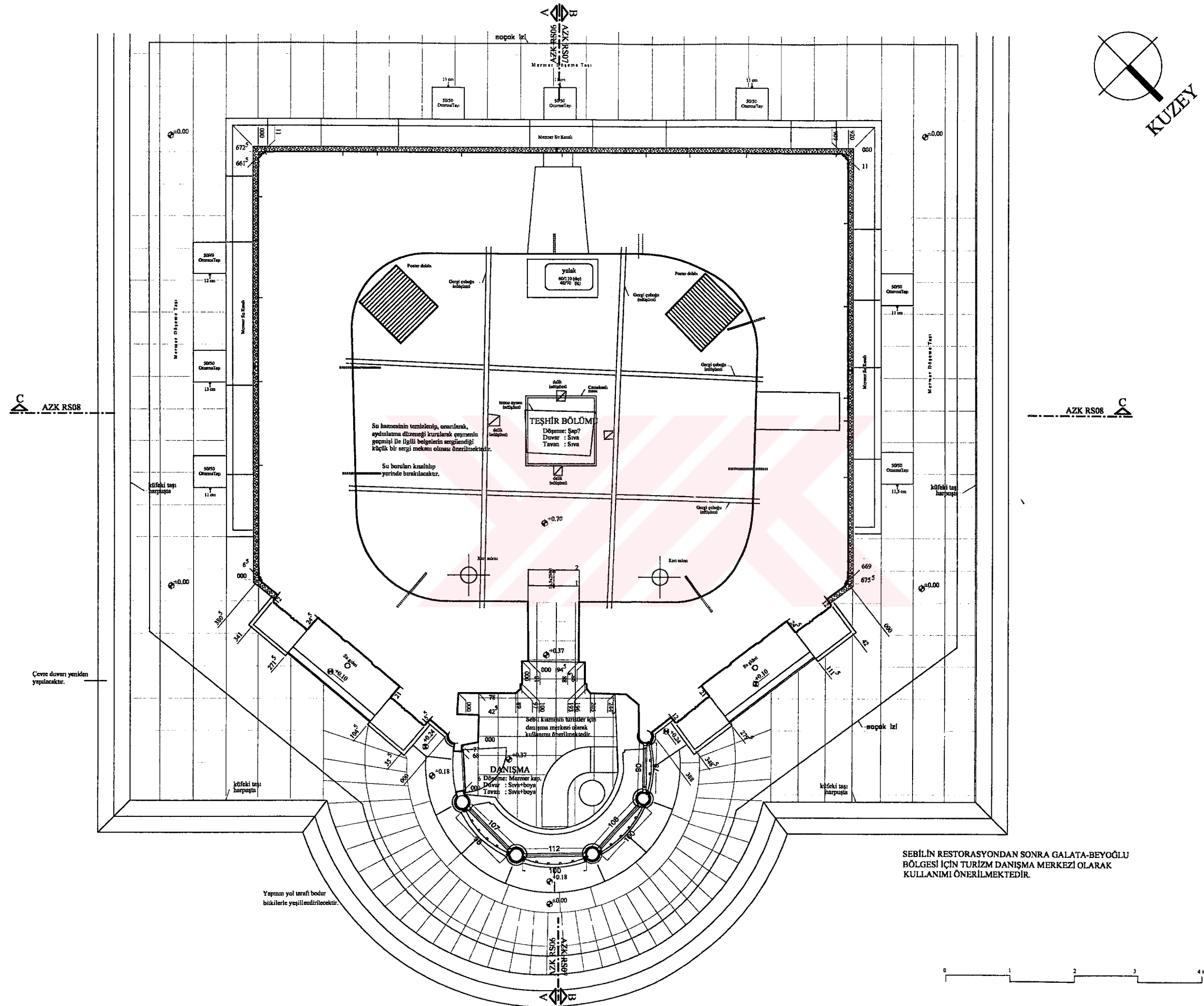
VAZİYET PLANI

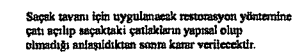
ÖLÇEK: 1/200

RESTORASYON

+0.50 KOTU
PLANI

ÖLÇEK: 1/20





Çatı açıları bakımından yapılaşma
ve gerekiyorsa kurgun
kaplamalar değiştirilecektir.

Duvar izi

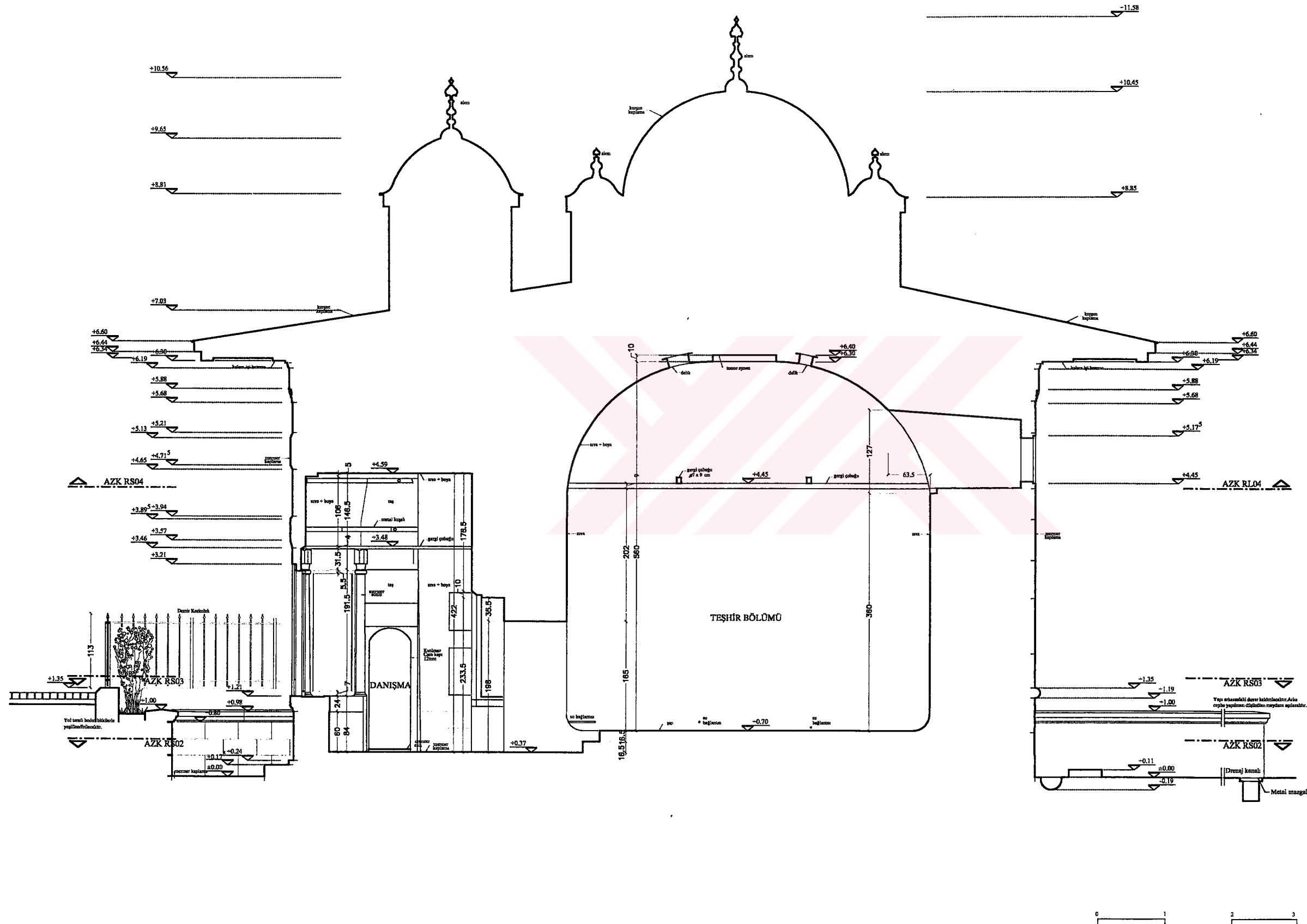
Kurgun Kilitli
Birimler



0 1 2 3 4 m

ÇATI PLANI

ÖLÇEK: 1/20

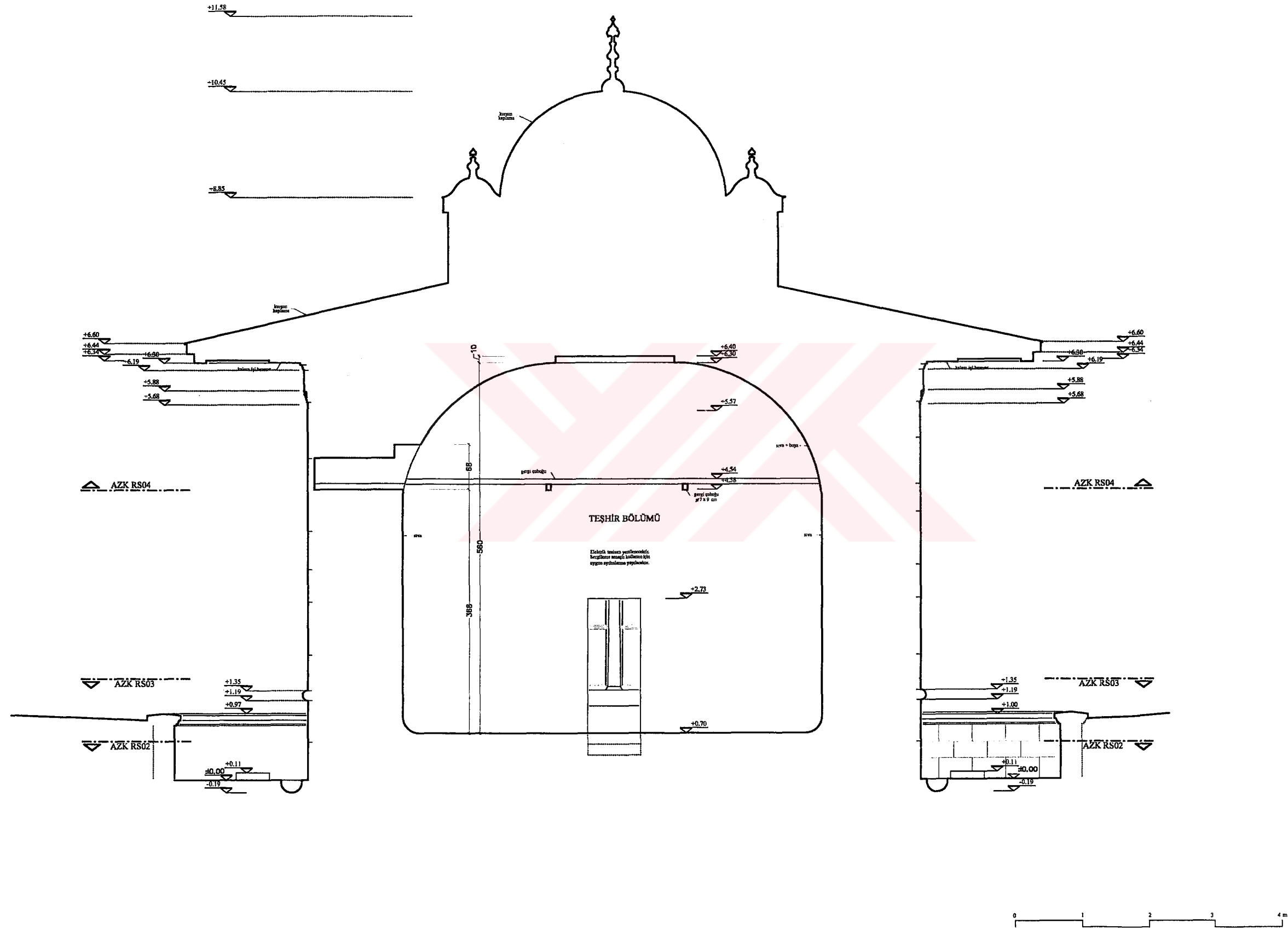


A-A KESİTİ

ÖLÇEK: 1/20

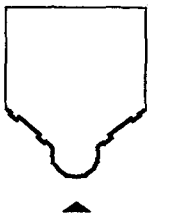
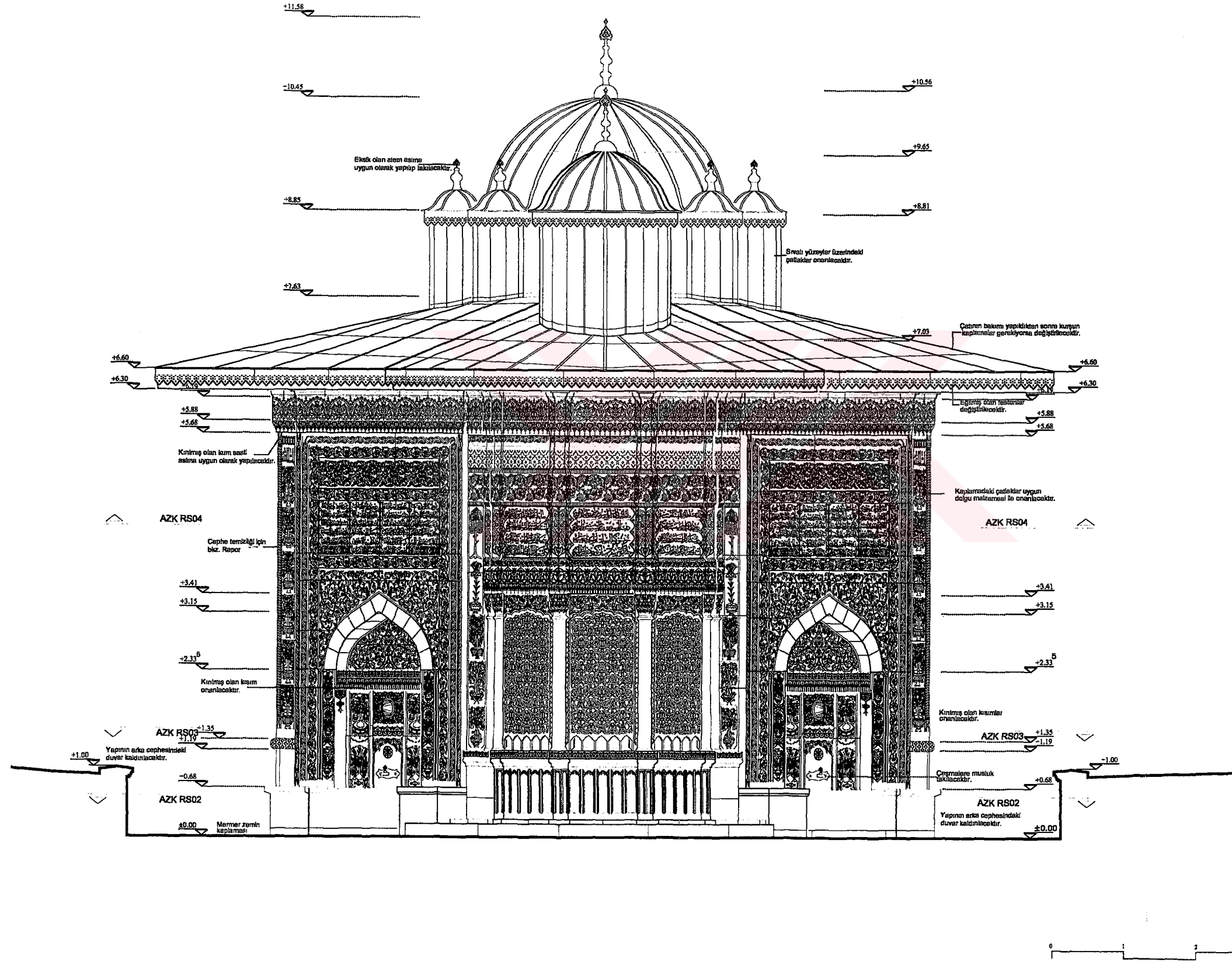


ÖLÇEK: 1/20

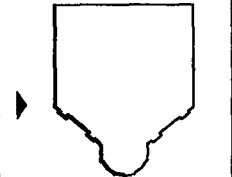
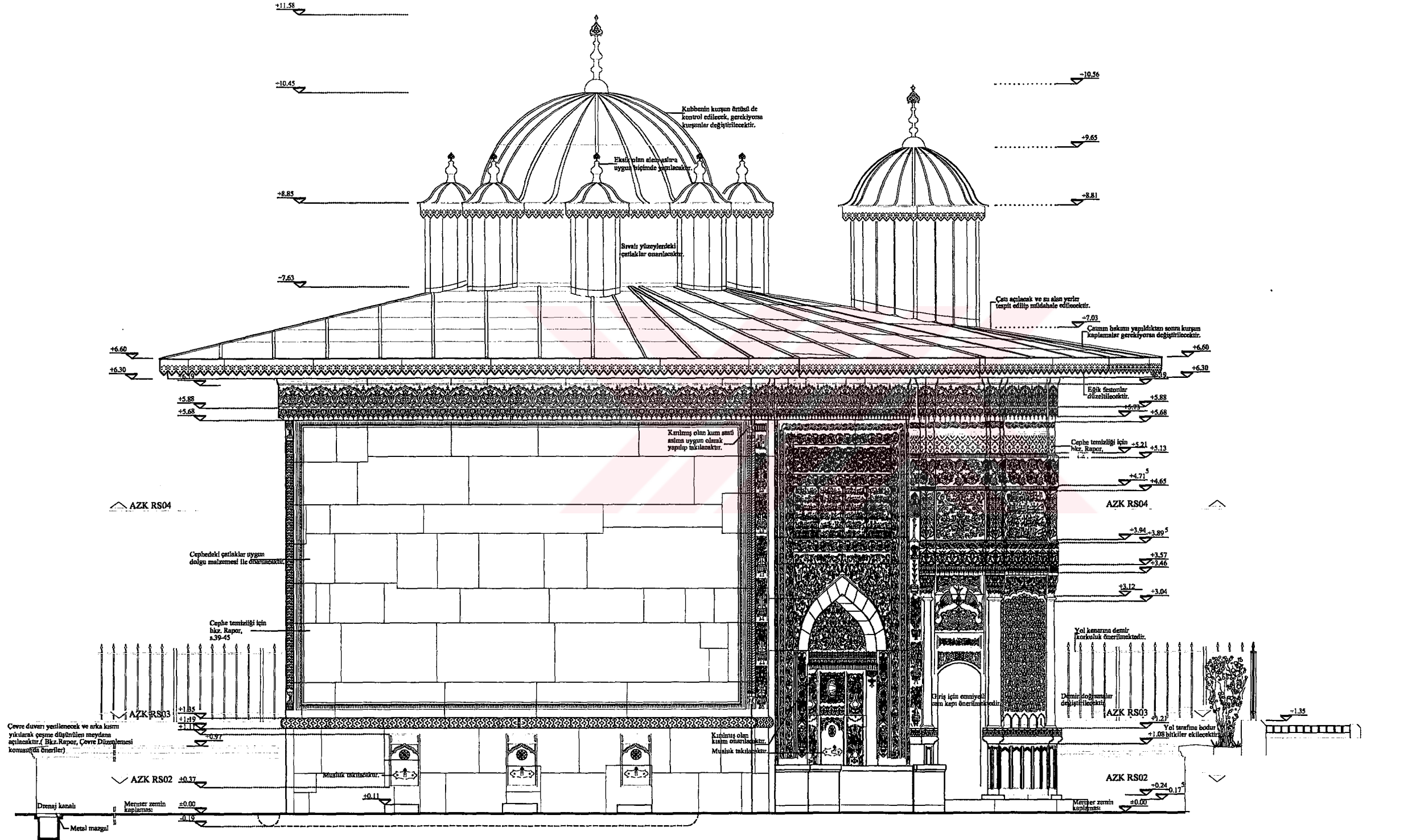


D-D KESİTİ

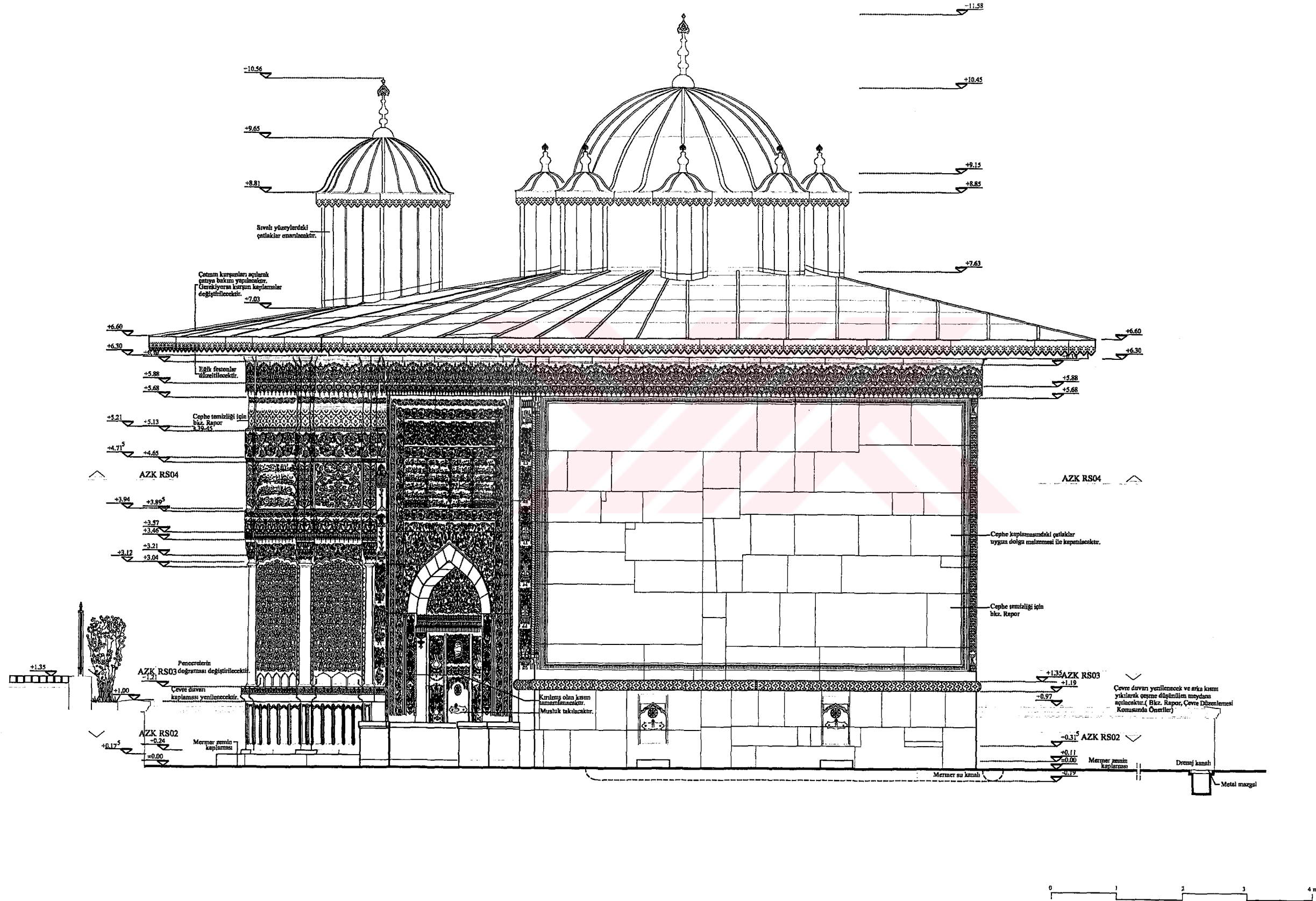
ÖLÇEK: 1/20

KUZEYDOĞU
CEPHESİ

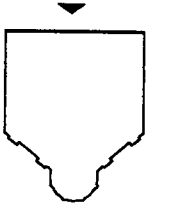
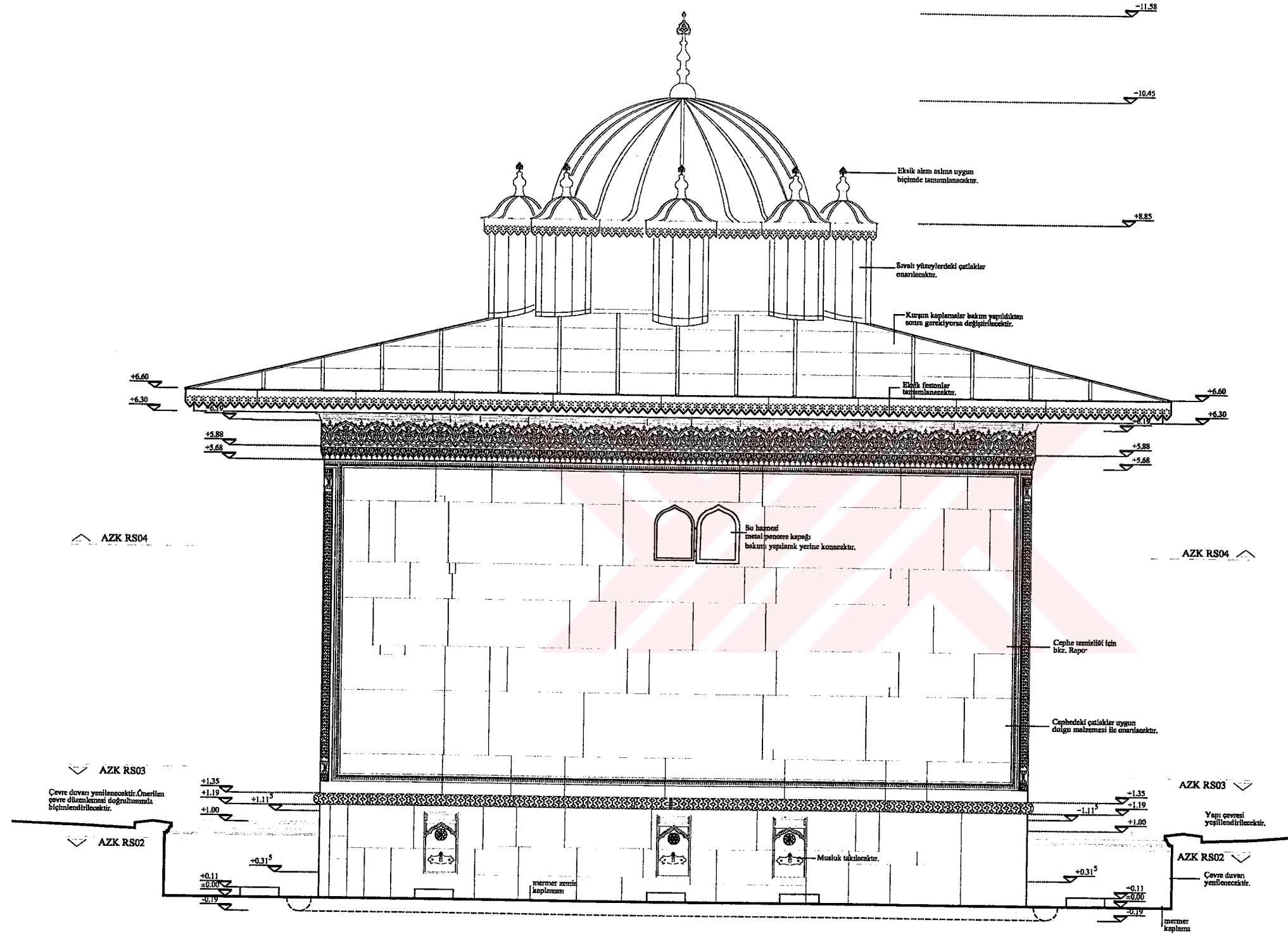
ÖLÇEK: 1/20

GÜNEYDOĞU
CEPHESİ

ÖLÇEK: 1/20

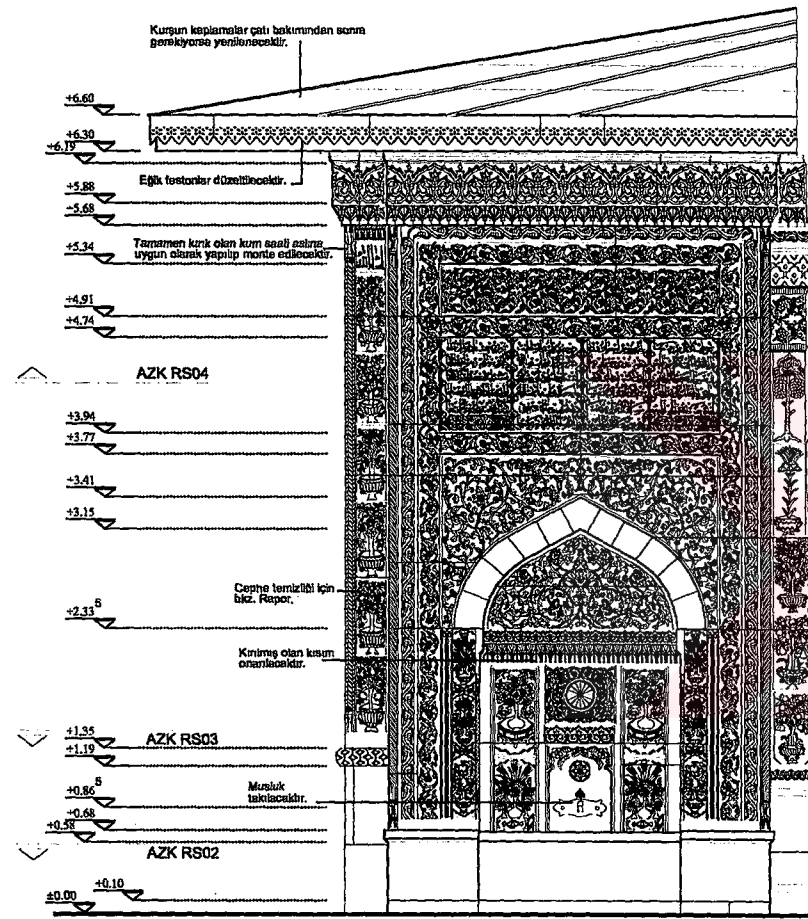
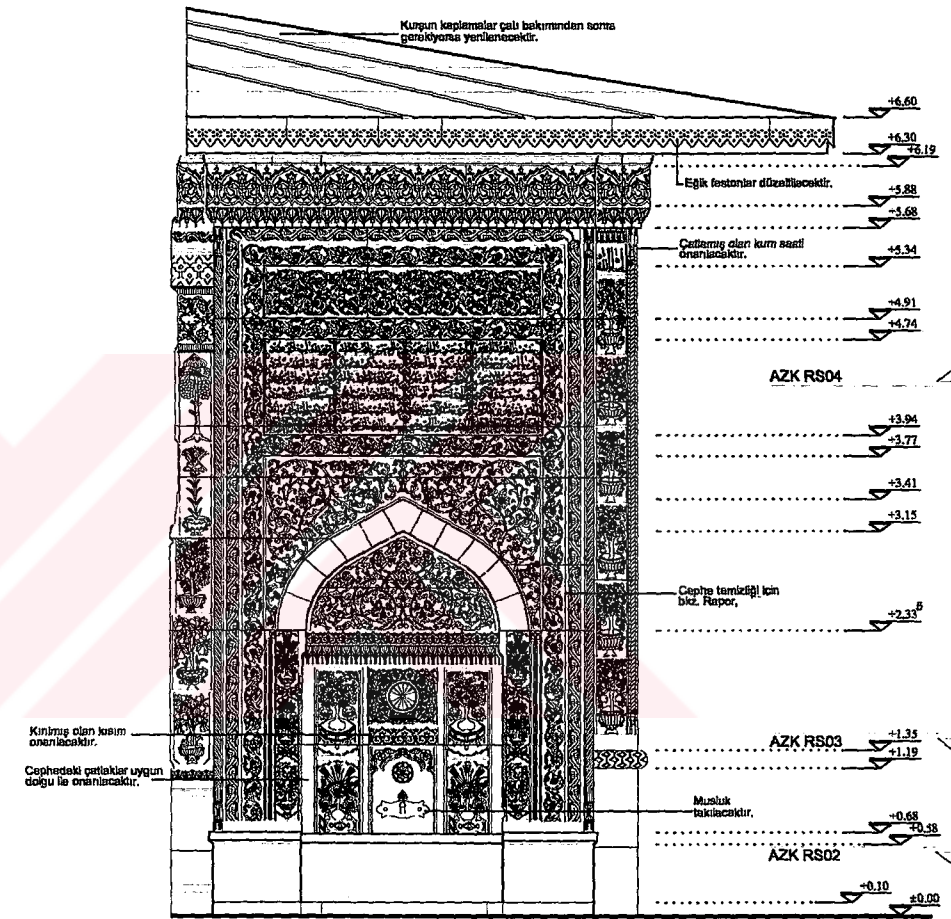
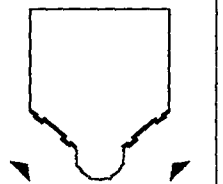
KUZEYBATI
CEPHESİ

ÖLÇEK: 1/20

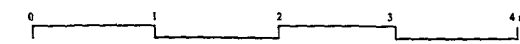
GÜNEYBATI
CEPHESİ

ÖLÇEK: 1/20

RESTORASYON

SALİHA SULTAN ÇEŞMESİ VE SEBİLİ
DOĞU ÇEŞMESİ GÖRÜNÜŞÜSALİHA SULTAN ÇEŞMESİ VE SEBİLİ
KUZEY ÇEŞMESİ GÖRÜNÜŞÜÇEŞME
CEPHELERİ

ÖLÇEK: 1/20



EK 6

**İstanbul 1 Numaralı Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 24.05.2000
Tarih ve 11839 Sayılı Kararı**



T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
İstanbul İ Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları
Koruma Kurulu

Toplantı Tarihi ve No: 24.5.2000 - 695
Karar Tarihi ve No : 24.5.2000 - 11839

Toplantı yeri
İSTANBUL

KARAR

İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Arapcamii Mah. Tersane Cad. 259 pafta, 1487 ada, 1 parselde bulunan kurulumuzun 7.7.1993 gün ve 4720 sayılı kararı ile belirlenen Kentsei Sit Alanında bulunan kurulumuzun 25.3.1983 gün ve 15185 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli olan Saliha Sultan Çeşmesi hakkında İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 13.12.1999 gün ve 3580 sayılı yazısı okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda:

İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Arapcamii Mah. Tersane Cad. 259 pafta, 1487 ada, 1 parselde bulunan çeşmenin cephe temizliği istanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğünden alınacak rapor doğrultusunda yapılabileceğine su birikmesini önleyecek drenaj çalışmasının ise yakın çevre düzenleme projesi ile birlikte kurulumuza getirilmesinden sonra değerlendirilebileceğine karar verildi.

ASLI GİBİDİR

Gürsel AYBAY
MÜDÜR V.

BAŞKAN
F. Özer ERENMAN
İMZA

BAŞKAN YARDIMCISI

ÜYE
Zekiye YENEN
İMZA

ÜYE
Kemal AKÇAY
(BULUNMADI)

ÜYE
Tanju Verda AKAN
İMZA

ÜYE
Teoman HOTİN
(BULUNMADI)

ÜYE
Mustafa DAMBASAN
BEYOĞLU BEL. BŞK. TEM.
İMZA

ÜYE
Esin Demirel İŞLİ
İST. VAKIFLAR BÖL.
MD. TEM.
İMZA
25.5.2000 İA.MC

EK 7

**İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü'nün
11.10.2000 Tarihli Raporu**



MÜDÜRLÜK MAKAMINA

Beyoğlu Belediye Başkanlığı'nın 19.06.2000 tarih ve 2000/329 sayılı yazılarıyla; Beyoğlu İlçesi, Arapcamii Mah, 259 pafta, 1487 ada, 1 parselde bulunan Saliha Sultan Çeşmesi'nde yapılacak cephe temizliğine esas olmak üzere istenen rapor için eser yerine gidildi ve aşağıdaki hususlar tesbit edildi:

A. MEVCUT DURUM :

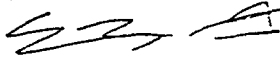
1. Çeşmenin çatısına çıkılamadığından çatının durumu tam olarak tesbit edilememiş, ancak çatıyı örten kurşun levhaların çatıya su sızdırdığı ve bu nedenle de çatı altındaki ahşabın bazı yerlerinin çürüdüğü ve yüzeyindeki boyalarda dökülme ve bozulma olduğu gözlemlenmiştir.
2. Mermer olan çeşme dış cephesinin yüzeyinde genel olarak problem oluşturacak yoğunlukta kirlilik yoktur, ancak az da olsa birkaç noktada sülfat tabakası oluşumları saptanmıştır. Yapının çizimi olmadığından kirlilik dereceleri ve uygulama şeklini, çizim üstünde gösterme olanakımız yoktur.
3. Çeşmenin orjinal metal şebekelerinde korozyona rastlanmamış, ancak metal şebekelerin arkasındaki metal (demir) çerçeveler ileri derecede korozyona uğramıştır.

B. ÖNERİLER :

1. Öncelikle çeşmenin çatı onarımı yapılmalı ve içeri su girişi kesilmeli, çürüyen ahşaplar değiştirilmeli, kalem işleri tamamlanmalı ve çeşmenin iç mekan onarımı yapılmalıdır.
2. Mermer olan dış cephe yüzeylerindeki kirlilikler önce su ve fırça ile temizlenmeli, yeterli temizlik sağlanamazsa sırasıyla, %10 ve %15'lik *amonyumbikarbonat* kompresu uygulanmalıdır. Bu aşamada yeterli sonuç alınamıyan noktalara ise kimyasal pasta (AB-57) uygulaması yapılmalıdır. Çıkmayan kirlilikler kalmışsa, o noktalar da sırasıyla mikro kumlama ve mekanik (bisturi ve dişçi aleti ile) yöntemlerle temizlenmelidir. Cephede uygulanacak tüm bu temizlik işlemlerinden önce çeşmenin metal şebekeleri plastik bir örtü ile kapatılmalıdır.
3. Metal şebekelerin arkasındaki metal (demir) çerçeveler (sonradan takıldığı tahmin edildiğinden) değiştirilmeli veya kaldırılmalıdır.
4. Tüm temizlik ve onarım çalışmaları uzman kişilerce yapılmalı ve uygulamalarda karşılaşılan sorunlar için Müdürlüğümüze danışılmalıdır.

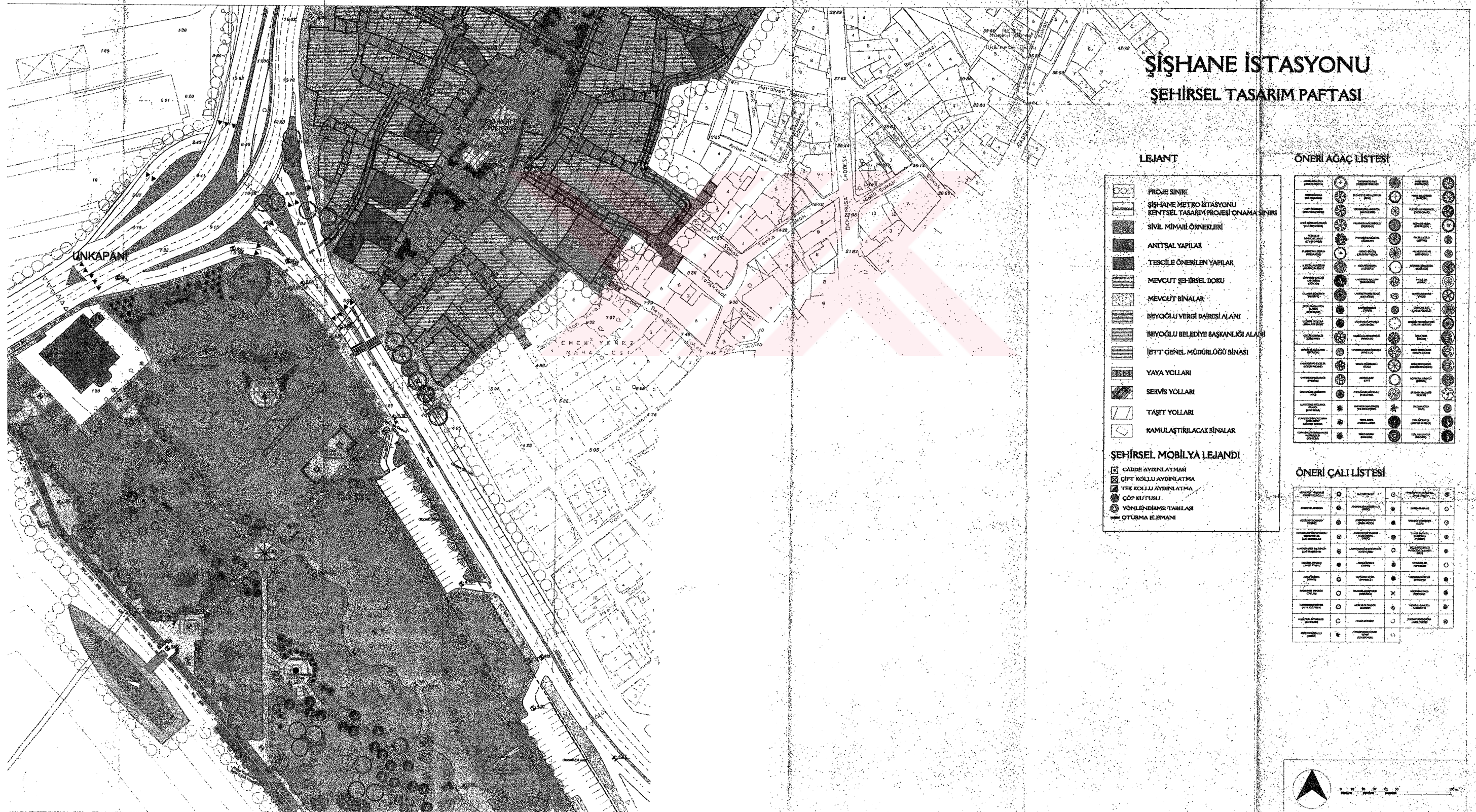
Bilgilerinize arz ederiz.


Nimet ALKAN
Kimya Mühendisi


Mehmet OCAKÇI
Jeoloji Y. Mühendisi

EK 8**Metro Şişhane İstasyonu Kentsel Tasarım Paftası**

METRO GEÇİŞİ VE
AZAPKAPI GEÇMEĞİ,



ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	04.09.1975	
Doğum yeri	Adana	
Lise	1989-1992	Adana Mehmet Kemal Tuncel Lisesi
Lisans	1993-1998/Güz	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	1998- 2001	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık A.B.D., Rölöve Restorasyon Programı

Çalıştığı kurumlar

1997-1998	Vadi Müh. Müş. İnş.San. ve Tic. A.Ş.
1998-1999	Yılmaz Sanlı Mimarlık Bürosu
1999-Devam ediyor	Y.T.Ü. Mimarlık A.B.D, Rölöve Restorasyon Programı Kürsüsü